

Фахриддин Али Сафӣ

ЛАТОИФУТТАВОИФ

*Таҳия, пешгуфтор, шарҳи лугатҳо ва тавзеҳоти
Абдушукури Абдусаттор
Бурҳон Сайфиддинов*

Душанбе
«Адиб»
2011

ББК 84 Тоҷик 7-4
С-35

Мухаррир Мубашишр Акбарзод

С-35 Фаҳриддин Али Сафӣ. Латоифуттавоиф.
– Душанбе, «Адиб», 2011, 336 с.

Латоифуттавоиф маҷмӯаи латифаҳое аз ҳаёти шоирону адибон, ҳокимон ва баъзе сиёсатмадорони замони муаллифро дар бар мегирад, ки бори аввал дар шакли комил ба таъб мерасад.

ISBN 978-99947-2-103-0

© Нашриёти «Адиб», 2011

ПЕШГУФТОР

Фахриддин Алии Сафӣ ва «Латоифуттавоиф»-и ӯ

Фахриддин Алии Сафӣ фарзанди нависанда ва воизи маъруфи асри XV Хусайн Воизи Кошифӣ мебошад. Ӯ низ монанди падари худ адиби тавноне буда, дар ривочи насри форсу тоҷик саҳми муассире гузоштааст.

Фахриддин Алии Сафӣ, чунонки дар китоби худ «Рашаҳоти айнулҳаёт» мегӯяд, соли 1463 дар Сабзавор дар хонаводаи Хусайн Воизи Кошифӣ ба дунё омадааст. Баъди ба Ҳирот кӯчидани хонаводаи Хусайн Воиз Алии Сафӣ дар ин шаҳр дар хузури ду шахсияти бузурги замони худ – Абдурраҳмони Ҷомӣ ва Абдулғафури Лорӣ бо фарогии илмҳои маъмули замон машғул гардидааст. Маъхазҳои адабӣ – таърихӣ инчунин дар бораи ҳешовандии Ҷомиву Алии Сафӣ ишораҳо кардаанд ва дар асарҳои худӣ ӯ низ ин масъала тасдиқ карда шудааст.

Ҷузъиёти зиндагии Алии Сафӣ дар маъхазҳои адабӣ – таърихӣ муфассал зикр нагардидааст. Мувофиқи ахбори сарчашмаҳо ва осори худӣ Алии Сафӣ маълум мегардад, ки ӯ ҷуз Абдурраҳмони Ҷомиву Абдулғафури Лорӣ бо пешвоёни маслаки Нақшбандияи тасаввуф Ҳоча Убайдуллоҳи Аҳрор ва Ҳоча Калон низ робита доштааст ва ду маротиба дар солҳои 1483 ва 1485 ба Самарқанд ба хидмати Ҳоча Убайдуллоҳи Аҳрор рафта будааст.

Тибқи ахбори Соммирози Сафавӣ дар «Тӯҳфаи Сомӣ» ва Муҳаммадаманин Табретӣ Алии Сафӣ муддате дар масҷидҳои Ҳирот бо касби падари худ – вазъгӯӣ машғул шуда, пас аз ғалабаи Убайдуллоҳони Шайбонӣ бар Ҳирот солҳои 1531-1532 ва раҳой аз муҳосираи яқсолаи Ҳирот аз тарафи Убайдуллоҳон ба Ғурҷистон сафар намудааст.

Бино ба шаҳодати осори худӣ Алии Сафӣ ва ахбори маъхазҳои адабӣ – таърихӣ ӯ тақрибан 70 сол зиндагӣ карда, соли 1531 дар Ҳирот даргузаштааст.

Ба қалами Алии Сафӣ дар ҳудуди даҳ асарро нисбат додаанд, вале аз ҷумлаи онҳо мансубияти ҳашт асар – «Рашаҳоти айнулҳаёт», «Латоифуттавоиф», «Маснави «Маҳмуд ва Аёз», «Ҳарзуламон мин фитанилзамон», «Кашфуласрор», «Анисулорифин», «Одобуласҳоб» ва «Луғати Алии Сафӣ» ба назари мо муътамад менамояд. Мавҷудияти ду асари дигари Алии Сафӣ, яъне «Рисола дар махориҷи ҳуруф» ва «Девони ғазалиёт»-и ӯ исбот нашудааст ва то ҳол нусхае аз он асарҳо ба даст нарасидааст. Дар ҳар ҳол шояд асарҳои дигари ин нависанда низ дар китобхонаҳои кишварҳои гуногун маҳфуз бошанд, ки кашфашуда ва аз назари муҳаққиқон пинҳон монда бошанд.

Номгӯи теъдоди осори фикрии Алии Сафӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ чун падари худ олиму воиз, фақеҳу муҳаддис, муфассири Куръон ва шоиру нависандаи замони худ ҳисоб меёфтааст. Бо вучуди ин бояд гуфт, ки ӯ дар таърихи адабиёти форсу тоҷик қабл аз ҳама бо асари камназири худ – «Латоифуттавоиф» мақом ва мартабаи хос пайдо намудааст.

«Латоифуттавоиф» аз лиҳози сохтори худ аз 14 бобу фаслҳои марбутаи он иборат буда, дар назари аввал маҷмӯаи латифаҳоро мемонад. Бо вучуди ин ҳарчанд ин асар дар пайравии «Чавомеълухикоёт»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ, «Ахлоқулашроф» ва «Рисолаи дилқушо»-и Убайди Зоконӣ ва амсоли онҳо таълиф гардидааст, дорои хусусиятҳои хоси худ буда, аз ҷумлаи намунаҳои оригиналии насри классикии адабиёти форсу тоҷик ба шумор меравад. Аз лиҳози сохтори таркиб сохти оригиналӣ ва тозаии «Латоифуттавоиф» ва тозагии сабки он дар шакли мунозира ва мубоҳиса навишта шуданаш мебошад, ки дорои сабки махсуси иншо ва нигориш аст. Ҳамчунин дар шакли маҷмӯаи латоиф аз рӯи мавзӯ ба фаслу бобҳои алоҳида ҷудо шудани ин асар мувофиқи завқу салиқаи нависанда таълиф шудани он, яқлукҳӣ, ягонагӣ ва оригиналӣ будани композицияи онро муайян кардааст.

Принсип ва сохти фаслу бобҳои «Латоифуттавоиф» дар тамоми мавридҳо яқсон нест. Фаслҳои аввали китоб ба латифаҳо дар бораи Пайгамбари ислом (с) ва дуvozдаҳ имом бахшида шуда, дар оғози ҳар фасл муқаддимаи кӯтоҳ оварда шудааст. Фасли нахустини китобро метавон муқаддимаи назариявӣ барои раво будани ҳазлу мутоиба ҳисоб кардан мумкин аст. Ба иборати дигар муаллифи китоб дар фасли нахустини боби аввал дар ислом раво будани ҳазлу мутоибаро бо овардани мисолҳо аз ҳаёти Пайгамбари ислом (с), аҳли байти ӯ ва имомону авлиёи дин ва бо зикри оёту аҳодис исбот менамояд ва бо ин иқдом ба асари худ иҷозати қонуни он замонро медиҳад.

Тартиб ва ҷобачогузориҳои бобҳои алоҳидаи асар низ тоза ва бисобика аст. Муаллиф латифаҳои китобро аз рӯи мансубияташон ба табақаҳои гуногуни ҷомеа ба бобҳои алоҳида ҷудо кардааст. Аз ин ҷост, ки аз рӯи тартиби табақаҳои иҷтимоии замони муаллиф ва мавқеи ҷамъиятии онҳо дар боби аввал ҳазлу мутоибаҳои омадаанд, ки бо Пайгамбари ислом (с) ва аҳли байти ӯ марбут мебошанд. Боби дуюм латифаҳои мансуб ба имоматро дар бар мегирад ва боби сеюм ба латифаҳои марбут ба имомон ихтисос дода шудааст. Дар фаслҳои марбути ҳар як боб ҳислат ва рафтору кирдори намоёндагони табақаи муайяни ҷомеа тасвир мегардад. Масалан, дар боби ба подшоҳон бахшидашуда, ки «Дар зикри ҳикмати латифаи мулк ва нуқоти зарифаи салотин» унвонгузори шудааст, дар ҳақ фасли алоҳида ҳислатҳои бузургиву шаҳомати подшоҳон, тадбиру фаросат, ахлоқу ҳиммат, сиёсати девондорӣ, раҳму шафқат ва одоби мусулмонии онҳо нишон дода шудааст.

Маълум мегардад, ки дар замони Алии Сафӣ қозибону ҷаҳеҳон ва аҳли дин мавқеи иҷтимоии бузург доштаанд ва аз ин сабаб дар «Латоифуттавоиф» зикри латифаҳои онҳо баъди латифаҳои подшоҳону вазируну аҳли дарбор дар боби ҳафтум омадааст.

Ҳамин тавр, аз рӯи тартиби мавқеи иҷтимоӣ дар бобҳои ҳаштум то чордаҳум низ зикри латифаҳои ҳакимон, шоирон, занону мардони зарифтаб, бахилону пурхӯрон, тамаъкорону дуздон ва гадоён, кӯдакону

гуломон ва канизон, аблаҳону даъвогарони пайгамбариву дурӯгтӯён идома меёбад.

Яке аз бузургтарин бобҳои асар аз лиҳози ҳаҷм боби нӯҳуми он аст, ки ба латифаҳои вобаста ба шоирон бахшида шудааст. Дар боби мазкур бештар латифаҳои марбут ба шоирони ҳамзамони муаллиф омадааст ва дар аксари латифаҳои он вазифаи асосии шаклсозро иҷро намудааст. Дар ин боб дар рафти баёни латифаи ба ин ё он шоир бахшидашуда андешаҳои муаллиф дар бораи шеърӣ шоир ва хунари шоирӣ вай низ баён карда шудаанд ва аз ин ҷиҳат ин боб аҳамияти нақди шеър ва шеършиносиро низ касб кардааст.

Дар баробари он ки вазифаи ҳар як латифаи асар ҳазлу мутоиба ва ба шодиву фараҳ овардани дилу табъи хонанда аст, дар паи он ҳадафи тарбиявӣ ва ибратомӯзӣ ҳам ниҳон аст, ки хонанда аз нуқсонҳои ахлоқӣ ё маънавии қаҳрамонони асар ибрат омузад ва онҳоро дар зиндагии хеш тақрор насозад.

Хусусияти муҳими дигари шаклӣ ва сохтори «Латоифуттавоиф» аз он иборат аст, ки муаллиф аз рӯи зарурат дар ҳар ҷои асар алфозу таъбирот, ҷумлаҳои арабӣ, амсолу ҳикам ва оёту аҳодисро меорад. Гумони ғолиб он аст, ки чунин иқтибосҳои арабӣ бо таъсири маъхазҳои асар ба вучуд омадаанд, зеро аксари китобхое, ки Алии Сафӣ дар таълифи «Латоифуттавоиф» истифода бурдааст, дар асл ба забони арабӣ будаанд. Ҳатто баъзан мазмун ва моҳияти асосии латифаро иқтибоси арабӣ муайян мекунад ва бе донишгари он дарки ҳадаф ва мақсади латифа имконнопазир аст.

Дар насри классикии форсу тоҷик истифодаи пораҳои манзум зимни нақли мақсад, аз зумраи хусусиятҳои сабқӣ ва услубии муаллифон будааст. Аз ин ҷост, ки Алии Сафӣ низ дар «Латоифуттавоиф» дар мавридҳои зарурӣ барои баёни матолиби мухталиф ва аҳдофу вазифаҳои гуногун аз пораҳои шеърӣ истифода бурда, ба ин васила арзиши адабӣ ва завқии асари худро муассиртару ҷолибтар намудааст. Бо вучуди ин иқтибоси пораҳои манзум дар тамоми фаслу бобҳои асар яксон нест ва бисёр фаслу бобхое мавҷуданд, ки дар онҳо пораҳои манзум хеле кам истифода шудаанд ва ё тамоман ба назар намерасанд. Ин ҳолат бори дигар ба он далолат мекунад, ки муаллифи асар то ҳадде саъй кардааст, ки асолат ва моҳияти аслии латифаҳои онро нигоҳ дорад. Аз ин хотир мегардонем гуфт, ки шояд теъдоди аз пораҳои шеърӣ иқтибосшудаи форсӣ аз китобҳои форсӣ интиқол ёфта, иқтибосоти манзуми арабӣ дар маъхазҳои арабии «Латоифуттавоиф» ҳам вучуд доштанд ва муаллиф онҳоро аз маъхазҳои аслии ба асари худ интиқол додааст.

Саъйи Алии Сафиро дар нигоҳ доштани услуби маъхазҳои «Латоифуттавоиф» дар истифодаи сачъ низ мушоҳида кардан мумкин аст. Маълум мегардад, ки сачъ ва насри мусаччаъ хоси услуби умумии «Латоифуттавоиф» нест ва дар ин асар сачъ ҳам бештар бо тақозои услуби маъхазҳои аслии латифаҳои мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар асл мавзӯи асосии асари Алии Сафӣ, ки латифаву зарофат,

ҳазлу мутоиба ва лутфи сухан аст, тақозо намудааст, ки насри он сода-ву мӯҷаз ва ба дарку фаҳми омма наздик бошад.

Сабки насри «Латоифуттавоиф» насри мурсал аст, ки зохиран сода ва мазмуни он наздик ба зехни хонанда, вале дар иншову нигориш душвору музайян аст. Истифодаи маъхазҳои зиёди арабию форсӣ аз дараҷаи донишмандии муаллиф ва огоҳии ӯ аз илмҳои роиҷи замони вай гувоҳӣ медиҳад.

Дар мачмӯъ метавон гуфт, ки «Латоифуттавоиф»-и Фаҳриддин Алии Сафӣ аз лиҳози шаклу сохтор, мавзӯъ ва мазмуну мундариҷа асари мустақил ва ба зоти худ камназир буда, доманаи васеи ахлоку одоб, сиёсату мамлакатдорӣ, шоириву суханшиносӣ, фақеҳиву қуръондонӣ, дину ирфон ва амсоли онҳоро фаро мегирад.

Бо вучуди ин ҳама ин асари арзишманду камназири насри классикии форсу тоҷик дар Тоҷикистон ҳанӯз дар шакли комил ба таъб нарасида ва хонандагони тоҷик аз шиносӣ бо мӯҳтавои он бебаҳра мондаанд. Дуруст аст, ки бори нахуст ин китоб бо саъйи донишманди тоҷик С.Ҳалимов соли 1968 дар шакли мунтахаб бо номи «Мавлоно Фаҳриддин Алии Сафӣ. Латоифуттавоиф» чоп карда шуд. Вале ин чоп аввалан, мунтахаб буда, фаслу бобҳои он интихобан омадаанд. Сониян, се боби авали асар, ки зикри латоифи Пайғамбари ислом (с), аҳли байти ӯ ва имомону подшоҳон дар онҳо рафтааст, аз нашри С.Ҳалимов партофта шудаанд.

Соли 1977 матни русии ҳикоеҳои «Латоифуттавоиф» дар тарҷумаи С.Ховарӣ таҳти унвони «Фаҳриддин Али Сафи. Занимательные рассказы» ба таъб расид. Мутолиаи матни ин китоб ба хулосае меорад, ки он тарҷумаи айнии матни чопи С.Ҳалимов аст. Зеро дар матни русии С.Ховарӣ ҳам се боби аввали асар партофта шуда, фаслу бобҳои минбаъда айнан бо ҳам мувофиқат доранд.

Аз ин хотир метавон гуфт, ки ҳанӯз зарурати чопи матни комили «Латоифуттавоиф»-и Фаҳриддин Алии Сафӣ вучуд дорад ва бо дарназардошти ин зарурат ва арзиши бадеиву завқӣ ва тарбиявии ин асар тасмим гирифтаем, ки матни комили онро барои чоп таҳия намоем.

Зимни таҳияи матни асар мо асосан ба чопе, ки бо муқаддимаву тасҳеҳу тавзеҳоти Аҳмад Гулҷини Маонӣ дар Техрон ба анҷом расидааст ва то имрӯз нусхаи ягонаи комили чопии ин асар мебошад, таъя намудаем.

Умед аст, ки чопи ҳозир, ки матни комили «Латоифуттавоиф»-и Фаҳриддин Алии Сафиро фаро гирифтааст, алоқамандон ва мухлисони насри классикии форсу тоҷикро бо мазмуну мӯҳтавои комили ин асари арзишманд ошно месозад. Ин китоб барои оммаи васеи хонандагон ва алоқамандони насри бадеии тоҷик таҳия ва нашр карда мешавад.

*Абдушуқури Абдусаттор
Бурҳон Сайфиддинов*

БОБИ АВВАЛ ДАР БАӢНИ ИСТЕХБОБИ МАЗОҲ ВА ЗИКРИ БАӢЗЕ АЗ МУТОЙИБОТИ ҲАЗРАТИ ПАЙҒАМБАР БО ВАСИИ ХУД ВА АВЛОДУ АСҲОБ

Фасли аввал

Дар баӢни истехбоби мазоҳ ва исботи он ки мутойибот аз ҷумлаи сунани марзия аст

Махфӣ намонад, ки дар аҳодиси саҳиҳа ва ривоӢти сариҳа ворид шудааст, ки Ҳазрати Расул (с) бо авлоду азвоҷ ва асҳобу атфол мазоҳ мефармуданд. Ва саҳоба низ дар ҳузури он Ҳазрат бо якдигар мутойиба мекарданд ва Ҳазратро ба ханда меоварда. Ва ба субут пайваста, ки дар маҷлиси Ҳазрат ашъори бисёр мехонданд. Ҳазрат истимоъ мефармуду талаби зиёда мекард. Ва вақт буд, ки сад байт мехонданду хикоӢту афсонаҳои гузаштагон дар маҷлиси Ҳазрат бисёр мегузашт. Ва гоҳ буд, ки Ҳазрат барои касони худ ба хикоӢти пешиниён машғул мешуд.

* * *

Абдуллоҳ ибни Ҳорис ибни Ҷузъи Саҳмӣ¹ гуфтааст, ки надидам ҳеҷ аҳадеро, ки мазоҳ бештар аз Расул (с) карда бошад, валекин мазоҳи ӯ ҳама ҳақ буд. Ва ҳам ӯ гуфтааст, ки надидам ҳеҷ аҳадеро, ки бештар аз он Ҳазрат табассум карда бошад.

* * *

Ҷарир ибни Абдуллоҳ ал-Бачалӣ² гуфтааст:

– Баъд аз он ки имон овардам, ҳаргиз бо он Ҳазрат мулоқот накардам, илло ки дар рӯи ман хандид.

Ба сиҳҳат пайваста, ки он Ҳазрат аз ҳамаи халоиқ мутабассимтар ва хушхӯйтар буд ва басти он ба ҳамаи мардумон расида буд.

* * *

Собит шудааст, ки рӯзе баъзе аз кибори саҳоба гуфтанд:

-
1. Абдуллоҳ ибни Ҳорис ибни Ҷузъ аз-Зубайдӣ ҳалифи Абӣ Видоъа ас-Саҳмӣ аз асҳоб аст, соли вафоти ӯро бо ихтилофи ривоӢт 85 ва 87 ва 88 х. навиштаанд (Комил, ҷопи Лейдан, ҷ.4, с.114).
  2. Ҷарир аз бузургони арабу саййиди қабилаи Бачала буд ва дар соли даҳуми ҳиҷрӣ бо яксаду панҷоҳ кас аз қабилаи худ ислом овард ва чун марде балан-дболо ва зеборӯй буд, Умар ибни ал-Хаттоб ӯро Юсуф хозихилумма хитоб мекард. Соли вафоти ӯро Қозӣ Нуруллоҳ 42 ва Сипеҳрӣ 54 сабт кардааст (Маҷолис, с.104, Носих, ҷ.2, китоби 2, с.457).

– Ё Расулаллоҳ, ту бо мо мазох бисёр мекунӣ, яъне ин тариқа муносиби мансаби нубувват наменамояд.

Он Ҳазрат фармуд:

– Ба дурустӣ, ки ман намегӯям илло сухани рост. Ва мефармуд, ки Ҳақ субҳонаху таъоло мазохи ростро муохиза намефармояд.

Ва собит шуда, ки он Ҳазрат фармуд:

– Вой бар касе, ки сухани дурӯғ гӯяд, то ба он сабаб қавмеро бихандонад. Ва ду бор фармуд, ки вой бар вай.

Уламо гуфтаанд, ки ин ҳадис далел аст, бар он ки агар касе дар мазох ба сухани рост мардумро бихандонад, боке нест. Ва он чи дар ҳадис оварда шуда, ки мучодала ва мазох макун бо бародари мӯъмини худ, мурод он аст, ки дар мазох муболиға макун ва онро сифату одати худ масоз, чи мазохи доим сабаби хандаи бисёр асту он мӯчиби сахтии дил ва ғафлат аст. Аз зикри Худои таборак ва таъоло ва ғолиб он аст, ки чун касе дар мазох ифрот кунад ва аз ҳад бигзаронад, муфзӣ¹ шавад ба изо ва ихқор² ва озори бародари мӯъмин ва арзу виқору маҳобати мазохкунандаро бубарад. Аммо он чи аз ин умур солим бувад, чойиз бувад, балки мустаҳаб аст, зеро ки мӯчиби тафреҳи қулуб ва татйиби³ нуфуси ихвон ва сабаби унсу улфат ва меҳру муҳаббати дӯстон аст ва дар ахбор ворид шуда, ки Пайғамбар фармуда, ки мӯъмин мазохкун ва ширинсухан бошад, на мунофиқу турушрӯйу гиреҳабрӯй.

Ва Ҳазрати Амиралмӯъминин (а) фармуда, ки ҳеч боке нест, агар касе чандон мазох кунад, ки аз бадхӯй ва турушрӯйӣ берун ояд.

Шайх Фаридуддини Аттор⁴ гӯяд:

Чу Исо бош хандону шукуфта,

Ки хар бошад турушрӯю гирифта.

Фасли дувум

Дар мутойибаи он Ҳазрат бо васии худ

Аз баъзе фузало истимоъ афтода, ки мегуфт:

Дар китоби мӯътабар дидаам, ки рӯзе Ҳазрати Расул (с) бо

---

1. Муфзӣ – бар вазни муфтӣ: расонанда ва мубошираткунанда (Ғиёс).

2. Ихқор: кӯчак шумурдан (ал-Мунҷид).

3. Татйиб бар вазни таҳзиб: хуш кардан, хушбӯ кардан, пок кардан (Канз).

4. Зикраш хоҳад омад.

Ҳазрати Амир (а) нишаста буданду бо ҳам хурмо мехӯрданд. Ва ҳар хурмо, ки он Ҳазрат мехӯрд, пинҳон аз Ҳазрати Амир донаи онро пеши вай мениҳод. Чун хурмо тамош шуд, пеши Ҳазрати Амир донаи бисёр чамъ шуда буду пеши он Ҳазрат ҳеҷ набуд. Пас он Ҳазрат бар сабили мазох ба Ҳазрати Амир гуфт:

– Ҳар кӣ донаи бисёр пеши ӯ чамъ шуда бошад, пас ӯ бисёр хӯрдааст.

Ҳазрати Амир дар ҷавоб фармуд:

– Ҳар кӣ донахоро тановул карда, ӯ хӯрандатар аст.

Аз ҷумлаи мутоиботи он Ҳазрат аст нисбат ба Ҳазрати Амир (а), он ки ӯро Абу Туроб куният ниҳод, яъне «Падари Хок» ва се қавл дар сабаби ин куният ба назар расидааст.

Қавли аввал. Дар «Саҳеҳи Бухорӣ» аз Саҳл ибни Саъд¹, ки гуфт:

– Ҳазрати Амирро ҳеҷ ном хуштар аз Абу Туроб наёмад ва чун вайро бад-ин ном хондандӣ, фарахнок шудӣ.

Аз Саҳл пурсиданд, ки Ҳазратро кӣ бад-ин ном хонд?

Гуфт:

– Рӯзе Расулulloҳ ба хонаи Фотима даромаду Амирро надид.

Пурсид, ки писари амма кучост?

Фотима гуфт:

– Миёни ману ӯ чизе воқеъ шуду бар ман хашм гирифт.

Гуфт:

– Қайлула² накардаам, акнун надонам ба кучо рафта.

Он Ҳазрат кас фиристод, то хабаре биёварад.

Он кас омаду гуфт:

– Дар масҷид асту така карда.

Ҳазрати Расул (с) бар сари вай омад. Дид, ридо аз дӯши муборакаш афтада ва як ҷониби ӯ хоқолуд шуда. Пеши вай бинишасту ба дасти муборак хокро аз китфи вай дур фармуд ва аз рӯи инбисот гуфт:

– Кум, ё Або Туроб (Бархез, эй Абу Туроб).

Қавли дувум. Соҳиби «Кашфулғамма»³ аз «Маноқиб»-и

---

1. Абулаббос Саҳл ибни Саъд ибни Молик ибни Халид ас-Соидӣ ал-Ансорӣ вопастарин кас аст аз асҳоб, ки дар Мадина боқӣ буд, муддати умраш 96 сол ва ба ривояте сад сол буд ва дар санаи 88 х. вафот ёфт (Комил, ҷ.4, с.423).

2. Қайлула: хоб кардан дар чоштгоҳ (Мунтахаб).

3. Баҳоуддин Алӣ ибни Исои Арбилӣ вафоташ дар соли 693 х. аз шуарову кутуб ва муҳаддисину муншиёни шиъии Ироқ аст, ки дар Бағдод қабл аз истилои тотор ва баъд аз он машоғили девонӣ дошта...

Абулмуайяди Хоразмӣ¹ ба ривояти Ибн Аббос² оварда, ки чун Расулulloҳ дар соли аввали ҳичрат миёни муҳоҷир ва ансор ақди муоҳот андохт, ҳазрати Амирро бародаре таъйин нафармуд. Ҳазрати Амир малул шуду аз масҷид берун омад ва роҳи саҳро гирифт. Дар саҳро чӯе борик буд, ки хушк шуда буд. Ба он чо даромада, пахлӯ бар замин ниҳод ва аз ғояти малол ба хоб рафт ва қадре хок тани Амирро, ки бараҳна шуда буд, олуда сохт. Он Ҳазрат, ки Амирро ғоиб дид, ба нури фаросат донист, ки малул шуда. Аз ақиби ӯ равон гардида, ӯро дар хоб ёфт. Би-нишасту хок аз танаш пок фармуда, гуфт:

– Қум, ё Або Туроб. Дар хашм шудӣ, ки туро бо касе бародарӣ надодам. Валлоҳ, ки туро барои худ захира карда. Оё ту розӣ нестӣ, ки бошӣ аз ман ба манзалаи Ҳорун аз Мӯсо, зеро ки баъд аз ман ҳеҷ Пайғамбаре нест.

Ё Алӣ, ҳар кӣ туро дӯст дорад, амну имон гирди ӯ дар ояд ва ҳар кӣ туро дӯст надорад, Ҳақ таъоло ӯро бимиронад ба марги чоҳилият.

Қавли севум. Маҳдумии устодӣ Атоуллоҳ ал-Ҳусайнӣ³ алмуҳаддис (раҳ) дар «Равзатулаҳбоб» оварда аз Аммори Ёсир⁴, ки гӯяд дар ғазваи Зулашира, ки дар соли дувум аз ҳичрат воқеъ шуд, ман дар рикоби ҳумоюни Амир (а) будам. Ҳар ду дар пой дарахти хурмое ба хоб рафта будем дар замини регистон. Расул (с) бар болини мо омаду моро бедор карда, Амирро гуфт:

– Қум, ё Або Туроб ва ба ривояте он ки фармуд:

– Ичлис, ё Або Туроб ва ба ривояте он ки гуфт:

-
1. Абилмуайяд Муваффақ ибни Аҳмади Хоразмӣ вафоташ дар 634 х. муаллифи китоби «Маноқиби Алӣ ибни Абитолиб» (а).
  2. Абдуллоҳ ибни Аббос ибни Абдулмуталлиб аз аозими саҳобаи Пайғамбар ва афзали авлоди Аббос ва муриду таломизи ҳазрати Амиралмуъминин буда, баъд аз он ки Абдуллоҳ ибни Зубайр ӯро аз Макка ихроҷ кард, ба Тоиф рафт ва аз он чо ба дорулбақо шитофт, дар санаи 68 х. ва Муҳаммад ибни Ҳанафия бар ӯ намоз гузорид (Комил, ч.4, с.245, Носих, ч.2, китоби 2, с.519, Маҷолис, с.80).
  3. Амир Ҷамолиддин Атоуллоҳ ибни Маҳмуд ибни Фазлуллоҳ ибни Абдурахмон аш-Шерозӣ мутаваффи ба соли 926 дар Ҳирот. Аз уламои бузурги ҳадис дар замони Султон Хусайн Мирзо Бойқаро буда ва китоби машҳури ӯ ба номи «Равзатулаҳбоб фӣ сирати-н-набийи ва-л-Оли ва-л-асҳоб» дар олами ташайуъ мақома арҷманд дорад (Ҳадиятулорифин, ч.1, с.664) (Ҳабибуссияр, ч.4, с.358).
  4. Аммори ибни Ёсир бинни Омир ибни Молик ибни Канонатуланасӣ аз ҷумлаи муҳоҷирини аввалин ва дар шумори қасонест, ки бо ишорати Ҳазрати рисолатпаноҳ (с/с) бар вай намоз гузор-д ва ба дасти мубораки худ ӯро мадфун сохт. Даврони умраш 93 сол буд ва соли шаҳодаташ 37 х. ва мадфанаши Сифин (Табакотулқабир, ч.3, с.176).

– Мо лака, ё Або Туроб (Ба ту чӣ шуд, эй Абу Туроб)? Баъд аз он фармуд: Хабаре диҳам ту ро, ё Али:

Бадбахтгарини мардум ду касанд: яке он ки ноқои Солехро пай кард; дигаре он ки маҳосини ту ро ба хуни ту ранг намояд ва дасти ҳақпараст бар сару рӯи он Ҳазрат кашид.

Фасли севум **Дар мазохи он Ҳазрат бо Имом Ҳасан**

Ба сиҳхат расида, ки Расул (с) дар туфулияти Имом Ҳасан бо вай мубосатат мефармуду забони мӯчизбаёнро аз даҳон ба вай менамуд. Ва чун Имом Ҳасан сурхии забони он Ҳазратро медид, хандону шодон мегардид.

* * *

Аз Ибни Аббос ба сиҳхат расида, ки рӯзе Расул (с) Имом Ҳасанро бар дӯши муборак савор фармуда, ба ҳар тараф роҳ мерафт. Мардум ҳозир буд. Имом Ҳасанро гуфт:

– Савор шудай нек маркабро.

Ҳазрати Расул фармуд:

– Ӯ низ нек савор аст.

* * *

Дар ахбор омада, ки рӯзе Имом Ҳасан дар тифлӣ Ҳазрати Расулро гуфт:

– Эй чадди бузургвор, мехоҳам, ки бар уштуре савор шавам ва ҳар тараф биро нам.

Ҳазрат фармуд:

– Чун бошад, агар ман шутури ту шавам?

Имом Ҳасан гуфт:

– Бағоят некӯ бошад.

Пас Ҳазрат вайро бар дӯши мубораки худ нишонда, аз ин гӯшаи хучра бад-он гӯша мерафт ва вақти он Ҳазрат бағоят хуш гашта буд.

Дар он ҳол Ҳазрати Имом Ҳасан гуфт:

– Эй чадди бузургвор, шутиронро маҳор бошад. Ва шутури ман маҳор надорад.

Ҳазрат ҳар ду гесӯи мушқбор ба дасти вай доду фармуд, ки ин мӯйҳо маҳори ту бошад. Пас Имом Ҳасан ҳар ду гесӯи он Ҳазрат ба даст гирифт ва Ҳазрати Расулро кайфияти ҳол зиёда гашт.

Боз Имом Ҳасан гуфт:

– Эй чадди бузургвор, шутирон овоз бароранду «аф» кунанд ва шутури ман «аф» намекунад.

Ҳазратро аз ин сухан кайфияти бағоят азим рӯй намуда, овоз бардошту «аф» кард. Дар ин вақт Ҷабраил дар Сидратулмунтаҳо худро ба ҳучраи тоҳираи он Ҳазрат расониду гуфт:

– Ё Расулаллоҳ (с), забон нигоҳ дор, ки ба як «аф» гуфтани ту дарҳои раҳмати илоҳӣ во шуд ва лаччаҳои мағфирати номутаноҳӣ ба ҷӯш омада, мавҷ ба авҷ расонид ва ба иззати раббулизза, ки агар як бори дигар «аф» кунӣ, халқи аввалину охирин аз азоб халос ёбанд ва табақоти ҳафтгонаи дӯзах абадулабадайн ҳолӣ монад.

Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ дар ин маънӣ фармудааст:

Боз нигоҳ мекунад, чун шутурон маҳори ман,

Ёркашист кори ӯ, боркашист кори ман.

Уштури масти ӯ манам, хорпарастии ӯ манам,

Гоҳ кашад маҳори ман, гоҳ шавад савори ман.

Уштури ман чу аф кунад, в-аз сари завқ каф кунад,

Ҳар ду ҷаҳон талаф кунад дар кафи шахсавори ман.

Фасли севум

Дар мазоҳи он Ҳазрат бо Имом Ҳусайн

Дар китоби «Истиъоб»¹ аз Ибни Саҳр² ривоят аст, ки гуфт:

– Ҷашми ман дида ва гӯши ман шунида, ки рӯзе Расул (с) ҳар ду дасти Имом Ҳусайн (а)-ро гирифта буд. Дар пеши рӯи худ ва мукаррар мефармуд, ки: «Турук, ё айнал-буққ»³, яъне фароз ой, эй ҷашми пашша. Ва дар араб расм аст, ки чун тифлро ба хурдӣ ва ҳақоратичусса сифат кунанд, «айнулбуққ» гӯянд. Ва чун ин иборат мукаррар фармуд, Имом Ҳусайн (а) чунонки аз нардбон боло раванд, аз пеши рӯи он Ҳазрат ба мадади вай боло рафт, то вақте ки қадамҳои вай ба синаи мубораки он Ҳазрат расид. Пас Ҳазрат фармуд:

– Бигушой даҳони худро. Пас даҳони ӯро бибӯсиду фармуд, ки: «Аллоҳумма, уҳиббуху, фаиннӣ уҳиббуху».

1. Ал-Истиъоб фӣ маърифатиласҳоб; таълифи Ҳофиз Ҷамолиддин Абӯ Умар Юсуф ибни Абдуллоҳ ибни Муҳаммад ибни Абдулбар ибни Осим ан-Намрӣ (368-463 х.) «Ҳадиятулорифин», ҷ.2, с.550.

2. Мақсуд Абу Ҳурайра аст, ки номи вай дар ҷоҳилият Абду Шамс ибни Саҳр буда (Ал-Исоба фӣ тамйизи-с-саҳҳоба, ҷ.7, с.199, таълифи Ибн Ҳаҷар ал-Асқалонӣ «773-852» ҷопи Миср).

3. Иборати Расули ақрам (с) ба ривояти Абу Ҳурайра ва забти ибни Ҳаҷари Асқалонӣ чунин аст: Ҳизқатун-ҳизқатун турук айна буққа (Исоба, ҷ.2, с.12); Ҳизқун ва ҳизқатун: кӯтоҳқаде, ки гом наздик ниҳад (Мунтаҳийулараб).

* * *

Ба сихҳат расида, ки Яъло ибни Мурраи Омирӣ¹ гуфт:

– Берун омадам бо Расул (с) бо даъвате ва Ҳазрат дар роҳ Имом Ҳусайнро дид, ки бо атфол бозӣ мекард. Мутаваҷҷеҳи ӯ шуд ва ӯ аз Ҳазрат гурехту дар ақиби мардум пинҳон гашт ва Ҳазрат ӯро пайдо кард, дар ҳолате ки табассум менамуд. Боз Имом Ҳусайн аз Ҳазрат гурехт. Боз Ҳазрат ӯро пайдо кард ва бигирифт даҳон бар даҳонаш ниҳод ва фармуд, ки Ҳусайн аз ман аст ва ман аз Ҳусайнам ва дӯст дорад Худой касеро, ки дӯст дорад Ҳусайнро.

Фасли чаҳорум

Дар мазоҳи он Ҳазрат бо мардони саҳоба

Собит шуда, ки дар яке аз газавот марде аз Ҳазрат шутуре барои саворӣ талаб кард, ки пой ӯ аз пиёда рафтан фиғор шуда буд. Ҳазрат фармуд, ки ман туро баччаи «ноқае» бидихам.

Гуфт:

– Эй Расулаллоҳ, ман баччаи ноқаро чӣ кунам? Маро уштуре мебояд, ки бар ӯ савор шавам ва маро ба манзиле расонад.

Ҳазрат табассум фармуду гуфт:

– Ҳеч шутуре ҳаст, ки баччаи ноқа набувад ва онро ноқа назоида бошад? Пас шутури тавоно ба вай бахшид.

* * *

Марде аз аҳли бодия Зоҳир² ном чун аз бодия ба шаҳр омадӣ, барои Пайғамбар (с) аз адвияи бодия қадре ба расми ҳадия овардӣ. Ва дар мурочиат Ҳазрат таҷҳизи вай кардӣ. Ва фармудӣ, ки Зоҳир бодиянишини мост ва мо балданишини ваем. Ва Ҳазрат ӯро дӯст медошт.

* * *

Гӯянд, Зоҳир марди қабехулвачҳ буд. Рӯзе Ҳазрат дар бозор ба вай расид. Вақте ки машғули хариду фурӯш буд, аз ақиби вай даромада, ӯро дар оғӯш гирифт. Зоҳир Ҳазратро намедид ва на-медонист вайро гирифта.

Гуфт:

– Кистӣ? Маро бигзор.

-
1. Яъло ибни Мурра ибни Ваҳб аз асҳобест ва дар газавоти Хайбар ва фатҳи Макка ва газавату-т-Тоиф ва Ҳанин ширкат дошт (Табақотулқабир, ҷузъи 6, с.76, табъи Лейдан).
  2. Зоҳир ибни Ҳарром ал-Ашҷаъӣ (ал-Исоба, ҷ.3, с.2).

Он гоҳ ба гӯшаи чашм нигоҳ карду донист, ки кист. Аз барои табаррук пушти худро бар синаи Ҳазрат часпонид.

Ҳазрат фармуд:

– Кист, ки ин бандаро бихарид?

Зоҳир гуфт:

– Валлоҳ, маро косид хоҳӣ ёфт.

Ҳазрат фармуд, ки ту дар назди Ҳақ таъоло косид нестӣ.

* * *

Хаввот ибни Чубайри Ансорӣ¹ аз аҳли Бадр аст. Ривоят карда, ки бо Расул (с) дар манзили Марруззаҳрон² фуруд омадем, ки наздики Макка аст. Ман ба муҳимме аз хайма берун рафтам. Чамоате аз занони соҳибчамол дидам, ки нишаста буданд, бо ҳам суханон мегуфтанд. Ман баргаштаму хуллаи худ бипӯшидам ва рафтам, пеши эшон нишастам. Ногоҳ дидам, ки Ҳазрат аз хайма берун омаду гуфт:

– Ё Або Абдиллоҳ, чаро назди инҳо нишастай?

Тарсидаму гуфтам:

– Ё Расулаллоҳ, шутуре дорам бағоят нафуру чаҳанда. Мехостам, ки ин чамоат чихати банд кардани он расане битобанд.

Ҳазрат ҳеч нафармуда, равон шуд. Ман низ аз акиб рафтам. Чун аз он манзил кӯч кардем, ҳар ҷо ки ба ман мерасид, табасум менамуду мефармуд:

– «Ассалому алайкум, ё Або Абдиллоҳ», шутури нуфури ту чӣ кард?

Ман аз он гуфтор хичил мешудам, то ба Мадина расидем. Ман аз хичолати он ки мабодо дигар бор ба ман ин сухан гӯяд, масциду муҷолисати он Ҳазратро тарк гуфтам.

Чун муддате бар ин гузашт, фурсате цустаму дар вақте ки масҷид хилват буд, даромадаму намоз мегузордам. Ҳазрат аз хучраи тоҳира берун омаду ду рақъат намоз бигузурд. Сипас биёмаду наздики ман бинишаст. Ва ман намозро тӯл додам, ба умеди он ки Ҳазрат малул шаваду биравад. Ҳазрат дарёфту фармуд:

– Ё Або Абдиллоҳ, намозро ҳарчанд мехоҳӣ, тавилтар кун, ки ман барнаҳоҳам хост, то замоне, ки ту аз намоз фориғ шавӣ.

---

1. Хаввот ибни Чубайр ибни Нуъмон ибни Уммия куняташ Абуабдуллоҳ аз шуҷоъони араб ва муҷоҳидини Бадр аст. Наваду чаҳор сол умр карду дар соли чихилум дар Мадина вафот ёфт... (Носих, ҷ.2, китоби 2, с.473 ва 757 ва Маҷмаъуламсоли Майдонӣ, с.338).

2. Заҳрон: рӯдборест наздики Макка ва музоф мешавад ба сӯи он лафзи «мар», пас гӯянд: Марруззаҳрон (Мунтаҳийулараб).

Бо худ гуфтам: узре бояд гуфт, то хотири муборакаш таскин ёбад. Чун саломи намоз боздодам, фармуд:

– Ассалому алайка, ё Або Абдиллох, чӣ кард шутури нафури ту?

Гуфтам:

– Ё Расулаллох, бад-он Худое, ки туро ба ростӣ мабъус карда, ки он шутур аз он замон, ки мусулмон шудаам, нафур нагашта ва саркашӣ накарда.

Пас он Ҳазрат ду навбат ё се навбат фармуд:

– «Раҳамакаллох». Ва дигар бар сари он сухан нарафт.

Фасли панҷум

Дар мазоҳи он Ҳазрат бо кӯдакони саҳоба

Собит шудааст, ки Ҳазрат гоҳ-гоҳ таййибат мефармуд. Ба сихҳат расидааст, ки аҳёнан баъзе аз ходимони хурдсолро хитоб мекард:

– Эй соҳибони ду гӯш, чунон ва чунин кун.

Ва ба субут пайваста, ки яке аз кӯдакони саҳобаро, ки Абу Умайр ном дошт, мурғе буд баробари гунчишке, ки ўро Нуқайр мегуфтанд. Он кӯдак доим бо он мурғак бозӣ мекарду ба вай ун-си тамом дошт. Ногоҳ он мурғак бимурду Абу Умайр аз он чиҳат бағоят малул шуд. Баъд аз он ҳар гоҳ ки Ҳазрат ба вай расидӣ, бар сабили мазоҳ бипурсидӣ:

– Эй Абу Умайр, чӣ кард Нуқайр?

Ва чун Ҳазрат бо вай ин мутойиба фармудӣ, Абу Умайр хандону хушдил шудӣ. Ва хешони эшон аз он илтифот масруру сарафроз гаштандӣ.

Фасли шашум

Дар мазоҳи он Ҳазрат бо занони саҳоба

Собит шудааст, ки як бор зане назди Ҳазрат омаду гуфт:

– Эй Расулаллох, шавҳари ман туро мехонад.

Ҳазрат фармуд, ки шавҳари ту он нест, ки дар чашми вай сафедӣ ҳаст?

Гуфт:

– Не, валлох.

Ҳазрат табассум намуду фармуд, ки ҳеч аҳаде нест илло, ки дар чашми вай сафедӣ ҳаст, яъне баъзе, ки муҳит аст ба саводи чашм.

* * *

Марвист, ки Сафия бинти Абдулмуталлиб¹, ки аммаи он Ҳазрат аст, рӯзе назди Ҳазрат омад, дар ҳоле ки пир шуда буд.

Гуфт:

– Эй Расулulloҳ, дуо кун, то ман ба бихишт равам.

Ҳазрат бар сабили таййибат фармуд, ки занони пир ба бихишт нахоҳанд рафт.

Сафия аз маҷлиси Ҳазрат баргашту мегирист. Ҳазрат табас-сум фармуду гуфт:

– Ёро хабар диҳед, ки аввал пирзанон чавон шаванд, он гоҳ ба бихишт раванд ва ин оят хонд: «Инно аншоноҳунно иншоа фаҷаално ҳунно абкоран²». Яъне ба дурустӣ, ки мо биёфаридем занонро дар дунёи офариданӣ, пас хоҳем гардонид эшонро духтарони бикри дӯшиза дар охират, ки эшонро ба бихишт дарорем.

* * *

Дар «Равзатулаҳбоб» мастур аст, ки Савда бинти Замъа³, ки аз уммаҳоти мӯъминин аст, гоҳ-гоҳ бо он сарвар сухан мегуфт ва ёро ба ханда меовард. Шабе дар ақиби Пайғамбар (с) намоз гузорду сабоҳ бо он сарвар гуфт:

– Дӯш аз ақиби ту намоз гузордам, рукӯъ бағоят тавил кардӣ, чунонки ман бинии худро гирифтаам аз тарси он ки хун аз бинии ман равон гардад.

Ҳазрат мутабассим шуд.

* * *

Дар китоби «Сафватуссафва»⁴-и Ибн Чавзӣ⁵ оварда, ки дар «Саҳеҳайн»⁶ собит шудааст, ки яке аз уммаҳоти мӯъминин гуфт, ки дар сафаре ҳамроҳи Пайғамбар будам. Ва ман дар он маҳал чорияе будам, ки бадани ман гӯшти камтар дошт. Пас он Ҳазрат дар манзиле мардумро гуфт:

-
1. Дар замони хилофати Умар фавт шуду қабри ӯ дар Бакиъ аст (Табакот, ч.8, с. 27), дар «Вақоеъ» соли 20 навишта.
  2. Сураи панҷоҳу шашум, ояи сию чаҳорум.
  3. Савда бинти Замъа дар соли даҳуми ҳиҷрӣ баъд аз фавти Хадича ва қабл аз тазаувучи Оиша ба ақди Расули ақрам (с) даромаду пеш аз он дар ҳиболаи Сукрон ибни Амр буд ва дар соли 58 х. замони хилофати Муовия дар Мадина вафот ёфт («Равзатулаҳбоб», нусхаи хаттӣ ва «Табакот», ч.8, с.35).
  4. «Сафватуссафва» мухтасари «Ҳаллиятулавлиё».
  5. Абулфараҷ Абдурахмон ибни Алӣ алмаъруф ба Ибнулчавзӣ ал-Факеҳ ал-Ҳанбалӣ (510-597х.) («Ҳадиятулорифин», ч.1, с.520).
  6. «Саҳеҳайн», яке таълифи Ҳофиз Абӣ Абдиллоҳ Муҳаммад ибни Исмоил Албуҳорист (194-250х.) ва дигаре таълифи Абилҳусайн Муслим ибни Алҳачҷоҳ Алқушайрӣ (202-261) («Кашфуззунун» ва «Ҳадия»).

– Пеш равед.

Мардум пеш рафтанд. Ва маро гуфт:

– Биё, то мусобикат кунем, яъне бо ҳам бидавем, то бубинем, ки кадом пешӣ мегирем. Пас бо Ҳазрат мусобикат кардем ва ман бар ӯ пешӣ гирифтаам. Ҳеч нагуфт, то вақти дигар бо Ҳазрат дар сафар будем. Ва бадани ман гӯшт гирифта буд. Пас маро гуфт:

– Биё, мусобикат кунем. Ва Ҳазрат бар ман сабқат гирифт. Пас бихандиду гуфт:

– Ҳозиҳи битилка, яъне ин сабқат ба он сабқат.

* * *

Шайх Мачдуддини Фирӯзободӣ¹ дар «Сиротулмуस्ताқим» оварда, ки ба сикҳат расидааст, ки Расул (с) ба пой мусобикат мекард ва дар ривояти дигар собит шуда, ки саҳобаро бо асб мусобикат мефармуд ва ба субут пайваста, ки Ҳазрат бо қасон мусориат мефармуд, яъне гуштӣ мегирифт.

Фасли ҳафтум

Дар мазоҳ ва мутойибаи саҳоба дар ҳузури он Ҳазрат

Ба сикҳат расида, ки Усайд ибни Ҳузайр², ки аз қибори ансор аст ва аз қабилаи Хироч, саҳобаро дар ҳузури он Ҳазрат бисёр меҳандонид ва Ҳазрат низ табассум мефармуд.

* * *

Авф ибни Молики Ашчаъӣ³, ки яке аз бузургони саҳоба аст, марде часим буда. Вай ривоят карда, ки дар газваи Табук⁴ назди Расул рафтем. Вай дар қуббаи худ нишаста буд, ки аз адим⁵ сохта буданд. Салом кардам. Ҷавоб доду фармуд, ки дарой.

Гуфтам:

– Ё Расулаллоҳ, ба ҳамаи аъзои худ дароям ё чизе берун гузорам?

---

1. Муҳаммад ибни Яъқуб ибни Муҳаммад ибни Иброҳим ал-Фирӯзободӣ Мачдуддин Абутоҳири Шерозӣ вилодаташ дар Козарун санаи 729 ва вафоташ дар Яман ба соли 817 ҳ. буда («Ҳадиятулорифин, ҷ.2, с.180).

2. Усайд ибни Ҳузайр ибни Самоқ ибни Атайк аз ҷумлаи нуқабони Лайлатулукба аст. Вафоташ дар соли 21 ва мадфанаш дар Бақеъ аст (ҷ.2, к.2, с.443, Носих).

3. Абу Абдурраҳмон Авф ибни Молик ибни Абӣ Авфи Ашчаъӣ дар газваи Хайбар ва газавоти баъд аз он бо Расули Худо ҳамроҳ буд ва аз он пас ба Шом рафту дар 73 вафот ёфт (Носих, ҷ.2, к.2, с.649 ва Комил. Ибн Асир ҷ.4, с.296).

4. Ин газва дар соли нӯҳуми ҳиҷрӣ воқеъ шуд.

5. Адим: чарм.

Ҳазрат табассум фармуду гуфт:

– Ба ҳамаи аъзои худ дарой.

* * *

Заҳҳок ибни Суфёни Килобӣ¹, ки аз аҳли Мадина асту сокини Начд мебуда. Аз руасо ва шучоони қавми худ буда, дар зоҳир бисёр қариҳулвачҳ будааст. Ба чихати байъат кардан назди Расул омада буд. Дар вақте ки ҳанӯз ояти ҳиҷоб нозил нашуда буд ва дар он маҳал яке аз азвочи тоҳирот² назди он Ҳазрат нишаста буд, Заҳҳок гуфт:

– Ё Расулаллоҳ, маро ду зан аст, ки ба ҳусну чамол аз ин зан бехтаранд, ки назди ту нишастааст. Якero бигузoram, то ту ба акди худ дарорӣ.

Модари мӯъминон аз ӯ пурсид, ки оё зани ту бачамолтар аст ё ту?

Ибни Суфён гуфт:

– Ман аз ӯ бачамолтарам.

Аз суолу ҷавоби эшон Ҳазрат табассум фармуд.

* * *

Ва аз он чумла, рӯзе Ҳазрати Расул (с) бар болои минбар ваъз мефармуд. Сухан расид бад-он чо, ки фармуд:

– Дар вақти вазъи ҳамли занон ду малаканд, ки яке аввал меояду банди раҳиму мавзеи маҳсуси занонро мекушояд, ки тифл ба суҳулат мутаваллид шаваду баъд аз ӯ малаки дигар меояду он бандҳоро мебандад.

Шаҳсе аз саҳоба арз кард:

– Расулаллоҳ, дар хонаи ман вазъи ҳамле иттифоқ афтоду малаки дувум, ки бандҳоро мебандад, наёмад. Он Ҳазрат табассум фармуд.

* * *

Ибн Абдулбир дар «Истиъоб» оварда, ки Суҳайби Румӣ³ бо вучуди фазлу вараъ таййибату мазоҳи бисёр кардӣ. Ба асноди саҳеҳ аз ӯ ба мо расидааст, ки гуфт:

– Омадам назди Расул, вақте ки нузул фармуда буд, дар қубба

---

1. Заҳҳок сайёфи Расули Худо буд ва бо ҳазор мардаш баробар медонистанд. Пайваста бо шамшер бар сари Пайгамбар ба ҳирсат истода буд (Носих, ҷ.2, к.2, с.505).

2. Он зан Оиша бинти Абӣ Бакри Сиддик буд (Равзатулаҳбо).

3. Суҳайб ибни Синони Румӣ мулаққаб ба Абу Яҳё аз Ҷозиёни Бадр аст, ки баъд аз баъсат бо Умар Ёсир дар як рӯз мусулмон шуд. Вафоташ ба соли 38 хичрӣ буд, падараш Синон аз қибали Хусрави Парвиз ҳукумати Мавсилро дошт («Носих», ҷ.2, китоби 2, с.602).

пеши он Ҳазрат хурмои тару хушк ниҳода буд ва як чашти ман ба рамад мубтало буду дарди бисёр мекард. Ва ман парҳез накарда, хурмо хӯрдан гирифтам. Ҳазрат фармуд:

– Эй Суҳайб, хурмо мехӯрӣ ва ҳол он ки чашти ту дард мекунад.

Гуфтам:

– Ё Расулаллоҳ, ба он ҷониби чашм мехӯрам, ки дард намекунад.

Ҳазрат чунон табассум фармуд, ки дандонҳои навочизи¹ муборакш намудор шуд.

Фасли ҳаштум

Дар мазоҳи саҳоба бо якдигар дар ғайбати он Ҳазрат

Соҳиби «Кашфулғамма» ва ғайри вай дар шамоили Муртазо Алӣ(а) овардаанд, ки қади мубораки эшон рубъа буд, яъне на дарозу на кӯтоҳ, балки дар камоли эътидол. Рӯзе дар масҷид Пайғамбар (с) намоз мегузорд. Яке аз аъёни саҳоба, ки нек баландболо буд, даромад ва бар сабили мазоҳ наълайни Ҳазрати Амиро бардошту бар соқи масҷид, ки хеле баланд буд, биниҳод, ба гумони он ки магар дасти Ҳазрати Амир бад-он нахоҳад расид. Пас дар пойи сутун ба намоз машғул шуд. Чун ба ташаҳҳуд нишаст, Ҳазрати Амир сутуни масҷидро бардошту домани хуллаи ӯро дар зери сутун гузошт ва сутунро боз дар ҷо ниҳод. Дасти муборак биёзиду наълайн бардошт ва қасди рафтани кард. Он бузурги саҳоба саломи намоз дод. Дид, ки доманаш дар зери сутун банд аст. Оғози изтиробу дархост кард, ки онро Ҳазрати Амир халос кунад. Ҳазрат изтиробии ӯ медуиди механдид.

Пас фармуд:

– Шарт кун, ки дигар мисли ин фузулӣ накуни. Ӯ савганд ёд кард, ки мисли ин фузулию беадабӣ накунад. Ва Ҳазрат доманаш халос карду берун омад.

* * *

Рӯзе Ҳазрати Амир ба роҳе мерафт. Ду бузурги саҳоба, ки нек баландболо буданд, бар ямину ва ясори вай мерафтанд.

Яке аз эшон бар сабили мутойиба гуфт:

– Ё Аболҳасан, ту дар миёни мо монанди харфи нунӣ дар миёни калимаи «лано».

Ҳазрат дар ҷавоби ӯ фармуд:

---

1. Навочиз: чамъи ночиз, ба маънии дандони сипасин.

– Агар ман миёни шумо набудам, шумо набудед. Чу нунро, ки аз миёнаи калимаи «лано» бардоштӣ, «ло» боқӣ мемонад. Ва лафзи «ло» дар арабият ба маънои «нест» аст.

* * *

Ибн Абдулбир дар «Истиъоб» овардааст, ки Нуаймон ибни Амри Анворӣ, ки аз қудамои саҳоба ва аз ҷумлаи ансору аҳли Бадр аст, мазоҳу мутойиба бар вай ғолиб буда ва аз ӯ ахбори зарифа дар ин боб марвист. Ва аз он ҷумла яке ин аст, ки бо Сувайбит ибни Ҳармалаи Абдарӣ¹, ки ӯ низ аз аҳли Бадр аст, ба сафари Басра рафта буданд ба тичорат ва Сувайбит ачири яке аз кибор² буд, ки молу зод ва роҳилаи ӯро нигоҳ медошт. Ва Сувайбит марде сиёҳчурда буд.

Рӯзе дар манзиле фуруд омада буданд. Нуаймон пеши Сувайбит омаду гуфт:

– Гуруснаам, маро таом дех, аз он чи дар назди ту хаст.

Гуфт:

– Бе изни соҳибаш надихам.

Нуаймон гуфт:

– Ман сазои ту бидихам. Пас назди қабилае рафт, ки дар он наздикӣ буд. Ва гуфт:

– Ғуломе дорам бадзабон ва ӯро чиҳати ҳамин айб мефурӯшам. Ва аз дур Сувайбитро бад-эшон намуд ва гуфт, ки ӯ ғуломе забонавар аст. Агар гӯяд, ки ман озодам ва хурруласлам, зинҳор ки ӯро ба он сухан нагузоред ва агар хоҳед гузошт, бо шумо савдо намекунам.

Эшон гуфтанд:

– Ту дил чамъ дор, ки мо ӯро ба сухан нагузорем. Пас ба чанд шутури чавон ӯро бихариданд ва бар сари ӯ омаданд, то ба қабилаи худ баранд. Ӯ бо эшон оғози мубоҳиса карду гуфт:

– Ман озодам ва аз ҷумлаи саҳобаам. Нуаймон бо шумо зарофат кардааст ва шумо ба сухани ӯ мағрур шудаед.

Ва ба ривояте Сувайбит гуфт:

– Ман писари амми ӯям ва ӯ марди мазоҳпеша аст ва бираведу шуторони худро аз ӯ бигиред. Эшон чамъи касир буданд, гуфтаи ӯро бовар накарданд ва нагузоштанд, ки сухан тамом кунанд. Расане дар гарданаш карданд.

---

1. Сувайбит ибни Саъд ибни Ҳармалаи Абдарӣ («Носих», ҷ.2, китоби дувум, с.498).

2. Мақсуд Абӯбакр аст.

Ва ба ривояте дастораш дар гарданаши карданду ба қабилани худ бурданд.

Чун он бузурги саҳоба ба қорвонгоҳ омад, Сувайбитро наид ва пурсид, ки қучост?

Чамъе аз рафиқон хандон пеш омаданду қиссаро бозгуфтанд. Вай низ бихандиду бо рафиқон бад-он қабилани рафт ва он чамъро гуфт, ки эй ёрон, ин Сувайбит ибни Ҳармала ва аз ҷумлаи бадриён аст ва Нуаймон бо вай зарофат карда. Шумо биравед ва шутурони худро тасарруф кунед. Пас вайро аз қайди он қавм халос карда, ба қорвонгоҳ оварданду он қавм шутурони худро гирифтанд. Ва чун он бузургсаҳоба ва рафиқон ба Мадина бозгаштанд, ин қиссаро ба Ҳазрати рисолат (с) арз карданд. Ва он Ҳазрат мутабассим шуд ва то муддати як сол саҳоба бо ҳам ин суҳан боз мегуфтанду механдиданд¹.

* * *

Ва аз он ҷумлаи дигар ин аст, ки аъробие аз бодияи назди Расул (с) омад ва ноқаи худро дар финои масҷид² бихобонид ва ба масҷид даромад. Баъзе аз саҳоба Нуаймонро гуфтанд:

– Агар ин ноқаро бикушӣ ва мо гӯшти онро қисмат кунем, ҳароинаи Ҳазрати Расул баҳои онро ба аъробӣ хоҳад дод ва ўро кушнуд хоҳад гардонид.

Нуаймон он ноқаро бикушт. Дар ин асно аъробӣ берун омаду ноқаи худро кушта дид. Оғози фарёд кард, ки «Во афроху, ё Расулаллох».

Нуаймон бигурехт ва Ҳазрат, ки он фарёд шунид, аз масҷид берун омаду ноқаи аъробиро кушта дид. Пурсид, ки ин феъл аз кӣ дар вучуд омада?

Гуфтанд:

– Аз Нуаймон.

Қас фиристод, ки ўро биёварад. Қосид хабари ўро дар сарои Зубоъа бинти Зубайр ибни Абдумуталлиб³ ёфт, ки наздики масҷид буд. Ба он ҷо даромад. Ишорат ба мағоке карданд, ки дар он ҷо гурехта буду ба миқдоре алафи тоза худро пӯшонида.

---

1. Як сол пеш аз вафоти Расули ақрам (с) Абубакр ба қасди тичорат оҳанги Басра кард ва ин воқеа ҳам дар ин сафар рух дод (Носих, ҷ.2, китоби дуввум, с.498).

2. Фино: билқаср ба маънии гирдогирди хона ва пеши сарое, ки фароҳу кушода бошад, (Мунтаҳиюлараб).

3. Дуҳтари амми Расули ақрам (с) ва завҷаи Мақдод ибни ал-Асвад буд, (Исоба, ҷ.8, с.132).

Қосид бозгардиду овоз бардошт, ки, ё Расулаллоҳ, Нуаймонро намебинам. Ҳазрат бо чамъе аз саҳоба ба сарои Зубоъа даромаданд. Қосид ишорат кард ба он мағок. Ҳазрат фармуд, то он алафхоро дур карданду Нуаймонро аз он ҷо берун оварданд. Пешонӣ ва рухсори вай аз он алафҳои тоза рангин шуда буд. Ҳазрати Расул (с) фармуд, ки эй Нуаймон, ин чӣ феъл аст, ки аз ту содир шудааст?

Гуфт:

– Ё Расулаллоҳ, валлоҳ, он касоне, ки маро ба ту далолат карданд, эшон маро ба ин феъл фармуданд.

Ҳазрат табассумкунон ранги алафро ба дасти мубораки худ аз пешонӣ ва рухсораи ӯ дур карду баҳои шутур ба муддаои аъробӣ бад-ӯ дод.

* * *

Ва аз он чумла дигар ин аст, ки Махрама ибни Навфали Захро¹, разияллоҳу анҳу, пире мусин буд аз аҳли Мадина, ки ансоби арабро некӯ медонист ва аз чумлаи бузургони ансор буд. Ва саду понздаҳ сол аз умри ӯ гузашта буду дар охири умр нобино шуда буд. Рӯзе дар масҷид ба тақозои бавл бархост. Нуаймон даромаду дасти ӯ биғирифт ва аз масҷид берун овард. Махрама гуфт:

– Эй бандаи Худой, маро аз назари мардум ба мавзеи ҳолӣ бирасон, то ироқа² кунам.

Нуаймон ӯро аз ҳар тараф бигардониду охир ба наздики мардум бар дари масҷид бинишонид ва гуфт:

– Ин ҷо холист, машғул шав. Ин биғуфту дасти ӯ раҳо кард ва худ бигурехт.

Махрама ба фароғат кашфи аврат карду машғул шуд.

Мардум аз атрофу ҷавониб забон ба маломат кушоданду оғози эътироз карданд, ки чаро наздики масҷид дар миёни мардум кашфи аврат мекуни ва ба ирокаи бавл машғул мешавӣ?

Махрама гуфт:

– Валлоҳ, ман он шахсро, ки дастам гирифта буд, гуфтам, ки маро аз миёни мардум ба мавзеи ҳолӣ расон. Он кӣ буд, ки бо ман ин зарофат кард?

Гуфтанд:

---

1. Кунияташ Абу Сафвон ва баъд аз Уқайл ибни Абитолиб дар илми ансоб ягона буд. Яксаду понздаҳ сол умр карду дар соли 54 ҳичрӣ вафот ёфт (Нусих, ҷ.2, китоби 2, с.676).

2. Ироқа : ба касри аввал рехтани об ва монанди он (Мунтахаб).

– Нуаймон ибни Амри Ансорӣ.

Гуфт:

– Шарт кардам, ки агар бар ӯ зафар ёбам, ба ин асо, ки дар даст дорам, чунон ӯро бизанам, ки харгиз чунон зарбате нахӯрда бошад.

Чун аз ин қисса чанд рӯзе гузашт, Махрама ва Нуаймон дар масҷид буданд, Усмон ибни Аффон даромаду дар пеши меҳроб ба намоз истод. Ва он вақте буд, ки ӯ ҳокими Мадина буд. Нуаймон аз ҷои худ бархосту пеши Махрама омаду гуфт:

– Эй падари бузургвор, инак Нуаймон омадаву дар пеши меҳроб намоз мегузорад. Вақти он аст, ки ба шарти худ вафо кунӣ.

Махрама гуфт:

– Эй фарзанд, маро ба вай расон, ки аз ӯ дили пурхун дорам. Пас Нуаймон дасти ӯ гирифта, ба наздики меҳроб оварду худ фирор намуд. Махрама асои худ бикашиду ба куввати тамом бар фарқи Усмон зад, чунон ки сари ӯ бишкаст. Мардумон пеш омаданд, ки эй Махрама, чӣ кор кардӣ, сари ҳокими худ бишкастӣ. Банӣ Заҳр ва ҳешони Махрама ба узрҳои Усмон дар масҷид чамъ омаданду гуфтанд:

– Агар фармой, Нуаймонро пайдо кунем ва бад-ин зарофат ба изои балиғ расонем.

Гуфт:

– Бигузored ӯро, ки аз аҳли Бадр аст ва Пайғамбар фармуда, ки Ҳақ субҳонаху аҳли Бадрро омурзидааст.

* * *

Ва аз он ҷумла, дигар ин аст, ки чун қорвоне ба Мадина омад, бо эшон асал ва таъомҳои лазиз буд. Чизе аз он ба расми қарз биғирифтун назди Пайғамбар (с) бурду гуфт:

– Эй Расулаллоҳ, тановул фармой, ки ҳадия аст.

Ҳазрат аз он чизе бихӯрд ва боқиро бар ёрон қисмат кард. Чун қорвониён баҳои асалу таъом хостанд, эшонро назди Ҳазрат овард ва гуфт:

– Ё Расулаллоҳ, баҳои таъоми эшон бидех.

Ҳазрат фармуд:

– Не, ту гуфтӣ ин ҳадия аст?

Нуаймон гуфт:

– Валлоҳ, ё Расулаллоҳ, ки баҳои он назди ман набуд. Ва ман дӯст медоштам, ки он туро бошаду ту аз он бихӯрӣ. Ҳазрат табассум намуду баҳои он адо фармудӣ.

* * *

Ҳамм ибни Абдулбир гӯяд, ки Нуаймон дар мабодии аҳвол рӯзе чанд ба шурби хамр мубтало шуда буд. Вақте ки ўро маст назди Пайғамбар (с) оварданд, он Ҳазрат ўро тозиёна зад ва чаҳор навбат ин феъл аз ў содир шуд. Яке аз саҳоба ўро лаънат карду Ҳазрат бар он саҳоба ғазаб фармуд ва ўро аз лаъни Нуаймон манъ карду гуфт:

– Инчунин мағӯй, ки ў Худо ва Расули ўро дӯст медорад.

* * *

Замахшарӣ дар китоби «Рабиъулаброр» оварда, ки Нуаймон марде буд аз саҳоба, ки мазох ва мутойиба бағоят бар ў ғолиб будӣ ва ҳама рӯз назди Пайғамбар (с) омада ва мазох кардӣ ва Ҳазратро ба табассум овардӣ. Ва Ҳазрат дар ҳаққи вай фармуда буд, ки Нуаймон ба бихишт равад ҳамчунин хандон.

БОБИ ДУВУМ
ДАР ЗИКРИ БАЪЗЕ АЗ НУКОТИ ШАРИФА ВА
ЛАТИФОТИ ЛАТИФАИ АИММАИ МАЪСУМИН (а) ВА
АГАРЧИ ОН НА АЗ ҚАБИЛИ МАЗОҲУ ТАЙЙИБАТ АСТ
ВА АММО ДАР ҶОЯТИ ЛАТОФАТ ВА УЗУБАТ АСТ¹

Фасли аввал
Дар зикри баъзе аз калимоти қудсия ва тасарруфоти
латифаи Ҳазрати Амир (а)

Дар «Фавоидулфуод»² мастур аст, ки рӯзе Ҳазрати Амир дар миёни асхоб фармуд, ки ман ба ҳамаи умри худ дар ҳаққи касе на некӣ кардам, на бадӣ.

Асхоб гуфтанд:

– Ё Амралмуъминин, мо маънии ин сухан намедонем. Шумо кашфи ин маънӣ кунед.

Ҳазрат фармуд:

– Ҳар кӣ дар ҳаққи касе некӣ мекунад, ҷазои он некӣ ҳам ба вай бор мегардад. Пас ба ҳақиқат, дар ҳаққи худ некӣ карда бошад ҳар кӣ дар ҳаққи касе бадӣ мекунад, сазои он бадӣ ба худаш бор мегардад. Пас, ба ҳақиқат дар ҳаққи худ бадӣ карда бошад. Ва фармуд, ин сухан маънии ин оят аст, ки Ҳақ субҳонаху таъоло мефармояд:

–«Ҳар кӣ амали неке кунад, ҳар қадр бошад, некӣ бинад подоши онро. Ва ҳар кӣ амали баде кунад, ҳар қадр кӯчак бошад, бадӣ ёбад мукофоти онро».

* * *

Рӯзе ду шахс бар сабили имтиҳон назди Ҳазрати Амир (а) омаданд. Яке бар дигаре даъвӣ карду гуфт:

– Ин шахс мегӯяд: «Ман дӯш ба модари ту муҳталим шудаам ва бад-ин шахс маро ихонат³ мерасонад». Ҳукми ҳадди ӯ чӣ гуна аст?

---

1. Ба номи дувоздаҳ Имом алайҳимуссалом эҳтироман ҷадвали ҷудогонае танзим гардид. Маъҳаз: Ҷаннотулхулуд, Ҳабибуссияр, Мучмалуттаворих ва Алқасас ва таворихи муътабари дигар.

2. Хусайн ибни Али ал-Байҳақӣ, Камолиддин ал-Кошифӣ ал-Ҳиравӣ аш-шаҳир билвоиз мутавафӣ ба соли 910 х. дар Хирот, таъифоти адида дорад, ки машхуртарини онҳост: «Ахлоки Мӯҳсинӣ», «Анвори Сухайлӣ», «Ҷавоҳируттафсир», «Равзатушшуҳадо», «Махзанулиншо», «Мавоҳибуллуаи», вале арбоби фаҳорис китоби «Фавоидулфавоид»-ро дар шумори таълифоти вай наёвардаанд.

3. Ихонат-ҳақире хор пиндоштан, хор кардан; паст кардан; ҳақорат, таҳқир.

Ҳазрат фармуд, ки ўро дар офтоб бидор ва бар сояи ў ҳад бизан.

* * *

Рўзе ҷухуде бар сабили таарруз ба он Ҳазрат гуфт:
– Ҳанўз Пайғамбари шуморо дафн накарда буданд, ки ихтилоф дар миёни шумо пайдо шуд.

Ҳазрат фармуд:

-Хилофе, ки дар миёни мо пайдо шуд, аз фиरोқи ў буд, на дини ў. Аммо пойҳои шумо ҳанўз аз лойи Нил хушк нашуда буд, ки Пайғамбари худро гуфтед: «Барои мо Худое пайдо кун, ҳамчунон ки бутпарастонро худоён аст».

Он ҷухуд аз ин ҷавоб мунфайл шуд ва аз тааррузи худ пушаймон гашт.

* * *

Ибни Абдулбир дар китоби «Истиъоб» аз Зирр ибни Ҳубайши Тобиъӣ¹, ки шогирди Абдуллоҳ ибни Масъуд² аст, ривоят карда, ки дар замони хилофати Амралмўъминин (а) ду марди мусулмон бо ҳам нишастанд, ки таоми чошт хўранд. Яке аз чайби худ панҷ курс берун оварду яке се курс. Ва пеш аз он ки машғул шаванд, марди ошное ба сарвақти эшон расид. Ўро садо заданд, биёмад ва бо ҳам он курсхоро хўрданд. Баъд аз фароғ он шахс ҳашт дирам аз киса берун овард ва пеши эшон ниҳоду бирафт. Соҳиби панҷ курс панҷ дирам аз он бардошт ва се дирамро пеши соҳиби се курс ниҳоду гуфт:

– Қисмат ба ростӣ кардам. Ту, ки се курс доштӣ, се дирам аз они туст ва ман, ки панҷ курс доштам, панҷ дирам аз они ман.

Соҳиби се курс гуфт:

– Мо ҳама баробар хўрдем. Қисмати рост он аст, ки чаҳор дирами худ бардорӣ ва чаҳор дирами ман диҳӣ.

Миёни эшон муноқиша афтод. Охир қарор бар он доданд, ки назди Ҳазрати Амир раванд, то миёни эшон ҳукм ба ростӣ кунад. Пас ҳар ду назди он Ҳазрат хозир шуданду мочаро бозгуфтанд.

Ҳазрати Амир (а) соҳиби се курсро гуфт:

-
1. Зирр ибни Ҳубайш ал-Асадӣ аз кибори тобиъин буд, яксаду бисту ду сол умр карду дар соли 83 хичрӣ вафот ёфт (Исоба, ҷ.3, с.40).
  2. Абдуллоҳ ибни Масъуд ибни Ғофил бинни Ҳабиб Муканнӣ ба Абу Абдурахмон, мутавафӣ ва соли 32 хичрӣ, ки уламои суннат ва ҷамоат ўро аз ашарай мубашшира шумурдаанд. Аз саҳоба буд ва дар илми кироати Қуръон толи надошт. Вай аввалин касе буд, ки дар Макка ошкоро Қуръон хонд. (Исоба, ҷ.4, с.129).

– Бад-он сулҳ, ки бародари мӯъмин кардааст, розӣ бош, ки салоҳи ту дар он аст.

Гуфт:

– Ё Амиралмӯъминин, мо назди ту ба ҷаҳати он омадаем, ки амри ҳақро ба мо расонӣ.

Ҳазрат фармуд, ки агар амри ҳақ меҳохӣ, туро, ки соҳиби се курсӣ, як дирам мебояд гирифтӯро, ки соҳиби панҷ курс аст, ҳафт дирам.

Ў мутаҳаййир шуду гуфт:

– Ё Амиралмӯъминин, ин масъаларо баён кун, то хотирнишони ман шавад.

Ҳазрат фармуд:

– Аввал, ки гуфтам, бо ин сулҳ розӣ бош, ба шаръ дуруст буд, чунки агар ӯ аз моли худ чизе ба ту вогузорад, касро ба он сухан нарасад. Лекин чун ту амри ҳақ меҳохӣ, вочиб он аст, ки як дирам беш нагирӣ, зеро чун ҳашт курси шуморо зарб дар се кунем, маҷмӯъ бисту ҷаҳор қисмат мешавад. Пас, шумо се кас бисту ҷаҳор қисматро хӯрдаед ва чун яқин нест, ки кадом бештар хӯрдаед, биззарурат ҳукм кунем, ки ҳама баробар хӯрдаед. Бар ин тақдир яке ҳашт пора тановул карда бошад. Пас, ту, ки соҳиби се курсӣ, нӯҳ пора доштаӣ, ҳашт пораро худ хӯрда бошӣ ва як пораро соҳиби дирамҳо хӯрда бошад. Ва ин мард, ки соҳиби панҷ курс астӯ понздаҳ пора дошта, ҳашт пораро худ хӯрда ва ҳашт пораро соҳиби дирамҳо хӯрда бошад. Ва чун соҳиби дирамҳо як пораи туро хӯрда, туро як дирам бояд гирифт ва чун ҳафт пораи ӯро хӯрда, ӯро ҳафт дирам бояд гирифт. Пас ҳар ду ба он қисмат розӣ шуданд ва дирамҳоро қисмат карданду рафтанд.

* * *

Ду зан дар тифле даъво карданду назди Ҳазрати Амир (а) омаданд. Ҳар якеро сухан он буд, ки ин тифл аз ман аст. Ҳазрат фармуд, ки зулфикори маро биёваред, то ин тифлро ба ду ним кунам, ки ҳар яке нима аз ӯ баргиранду тарки низоъ кунанд. Он, ки модари ҳақиқӣ буд, битарсид, ки мабодо тифли ӯ кушта шавад.

Гуфт:

– Ё Амиралмӯъминин, ман аз даъвои худ гузаштаму тифлро ба ин зан гузоштам. ӯро макушу бад-ӯ супор.

Ҳазрат ҳукм кард, ки тифл аз они туст. Бардору бибар ба ҳар чо, ки хоҳӣ. Он зан тифли худро гирифтӯ рафт.

* * *

Тифле ширхора ба сари новдон хазид, вакте ки модараш гофил буду дасташ ба вай намерасид. Аз сари новдон то замин бист газ роҳ буд. Модараш бар бом рӯю мӯй меканду пистон ба вай менамуд. Тифл майли ӯ намекард. Мардум чамъ омада буданду намедонистанд, чӣ чора кунанд?

Ногоҳ Ҳазрати Амир (а) бад-он чо расид. Он машғала бишниду изтироби он зан бидид. Фармуд, то тифле ҳамзоди ӯ бар бом бурданду дар баробари ӯ бидошанд. Ӯ ба муносибати чинсият ба он тифл майл карду пас хазид то он чо, ки дасти модар ба вай расиду тифлро рабуд ва аз бом фуру давиду дасту пойи Амир алайҳиссаломро бибӯсид.

Фасли дувум

Дар зикри баъзе аз нуқоти латифаи Имом Ҳасан (а)

Соҳиби «Кашфулғамма» гӯяд, ки Имом фармуд:

– Ҳар кӣ ақл надорад, адаб надорад ва ҳар кӣ ҳиммат надорад, мурувват надорад ва ҳар кӣ дин надорад, ҳаё надорад.

* * *

Имомро гуфтанд:

– Дар ту такаббуре мушоҳида мекунем.

Гуфт:

– Ғалат дидаед. Он на такаббур аст, балки иззатест, ки Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло бандагони худро каромат кардааст ва ояти ҳаштуми сураи шасту сеум («ал-Мунофиқун»)-ро хонд.

* * *

Бузургеро гуфтанд:

– Дар ту такаббуре меёбем.

Гуфт:

– Кибри мо аз кибриёи ӯст:

Боди ғуруре агарам дар сар аст,

Ҳам зи дами ӯст, ки бар ман дамид.

* * *

Ибн Сирина¹гӯяд:

–Имом зане бихост ва сад канизаки ораста ба хилъатҳои гаронмоя барои ӯ фиристоду бар дасти ҳар канизе ҳазор дирам?!

---

1. Тарҷумаи аҳволи вай дар фасли ҳаштум аз боби ҳаштуми ҳамин китоб.

* * *

Имом фармуд, ки надидам золиме мушобехтар ба мазлум аз хосид, яъне ба зоҳир мазлум менамояду ба ботин золим аст.

* * *

Замахшарӣ дар китоби «Рабиъулаброр» оварда, ки яке аз фузалои араб меҳмони Имом шуд. Баъд аз таъом гуфт:

– Барои ман шарбате биёваред.

Имом фармуд:

– Чӣ шарбат меҳохӣ?

Гуфт:

– Он шарбате, ки чун ноёфт шавад, азизтарини ҳамаи шарбатҳо бувад ва чун ёфт шавад, хасистарини ҳамаи шарбатҳо бошад.

Имом ходимонро гуфт:

– Обаш диҳед.

Ҳамаи ҳозирон бар ҳиддати фаҳми Имом офарин гуфтанд.

* * *

Садиди Авфӣ¹, ки аз фузалои замони худ буд, дар китоби «Чомеъулҳикоёт» оварда. Рӯзе Ҳазрати Имом Ҳасанро (а) чамъе аз ашроф меҳмон шуданд. Ва ғуломи Имом хони таъом дароварду чун ба наздики маҷлис расонид, хон аз дасташ хато шуду косаи оши гарм бар симот² рехт, чунонки асаре аз он бар чомаҳои Ҳазрат расиду осори ғазаб дар башараи муборакаш зоҳир шуд. Наздик буд, ки ғулом аз тарсу хичолат беҳуш гардад. Дар он чо ин оят бар забон ронд, ки «Алқозимина-л-ғайз³».

Имом фармуд, ки хашм фурӯ хӯрдам.

Ғулом гуфт:

– «Ва-л-ъофийина аниннос».

Имом фармуд, ки авф кардам.

Ғулом гуфт:

– «Валлоҳу, юҳиббу алмуҳассинин»⁴.

Имом фармуд, ки аз моли худ озод кардаму понсад динор туро баҳшидам, ки сармояи маишати худ сози. Ашрофи араб аз он муомила мутаҳаййир шуданд ва офарин гуфтанд.

---

1. Садидуллоҳи Муҳаммад ибни Яҳё ибни Тоҳир ибни Усмон ал-Авфӣ ал-Бухорӣ ал-Ҳанафӣ ал-Ашъарӣ аз фузалои авоҳири қарни шашум ва авоили қарни ҳафтуми ҳиҷрӣ буд.

2. Симот-дастурхони қалоне, ки бо неъматҳои гуногун зинат дода шудааст, дастурхони умумӣ.

3. Ғайз-хашму оташинии саҳт, хашму ғазаб.

4. Сураи севум (Оли Имрон) ояти яқсаду сиё чаҳор.

Фасли севум

Дар зикри баъзе аз калимоти шарифаи Имом Хусайн (а)

Сохиби «Кашфулгамма» аз Анас¹ ривоят карда, ки гуфт:

– Рӯзе дар мулозимати Ҳазрати Имом Хусайн (а) будам. Яке аз канизони ӯ, ки бағоят соҳибчамол буд, шохи райҳоне назди Имом оварду таҳият ва сано гуфт.

Имом фармуд, ки туро барои Худо озод кардам.

Канизак замини хидмат бибӯсиду ба нишоти ҳар чӣ тамомтар берун рафт.

Ман гуфтам:

– Ё Ибни Расулаллоҳ, шохи райҳонеро чӣ кадр буд, ки дар баробари он чунин ҷамилаеро озод фармой?

Фармуд, ки эй Анас, ин адабест, ки Ҳақ субҳонаҳу таъоло моро омӯхтааст дар ин оят, ки «Чун касе таҳияте гӯяд шуморо, шумо ӯро бехтар аз он таҳияте гӯед». Ва таҳияте, ки ман дар ҷавоби ин ҷория гӯям, ки бехтар аз таҳияти ӯ бошад, чуз озод кардани ӯ ҳеч нест.

* * *

Рӯзе Имом Ҳасан (а) ба Имом Хусайн (а) номае навишт, ки шунидаам дар инъоми шуаро ифрот мекунӣ.

Имом Хусайн (а) дар ҷавоб навишт, ки ту аз ман донотарӣ, ба ин ки бехтарин мол он аст, ки нигоҳ дорад арзро.

Сохиби «Кашфулгамма» гӯяд:

– Назар кун дар ин ҷавоб, ки чӣ гуна Имом Хусайн (а) риояти адабро кардааст нисбат ба Имом Ҳасан (а), ки гуфтааст: «Ту аз ман донотарӣ».

* * *

Рӯзе миёни он ду бузургвор малולי хотире воқеъ шуда буд. Муҳаммад Ҳанафия² дар садади рафъи он малол шуду назди Имом Хусайн (а) омаду гуфт:

– Шумо бародари хурдтаред. Бархезед, то назди Имом Ҳасан (а) равам.

Фармуд, ки ман аз ҷадди бузургвори худ шунидаам, ки чун ду тан бо ҳам никоре³ варзанд, пас бо ҳам ошtii кунанд. Он, ки дар

---

1. Мақсуд Анас ибни Молик аст.

2. Муҳаммад ибни Алӣ ибни Абӣ Толиб кунияташ Абулқосим, шасту нӯҳ сол умр дошт ва дар соли 81 хичрӣ дар Мадина вафот ёфт. Шӯҳраташ ба ибни Ҳанафия аз он ҷиҳат аст, ки модараш холаи бинти Ҷаъфар аз қабилаи бани Ҳанафия буд (Мачолис, с.118).

3. Никор -ихтилоф, муҳолифат, душманӣ, ҷидол, низоъ.

оштӣ сабқат гираду пешдастӣ кунад, аввал ӯ ба биҳишт дарояд. Маро шарм меояд, ки пеш аз бародари бузург қадам дар биҳишт ниҳам.

Мухаммад Ҳанафия назди Имом Ҳасан (а) рафту ҳадиси Имом Хусайнро (а) ба вай гуфт. Имом Ҳасан фармуд, ки рост гуфтааст. Пас бархосту бо иттифоқи Мухаммад назди Имом Хусайн омаду якдигарро дар канор гирифтанду он губор муртафеъ шуд.

Фасли чаҳорум

Дар зикри баъзе аз анфоси нафисаи Имом Алии Сачҷод (а)

Имом фармудааст:

– Дунё хоб асту охират бедорие ва мо дар миёни ҳарду чун хобҳои парешон.

* * *

Ва ҳам Имом фармуд, ки кам кардани дӯстон гурбат аст. Яъне агар касе дар ватани худ дӯстон надорад, чун ғарибон дар ваҳшат аст. Ва агар ғарибе дӯстон дорад, ғами гурбат дар дили ӯ кор накунад.

* * *

Дар «Кашфулғамма» мегӯяд, ки ҳар гоҳ гадое аз Имом дархост кардӣ, гуфтӣ:

– Марҳабо, бар ту ва бар касе, ки бармедорад зоди маро ва мебарад ба роҳи охират.

* * *

Гадоеро харитаи орде аз остини жанда афтода ва гум шуда буду ӯ мегирист. Имом вайро диду гуфт:

– Валлоҳ, агар тамоми дунё дар жандаи ӯ печида будӣ, кирири гиристан накардӣ.

* * *

Рӯзе арабе ба масҷиди Расул (с) даромаду ду рақъат намоз дар ғояти таъчил гузорд, ки дар ҳеч рукне риояти таъдил накарду дар кироат тартил¹ ба чой наовард. Ва Имом (а) дар ӯ менигарист. Аъробӣ баъд аз салом даст ба дуо бардошту гуфт:

– Худоё, маро аълодараҷот биҳишт рӯзӣ куну як қасри заррину чаҳор хури ин бидех.

Имом гуфт:

– Эй араб, маҳри ҳақир овардӣ ва никоҳи бузург тамаъ кардӣ.

---

1. Тартил-қироати Қуръон бо адои махориҷи ҳуруф ба охистагӣ ва оромӣ.

* * *

Пеши Имом гуфтанд, ки Нофеъ ибни Чубайр¹ дар мадҳи Муовия гуфтааст:

– Хомӯш мегардонад ўро ҳилм ва ба сухан меоварад ўро илм.

Имом фармуд, ки дурӯғ гуфтааст Нофеъ, балки:

– Хомӯш мегардонад ўро банд шудан, ки роҳи сухан бар ў баста мешавад ва ба сухан меоварад ўро саршикастагӣ ва парешонгӯӣ.

* * *

Рӯзе Язиди палид лаънатуллоҳу алайҳи куллу соатин мазид бар сабили таъризи Имомро гуфт:

– Шунидам, ки Абдулмуталлиб ва писараш Аббос ва писараш Абдуллоҳ дар охири умр нобино шуданд. Пас гуфт:

– Эй Саччод, чун аст, ки бани Ҳошимро дар охири умр басар пӯшида мешавад?

Фармуд:

– Ҳамчунон ки шуморо, ки бани Уммияед басират пӯшида мешавад.

Язид аз таъризи худ мунфаъил гардид.

* * *

Чун аҳли исломро мӯлки Аҷам фатҳ шуд, духтари Яздгурди шаҳрёрро, ки Шаҳрбону ном дошт, ба асирӣ ба Мадина оварданду хостанд, ки бифурӯшанд.

Ҳазрати Амир (а) нагузошт ва фармуд, ки байъи мулук ва авлоди эшон раво нест. Пас ўро бо Имом Ҳусайн (а) ақд бастанд ва Имом Зайнуллобидин (а) аз ў мутаваллид шуд.

Рӯзе Валид ибни Абдулмалик ибни Марвон² бар сабили таъризи Имом Саччодро гуфт:

– Агар хаёли хилофат дар сар дорӣ, нафӣи он кун, ки лоиқи ин мансаб нестӣ.

Имом фармуд, ки сарам аз ин хаёл холист, аммо ту аз кучо мегӯӣ, ки лоиқи ин мансаб нестам?

Валид гуфт:

– Аз он чо, ки ту каниззодаӣ, яъне модарат Шаҳрбону аст, ки ўро аз Аҷам ба асирӣ овардаанд.

Имом фармуд:

---

1. Нофеъ ибни Чубайр ибни Мутъим Аннавфалӣ аз аъёни уламои Қурайш буд ва дар соли 99 х.вафот ёфт (Ҳабибуссияр, ҷ.2, с.169).

2. Шашумин халифаи Умавий буд ва аз 86 то 96 х.хилофат кард (Муъҷамулансоб).

– Исмоил писари Иброҳим, ки пайғамбару пайғамбарзода буд, аз Ҳочар, ки канизаке буд, мутаваллид шуда буд ва хотими анбиё Муҳаммад Мустафо (с) аз насли Исмоил буд.

Валид аз он ҷавоб мутаҳаййир шуду аз он таъризи мунфаъил гашт.

Фасли панҷум

Дар зикри баъзе аз Ҷавоиди анфоси Имом Муҳаммад Боқир (а)

Дар китоби «Сафватуссафва»-и Ибни Ҷавзӣ аз Ҷобир ибни Язид Ҷуъфӣи Тобеъӣ¹ нақл кардааст, ки Имом фармуд:

– Шиай мо касест, ки итоати Худо кунад ва аз Суфёни Саврӣ нақл кардааст, ки гуфт:

– Аз Мансури халифа шунидам, ки гуфт: «Аз Имом Муҳаммад Боқир шунидам, ки фармуд: «Ғано ва иззат сайр мекунанд дар қулуби мӯъминон». Пас, чун ба диле расанд, ки дар ӯ таваккуле бошад, он ҷо ватан гиранд.

* * *

Дар «Кашфулғамма» аз китоби «Насруддурар» нақл карда, ки аз Имом суол карданд, ки рӯза чаро фарз шуд?

Фармуд:

– То тавонгарон меҳнати гуруснагӣ бикашанду бар гуруснагон раҳм кунанд.

* * *

Дар китоби «Мӯътабар»² оварданд, ки Имом фармуд:

– Волиди бузургвори ман маро васият кард, ки бо панҷ тоифа сӯхбат мадор:

Аввал, бо абдулбатн, ки барои луқмае ва камтар аз он туро фуру гузорад.

Гуфтам:

– Камтар аз луқма чӣ бошад?

Гуфт:

– Он, ки тамаъи луқма кунаду он низ ба вай нарасад.

Дувум, бахил, ки чун мӯхтоҷ шавӣ ва туро коре афтад, аз ту канора кунад.

---

1. Ҷобир ибни Язид Алҷуъфӣ Алкуфӣ аз асҳоби Имом Муҳаммад Боқир (а) буда, дар соли 127 х. вафот ёфтааст, (Маҷолисулмӯъминин, с.131).

2. Алмӯътабар фӣ шарҳил-Мухтасар-таълифи Абулқосим Ҷаъфар ибни Ҳасани Ҳиллӣ мулаққаб ба Муҳаққиқ (602-676х.), Ҳадиятулорифин, ҷ.1, с.254.

Севум, каззоб, ки ӯ ҳукми сароб дораду бар фурӯгу намоиши ӯ эътиқод нест.

Чаҳорум, аҳмақ, ки чун хоҳад ба ту нафъе расонад, зарар бар ту лоҳиқ шавад.

Панҷум, қотеъи раҳм, ки дар каломии илоҳӣ чанд ҷо қотеъи раҳм малъун ёд шуда.

* * *

Имом рӯзе асҳобро гуфт:

– Оё чунон ҳаст, ки яке аз шумо даст дар остин ёрӣ кунад ва он қадар зар, ки ӯро даркор аст, аз остин берун орад?

Гуфтанд:

– На, ё ибни Расулаллоҳ.

Пас фармуд, ки ҳеч яке аз шумо дӯстиро намешоед.

* * *

Аз калимоти қудсияи Имом аст, ки олати ҳарби лаимон суҳанони зишти эшон аст, ки ба он дилҳои мардумон маҷрӯҳ мешавад.

* * *

Рӯзе Мансури Халифа¹ бо Имом нишаста буду Рабеъи Ҳочиб² истода. Мансур аз Имом пурсид, ки чанд сол аст волиди шумо вафот ёфта?

Гуфт:

– Фалон сол раҳамаҳуллоҳу ва фалон моҳ раҳамаҳуллоҳу ва фалон рӯз раҳамаҳуллоҳу ва муддати умраш ин қадар буд раҳамаҳуллоҳу, дар Бақеъ мадфун аст раҳамаҳуллоҳу. Рабеъ ба чихати хушомади Мансур гуфт:

– Чанд пеши халифа волиди худро раҳамаҳуллоҳу гӯӣ?

Имом дар ҷавоб гуфт:

– Туро бар ин таарруз маломат намекунам, зеро ки ҳаловати падар дарнаёфтаӣ ва қадри падар намедонӣ, чун падарат маълум нест.

Рабеъ бар мартабае аз он ҷавоб хичил ва мунфаъил гашт, ки аз маҷлис берун рафт.

Ва Мансур чандон бихандид, ки ба пушт афтод ва бар он ҷавоб Имомро офарин гуфту даҳ ҳазор дирам силаи анҷаб³ ба худдоми Имом дод.

---

1. Абучаъфар Абдуллоҳ Мансур дувумин халифаи Аббосӣ аз 136 то 158х. (Мӯъҷамулансоб).

2. Абулфазл Рабеъ ибни Юнус ибни Муҳаммад ибни Абилҳаффор, мутавафӣ ба соли 170 х.

3. Анҷаб-начибтарин, шарифтарин, аз ҳама асилтар.

* * *

Имом дар ҳабси Мансур буду чизи кам тановул мекард. Рӯзе яке аз нисои солиҳот, ки дӯстдори аҳли байт буд, ду курси ҷавин аз вачҳи ҳалол сохта, назди Имом бурд ва ба дасти зиндонбон пеши Имом фиристод. Зиндонбон Имомро гуфт:

– Фалон солиҳа, ки аз дӯстдорони шумост, ин ду курс ба расми ҳадия фиристода ва савганд меҳӯрад, ки аз вачҳи ҳалол аст ва илтимос дорад, ки Имом аз он тановул кунад.

Имом қабул нафармуд ва пеши ӯ боз фиристоду гуфт:

– Ҷӯро бигӯй, ки мо медонем, ки таоми ту ҳалол аст, аммо чун бар табақи ҳаром пеши мо фиристодӣ, яъне бар дасти зиндонбон, хӯрдани он моро раво нест.

Фасли шашум

Дар зикри баъзе аз нуқоти латифаи Имом Ҷаъфари Содик (а)

Аз Имом суол карданд, ки бар ҳастии Ҳақ таъоло чӣ далел дорӣ? Гуфт:

– Далели ҳастии ӯ ҳастии ман аст, зеро ки агар ҳастии ман аз ман аст, ҳол аз ду берун нест. Ё ман худро ҳаст кардам, вақте ки ҳаст будааму ин вачҳ таҳсили ҳосил аст. Ё ман худро ҳаст кардам, вақте ки нест будааму ин низ муҳол аст, зеро ки аз нест ҳаст кардан мумкин нест. Пас, таъйин шуд, ки маро касе ҳаст кардааст, ки нестӣ бар ӯ муҳол аст.

* * *

Се кас назди Имом омаданд, ки яке аз мӯътазила буд ва яке мушаббиха ва яке аз ҷумлаи мӯъминин. Имом аз мӯътазилӣ пурсид:

– Ту чӣ мепарастӣ?

Гуфт:

– Худоеро, ки ҳеҷ сифат надорад.

Аз мушаббиха пурсид:

– Ту чӣ мепарастӣ?

Гуфт:

– Худоеро, ки сифоти маҳсуса дорад.

Ва аз мӯъмин пурсид, ки ту чӣ мепарастӣ?

Гуфт:

– Худоеро, ки сифоти камолия дорад, ки башар ба ақлу ҳис идроки он натавонад кард.

Имом мӯътазилиро гуфт, ки ту адамро мепарастӣ ва мушаббихаро гуфт, ки ту санамро мепарастӣ ва мӯъминро гуфт, ки ту Худои оламро мепарастӣ.

* * *

Дар китоби «Сафватуссафва» оварда, ки шахсе аз пеши Имом гузашт, дар ҳоле ки Имом бо асҳоб таъом мехӯрду салом накард. Имом ӯро салои таъом хӯрдан зад.

Ҳозирон гуфтанд:

– Суннат аст, ки ӯ салом кунад, пас шумо ӯро сало занед.

Имом гуфт:

– Ин суҳан, ки шумо мегӯед, фикҳи бегона аст, ки дар он бухл аст.

* * *

Ҳам дар «Сафватуссафва» оварда, ки Имом дар таълими вазирон фармуда, ки кафорати¹ амали султон эҳсон аст ба ихвони муъмин.

* * *

Ҳам дар он китоб аст, ки аз Имом суол карданд, ки чиҳат чист, ки дар соли қаҳт чӯъ бар одамиён ғолиб мешавад, ки харчанд мехӯранд, хурсандӣ намеёбанд.

Гуфт:

– Одамиён аз хок офарида шудаанду фарзанди заминанд. Чун дар замин қаҳт афтад, он қаҳт дар ниҳоди эшон сироят кунад, чун ҳама аҷзои заминанд.

* * *

Ва ҳам дар он китоб аст, ки аз Имом суол карданд, ки об чӣ таъм дорад?

Фармуд, ки таъми ҳаёт дорад.

* * *

Ва ҳам Имом фармуд, ки сайъ мекунам дар баровардани хочати душман, вақте ки ба талаб рӯй дар ман орад, зеро метарсам аз он ки чун вайро рад кунам, аз ман мустағнӣ гардад.

* * *

Ва ҳам фармуд, ки агар Худои таъоло хайре хоста бошад ба мӯрчае, ӯро бол надихад, яъне боли ӯ балои ӯст, ки ӯро аз ватан овора месозад ва дар маҳолик² меандозад.

* * *

Соҳиби «Кашфулғамма» аз шайх Камолуддин ибни Абӣ Талҳа³ нақл карда, ки Аҳмад ибн Умар ибни Микдоми Розӣ гуфт-

---

1. Кафорат – он чизе, ки бар товони гуноҳ дода мешавад.

2. Маҳолик – чамъи маҳлака-ҳалоқатгоҳ, чоӣ хавфнок; ҳалоқат, ҳатар.

3. Муҳаммад ибни Талҳа ибни Ҳасан ибни Муҳаммад Алҳаффор... (582-652 х.), вайро таълифоти адида аст.

тааст, ки рӯзе мағасе бар рӯи Мансури халифа нишаст. Ҷӯро биронд. Аз он ҷо, ки лаҷоч¹ сифати ўст, боз омад. Бозаш биронд, боз омад. Ҳамчунин чанд бор ин сурат воқеъ шуд. Мансур ба танг омаду ғазаб бар ў муставлӣ шуд. Дар ин ҳол Имом ба маҷлиси ў даромад.

Мансур гуфт:

– Ё Абӯ Абдиллоҳ, ҳикмат дар офариниши мағас чист?

Фармуд:

– То хор шаванд ба сабаби он ҷабборон ва мутақаббирон.

* * *

Ҳам дар «Кашфулғамма» аз тазкираи Ибни Ҳамдун² нақл кардааст, ки Мансури халифа ба Имом (а) навишт: «Оё сӯҳбат хоҳӣ дошт бо мо аз барои он ки насихат кунӣ моро?»

Имом дар ҷавоби ў навишт: «Ҳар кӣ дунё хоҳад, туро насихат накунад ва ҳар кӣ охират хоҳад, бо ту сӯҳбат надорад».

Мансур, ки он ҷавобро дид, гуфт:

– Валлоҳ, ки Абӯ Абдиллоҳ мизони адл ба дасти мо дод, то мардумро бад-он бисанҷем, ки кист толиби дунё ва кист толиби охират.

* * *

Ҳам дар китоби «Кашфулғамма» аз китоби Шайх Муфид нақл кардааст, ки на ҳар кӣ нияти хайр кард, қодир шуд бар он ва на ҳар кӣ қодир шуд, тавфиқи амал ёфт ва на ҳар кӣ тавфиқи амал ёфт, ба мақсад расид. Пас ҳар кӣ нияту қудрату тавфиқ, амалу булуғ муқаддас ёфт, ба камоли саодат восил шуд.

На ҳар садаф, ки фуру бурд қатраи борон,

Даруни синаи ў гашт ҷой дурдона.

Садаф бибояду борону баҳру чандин сол

Ҳанӯз нест муқаррар, ки мешавад ё на.

* * *

Ибни Абдулбир дар китоби «Истиъоб» оварда, ки Суфён ибни Убайна³ ривоят кардааст, ки Имом Ҷаъфари Содиқ (а) фармуд, ки Амиралмӯъминин Алӣ (а) шаҳид шуд, вақте ки панҷоҳуҳаштсола буд ва Ҳусайн ибни Алӣ (а) шаҳид шуд, вақте ки панҷоҳуҳаштсола буд ва Алӣ ибни Ҳусайн вафот ёфт, вақте

---

1. Лаҷоч-чидол, хусумат, ситезақорӣ, яқраҳағӣ.

2. Муҳаммад ибни Абӣ Саид Ҳасан ибни Муҳаммад ибни Алӣ ибни Ҳамдун Баҳоуддин Абулмаъолӣ Алқотиби Бағдодӣ (495-562), (Ҳадия, ҷ.2, с.125).

3. Абӯ Муҳаммад Суфён ибни Убайна Алҳилолӣ Алқуфӣ аз уламои бузурги ҳадис буд, наваду як сол умр карду дар соли 198 вафот шуд, Доираи фарид ва чиддӣ.

ки панҷоҳухаштсола буд ва падари Муҳаммад бинни Алӣ (а) вафот ёфт, вақте ки панҷоҳухаштсола буд ва ман, ки Ҷаъфар ибни Муҳаммад, вафот хоҳам ёфт, вақте ки панҷоҳу – ҳаштсола бошам. Суфён гӯяд, ки ҳамеша сухани Имом ба ёди ман буд, то вақте ки вафот ёфт, таърихи умрашро мулоҳиза кардам, чунон буд, ки фармуда буд.

Фасли ҳафтум

Дар зикри шаммае аз анфоси мутабаррикаи Имом Мусои Козим (а)

Дар «Кашфулғамма» оварда, ки Абу Ҳанифаи Куфӣ¹ аз пеши Имом Ҷаъфари Содиқ берун омад. Имом Мусои Козим хурдсол буд. Пеши ӯ боз омаду гуфт:

– Эй писар, аз ту суоле дорам.

Фармуд, ки бипурс, ҳар чӣ мехоҳӣ.

Гуфт:

– Банда дар гуноҳ ихтиёр дорад ё на?

Фармуд:

– Аз се ҳол берун нест ё гуноҳи банда аз назди Худо, на аз нафси ӯ ва бар ин тақдир нашоёд, ки бандаро азоб кунанд ба чизе, ки на ба касби ӯ буда бошад. Ё гуноҳи банда аз назди Худо ва нафси банда аст ба мушорикат ва бар ин тақдир нашоёд, ки аз шарикӣ қавӣ бар шарикӣ заъиф зулм расад. Ё гуноҳи банда аз нафси банда аст бе мушорикати Ҳақ таъоло. Пас, агар Худо хоҳад, ӯро азоб кунанд ба гуноҳи ӯ ва агар хоҳад, афв намояд ба фазли худ.

Абу Ҳанифа аз ҷавоби Имом мутаҳаййир шуду бӯса бар фарқи ӯ ниҳоду бигзашт.

* * *

Ҳам дар «Кашфулғамма» аз Шайх Муфид нақл карда, ки Ҳорунаррашид² дар Каъба буд ва фақеҳе бузург пеши вай нишаста. Имом Мӯсо (а) даромад. Он фақеҳ бар сабили имтиҳон аз Имом суол кард, ки оё раво ҳаст муҳримро, ки соябон бар маҳмили³ худ бандад?

-
1. Абу Ҳанифа Нуъмон ибни Собит (80-149 х.) назди омма Имоми Аъзам ва яке аз аймаи арбааи аҳли суннат ва ҷамоат аст (Луғатнома).
  2. Абӯҷаъфар Ҳорун Аррашид ибни Алмаҳдӣ панҷумин халифаи Аббосиаст. Даврони хилофаташ аз шонздаҳуми Рабиъулаввали санаи 170 то саввуми Ҷумодийулохири 193 х. будааст (Муъҷамулансоб).
  3. Маҳмил – қачова, ки бар шутур ё асп баста ба дарунаш нишаста сафар мекунанд.

Гуфт:

– Раво нест, ки ба ихтиёри худ ин кунад.

Гуфт:

– Оё раво хаст, ки дар зери соябони дигарон ба ихтиёри худ роҳ биравад?

Фармуд:

– Бале, равост.

Фақеҳ бихандид.

Имом фармуд:

– Чаро ачаб омад туро аз суннати Расул (с) ва ту истихзо кардӣ нисбат ба он Ҳазрат?

Пас Имом аз ӯ пурсид, ки чӣ гӯйӣ дар ин ҳадис, ки Расул (с) вақте ки муҳрим буд, соябонхоро аз худ дур мекард ва бадани худро макшуф месохт?

Гуфт:

– Ин саҳеҳ аст.

Боз пурсид, ки чӣ гӯйӣ дар ин ҳадис, ки Расул (с) вақте ки муҳрим буд, дар зери соябонҳо роҳ мерафт?

Гуфт:

– Бале, ин ҳадис низ саҳеҳ аст.

Пас фармуд:

– Эй фақеҳ, аҳкоми илоҳиро баъзе бар баъзе қиёс натавон кард ва ҳар кӣ барои худ дар аҳкоми илоҳӣ хавз¹ кунад, аз роҳи рост дур афтад. Ва иборати Имом ин буд, ки фармуд: «Ман ақома ала раъйихиддалил, фақад залла сивоассабил».

Он фақеҳ дар пеши Ҳорун аз хандаи худ хичил ва мунфаил шуд.

* * *

Дар китоби «Риёзулқудс»², ки муштамиласт бар ҳазор ҳикоят, оварда, ки рӯзе Имом бемор шуд. Чухуде табибро оварданд, то муолича кунад.

Ҳазрати Имом фармуд:

– Як лаҳза бош, ки маро дӯстест, то бо вай машварат кунам. Пас рӯй аз вай бигардониду бар дасти рост рӯй ба қибла оварду ба ин маънӣ ду байт бихонд. Байти аввал ин аст, ки ту, эй бор Худой, бемор сохтаӣ маро ва туй табиби ман. Пас, фазл кун ба як назар, эй дӯсти ман. Ва маънии байти дувум ин аст, ки бипай-

---

1. Хавз – ба коре бо диққат ва чуқур машғул шудан, амиқ фикр кардан, машғул ва саргарми чизе будан.
2. Дар феҳристҳо номе аз ин китоб нест.

мой аз шароби дӯсти худ бар ман косае, баъд аз он зиёда кун ширинии наздик гардонидани маро ба ҳазрати худ. Ҳанӯз Имом ин абётро тамома накарда буд, ки асари сихҳат дар башараи муборакаш зоҳир шуд ва филфавр мараз ба куллий зоил гашт ва табиби чухуд ҳайрон менигарист. Ва баъд аз мушоҳидаи он ҳол гуфт:

– Эй Имом, аввал гумони ман он буд, ки ту беморӣ ва ман табиб. Акнун мутаҳаққиқ шуд, ки ман бемораму ту табиб. Илочи ман кун.

Имом ислом бар ӯ арза карду мусулмон шуд.

* * *

Рӯзе Имом Козим (а) шунид, ки касе аз Худо марг мехост.

Гуфт:

– Эй мард, миёни туву Худо қаробату муҳаббати тамома аст, ки аз иштиёқи ӯ марг металабӣ?

Гуфт:

– Не.

Фармуд:

– Пас, ту дар ин мақом орзу мекунӣ ҳалоки ҷовидониро.

* * *

Рӯзе Ҳорунарашид ба Имом гуфт:

– Фадакро маҳдуд кун, то ба ту бозгузорам, ки медонам дар боби он бар аҳли байт зулм рафтааст ва маро яқин шуда, ки он қаря ҳаққи бани Фотима аст.

Имом гуфт, ки агар маҳдуд кунам, чунон ки ҳаққи ӯст, донам, ки туро дил ёрӣ надихад, то онро ба ман бозгузорӣ.

Ҳорун савганд ёд кард, ки бозгузорам.

Имом фармуд, ки ҳадди аввали он Адан аст.

Ранги Ҳорун аз ин суҳан бигашт.

Гуфт:

– Дигар.

Имом фармуд, ки сонӣ Самарқанд аст.

Ранги Ҳорун зард шуд.

Гуфт:

– Дигар.

Имом фармуд:

– Ҳадди солис Ифриқияи Мағриб аст.

Ранги Ҳорун аз зардӣ ба сурхӣ гашт аз ғояти ғазаб.

Гуфт:

– Дигар.

Имом фармуд, ки ҳадди робияъ дарёи Армения аст.

Ранги Ҳорун аз сурхӣ ба сиёҳӣ гашт, азбаски тираву ғализ шуд.

Муддати мадид сар дар пеш афканд, баъд аз он сар бароварду гуфт:

– Эй Козим, ту ҳудуди мамлакати моро ном бурдӣ, яъне он чӣ аз мамолик дар ҳайтаи¹ тасарруфи туст, ҳаққи бани Фотима аст. Ва бани Аббос ба зулм ғасб кардаанд.

Имом фармуд:

– Эй Ҳорун, ман аввал туро гуфтам, ки бад-ин таҳдид розӣ нахоҳӣ шуд ва ту аз ман нашнидӣ.

Баъд аз ин қисса Ҳорун бо Имом дил бад карду ба қасди қатли ӯ миён барбаст ва Яҳё ибни Холиди Бармакӣ² аз Ҳорун ин доия дарёфт ва ба манъи ӯ ва ҳимояти Имом бархост. Баъд аз чанд гоҳ Имомро донae аз кафи дасти муборак баромад ва фармуд, ки ин нишонаи вафоти аиммаи аҳли байт аст ва дар он наздикӣ вафот ёфт ва гӯянд ба заҳри Ҳорун шаҳид гардид. Ва Ҳорун Яҳёро аз ҷихати ҳимояти Имом ба қатл расонид.

Фасли ҳаштум

Дар зикри баъзе аз калимоти қудсияи Имом Алӣ Ризо (а)

Дар «Кашфулғамма» аз Иброҳим ибни Аббос³ нақл карда, ки гуфт: – Дар он маҷлис будам, ки шахсе аз Имом суол кард, ки оё Худои таъоло бандагонро таклифи «мо ло йутоқ» кунад?

Фармуд:

– Ӯ одилтар аст, аз он ки ту гумон бурдаӣ.

Гуфт:

– Оё бандагон қодир ҳастанд, бар ҳар чӣ ирода кунанд?

Фармуд:

– Эшон очизтаранд, аз он чи ту хаёл кардаӣ.

-
1. Ҳайта/ҳита – ҷои ихотакардашуда, чизи атрофаш ихота кардашуда; доира, ихота
  2. Абулфазл Яҳё бинни Холиди Бармакӣ (120-190 х.) дар соли 158 ҳукумати Озарбойҷонро дошт ва дар 161 муаддиби Ҳорун гардид ва дар 163 раиси девони расоил шуд ва дар соли 170 ба вазорат расид.
  3. Иброҳим ибни Аббос ибни Муҳаммад ибни Сулл котиби машҳур ба Сулӣ, мутарассил ва шоири машҳур. Вафоташ 243 х. Ҷадди дувуми ӯ Сулл аз мардуми Ҷурҷон буда, аз ўст китоби «Расоил», китоби «Алдавлатул Аббосия», китоби «Алатр», китоби «Албатих» (Луғатнома).

* * *

Ҳам дар «Кашфулғамма» оварда, ки Ҳасан ибни Холид¹ гуфт, ки марде бар Имом даромад, гуфт:

– Эй Имом, чӣ далел дорӣ бар қидами Ҳаққу худуси халқ?

Фармуд, ки ту набудӣ, пас мавҷуд шудӣ ва ту медонӣ, ки ба худ нафси худро наёфаридӣ ва медонӣ, ки мисли ту кас нафси туро наёфарид. Пас, донистӣ, ки ту ҳодисӣ ва он кӣ туро офарид, қадим аст.

* * *

Имом ба исноди худ ҳадисе оварда, ки ёд гиред аз ғуроб² се хислат. Аввал, сифоти вай, яъне чуфтӣ қардани вай дар хилватҳо, чу ҳаргиз касе чуфт шудани зоғонро надидааст. Дувум, буқури вай, яъне ҳаргиз шаб захира наниҳад барои рӯзе оянда ва чун бомдод шавад, ба талаби рӯзӣ парвоз кунад. Севум, ҳазари вай, яъне чун аз дур касеро бибинад, ҳазар кунад ва фирор намояд, ки мабодо аз ӯ зарар ёбад.

* * *

Дар «Кашфулғамма» оварда, ки аз Имом пурсиданд, ки чадди бузургвори ту Имом Ҷаъфари Содиқ (а) фармудааст: Ҷабр нест ва тавфиз нест, яъне ҳеҷ кадом аз ин ду мазҳаб саҳеҳ нест, ҳарду ботил аст. Балки мазҳаби ҳақ амрест доир миёни ҷабр ва тавфиз.

Пас гуфтанд:

– Эй Имом, он амре, ки миёни ҷабр ва тафвиз аст, кадом аст?

Имом фармуд, ки ҷабр қуфр аст, зеро ки ҷабр он аст, ки гӯянд: банда мутлақан ихтиёр надорад ва тафвиз ширк аст, зеро ки тафвиз он аст, ки гӯянд: банда ҳама гуна ихтиёр дорад ва Худодар қори ӯ аслан дахл ва тасарруф намекунад. Ва амр байнаҳумо он аст, ки ба он чи Худои таъоло амр карда бошад, қиём намоянд ва аз он чи наҳӣ фармуда, бозистанд.

* * *

Аз Имом суол қарданд, ки чихат чист, ки «таҳаҷҷуд»³-ғузорон рӯи хубу симои некӯ доранд?

Фармуд, ки бо Парвардгори худ ба хилват сӯҳбат медоранд, пас мепӯшонад бар эшон қисвате⁴ аз нури худ.

* * *

Рӯзе Маъмун бемор шуду дар он беморӣ аҳд қард, ки агар

---

1. Ҳасан ибни Холид ибни Муҳаммад ибни Алӣ Албарқӣ қуниятш Абӯалӣ аз сиқот ва соҳиби китоби «Наводир» аст.

2. Ғуроб-зоғ, зоғи сиёҳ.

3. Таҳаҷҷуд-шаб наҳобида ибодат ё коре қардан, шабзиндадорӣ, бедорӣ.

4. Қисват-либос, пӯшок.

шифо ёбад, моли касир садақа бидихад. Чун шифо ёфт, хост, ки ба аҳди худ вафо кунад. Ҳамаи уламо ва фуқаҳоро ҳозир сохту гуфт:

– Ман аҳд кардам, ки моли касир садақа бидихам ва шумо бигӯед, ки моли касир чӣ миқдор аст ва ман садақа кунаму аз ӯҳдаи аҳд берун оям.

Ҳар кас дар он сухане гуфт. Яке даҳ ҳазору яке сад ҳазор динор бешу кам гуфтанд. Ва хогири Маъмун аз сухани ҳеч кадом ором наёфт. Охир илтимос намуд аз Ҳазрати Имом, ки қадам ранча фармояду мушқилро ҳал намояд.

Имом ба он маҷлис даромаду уламо ақволи худ арз карданд ва ҳеч сухан дараҷаи қабул наёфт.

Гуфтанд:

– Пас, шумо бифармоед.

Фармуд:

– Ҳаштоду се динор зар бар фуқаро қисмат кун, то аз ӯҳдаи аҳди худ берун омада бошӣ.

Уламо ба як бор овоз бардоштанд, ки Ҳазрати Имом бар ин калом далеле иқомат кунад, то мӯҷиби мазиди итминон шавад.

Имом фармуд:

– Ҳақ таъоло дар Каломи маҷиди худ Ҳазрати Расул ва саҳобаи кироми ӯро хитоб карда ва фармуда:

– «Ба таҳқиқ, ки ёрӣ кард шуморо Худо дар мавтанҳои бисёр ва он мавотини касира ҳаштоду се мавтан аст аз ғазавот¹» ва сароё² чунон ки дар таворих ва сияр муқаррар шуда.

Маъмуро дил қарор гирифтӣ уламо мусаллам доштанду офарин гуфтанд.

Фасли нӯҳум

Дар зикри баъзе аз ибороти латифаи Имом Муҳаммад Тақӣ (а)

Имом фармуд, ки моли дунё чамъ нашавад илло ба панҷ хислат: аввал: бухли шадид; дувум: амали³ тавил; сеум: хирси голиб; чаҳорум: қатъи раҳм; панҷум: исори⁴ дунё бар охират.

---

1. Ғазавот чамъи ғазва ва он чанги муъминин бо куффор аст ба чихати ислом, ба шарте ки Расули Худо ё Имоми вақт дар он чанг ҳамроҳ бошанд (Ғиёсуллуғот).

2. Сароё-чамъи сарийа ва он чанги муъминин бо куффор аст ба саркардагии Имоми вақт (Ғиёсуллуғот).

3. Амал-орзу, умед; фаъолият, қору кирдор.

4. Исор – пошидан, афшондан, нисор кардан.

* * *

Имом (а) дар насихати асҳоб фармуд, ки чун шуморо бипурсанд, ки аз Худо метарсед ё на, ҷавоб нагӯед ё хомӯш бошед. Зеро ки агар гӯед «наметарсем», кофар бошед ва агар гӯед «метарсем», козиб бошед. Чаро ки муомилаи шумо бар хилофи муомили тарскорон аст.

* * *

Дар «Кашфулғамма» аз китоби Ҳофиз Абдулазиз Чанобидӣ¹ нақл карда, ки Имом фармуда: ҷаҳор чиз аст, ки мадади мардум аст бар амали хайр: аввал-сиҳҳат, дувум-ғано, севум-илм, чаҳорум-тавфиқ.

Ҳам дар он китоб аст, ки Имом фармуд, ки ҳар кӣ ба Худо мустағнӣ шавад, халқ мӯҳтоҷи ӯ шаванд.

Ва фармуд:

– Ҳар кӣ тақво варзад, мардум беихтиёр ӯро дӯст гиранд.

Ва фармуд, ки ҷамоли одамӣ дар забони ӯст ва каломи ӯ дар ақли ӯ.

Ва фармуд, ки рӯзи адл бар золим саҳттар аст аз рӯзи зулм бар мазлум.

Ва фармуд, ки ҷадал бо нафс муриси шукр аст.

Ва фармуд, ки доноён ғарибанд дар миёни нодонон.

Ва фармуд, ки сабр дар мусибат шитобкунанда аст.

* * *

Соҳиби «Кашфулғамма» овардааст, ки соиле Имомро гуфт:

– Маро ато кун чизе ба қадри ҳиммат ва муруввати худ.

Имом гуфт:

– Маъзур дор, ки дастрасии он надорам.

Гуфт:

– Мууроот кун чизе ба қадри ҳиммати ман.

Хозинро гуфт, то дивист мисқол зари сурх ба вай диҳад.

* * *

Соҳиби «Кашфулғамма» аз тазкираи Ибни Ҳамдун нақл карда, ки Имом фармуд:

– Рӯй овардан ба Худой ба дилҳо тамомтар ва нофеътар аст аз афкандан дар меҳнату таъаби ҷаворихро бо аъмол. Яъне, асли қор тавачҷӯҳи дил аст ба Ҳазрати Парвардгор ва амали тан фаръи он аст, чун амали тан бе ҳузури дил ҳукми ҷасади берух дорад.

---

1. Маъруф ба Ибн Алахзар (524-611 х.) – муаллифи «Маолимулатра Аннабавия ва маорифи аҳли байти Алфотимия» (Ҳадятулорифин).

Фасли даҳум
Дар зикри баъзе аз ишороти шарифа ва ибороти латифан
Имом Алии Нақӣ (а)

Дар «Кашфулғамма» аз Алӣ ибни Муҳаммад Навфалӣ¹ нақл карда, ки Имом гуфт:

– Исми Аъзам ҳафтоду се ҳарф аст, аз он ҷумла яке назди Осаф ибни Бархиё буд, ки ба баракати он тахти Билқисро ба як тарфатулайн аз чандинмоҳа роҳ назди Сулаймон ҳозир кард. Аз исми Аъзам ҳафтоду ду ҳарф назди мост ва як ҳарф дар хизонаи ғайб аст, ки ҳеч малаки муқарраб ва набии мурсал бар он иттилоъ надорад.

* * *

Дар баъзе таворих овардаанд, ки рӯзе Имом ба маҷлиси Мутаваккил даромаду паҳлуи вай бинишаст. Мутаваккил дар дастори Имом нигарист. Дид, ки бағоят қумоши он нафис аст. Аз рӯи таарруз гуфт:

– Эй Ҳодӣ, ин дастор, ки бар сар дорӣ, ба чанд харидаӣ?

Фармуд:

– Он кас, ки барои ман оварда, ба панҷсад дирами нуқра харидааст.

Мутаваккил гуфт:

– Исроф кардаӣ, ки дасторе ба панҷсад дирами нуқра бар сар ниҳодаӣ.

Имом гуфт:

– Ман шунидаам, ки ту дар ин айём канизаки чамилае ба ҳазор диноҳ зари сурх харидаӣ?

Мутаваккил гуфт:

– Ҳамчунон аст, ки шунидаӣ.

Имом фармуд:

– Ман ба панҷсад дирами нуқра дасторе гирифтаам ба ҷиҳати шарифтарин аъзои худ ва ту ба ҳазор диноҳ зари сурх канизаке харидаӣ аз барои хасистарин аъзои худ. Инсоф деҳ, ки исроф дар кадом аст?

Мутаваккил бағоят хичилу мунфаил гашту гуфт:

– Инсоф он аст, ки моро дар тааррузи бани Ҳошим сарфа нест. Ва фармуд, то сад ҳазор дирам силаи ин ҷавоб оварданду ба худдоми Имом таслим карданд.

---

1. Алӣ ибни Муҳаммад Сулаймон Аннавфалӣ шиаи имомия буда ва аҳволаш маълум нест.

Рӯзе Мутаваккил думмале бузург бароварда буд бар узве, ки хатари азим дошт. Ва сар намекарду аз гояти дардмандӣ дар таби муҳриқ афтода буд ва атиббо аз муолича фуру монда буданд. Модари Мутаваккил ба Ҳазрати Имом иродати тамои дошт. Касе назди ӯ фиристоду аз рӯи ниёзмандӣ истилоҷ кард. Имом фармуд, ки равғани гӯсфанд бо гулоб биёмезанд ва бар он думмал ниҳанд, то дард сокин шаваду сар бигшояд.

Ин суҳан ба Мутаваккил арз карданд, вақте ки атиббо ҳозир буданд, бар он муолича бихандиданду он даворо напосандиданд. Ин хабар ба модари Мутаваккил расид. Атибборо носазои фоҳиш гуфту худ биёмад ва эшонро аз пеши Мутаваккил ба зачру унфи тамои ихроҷ карду ба дасти худ он бисохту бар думмали Мутаваккил ниҳод. Филфавр дард фуру нишасту асари сихҳат дарзамон зоҳир шуд. Ва филҳол сари думмал бигушоду маводи фосида дафъ шуд.

Мутаваккил ҳам дар он рӯз даҳ ҳазор мисқол зари сурхи маскук дар ҳамён карду мӯҳри хоссаи худ бар он ниҳод ва ба тариқи ниёз барои Имом фиристод.

Баъд аз чанд рӯз ҳосидон ба арзи Мутаваккил расониданд, ки Имом даъвои хилофат дорад ва ҳар заре, ки шумо ба тариқи назр ба вай медиҳед, ҳамаро ба аслиҳа медиҳад. Ва тамои шиъиёни ваю шиъиёни падари вай бар дасти ӯ байъат кардаанд ва дар дам хурӯҷ хоҳад кард ва фитнае азим қоим хоҳад сохт. Мутаваккил занни бад бурду шабе Саъиди Ҳочибро гуфт:

– Нардбоне бибару аз роҳи бом нимаи шаб бар Ҳодӣ дарой ва бибин, ки дар чӣ қор аст ва дар хонаҳои ӯ ва хилватхонаи хосси ӯ аз аслиҳа ва асбобу адавати салтанат он чӣ ёбӣ, бардору назди ман ор.

Саъид бо чанд ходим нардбоне гирифта биёмаду бар девори хонаи Имом фуруд омад.

Иттифоқан он шаб бағоят торик буд ва Саъид намедонист, ки ба кадом хона дарояд ва чӣ гуна тафаҳхуси ҳол намояд.

Ногоҳ Имом аз даруни хилватхонаи худ овоз дод, ки «эй Саъид, ҳамон чо бош, то барои ту чароғе фиристам».

Саъид мутаҳаййир шуд, ки Имом аз кучо донист, ки ман омадаам. Баъд аз соате ходим омаду чароғе афрӯхта ва як даста калид оварду гуфт:

– Имом фармуд, ки тамои хонаҳои моро тафаҳхус куну ҳар чӣ ёбӣ, ки аз чинси аслиҳа бошад ва олати ҳарб, баргиру баъд аз он назди мо ой.

Пас ходим як-як хонахоро дар кушоду Саъид даромад ва ҳеч чиз аз он чӣ мечуст, наёфт.

Пас назди Имом омад ва чун ба хилватхонаи ӯ қадам ниҳод, дид ҳасире афканда ва мусалло бар он густарда ва Имом рӯй бар қибла нишаста ва бар канори мусалло шамшерест дар ғилоф ниҳода ва ҳамёни даҳ ҳазор динор зари Мутаваккил ҳам ба мӯҳри ӯ дар гӯшаи хилватхона афтода. Имом фармуд, ки аз ас-боби салтанат дар ин хилватхона ин шамшер ва ин зар аст, ки дар ин рӯзҳо Мутаваккил фиристода. Ин ҳардуро бардору пеши ӯ бибар, то ҳақиқати ҳоли соъиёну ҳасудон бар ӯ макшуф гардад. Саъид он шамшеру ҳамёро гирифта, пеши Мутаваккил оварду қиссаро машрӯҳ бозгuft. Чун Мутаваккил ҳамёро ба мӯҳри худ дид, бағоят хичил ва мунфайл шуду аз карда пушаймон гардид. Ва чандеро аз он соъиён ба сиёсат расонид ва даҳ ҳазор мисқол зар дар ҳамёни дигар карду ҳарду ҳамёро ба хидмати Имом фиристоду узри бисёр хост.

Фазли ёздаҳум

Дар зикри баъзе аз анфоси мутабаррикаи Имом Ҳасани Аскарӣ (а)

Муҳаммад ибни Акраъ гӯяд, ки дар хотирам афтод, ки оё аимма(а)–ро ихтилом меафтад ё на, хостам, ки аз Имом суол кунам. Чун чашмам ба рӯйи вай афтод, ҳайбати ӯ маро фуру гирифт ва шарм доштам, ки онро аз ӯ бипурсам.

Имом рӯй бар ман карду гуфт:

– Ҷавоби он суоли ту ин аст, ки Ҳақ субҳонаҳу таъоло мефармояд: Ба дурустӣ, ки нест туро, эй шайтон, бар бандагони мухлиси ман қуввате ва истилое дар аъво ва азлол. Пас фармуд, ки ихтилом аз амалҳои шайтон аст ва шайтонро бар абиди¹ хос дастрас нест.

* * *

Абӯ Ҳошим гӯяд:

– Аз Имом шунидам, ки гуфт:

– Фазли каломи Ҳақ бар каломи мо бар каломи халқ чун фазли Ҳақ аст бар халқ ва фазли каломи мо бар каломи сойири мардумон чун фазли мост бар эшон.

* * *

Ва Имом фармуд, ки фақр бо мо беҳтар аст аз ғано бо дигарон ва қатл бо мо беҳтар аст аз ҳаёт бо дигарон.

---

1. Абид – чамъи «абд» – банда.

* * *

Рӯзе Имом дар роҳе мегузашт. Душмане бағоят қабехулвачҳ сари роҳ бар Имом гирифт аз рӯи таарруз ва инкор гуфт:

– Агар дар даъвои имомат содиқӣ, маро масх гардон.

Имом гуфт:

– Агар ҳиммат бар ин кор гуморам, ҳар оина нисфи кор карда шудааст, яъне ту худ ба ҳасби маънӣ масх шудай ва он нисф амал аст, ки карда шуда ва ба ҳасби сурат масх шуданат боқист, ки нисфи дигар аст.

Он мункир аз тааррузи худу ҷавоби Имом хичил шуду ба инфилоли тамоми аз пеши Имом бирафт.

Фасли дувоздаҳум

Дар зикри баъзе аз аломоти Имом Муҳаммади Маҳдӣ (а)

Чун аз он Ҳазрат сухане манқул нест, лочарам ба зикри баъзе аз аломоти анфусии он Имом ва имороте, ки дар замони ӯ ба зуҳур ояд, шурӯъ афтод. Ва чун аломоти офоқӣ бисёру бешумор аст ва тафсили он муносиби ин мақом нест, ба тарк дод ва он чи дар ин фасл эрод меёбад, чихил аломат аст.

Аввал – Ҳакима аммаи Имом Ҳасани Аскарӣ гӯяд, ки бар модари Имом то вақти вазъи ҳамл ҳеҷ нишоне аз нишонҳои ҳомилот зоҳир набуд ва дар ҳини вилодати вай нуре зоҳир шуд, ки тамоми хона равшан гашту он нур дар ҳамаи офоқ мунташир шуду ба машриқ ва ба магриб расид.

Дувум – чун Имом мутаваллид шуд, ҳар ду қафи даст бар замин ниҳоду сар ба тарафи осмон боло кард ва ба забони фасеҳ калимаи шаҳодат гуфт.

Севум – баъд аз вилодат ва зуҳури нур ва адои калимаи шаҳодат дар сачда афтоду пешонӣ бар замин ниҳоду чизе гуфт, ки касе надонист. Дар он маҳал Имом Ҳасани Аскарӣ даромад ва ӯро бардошту рӯй ба рӯй ӯ ниҳод ва забон дар даҳонаш карду баъд аз он гуфт, ки сухан гӯй.

Ӯ ба забони фасеҳ ояти ҷаҳорумро аз сураи бисту ҳаштум хонд, яъне мо хостем он ки миннат ниҳем бар он касон, ки забун шуда буданд ва бечора дар замин ва сохтем эшонро пешвоён дар амри дин ва гардонидем эшонро ворисони илмулякин.

Чаҳорум – ҳаким гӯяд, ки чун Имом мутаваллид шуд, дидам, ки мурғони сабз гирдогирди ӯро гирифтанд. Имом Ҳасани Аскарӣ яке аз мурғонро бихонду гуфт:

– «Хузуху ва аҳфизху би изниллоҳи фиҳо фаинналлоҳа болиғун амруху».

Пас он мурғ вайро даррабуд ва бо соири мурғон ғоиб шуд.

Гуфтам:

– Эй Имом, ин чи мурғ буд, ки фарзандамро рабуд?

Гуфт:

– Ҷабраил буд бо малоикаи раҳмат.

Баъд аз замоне дидам, ки фарзандамро оварданд ва дар кано-ри Имом ниҳоданд шуства ва покиза.

Панҷум – чун Имом мутаваллид шуд, хатна карда буд ва поку мутаҳҳар¹, ки бо вай ҳеч олудагӣ набуд.

Шашум – чун Имом мутаваллид шуд, бар зироъи аймани² ӯ навишта буд ояи ҳаштоду саввуми сураи ҳафтодум (бани Исро-ил), яъне омад дини ислом ва ночиз шуд куфру ширк ба дурустӣ, ки ботил нест шуду музмаҳил³ гашт.

Ҳафтам – Шайх Муҳйиддини Арабӣ дар мавзеъе аз «Футуҳоти маккия» оварда, ки маҳри хатмияти вилояти мутлақа бар китфи Маҳдии чаҳорум бошад, ҳамчунон ки маҳри хатмияти нубуввати мутлақа бар китфи Муҳаммад Мустафо (с) буд, лекин маҳри нубуваи ношиз⁴ буд, яъне, муртафеъ баробари байзаи кабуътаре. Чу нубувватро рӯй дар зухур аст ва маҳри вилоят ғоир⁵ бошад, яъне фурурафта, ки байзаи кабуътаре дар ӯ гунҷад, чи вилоятро рӯй дар бутун аст.

Ҳаштум – Ибни Аббос гӯяд, ки қади мубораки Имом рабъа бошад, яъне муътадил, на дарозу на кӯтоҳ.

Нӯҳум – Ҳазрати Расул (с) фармуд, ки Маҳдии чаҳорум аз ман аст ва «ачлаҳалчабҳа» аст, яъне пешонии вай аз ду тараф бемӯй аст.

Даҳум – дар пешонии вай нуре бошад чун ситораи сахарӣ барроқ⁶ ва дурахшон, ки дӯсту душман онро бубинад.

Ёздаҳум – Пайғамбар (с) фармуд, ки зуд бошад, ки барангезад Худои таъоло аз утрати ман марде, ки дандонҳои вай сафеду барроқ бошад ва пешонии вай бемӯй ва заминро пур аз адл ку-над, баъд аз он ки пур аз зулм шуда бошад.

Дувоздаҳум – Ҳазрати Расул (с) фармуд, ки Маҳдии чаҳорум

---

1. Мутаҳҳар – пок, тоза, покизашуда; муборак.

2. Зироъи айман – бозуи рост.

3. Музмаҳил – маҳвашаванда, нестунобудшаванда.

4. Ношиз – баланднишинанда.

5. Ғоир – фурушаванда.

6. Барроқ – дурахшон.

аз фарзандони ман аст ва «акнаулунф» аст, яъне пушти бинии вай баланд аст.

Сездахум – Ибни Аббос гӯяд, ки Махдии чаҳорум зоҳир шавад ва рангу рӯйи ӯ ба сурхӣ занад.

Чаҳордахум – Ҳазрати Расул (с) фармуд, ки Махдии чаҳорум аз авлоди ман аст ва рӯйи ӯ чун моҳи шаби чаҳордах тобон аст ва ранги ӯ ранги арабист ва чашми ӯ чашми бани Исроилӣ.

Понздаҳум – Ҳазрат фармуд, ки Махдӣ аз авлоди ман аст ва бар рухсорай ӯ холест, ки ҳеҷ касро мисли он хол набуда ва намебошад.

Шонздаҳум – Имом Ризои чаҳорум фармуд, ки аз ҷумлаи аломоти Махдӣ он буд, ки ҳамеша аз ӯ бӯйи хуш ва тиби дилаш ояд, ки ҳазор бор аз бӯйи мушки азфар¹ бехтар аст, бе он ки атре ба кор барад.

Ҳафдахум – фармуд, ки Имом Махдии чаҳорум ҳаргиз муҳталам нашавад ва тасвилоту² тамсилоти³ шаётинро дар ӯ ҳеҷ асар набошад.

Ҳаждахум – ва фармуд, ки чун чашми Имом ба хоб равад, дилаш бедор бошад ва дар айни хоб аз даруни синаи муборакаш овози зикри Қуръон шунаванд маҳрамон, ки наздики вай бошанд.

Нуздаҳум – фармуд, ки ҳаргиз касе бавлу ғоити Имомро набинад, зеро ки Ҳақ субҳонаҳу таъоло заминро дар фармони ӯ карда, ки ҳар чи аз ӯ чудо шавад, фуру барад.

Бистум – дар фасли ал-Хаттоб оварда ба санади саҳеҳ, ки ҳамеша абре бар сари Махдӣ соябон бошад ва ӯро аз тоби офтоб нигоҳ дорад.

Бисту якум – фармуда, ки аз даруни абр мунодӣ бо овози баланд нидо мекунад, ки «ҳазо Махдӣ», яъне ин Махдӣ аст.

Бисту дувум – дар «Мӯътабар» гӯяд, ки аз он абр кафи дасте берун омада бошад ва фариштае аз даруни он нидо мекунад, ки «ҳозо валийуллоҳ ал-Махдӣ», яъне ин валиюллоҳ ал-Махдӣ мебошад.

Бисту сеум – Имом Ризои чаҳорум фармуда, ки назди Махдӣ саҳифае бошад, ки ном ва адади атбоъи вай то қиёмат дар он мактуб аст ва саҳифаи дигар бошад, ки ному адади иъдои вай то қиёмат дар он мактуб аст.

---

1. Азфар – тезбӯй.

2. Тасвилот – бераҳ кардани шайтон касеро.

3. Тамсил – сурати чизе намудан аст.

Бисту чаҳорум – фармуд, ки Мусҳафи Фотима назди Маҳдӣ бошад ва он саҳифаест нозилшуда аз осмон дар сифоти аиммаи исноашара.

Бисту панҷум – фармуд, ки рояти байзо ба дасти ӯ бошад. Фурот ибни Ҳайёт гӯяд, ки аз Ҳазрати Пайғамбар (с) шунидам, ки гуфт:

– Эй Фурот, ҳол чун бошад наздики рояти байзои Маҳдӣ?

Гуфтам:

– Ё Расулаллоҳ, Маҳдӣ кист ва рояти байзо чист?

Гуфт:

– Аламест сафед, ки баланд шавад аз қабилаи Рабиъа дар охируззамон ва ҳар кӣ мутобиати соҳиби он роят кунад, ки Маҳдист ва аз авлоди ман аст, роҳи рост ёбад ва ҳар ки муҳолифати ӯ кунад, гумроҳ шавад.

Гуфтам:

– Ё Расулаллоҳ, оё ман дар он замон зинда бошам?

Фармуд, ки дар он рӯз араб андаке бошад.

Бисту шашум – дар Фаслулхитоб оварда, ки бар рояти байзои Маҳдӣ ин калима мастур аст, ки: «Ассиатуллоҳи аззун ва чаллун».

Бисту ҳафтум – Имом Ризо фармуда, ки яке аз аломоти Маҳдӣ такаллуми рояти ӯст ва сухан кардани он роят баъд аз зуҳури Маҳдӣ бошад.

Бисту ҳаштум – дар Фаслулхитоб оварда, ки чун вақти зуҳури Маҳдӣ расид, шикқаҳои он роят ба ҳаракат дарояд ва ба забони фасеҳ гӯяд, ки «Уҳрич, ё Валияллоҳ, яъне берун баро, эй валии Аллоҳ».

Бисту нӯҳум – Имом Ризо фармуд, ки ҳамаи силоҳҳои Расул (с) ва ҳамаи силоҳҳои васии ӯ назди Маҳдӣ чаҳорум чамъ бошад.

Сиюм – фармуда, ки Маҳдиро шамшере бошад, ки дар вақти зуҳури худ ба худ аз ғилоф берун ояд, бе он ки дасте дар миён бошад.

Сию якум – фармуда, ки он шамшер ба забони фасеҳ ба сухан дарояду гӯяд, ки «Уҳрич, ё Валияллоҳ, яъне берун баро, эй валии Аллоҳ». Ва дар баъзе ахбори аҳли байт омада, ки он шамшер Зулфиқор бошад.

Сию дувум – фармуда, ки зиреҳи Пайғамбар дар забони Маҳдӣ пайдо шавад ва ба болои ӯ рост ояд ва бар болои ғайри ӯ дароз ё кӯтоҳ бувад.

Сию севум – фармуда, ки Маҳдӣ мустачобуддаъва бошад, то хадди яке агар бар сахра¹ дуо кунад, филҳол бишқофад.

Сию чаҳорум – фармуда, ки ҳамеша амуде аз нур миёни Маҳдӣ ва Худои таъоло қоим бошад, ки онро гоҳ-гоҳ мухлисони содиқ мушоҳида кунанд.

Сию панҷум – фармуда, ки Маҳдӣ аз паси пушт чунон бинад, ки аз пеши рӯй ва ҳеҷ чиз ҳиҷоби ӯ набошад.

Сию шашум – фармуда, ки Маҳдӣ ҳамеша муайяд² бошад мин индаллоҳи ба мадади Рӯҳулқудс.

Сию ҳафтум – фармуда, ки ҳамеша дар маорик ва машоҳид Ҷабраил бар дасти ростӣ ӯ бошад ва Микоил бар дасти чапи ӯ.

Сию ҳаштум – фармуда, ки ҳамеша Ҳақ бо ӯ бошад ва ӯ бо Ҳақ ва ҳаргиз ботил бар ӯ ғалаба накунад ва ҳамеша ӯ ғолиби мутлақ бошад.

Сию нӯҳум – Имом Ризо фармуда, ки чун Маҳдӣ зоҳир шавад, ҳақ таъоло чаҳор ҳазор малаки муқарраб аз барои нусрати ӯ аз осмон фурӯ фиристад, то дар ҷамеъи муҳорибот бо ӯ бошанд ва иълои калимаи Ҳақ кунанд.

Чихилум – дар Фаслулхитоб гӯяд, ки Расул (с) фармуда, ки асоиб³ Ироқ, ахёри эшон ва абдоли Шом, яъне чихилтанон, мулозимии Маҳдӣ бошанд ва байъат⁴ кунанд бо Маҳдӣ аз авлиёи ин уммат гурӯҳе, ки ба адад аҳли Бадр бошанд, яъне сесаду сездҳ тан аз авлиёи кибор ва асфиёи бузургвор. Ва Шайх Муҳиддин дар «Футуҳот» он чо, ки зикри Маҳдӣ ва мутобеонаш мекунад, фармуда, ки аксари хоси вай арбоби маорифи илоҳӣ ва ҳақойиқи номутаноҳӣ ва аҳли кашфу вачду шухуд бошанд ва ҳамеша бо вай сесаду шаст мард бошад аз комилони авлиёуллоҳ ва бузургони ричолулғайб, валлоҳу аълам биссаваб.

---

1. Сахра – харсанг, қӯхпора; санги калон

2. Муайяд – таъйидёфта, дастгирӣ кардашуда; масъуд, бахтёр.

3. Асоиб – бар вазни масоиб, ҷамъи асоба аст ва усба ва асоба гурӯҳи мардон аз даҳ то чихил бошанд, мургон ва аспонро низ гӯянд (Мунтаҳийулараб).

4. Байъат – муоҳадаи дӯстӣ бастан, аҳду паймон.

**БОБИ СЕВУМ
ДАР ЗИКРИ ҲИКОӢТИ ЛАТИФАИ МУЛУК
ВА НУКОТИ ЗАРИФАИ САЛОТИН ВА ИН БОБ
МУШТАМИЛ АСТ БАР ДАҲ ФАСЛ**

Фасли аввал

**Дар илм ва фаросати подшоҳони ва хиддати табъ
ва зарофати эшон дар тавқеъот**

Саълабӣ оварда, ки Искандар ба подшоҳи Ҳинд навишт: «Гумон мебарам, ки ту аз ашрорӣ».

Подшоҳи Ҳинд дар ҷавоби ӯ навишт: «Бадкирдор гумон намебарад бар мардумон илло бадиро, зеро ки мебинад эшонро ба дидаи табъи худ, яъне холи дигаронро бар холи худ қиёс мекунад».

Искандар ҷавоби ӯро писандид.

* * *

Муаллиф аз баъзе урафо истимоъ карда, ки фармудаанд:

– «Касе, ки меҳоҳад айби касеро гӯяд, он чӣ худ ба он муттасиф аст, аввал ба забонаш меояд, зеро ки он сифат ба вай ақраб аст».

* * *

Яке аз ақрабони халифаи Бағдодро фарзанди хурдсоле вафот ёфта буду ҷазаъи бисёр мекард. Халифа ба вай навишт: «Оё хушдил медорад туро фарзанд дар вақти ҳаёт ва ҳол он ки дар он вақт фитна аст, яъне мӯчиби дилтангии туст ва оё бадҳол мегардонад туро фарзанд дар вақти мамот ва ҳол он ки дар айни раҳмат аст, яъне шафеъи қоими туст».

* * *

Сулаймон ибни Абдулмалик¹ аз тоъун гурехт. Ба вай навиштанд: «Бигӯй, Муҳаммад(с), мунофиқонро, ки суд намедорад шуморо аз гурехтан. Агар бигурезед аз марг ё аз куштан ва он ҳангом, ки бигурезед мутаматтеъ ва бархурдор нахоҳед шуд, марга замоне қалил».

Сулаймон дар ҷавоб навишт: «Мо он замони қалилро меҳоҳем, яъне замони ҳаёт муғтанам аст, ҳарчанд қалил бошад».

* * *

Ҳаҷҷоҷ ибни Юсуф бар минбари худ руқъае ёфт, ки бар ӯ ин

---

1. Сулаймон ибни Абдулмалик (96-99 х.) – ҳафтумин халифаи Умавий (Муъҷамулансоб).

оят (Сураи сию нӯҳум, ояти яксаду понздаҳум) навишта буданд, яъне «Бигӯ, эй Муҳаммад, мар он кофирро, ки бархурдор ба куфрри худ, андак замоне дар дори дунё шав. Ба дурустӣ, ки ту аз аҳли дӯзахӣ. Амри таматтӯъ амри таҳдид аст, яъне аз мутаматтеъот бахри чӣ хоҳӣ шуғл гири, ки ту аз асҳоби оташ хоҳӣ буд».

Ҳаҷҷоч бифармуд, то дар зайли руқъа ин оят (Сураи севум, ояти яксаду понздаҳум) бинавиштанд ва ҳам бар минбар бигузоштанд, яъне «Бигӯ, эй Муҳаммад, мар кофиронро, ки бимиред ба хашми худ. Ҳосили маънӣ он, ки ба хашме, ки аз мӯъминон доред, мегузаронед, то ба вақте ки марг ба дурустие, ки Худо доност, ба он чи ки дар синаҳои шумост».

* * *

Шабе Ҳорун ар-Рашид хост, ки бо Зубайда, ки завҷаи ӯ буд, мубошират кунад. Ногоҳ асари ҳайз дар ӯ пайдо шуд. Зубайдаро шарм омад, ки сарех гӯяд.

Гуфт:

– Омад фармони Худо, пас шитоб макунед (Сураи шонздаҳум, ояти якум).

Ҳорун аз ҳирси шаҳват парвои ин маънӣ накард.

Зубайда хун бар чомаи худ диду гуфт:

– «Барҷӯшид танӯр» (Сураи ёздаҳум, ояи чихилу дувум).

Ҳорун мақсуди вайро дарёфтӣ бар сабили зарофат ин оя хонд, ки «Зуд бошед, ки бозгардаму паноҳ барам ба кӯхе, ки нигоҳ дорад маро аз оби тӯфон» (Сураи ёздаҳум, ояи чихилу панҷум).

Зубайда дар ҷавоб гуфт:

– «Нест нигоҳдорандае имрӯз аз фармони Худой» (Сураи ёздаҳум, ояи чихилу панҷум).

Ҳорунро вақт хуш гашту даст аз вай бидошт.

* * *

Зоҳиде солус назди подшоҳи ҳадидулфаҳм, ки ба идмони¹ ҳамр мубғало шуда буд, омаду гуфт:

– Дӯш Ҳазрати рисолатпаноҳро дар воқеа дидам, ки маро гуфт:

– Бирав, подшоҳро бигӯӣ, ки шароб камтар хӯрад.

Подшоҳ гуфт:

– Валлоҳ, ки ту ин хобро ба дурӯғ бар он Ҳазрат бастай.

Зоҳид гуфт:

---

1. Идмон – пайваста шароб хӯрдан.

– Аз кучо мегӯӣ, ки ин хоб дурӯғ аст.

Гуфт:

– Аз он чо, ки гуфтаӣ «Пайғамбар фармуд шароб камтар хӯрад», зеро ки иборати рухсат аст бар он ки камтар метавон хӯрд. Ва ҳол он ки андак ва бисёри он ҳаром аст. Ва ҳаргиз он Ҳазрат рухсат надиҳад ба ҳароми андак, ҳамчунон ки рухсат надиҳад ба ҳароми бисёр.

Зоҳид хичил гашту ҳозирон бар ҳиддати фаҳми подшоҳ офарин гуфтанд.

Фасли дувум
Дар улуви шаъни подшоҳон ва азми дурусту
ҳиммати баланди эшон

Мардум аз шоҳ Ардашер шикоят карданд, ки бағоят кам аз ҳарам берун меояду дер дидор менамояд. Ин хабар ба вай расид, гуфт:

– Далертарин кас бар шер он кас аст, ки шерро бисёр бубинад.

* * *

Арабе назди Муовия Абу Суфён¹ рафт, вақте ки ба истиклол буд дар Шому Ироқ ва аз рӯзгор шикояти бисёр карду гуфт:

– Замона маро бар замин медораду ғами рӯзгор бар ман камин дорад.

Гуфт:

– Аз замон шикоят макун, ки моем замон. Ҳар касро, ки мо бардорем, баланд шавад ва ҳар касро, ки мо фуру гузорем, паст шавад.

* * *

Назди Муовия гуфтанд, ки Аҳнаф ибни Қайс² мегӯяд, ки мардум маро ба бухл нисбат мекунанд ва ҳол он ки ман тадбирот мекунам, ки ҳар яке аз он ба сад ҳазор динор меарзад.

Муовия гуфт:

– Аввал бухли ӯ ин аст, ки тадбири худро баҳо мекунаду сад ҳазор динор қимат бар он мениҳад.

---

1. Муовия ибни Абӣ Суфён ибни Ҳарб ибни Уммия бист сол аз чониби Усмон волии Шом буд ва аз он пас бист сол хилофат кард, ҳаштоду ҳафт сол бизист ва дар соли шастуми хичрӣ бимурд (Табакот).

2. Аҳнаф ибн ал-Қайс ат-Тамимӣ аз ёрони Ҳазрати Амир (а) дар чанги Сифин буд, вафоташ дар соли ҳафтоду дуи хичрӣ (Ҳабибуссайр).

* * *

Абу Муҳаммад Язидӣ¹ аз аъёни Бағдод ба Ҳорун ар-Рашид навишт, ки шунидаам, дар маҷлиси унс баъзе аз надимон аз банда сияте кардаанд.

Ҳорун дар ҷавоби ӯ навишт: Маҷлиси унс бисотест, ки дарнавардида мешавад бо мунқазӣ шудани он, яъне он чи аз сият ва ғайбат дар маҷлиси унс ва мубоситат мегузарад, чун маҷлис дар ҳам навардида шуд, он суҳанон низ дар ҳам навардида шавад ва асаре ва зараре аз он ба зухур наояд.

* * *

Искандарро гуфтанд, ки ин ҳамаи мамоликро ба тасарруф даровардаӣ, ҳанӯз қаноат намекуни?!
Гуфт:

– Қаноат кардану хурсанд шудан ба чизе аз хислатҳои чаҳорпоён аст, ояи қаримаи яксаду сездахум, сураи бистум муаййиди ин суҳан аст.

Байт:

Лаълу гуҳар аз дили кон металаб,
Ҳар чӣ биёбӣ, ту аз он металаб².

* * *

Яъқуби Лайс³ пеш аз он ки подшоҳ шавад, рӯзе бо ҷавонони қабила дар ҷое нишаста буд. Пире аз ақрабони вай ба он ҷо расид.

Гуфт:

– Эӣ Яъқуб, ҷавони хубрӯӣ ва рашиду расидаӣ. Дастпаймоне⁴ лоиқ сомон кун, то арӯси ҷамила аз аъёни қабила барои ту хостгорӣ кунам.

Яъқуб гуфт:

– Эӣ падар, он арӯс, ки ман мехоҳам, дастпаймони ӯ муҳайё кардаам.

Гуфт:

-
1. Абу Муҳаммад Язидӣ ибни Муборак Язидӣ муаллим ва муаддиби Маъмун, олими лугат ва наҳв буд ва ровии шеър, дар соли 202 вафот ёфт.
  2. Дил қаноат намекунад ба ҳамир, дида розӣ намешавад ба ҳаёл.
  3. Абу Юсуф Яъқуб ибни Лайси Саффор (254-265) («Муъҷамулансоб»).
  4. Дастпаймон – асбоби домодӣ ва маҳреро низ гуянд, ки ба вақти ақд кардан қарор диҳанд ва онро маҳри муаччал хонанд ва муарраби он дастфаймон аст. Асадӣ гуянд:
Мар-ӯро зи баҳри Наримон бихост,
Ҳама даст паймони ӯ қард рост.

– Он кадом аст?

Яъқуб шамшер аз наём баркашиду гуфт:

– Ман арӯси мамолики шарқу ғарбро хостгорӣ кардаам ва да-
стпаймони ӯ ин шамшери обдор ва ин теги чавшангузор аст:

Байт:

Арӯси мулк касе дар канор гирад танг,

Ки бӯса бар лаби шамшери обдор занад.

Ва забони ҳолаш ба-дин мақол мутаранним буд, ки:

Қитъа:

Дарёву кӯхро бигузоре му бигзарем,

Симурғвор зери пар орем хушку тар.

Ё бар мурод бар сари гардун ниҳем пой,

Ё мардвор дар сари ҳиммат ниҳем сар.

* * *

Маъмун ар-Рашидро рӯзе чанд гил хӯрдан одат шуда буд ва аз он чиҳат маразҳои муҳлик ориз шуда буд ва ҳарчанд атиббо саъй намуданду муолиҷат фармуданд, аз он одат нагашт ва аз сари он хислат дарнагузашт, то кори ӯ ба сарҳади ноумедӣ расид. Охир ақрабӣ ӯ ба Ҳазрати Имом Ризо (а) рӯчӯъ карданду истиғоса¹ намуданд ва гуфтанд:

– Ё ибни Расулаллоҳ, атиббо очиз шудаанд, вақти иноят аст. Агар ту муолиҷаи он накуни, ҳалок мешавад. Имом назди ӯ омад, вақте ки бар бистар зору низор афтода буд.

Гуфт:

– Эй Маъмун, ту марди оқилӣ ва донову мудаббир ва соҳиби раёю мулкоро азми дуруст ва ҳимматҳои баланд мебошад, ки дар ҳар чӣ азми кунанд, аз он барнагарданд ва бар ҳар чӣ ҳиммат гуморанд, онро пеш баранд. Пас, кучост он азми дуруст, ки подшоҳонро мебошад, ки ҳеч кас тағйир наметавонад дод? Пас, агар ин рост аст, ту, ки аз мулуки бузургӣ, азми бар нохӯрдани гил чазм кун ва ҳиммат бар он гумор, ки дигар пиромуни ин қор нагардӣ.

Маъмун аз сухани Имом мутаассир шуду бар тарки он хислат азми чазм кард ва ҳарчанд дар он ду-се рӯз табъи вай гил талабид ва хотираш ба он кашид, ба қуввати азми дуруст он кашиши табъро манъ кард ва он васвасаро нафи намуд ва ба баракати анфоси Имом аз он балия ҳалос шуд ва сиҳҳат ёфт.

---

1. Истиғоса – фарёд хоستان.

Фасли севум Дар тарки шахватпарастии эшон

Абу Саламаи Халлол¹ вакили Саффоҳ² буд, ба вай навишт, ки агар фармон диҳӣ, барои ту канизакони соҳибҷамол пайдо кунам.

Халифа дар ҷавоб гуфт:

– Чун қудрат бисёр ва бузург шавад, шахвату дағдағаи он кам гардад.

* * *

Искандар бо сарҳангони сипоҳи худ бар мавкиби ҳашмат меронд. Яке аз муқаррабон гуфт:

– Ҳақ таъоло туро мулки азим дода ва бар ҳамаи салотини олам ғолиб сохта. Занони бисёр ба ҳибоблаи никоҳи худ дарор, то авлоди ту бисёр шавад ва насли ту боқӣ монад ва баъд аз ту ёдгоре бошад ва мамоликро хостгоре бувад.

Ҷавоб дод, ки ёдгори мард на фарзанди ўст, балки ҳосили арҷманди ўст. Аз мардӣ набошад, ки он кас, ки бар мардон ғолиб ояд, закон бар ў ғолиб оянд.

* * *

Ҳакими фозилу табиби ҳозик ба маҷлиси Халифаи Бағдод омаду гуфт:

– Барои ту се тўҳфа овардаам, ки чуз маликро нашояд.

Фармуд:

– Он кадом аст?

Гуфт:

– Аввал, хизобе, ки мӯи сафедро сиёҳ созад бар вачҳе, ки дигар сафед нашавад. Дувум, маъҷуне, ки ҳарчанд касе таъоми ғализ хӯрад, меъда гарон нашавад ва он таъом ҳазми сахех ёбад. Севум, таркибе, ки тановули он пушту камарро қавӣ созаду тақвияти боҳ кунад, ба масобае, ки ҳарчанд шахват биронад, заъифӣ торӣ нашавад.

Халифа замоне тааммул кард, пас гуфт:

– Эй ҳаким, пеш аз ин суханон қадри ту бар ман беш аз ин буд ва ман туро доно гумон медоштаму оқил мепиндоштам. Аммо хизобе, ки гуфтӣ, сармояи фиребу ғурур аст. Чун сиёҳии мӯ зулмат ва сафедии он нур аст. Зиҳӣ мағрур касе, дар он кӯшад, ки

---

1. Абу Салама Ҳафс ибни Сулаймони Куфӣ «вазири Оли Мухаммад» аввал касест, ки дар давлати Аббосӣ номи вазир бар вай ниҳоданд.
2. Абулаббоси Саффоҳ – нахустин халифаи аббосӣ аст.

нурро ба зулмат бипӯшад ва аммо маъчуне, ки зикр кардӣ, ман аз он қабил нестам, ки таъоми бисёр хӯрам ва ба он лаззат гирам. Чӣ аз он нохуштар, ки ҳар лаҳза ба ҷое бояд рафт, ки дар ӯ нодиданӣ бояд диду ношуниданӣ бояд шунид ва нобӯиданӣ бояд бӯид. Аммо таркибе, ки ном бурдӣ, мубошират бо занону ифрот дар он ва муболиғаи шахват шӯъбаест аз ҷунуну шеваест аз доираи хирад берун ва бағоят номуносиб аст, ки Халифаи рӯи замин пеши зане ба ду зону дарояду тамаллуқу ҷоплусӣ намояд ва орифи Ҷом ин ҳикоятро дар «Баҳористон» оварда ва дар мазхаби шахватпарастон қитъа фармуда:

Эй зада лофи хирад, чанд ба шахват гирӣ
Гесуи шохиду занчири ҷунун ҷунбонӣ.
Чӣ ҷунун бошад аз ин беш, ки пеши занаке
Бинишинӣ ба сари зонуву кун ҷунбонӣ.

Фасли чаҳорум Дар сиёсати эшон

Искандар ба куштани дузде фармон дод.

Дузд гуфт:

– Эй подшоҳ, дар ин кор, ки аз ман содир шуда, корех¹ будам.

Гуфт:

– Дар кушта шудан низ корех бош.

* * *

Чун Анӯшервон ба қатли Бӯзармеҳр фармон дод, вай авф талабид.

Анӯшервон гуфт:

– Чун ҳангоми дарав кардани кишт ояду дарав накунанд, кишт фосид ва зоеъ гардад.

* * *

Хусрави Парвиз омилеро, ки ба раоё зулм карда буд, ба даргоҳ талабид. Ва ӯ гаронҷонӣ карда дар зуд омадан тааллуле варзид.

Парвиз ба ҳокими он диёр навишт: «Чун гаронӣ кард бадани ӯ дар омадан, пас бифрифт ба даргоҳ сабуктарин аъзои ӯро, яъне сарашро».

* * *

Садиди Авфӣ дар «Ҷавомеъулҳикоёт» оварда, ки Баҳромшоҳ

---

1. Корех – нохушдоранда.

писари Масъуди Ғазнавӣ ҳокиме ба Ғур фиристод ва ӯ бар ғуриён зулми бисёр кард. Охир ғурие пойафзор пӯшида, пиёда ба Ғазнин рафту аз он золим додхоҳӣ кард.

Баҳромшоҳ бифармуд, то нишони дуру дароз навишта, ӯро аз он зулм манъ карданд. Ғурӣ нишони султонро гирифта, ба Ғур мурочиат намуд. Ҳоким ӯро нишонид ва нишонро пора-пора кардаву ба захми гардане ба хӯрди ғурӣ дод ва ӯ боз пиёда ба Ғазнин рафту қисса арз кард.

Баҳромшоҳ бифармуд, ки нишоне муштамил ба таъкиду ваъид бинависанд. Муншӣ коғази дарозтар бардошт, ки нишон бинависад.

Муншӣ гуфт:

– Барои Худо нишонро бар коғази хурдтар навис, ки дар вақти хӯрдан ташвиш камтар ёбам, ки дар вақти хӯрдани нишони аввал бисе меҳнат ба ман расид.

Баҳромшоҳ аз ин сухан бихандид.

Ғурӣ гуфт:

– Аз ин сухан меҳандӣ ва ҳол он ки агар туро дар амри салтанат ғайрате бошад, бояд ки бар қору бори худ зор-зор бигирӣ, ки навқари ту аз фармони ту ҳисобӣ нагирад ва туро дар шуморе наёрад.

Баҳромшоҳ аз ин сухан азим мутаассир шуду гуфт:

– Эй ғурӣ, рост гуфтӣ. Ба Худо аҳд кардам, ки то интиқоми ин беадабӣ аз он золим накашам, хоб накунам ва ором нагирам. Пас филҳол барҳосту шамшер бар миён баст ва мутаваҷҷеҳи диёри Ғур шуду гуфт:

– Лашкар аз ақиби ман биёяд, ки ба расми шикор ба кӯҳсори Ғур меравам ва ба он баҳона аз Ғазнин ба қарияи он ғурӣ рафт. Ҳокими золим истиқбол намуда, бо тӯҳфаҳои лоиқ ба мулозимати Баҳромшоҳ омад. Ғуриро дар инони Баҳромшоҳ дид. Аз ҳайбат бар худ биларзид. Худро аз марқаб дарандохту пеш давид, ки рикоби Баҳромшоҳро бибӯсад. Баҳромшоҳ бифармуд, то даст ва гарданаширо маҳкам бастанд ва гуфт:

– Аз асб фуруд наоям, то сазои ин золим надихам. Пас бифармуд, то даҳ ман сурб оварданд ва бигудохтанду онро дар гулӯи ҳокими золим рехтанд ва гуфтанд:

– Ин сазои қасе, ки бо нишони подшоҳи худ ин қунад ва онро ба дард ва ба хӯрди мазлумон диҳад. Баъд аз ин сиёсати ҳокими одил бар вилояти Ғур воли сохт ва фуруд наёмад ва инон бигардониду бозгашт.

Фасли панҷум **Дар таҳдид ва ваъиди эшон коргарони девонро**

Дехконе пеши Мансури халифа омаду аз дасти омили золиме шикоят кард. Мансур ба вай ин тавқеи мухтасар навишт, ки «Кифоят кун кори ўро ва илло кифоят кунам кори туро, яъне туро ба қатл расонам ва дафъ кунам шарри туро».

* * *

Ҳам Мансур ба омили дигар навишт, ки аз зулми ў шикоят карда буданд: «Рост шав ё ба як ҷониб рав, яъне адолат кун ё маъзул бош».

* * *

Касир ибни Абдуллоҳ¹ вазири халифа буд ва аз вай тақсире дар вучуд омада буд. Халифа ўро ҳабс фармуд ва Касир дар он банд бисёр бимонд. Охир ин калимоти қуръонӣ навишт ва назди халифа фиристод, ки: «Яъфу ан касирин» (Сураи панҷум, ояи ҳаждаҳум).

Ў ҳам аз Қуръон навишт, ки «Ло хайрин фӣ касирин» (Сураи чаҳорум, ояи яксаду чаҳордаҳум).

* * *

Умар ибни Абдулазиз² ба омиле, ки ҷое фиристода буд ва ў ба ҷамъи ҳутом³ дарафтода буд, навишт: «чун чаҳорпо мабош, ки мечарад аз барои талаби фарбеҳӣ ва ҷуз ин нест, ки ҳалоки ў ва куштани ў дар фарбеҳист».

Фасли шашум **Дар шучоат ва раъйи соиби эшон**

Чун Искандар мутаваҷҷеҳи ҳарби Доро буд, Доро ба вай навишт:

– «Ба дурустӣ, ки Доро дар миёни ҳаштод ҳазор мард аст» ва ба ин сухан хост, ки Искандарро битарсонад.

Искандар дар ҷавоби ў навишт:

– «Ба дурустӣ, ки қассобро дар ҳавл наҷфканад бисёрии гӯсфанд».

---

1. Ҳеч як аз хулафоро вазире бад-ин ном набудаст.

2. Ҳаштумин халифаи Умавий (99-101х.).

3. Ҳутом – бар вазни гулом, реза ва шикастаи ҳар чизе ва андак моли дунё (Мунтаҳийулараб).

* * *

Чун подшоҳи Ҳабаша Сайфзиязанро, ки подшоҳи Яман буд, аз Яман берун кард, паноҳ ба Анӯшервон бурду аз ӯ мадад хост. Анӯшервон се ҳазор мард ба мадади ӯ номзад кард.

Гуфт:

– Эй Кисро, се ҳазор мард бо панҷоҳ ҳазор мард чӣ гуна муковамат кунад?

Кисро гуфт:

– Ҳезуми бисёрро оташи андак кифоя аст.

* * *

Миёни Абдулмалики Марвон ва Мусъаб бинни Зубайр ҳарби азим воқеъ шуд. Абдулмалик битарсиду бародари худ Муҳаммадро назди вай фиристод, ки сулҳнома бинависад. Мусъаб дар ҷавоби вай гуфт:

– Мисли ман касе аз мисли чунин ҷое, ки майдони чанг аст, рӯй нагардонад, магар он, ки ғолиб бошад ё мағлуб, яъне миёни мо мусолиҳа мумкин нест.

* * *

Қайсари Румро ду душмани азим буд. Рӯзе хабар оварданд, ки он ду қасди муҳорибаи якдигар кардаанд. Ҷамъе аз мудаббиро-ни пойтахти Қайсар гуфтанд:

– Ҳол, ки душманон маркази худ бозгузоштаанд, муносиб он аст, ки бар мулки эшон тозем ва диёри эшонро зеру забар созем.

Қайсар гуфт:

– Ин раъй, ки шумо кардаед, хатост. Зеро ки чун эшон аз қасди мо хабар ёбанд, ҳар ду ба ҳам иттифоқ карда, ба ҷониби мо биширобанду моро аз миён бардоранд. Ва ман аз барои шумо мисоле бинамоям, ки мусаллам доред. Пас бифармуд, то ду саги шикории муаллам оварданду ҳарду бо ҳам чанг андохтанд, чунон ки якдигарро маҷрӯҳ сохтанд. Пас бифармуд, то оҳуе аз дур бад-эшон намуданд. Эшон чангро гузошта, ҳарду ба он оҳу ҳамла оварданд.

Мудаббирон бар раъйи Қайсар офарин карданд.

* * *

Замахшарӣ дар китоби «Рабиъулабдор» оварда, ки Ҳурмузонро, ки аз ҷумлаи мулк буд, гирифтанд ва ба Мадина оварданд, дар замони ҳукумати Умар ибн ал-Хаттоб ва вай ҳукм ба қатли ӯ кард.

Гуфт:

– Ман ташнаам, аввал маро обе бидиҳед, пас аз он тег биро-

нед. Қадахе пури об оварданд ва ба дасти вай доданд. Онро нигоҳ дошту дасташ меларзид.

Гуфтанд:

– Чаро об нахӯрӣ?

Гуфт:

– Метарсам, ки пеш аз хӯрдани об хунам бирезанд.

Ибни Хаттоб гуфт:

– Ӯро бикишед.

Хурмузон гуфт:

– На ту маро амон додӣ?

Гуфт:

– Миқдори об хӯрдане амон додам.

Хурмузон гуфт:

– Ханӯз он обро наёшомидаам.

Ибни Хаттоб гуфт:

– Бикишад туро Худо, ки ба ҳилат аз ман амон гирифтӣ ва ҳол он ки ман шуур ба он надоштам. Ва Хурмузон худро бад-ин тад-бир аз куштан бираҳонид.

* * *

Иброҳим ибни Молик ба ҳарби Ибни Зиёди малъун мерафт ва дар хилват чанд кабӯтари сафеди дастомӯз ба маҳраме, ки бар ӯ эътимоди куллӣ дошт, супурду гуфт:

– Чун мушоҳида кунӣ, ки лашкари ман рӯ ба заъф ниҳоду лашкари ҳасм ғалаба кард, ин кабӯтаронро дар лашкаргоҳ сар деҳ, чунонки аҳаде бар он мутталеъ нашавад.

Пас бо лашкариёни худ муқаррар гуфт, ки ман дар кутуби осмонӣ хондаам, ки Ҳақ таъоло моро ба малоикаи исоб мадад хоҳад фармуд ва он малоика дар сурати кабӯтарони сафед аз осмон нузул хоҳанд кард ва лашкариёни ӯ бад-он башорат қавидил буданд ва хушдил менамуданд. Чун ноираи қаттол иштиол ёфт, ҳасм қавӣ буд. Наздик ба он расид, ки лашкари Иброҳим рӯй ба гурез ниҳанд. Филҳол он маҳрам кабӯтаронро сар дод ва эшон бар болои сари он ду лашкар ба парвоз даромаданд.

Чун лашкариёни ӯ он суратро мушоҳида карданд, ба як бор бо овози баланд такбир гуфтанд ва якдигарро башорат доданд, ки инак малоикаи исоб расиданд ва Иброҳим эшонро қавидил сохта гуфт:

– Эй ёрон, ҳамла оред, ки қор ба мурод шуд. Лашкариён ба қуввати тамои ба як бор ҳамла карданду ҳасро аз пеш бардоштанд ва Ибни Зиёди малъун рӯй ба гурез ниҳод ва дар он ҳамла кушта шуд.

Фасли ҳафтум Дар диндорӣ ва мусулмонии подшоҳон

Ҳазрати Амиралмӯъминин, алайҳиссалом, дар замони хилофати худ ҳама рӯз муҳиммоти халоиқ сохтӣ ва ҳама шаб эҳё кардӣ ва ба ибодати холиқ пардохтӣ.

Баъзе маҳрамон гуфтанд:

– Эй Амиралмӯъминин, ин ҳама ранчу меҳнат бар худ чаро мениҳӣ? Чӣ бошад, ки гоҳе табъи латифу нафси шарифро роҳате диҳӣ ва шабе сари фароғат бар болини истироҳате ниҳӣ? Ин чӣ ҳол аст, ки на рӯз ҳазрататро осоише ҳасту на шаб оромише?

Фармуд, ки агар дар рӯз биёсоям, кори халқ дар дунё табоҳ шавад ва агар дар шаб биёромам, кори ман дар охираат зоеъ гардад.

* * *

Подшоҳе гунаҳкореро дар мувқифи сиёсат тозиёна фармуд.

Дар он асно гунаҳкор подшоҳро оғози дашноми шанъ карду басе носазои фоҳиш гуфт, чунонки ҳамаи ҳозирон мунфайл шуданд ва чазм карданд, ки подшоҳ аввал забонаш хоҳад бурид ва охир банд аз бандаш чудо хоҳад кард.

Чун подшоҳ он сафоҳат аз вай дид ва он носазо шунид, ўро бубахшид. Ҳозирон аз он сурат бағоят мутааҷҷиб шуданд ва мутаҳаййир монданд. Баъзе аз муқаррабон сирри он пурсиданд.

Подшоҳ гуфт:

– Ўро барои Худо ва таквияти шариати ғарро сиёсат мекардам. Акнун ки маро носазо гуфт ва ғазаб бар ман муставлӣ гашту нафси ман туғён намуд, то ба мақоми интиқоми ў дароям ва нияти саҳеҳи ман фосид шавад. Раво надоштам, ки дар ин ҳолат хуни ў бирезам ва нияти ҳақро бо ғарази ботил биёмезам. Лочарам бо нафс муҳолифат варзидам ва ўро бахшидам.

* * *

Ин ҳикоят мушобеҳ аст бо он ки Ҳазрати Муртазо Алӣ (а) дар яке аз ғазабот бар кофире аз абтоли араб ғолиб омаду бар синиай ў нишаст. Хост сараш аз бадан чудо кунад. Ў оби даҳон ба чониби он Ҳазрат афканд. Ҳазрат филҳол аз синиай ў бархосту аз сари қатли вай даргузашт.

Кофир гуфт:

– Эй Алӣ, баъд аз он ки бар мисли ман шучоъе ғолиб шудӣ ва он бедабӣ низ аз ман содир шуд, чаро маро накуштӣ?

Гуфт:

– Чун ханҷар қашидам, хостам туро барои Худо бикӯшам. Ту

оби даҳон ба сӯи ман андохтӣ ва нафси маро хашмгин сохтӣ, на-
хостам, нияти холиси худро ба шоибаи ғарази нафс биёмезам ва
аз рӯи ғазаби нафсонӣ хунат бирезам.

Гӯянд, ки он кофир ба баракати хулуси нияту сафои тавиййа-
ти Ҳазрати Амир алайҳиссалом мусулмон шуд.

Фасли ҳаштум Дар эҳтироми эшон бузургонро

Дар «Наводир»-и Саълабӣ¹ оварда, ки яке аз акобири дин ба-
рои подшоҳе тӯҳфае фиристод ва пайғом дод, ки тӯҳфаи мо
фақирон барои мисли ту подшоҳи рафеъушшон ҳеҷ қадре нест.

Подшоҳ ҷавоб навишт, ки гоҳ нақл мекунанд хурморо аз Ма-
дина ба Басра бар сабили табаррук.

* * *

Назди Хусрави Парвиз шоҳине оварданду гуфтанд:

– Ҷонваре бад-ин хурдӣ уқоби бузургро сайд кардааст.

Хусрав бифармуд, то сари шоҳинро баркананду ба саҳро аф-
кананд.

Пас гуфт:

– Ин ҷазои хурдест, ки истило ёбад бар бузурге.

* * *

Мушобеҳи ин аз баъзе аизза истимоъ афтода, ки дар маҷлиси
Чингизхон гуфтанд, ки сайёде занбӯреро омӯхта, ки куланг² сайд
мекунад. Чингиз ба ихзори сайёду занбӯраш фармон дод. Чун
ҳозир шуд, куланге оварданд ва пеши Чингиз сар доданд. Куланг
ба ҷониби ҳаво парвоз кард. Сайёд як банди най аз ҷайби худ
бароварду занбӯре аз сӯроҳи най берун кард ва аз пайи куланг
сар дод. Занбӯр ба суръати ҳарчӣ тамомтар аз пайи куланг пар-
воз кард ва худро ба вай расонид ва ба захми неш ҳарду чаш-
машро кӯр кард. Куланг аз ҳаво дарафтод. Ҳозирон мутааҷҷиб
шуданд ва бар сайёд офарин гуфтанд.

Чингиз бифармуд, занбӯрро куштанд ва дасти сайёдро бури-
данд. Ҳозирон аз он сиёсат мутааҷҷиб гаштанд, чун зоҳиран
маҳалли тарбияту иноят буд.

Чингиз гуфт:

---

1. Саълабӣ – Муҳаммад ибни Абдулвоҳид ибни Аби Ҳошим ал-Бағдодӣ Абу
Умар аз-Зоҳид ал-Маъруф ба Фулом ас-Саълаб (261-345х.) адиби лугавӣ буда,
таълифоти адида дорад. Аз ҷумла, «Наводир».

2. Куланг – мурги баландпарвоз монанди гоз.

– Хурде, ки бар бузурге истило орад, сазои ӯ куштан аст ва касе, ки хурдонро бар бузургон далер кунад ва дасти эшонро қавӣ созад, сазои ӯ даст буридан аст.

Фасли нуҳум **Дар раҳмат ва шафқати эшон бар зердастон**

Ба Кисро Анӯшервон навиштанд, ки фалон хоҷа аз раёё он кадар мол дорад, ки дар хизонаи подшоҳ ушри он нест.

Кисро дар ҷавоб навишт:

– Биҳамдиллоҳ, ки раъияти мо аз мо ғанитар шудаанд ба адли мо. Пас ҳукм кард, то он соъиро ба сиёсат расониданд.

* * *

Аз Кисро пурсиданд, ки дар фалон диёр киро ҳоким созем?

Гуфт:

– Мардеро, ки дар нафсуламу бо ашроқ бад бошаду бо ахёр неқ ва ҳарис бар сиёсати золимону тақвияти деҳқонон.

* * *

Чамъе аз раёё ба Ҳорун ар-Рашид арзадошт карданд, ки ма-лаҳ кишти моро биҳӯрд. Дар ҷавоб ин тавқеъ навишт, ки: «Мо, ки подшоҳем, авлову ансабем ба меҳмондорӣ малаҳ аз шумо, ки фақиронед» ва хирочи он солро бахшид.

* * *

Додхоҳе аз раёё дар маҷлиси Умар Абдулазиз иброми бисёр карду муқаддимои беҳуда, ки дар мақсуд мадхале надошт, эрод намуд. Яке аз муқаррабони Умар дар он маҷлис бонг бар ӯ заду гуфт:

– Бархез, ки имрӯзо бисёр изо расонидай.

Он додхоҳ дилшикаста бархост.

Умар он муқаррабро гуфт, ки ман аз бонги ту изои беш ёфтам, ки аз иброми ӯ. Пас ба муҳимми он додхоҳ неқ пардохту кори ӯ ба муддаои ӯ бисохт.

Фасли даҳум **Дар афв ва игмози эшон**

Ҳодӣ – халифа¹ бар Иброҳими Ҳарронӣ² ғазаб карду баъд аз

---

1. Абӯ Муҳаммад Мусо ал-Ҳодӣ чаҳорумин халифаи Аббосӣ (169-170) (Муъҷамулансоб).

2. Иброҳим ибни Зақвон ал-Ҳарронӣ аз маволии Чаъфар ибни Мансури Аббосӣ вазири Ҳодӣ ибни Маҳдӣ будааст («Луғатнома-Муъҷамулансоб»).

он аз ӯ розӣ шуд. Иброҳим дар тамҳиди маъзарат ба вай рукъае навишт.

Ҳодӣ дар ҷавоби вай ин тавқеъ фиристод:

– «Кифоят кард аз ту пазируфтани маъунат узрхоҳиро», яъне мо аз сари гуноҳи ту даргузаштем, ҳочат ба узрхоҳӣ нест.

* * *

Рофеъ ибни Насри Сайёр ба халифа арзадоште навишт ва аз ӯ амон хост ва афв талабид аз он чихат, ки хуруҷ карда буд.

Халифа амонномаи ӯ ба ин оят навишт, ки «Эй Рофеъ, ман наҷотдиҳанда ва рафъкунандаи он инсонҳое, ки кофир шуданд» (Сураи севум, ояи чихилу ҳаштум). Ин баъзе аст аз он оя, ки Ҳақ таъоло Исоро гуфт: «Ман бардорандаи туам ба сӯи худ ва поккунандаам ва наҷотдиҳанда аз қасду макри он қасон, ки кофир шуданд».

* * *

Подшоҳе дар боби мучрима бо яке аз умаро машварат кард.

Он амир гуфт:

– Агар ман ба ҷои подшоҳ будаме, бад-ин ҷурме, ки аз ӯ содир шуда, ӯро сиёсати балег фармудам.

Подшоҳ гуфт:

– Ба шукронаи он, ки ту ба ҷои ман нестӣ, ӯро зарар нарасонед, ки кори ман бар хилофи кори ту бошад. Пас он мучримро бубахшид ва ӯро аз худ эман сохт ва он амиро аз ҷашми иноят андохт, ки он суҳанро бағоят бедабона гуфт.

* * *

Абдуллоҳ ибни Тоҳир гӯяд: пеши халифа будам ва аз ғуломон касе ҳозир набуд. Халифа ғуломеро овоз дод, ки «Эй ғулом», «Эй ғулом». Ногоҳ ғуломи турк аз гӯшае пайдо шуду аз рӯи дуруштӣ гуфт:

– Ғуломонро заруратҳо бошад аз таом хӯрдану қазои ҳочат қардан ва вузӯ сохтану намоз гузордан ва хоб қардан. Ҳар гоҳ ба ҳасби зарурат ғоиб шудем, фарёд бардоштӣ, ки «Эй ғулом», «Эй ғулом», то ки тавонӣ гуфт: «Эй ғулом?».

Халифа сар дар пеш андохт.

Абдуллоҳ ибни Тоҳир гӯяд:

– Ба худ қазм қардам, ҳолӣ ки сар бардорад, сари ғуломро бардорад.

Баъд аз муддате мадид сар бароварду гуфт:

– Чун хӯйҳои мард нек шавад, хӯйҳои ходимони ӯ бад шавад. Акнун мо наметавонем, ки хӯи худро бад кунем, то хӯи ходимон нек шавад.

* * *

Кисроро гуфтанд, ки вукалои ту то аввал аз нафақот нафъи худ барнагиранд, ба мустаҳикқон чизе нарасонанд.

Гуфт:

– Об надихад чӯй, пеш аз он ки биёшомад, яъне то аввал чӯй обхӯр нашавад, нагузорад, ки об аз ӯ бигузарад.

* * *

Рӯзе Кисро ҷашне сохта буд. Дид, ки яке аз акрабои ӯ, ки марди баномус буд, чоми заррин бидуздиду ниҳон аз ҳозирон дар ҷайб ниҳод. Кисро бидиду тағофул варзид.

Чун маҷлис баршикаст, соқӣ гуфт, ки ҳеч кас аз базмгоҳ берун наравад, ки чоми заррин гум шуда, то ҷайби ҳамаро бозчӯем.

Кисро гуфт:

– Бигузор, то бираванд, ки он кас, ки бурд, бознахоҳад дод ва он кас, ки дид, бознахоҳад гуфт.

Баъд аз рӯзе чанд Кисро он мардро дид, ки тоҷу дастору мӯзаву чомаи нав пӯшида ва камаршамшере бар миён баста.

Кисро ба рамзу ишорат ӯро гуфт:

– Ин чомаҳои нав аз он аст?

Он мард доман давр карду гуфт:

– Ин пираҳану эзору мӯза низ аз он аст.

Кисро бихандиду гуфт:

– Аз ҳазинадор ҳазор мисқол зари сурх бигиру бар он афзой ва чун тамошавад, боз ой. Он мард бирафту зар бигирифту аз манзурони Кисро шуд.

БОБИ ЧАҲОРУМ ДАР ЛАТОИФИ УМАРО ВА МУҚАРРАБОН ВА ВУЗАРО ВА АРБОБИ ДЕВОН

Фасли аввал

Дар латоифи умаро ва муқаррабон ва вузаро назди салотин

Чаъфар ибни Умайя¹ аз умарои бузургвори Абдулмалик ибни Марвон буд. Чун Мусъаб ибни Зубайр ба ҳарби Абдулмалик омад, Чаъфар аз Абдулмалик рӯйгардон шуд ва ба Мусъаб пайваст ва тег бар рӯи Абдулмалик кашид. Ва чун Мусъаб кушта шуд, боз ба мулозимати Абдулмалик омад.

Абдулмалик гуфт:

– Чун аз мо баргаштӣ ва ба душмани мо пайвастӣ, боз чаро омадӣ?

Гуфт:

– Ман бар бегона шумқадамам ва борҳо имтиҳон кардаам. Рафтаму кори ӯ бисохтам ва боз ба мулозимат омадам.

Абдулмалик бихандиду аз сари гуноҳи ӯ даргузашт.

* * *

Мансури Давонақӣ, Сулаймон ибни Вобилро, ки аз умарои бузурги ӯ буд, ба ҳукумати Мавсил фиристод ва ҳазор мард аз Ачам ҳамроҳи ӯ карду гуфт:

– Эй Сулаймон, ҳазор тан аз шаётин ҳамроҳи ту кардам, то дар назми умур ёру мададгори ту бошанд.

Чун Сулаймон ба Мавсил рафт, лашкари ӯ оғози тааддӣ карданд ва бәсе нохушӣ аз эшон содир шуду хабари зулми эшон ба Мансур расид.

Ба Сулаймон навишт: «Кафарата-н-ниъмата, ё Сулаймон».

Сулаймон дар ҷавоби ин оя навишт, ки: «Сулаймон кофир нашуд, валекин шаётин кофир шуданд» (Сураи якум, ояи наваду шашум).

Мансурро ҷавоби ӯ хуш омаду ҳазор марди араб фиристод, то имдоди вай кунанд ва аҳли Ачамро аз он диёр ихроҷ кард.

---

1. Чаъфар ибни Умар ибни Умайя аз-Замарӣ мутавафӣ ба соли 120 ҳиҷрӣ.

* * *

Зуляминайн¹, ки мулозими халифа буд ва аз муқаррабони ӯ, бағоят фасеҳ ва фозил буд.

Халифа ӯро ба ҳарби Алӣ ибни Исо ибни Моҳон² фиристод ба Хулвон³, ки саркашӣ карда буд.

Зуляминайн рафту Исоро бикишт ва фатҳномае, ки ба дорул-хилофат фиристод, бад-ин мазмун буд, ки Зуляминайн бандагӣ арз кард, вақте ки сари Исо дар пеши худ ниҳод ва хотами ӯро дар ангушт карда буд.

* * *

Рӯзе Ҷаъфар ибни Яҳё ибни Холиди Бармакӣ⁴ дар саҳро паҳлӯи Ҳорун ар-Рашид меронд. Ногоҳ як қатор шутури пури зар омад. Ҳорун ар-Рашид пурсид, ки ин хазина аз кучост?

Гуфтанд:

– Ин ҳадяест, ки Алӣ ибни Исо аз вилояти Хуросон фиристода. Ва Ҳорун дар он айём ӯро волии Хуросон сохта буду Фазл ибни Яҳё – бародари Ҷаъфарро азл карда. Пас рӯй ба Ҷаъфар карду аз рӯи сарзаниш гуфт:

– Ин мол дар замони ҳукумати бародарат кучо буд?

Гуфт:

– Дар кисаҳои худовандони мол.

* * *

Маъмун ар-Рашид бар Алӣ ибни Ҷаҳим⁵ газаб карду гуфт:

– Ӯро ба қатл расонеду баъд аз он моли ӯро биттамом дар хавзаи тасарруф дароред.

-
1. Абуғайиб Тохир ибни Хусайн ибни Мусъаби Хузой мулаққаб ба Зуляминайн, сарсилсилаи Тоҳириёни Хуросон, аз сардорони бузурги Маъмун буд, ки пас аз қатли Алӣ ибни Исо дар Рай ва Абдурраҳмон ибни Ҷабала дар Ҳамадон ва тасарруфи Хулвону Аҳвон ва Басра ва фатҳи Бағдод ва куштани Муҳаммад Амин, Маъмурро ба тахти хилофат нишонид ва аз ҷониби вай волии Хуросон гардид ва пас аз як солу шаш моҳи ҳукумат дар соли 209 вафот ёфт (Ҷабибуссияр), ч.2,с.249).
  2. Алӣ ибни Исо ибни Моҳон аз умарои Муҳаммад Амин буд, ки дар соли 195 ҳичрӣ бо шаст ҳазор савор озими Хуросон гардид, то Маъмурро бо худ ба Бағдод барад ва дар панҷ фарсангии Рай бо Тохир Зуляминайн, ки аз ҷониби Маъмун ба истиқболи вай омада буд, бичангид ва кушта шуд (Ҷабибуссияр), ч.2,с.248).
  3. Хулвон-ба замми аввал дар «Муъҷамулбулдон» навишта аст, ки шаҳри бузург ва пурҷамъият аст, воқеъ дар охири ҳудуди саводи Ироқ аз тарафи ҷибол (мобайни марзи феълии Ироқ ва Кирмоншоҳон).
  4. Ҷаъфари Бармакӣ даврони азамату кудраташ ҳафдаҳ солу касре буд ва муддати умраш сию ҳафт сол ва дар санаи 187 ҳичрӣ ба фармони Ҳорун кушта шуд (Ҷабибуссияр), ч.2,с.239).
  5. Абулҳасан Алӣ ибни Ҷаҳими Сомӣ, вафоташ 249, шоире аз араб, дар дарбори Мутаваккили Аббосӣ буд.

Аҳмад ибни Аби Дуод – вазири ӯ пеш омаду гуфт:

– Агар халифа ӯро бидушад, моли ӯ аз кӣ хоҳад гирифт?

Маъмун гуфт:

– Аз варасаи ӯ.

Аҳмад гуфт:

– Он замон халифа моли вараса гирифта бошад, на моли ӯ, ки ӯро баъд аз ҳаёт мулк набошад ва ин зулм лоиқи мансаби хилофат нест, ки моли дигареро дар муоҳизаи дигаре бигиранд.

Маъмун гуфт:

– Пас, ӯро ҳабс куну аввал моли ӯ ба тамои бигир, баъд аз он ӯро бидуш.

Аҳмад берун омаду ӯро ҳабс карду нигоҳ дошт, то вақте ки газаби Маъмун фурӯ нишаст. Ва ба ӯ бар сари иноят омаду Аҳмадро бар он ҳусни муомилат таҳсин карду қадри ӯ бияфзуд.

* * *

Яке пеши Мӯътасим омад ва даъвои нубувват кард.

Гуфт:

– Чӣ мӯъчиза дорӣ?

Гуфт:

– Мурда зинда мекунам.

Гуфт:

– Агар аз ту ин мӯъчиза зоҳир шавад, ба ту бигаравам.

Гуфт:

– Шамшери тез биёваред.

Мӯътасим бифармуд, то шамшери хосаи ӯро оварданд ва ба дасти муддаи доданд.

Гуфт:

– Эӣ халифа, дар пеши ту гардани вазири ту бизанам ва филҳол зинда созам.

Гуфт:

– Некӯ бошад.

Пас рӯи ба вазири худ карду гуфт:

– Чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Эӣ халифа, тан ба куштан дардодан коре саъб аст ва ман аз ӯ ҳеч мӯъчизае наметалабам. Ту гувоҳ бош, ки ман ба ӯ имон овардам.

Мӯътасим бихандид ва ӯро хилъат дод ва муддаиро ба до-рушшифо фиристод.

* * *

Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ яке аз умарои худро баъд аз

фатҳи Хуросон волии он вилоят сохту худ ба Бухоро бозгашт. Ва он воли баъд аз истиқлол оғози туғён ва саркашӣ кард.

Нӯҳ ба ӯ мактубе навишт муштамил бар таҳдиду ваъиди бисёр ва дар охир ин оят дарҷ кард, ки: «Ва чун хоҳем, ки ҳалок созем аҳли шаҳр ва деҳро бисёр гардонем мутанаъимони он мавзеъро, пас эшон саркашӣ кунанд дар он шаҳру деҳ, пас вочиб шавад бар аҳли он қаря калимаи азоб, яъне мустаҳикқи уқубат шаванд, пас хароб созем манозили эшонро хароб сохтанӣ». Чун мактуби Нӯҳ ба он воли расид, умарову вузаро ва аҳли иншоро чамъ карду гуфт:

– Ҷавоби ин мактуб меҳоҳам фиристам ва таҳдиду ваъиди зиёда нависам. Шумо мактубе дуру дароз иншо кунед.

Абдулмалик-вазири Хуросон бархосту гуфт:

– Агар рухсат диҳӣ, ҷавоб бағоят мухтасар нависам, ки дар он тааррузу ташаннеъ¹ бештар бошад.

Гуфт:

– Бинавис.

Ӯ бар заҳри мактуби Нӯҳ ин оят навишт, ки: «Эй Нӯҳ, бо мо мучодала ва муҳосама кардӣ, пас бисёр гардонидӣ чидолро бо мо, пас биёр он чӣ моро ваъда додӣ аз азоб, агар ҳастӣ ту аз чумлаи ростгӯён дар ваъиди худ» (Сураи ёздаҳум, ояи сию чаҳорум).

* * *

Исмоил ибни Муҳаммад аз фузало ва фусаҳои замон буд ва муқарраби баъзе аз ҳулафо. Вақте ба Нишопур омаду обу ҳавои Нишопурро хуш кард ва корезҳои бисёри онро писандид. Гуянд дар он замон дувоздаҳ ҳазор корез қорӣ буд. Лекин аз мардуми он диёр ба сабаби тақсири хидмат хотири ӯ ғуборе гирифт. Дар он асно халифа ба вай навишт, ки аз обу ҳаво ва мардуми он вилоят моро хабаре фирист.

Ӯ дар ҷавоб навишт, ки Нишопур хуш ҷоест, агар обе, ки дар зери замин аст, бар рӯи он будӣ ва мардуме, ки бар рӯи ӯянд, дар зери замини ӯ будандӣ.

* * *

Халифа сарҳанге аз муқаррабонро, ки Мокон ном дошт, ба ҳукумати Аҳвоз фиристод ва ӯ он ҷо оғози зулму туғён кард ва мардум аз ӯ шикоят ба дорулхилофа бурданд. Яке аз умарои бузургро, ки соҳиби сайфу қалам буду дар олами балоғат ба илму фазли алам бар сари ӯ фиристоду гуфт:

---

1. Ташаннеъ-зишт гуфтан ба касе, зишт шумурдан чизеро («Мунтахаб»).

– Чун муҳимми ту бо ӯ файсал ёбад, моро аз он ба аксар иборате огоҳ гардон.

Он амир ба сари Мокон рафту ӯро бикӯшт ва фатхномае, ки ба дорулхилофат фиристод хамин ду-се калима буд, ки: «Мокон сора каисмиҳи», яъне «Мокон» кушта шуд мисли номи худ, чун маънии «мо кона» ин аст, ки набуд, яъне Мокон нобуд шуд.

* * *

Абу Айюб¹ аз муқаррабону надимони Мансури халифа буд. Ҳар гоҳ Мансур ӯро талабидӣ, рангаш зард шудӣ ва ларза бар андомаш афтодӣ.

Рӯзе маҳраме ӯро дар хилват гуфт:

– Ту муқаррабу мусоҳиби халифай ва пеши ӯ кас ба қурби ту нест. Сабаб чист, ки ҳар гоҳ аз паи ту мефиристанд, мутағаййир мешавӣ ва аз бими ӯ дасту по гум мекунӣ?

Абу Айюб дар ҷавоби он маҳрам гуфт, ки бозе аз хурӯсе пурсид, ки ту аз хурдӣ боз дар хонаи банӣ Одамӣ ва эшон ба дасти худ обу донаи ту муҳайё мекунанд ва барои ту паҳлӯи хонаи худ хона месозанд. Ҷиҳат чист, ки ҳар гоҳ бар сари ту меоянд ва меҳоянд, ки туро бигиранд, ғавғо ва фитна меангезӣ ва аз ин хона бад-он хона ва аз ин бом бар он бом мегурезӣ? Ва ман мурғи ваҳшиям, ки дар кӯҳсор бузург мешавам. Чун мардум маро сайд кунанд, бар сари дасти эшон ором гирам ва чун маро аз паи сайд фиристанд, бо он ки фориғбол парвоз менамоям. Сайд-ро гирифта, ба хидмат боз меоям ва ҳаргиз арбада ва ғавғо намекунам.

Хурӯс гуфт:

– Эӣ боз, ҳаргиз ҳеч ҷо дидае ва ё аз ҳеч кас шунида, ки бозеро бар сих кашида бошанд ва бар оташ гардонида?

Гуфт:

– На.

Хурӯс гуфт:

– То ман дар ин хонаам ва нек аз бадӣ боз медонам, сад хурӯсро дидаам, ки сар буридаанд ва болу пар қанда, шиками онро шикаста, бар сих кашидаанду кабоб карда, гӯшти ӯро хӯрдаанд ва аз ҳам гузаронида². Навҳа ва фарёди маро чиҳат ин аст ва аз ин чиҳат хотирам маҷрӯҳ ва дилам андӯҳгин аст.

---

1. Дувумин халифаи Аббосӣ буд.

2. Аз ҳам гузаронидан – ҳазм кардан.

* * *

Мир Алайка¹, ки аъзами умарои мукарраби Шохрухи Темурӣ буд, доим зари бисёр ба расми қарз ба мардumi фақири бемоя меод ба миёди марги Мирзо Шохрух. Ҷамъе аз аҳли сиёят ин хикоятро ба самъи Мирзо Шохрух расониданд ва мизоҷи ӯро мунҳариф гардониданд то ҳадде, ки рӯзе ғояти ғазаб ӯро гуфт:

– Аҷаб ҳолатест, ки давлати ту ба ман қоим аст ва ту ба марги ман муштоқӣ.

Мир Алӣ гуфт:

– Мирзо ин маъниро аз кучо дарёфтаанд?

Гуфт:

– Аз он ҷо, ки қарзи бисёр ба мардumi дарвеш медиҳӣ ба миёди марги ман.

Гуфт:

– Бале, ҳамчунин аст, ки ба ту расонидаанд. Аммо барои он ба ин миёод қарз медиҳам, ки қарздорон доим дар дуои давоми умри ту бошанд, то қарз боз набояд додан.

Мирзоро аз он ҷавоб азим хуш омаду қурби ӯ зиёда сохт ва собиёнро аз назар андохт.

Фасли дувум

Дар латоифи вузаро нисбат ба абнои чинс ва уммоли девон

Аммо латоифи вузаро нисбат ба абнои чинс:

* * *

Вазири карим барои авлоди худ дар таълими карам ин тавқеъ навишт, ки «Беҳтарин ҷомаҳои шумо он аст, ки дар бари дигарон дида шавад ва беҳтарини маркабони шумо он аст, ки дар зери рони дигарон бошад».

* * *

Хоча Пир Аҳмади Хофӣ чиҳил сол вазири баистиклоли Мирзо Шохрух буд ва хоча Аҳмад ибни Довуд низ мартабаи вазорат дошт, лекин марди сиёхчурда буд ва гӯянд дар асл ҳиндузода будааст. Рӯзе Хоча Аҳмад ибни Довуд дар девони вазорат пахлӯи Хоча Пир Аҳмад нишаста буду лофҳо мезад. Дар он асно гуфт:

– Мо мудаббирем.

Хоча Пир Аҳмад гуфт:

– Шумо «мудаббаред»²

---

1. Амир Алайка ибни Холиқи Қуқалтош.

2. Яке аз маонии «мудаббар» бандает, ки пас аз марг соҳибаш озод шуда бошад ва ин ҷо зоҳиран ҳамин маънӣ мурод аст.

* * *

Рӯзе дар авоиلى фасли баҳор Хоча Пир Аҳмади Хофӣ ва Хоча Аҳмад ибни Довуд, ки Ҳиндӣ лақаб дошт, аз канори хандаки Ҳирот мегузаштанд. Ва дар он фасл мурғоне дар миёни найистони хандак мебошанд, баробари гунҷишқак, ки вақте ки маст мешаванд, навои бисёр мезананд.

Ва аз он наво калимаи «коко Рашид» шунида мешавад. Ва аз ин чихат эшонро коко Рашид ном кардаанд. Дар ин асно хоҷагон ба канори хандак расиданд ва он наворо шуниданд. Хоча Аҳмад ибни Довуд аз Хоча Пир Аҳмад пурсид, ки ин мурғакон чӣ мегӯянд?

Хоча гуфт:

– Мегӯянд: «Коко расид».

Фасли севум

Дар таълим ва таҳдиди вузаро уммоли девонро

Сулаймон ибни Ваҳб, ки вазири Мӯхтадӣ биллоҳ ва вазири Мӯътаmid биллоҳ будааст, ба яке аз уммоли худ, ки Фазл ном дошт, дар суфориши фозиле навишт, ки «Эй Фазл, сазовортарин мардумон ба фазл ва эҳсон, арбоби фазлу донишанд».

* * *

Убайдуллоҳ ибни Муҳаммад Азиз, ки вазири Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ буд, ба омиле навишт, ки: «Пешкаш, ки барои бузургон фирисгӣ, дафъи балои дунё мекунад ва садақа, ки ба дарвешон диҳӣ, дафъи балои охираг мекунад».

* * *

Убайдуллоҳ ибни Яҳё ибни Холиқ, ки аввал вазири Мутаваккил буд ва охир вазири Мӯътаmid шуд, ба яке аз уммоли худ дар тарғиби мулозимат ва хидмат навишт: «Мулозимат ва хидмат мерасонад, вопас – мондари ба касе, ки пеш рафтааст ва коҳилӣ ва касолат меафканад касеро, ки пеш рафтааст, ба мартабаи вопас монда, яъне мулозимат мӯҷиби тараққист ва касолат мусмири таназзул».

* * *

Ҳам Убайдуллоҳ ибни Яҳё навиштааст ба яке аз уммоли худ, ки «Ту онӣ, ки забони ту хушёр асту дили ту масту мадхуш. Мурад он аст, ки ба забон сухан мегӯӣ ва дили ту аз он хабар надорад».

* * *

Убайдуллоҳ ибни Сулаймон вазири Мӯътаmid биллоҳ ба

Абилчайш ибни Аҳмад ибни Тулун, ки дар Миср ҳоким буд, ин тавқеъ навишт, ки: «Битарс аз Худой дар нигоҳ доштани роҳи Худой». Пас ба дурусти, ки Худои таъоло Худованди гузаргоҳ аст, яъне ҳамчунон ки роҳдор, ки Худованди роҳ аст, ҳеч аз ӯ фавт намешавад. Аз Ҳақ таъоло низ ҳеч чиз фавт намешавад ва ба ҳама чизҳо доно ва бино аст.

* * *

Пӯшида намонад, ки Абу Ҷайш ҳокиме баистиклол будааст дар Миср. Ва падараш Аҳмад ибни Тулун низ ҳокими Миср буда.

Гӯянд:

– Ҳар сабоҳ як хилъати фохир пӯшида, ки ҳазор дирам баҳои он буда. Ва дар охири рӯз онро бубахшидӣ. Вукалои ӯ, ки ҳар рӯз он хилъат саранҷом мекарданд, ба танг омаданду ба ҳам иттифоқ карданд, то он чиро, ки ӯ бубахшидӣ, ба баҳои кам биҳариданд ва чанд рӯз дар хизона нигоҳ доштанд. Пас биёварданд, то бипӯшидӣ. Дар охир бар он кифоят, ки вукало карда буданд, воқиф шуд. Пас ҳар хилъат, ки бахшидӣ, ангушти сиёҳкарда нуктае бар он гузоштӣ ва бубахшидӣ, то вукало натавонанд онро бозоваранд.

* * *

Падари Аҳмад Тулун тарбияткардаи Ҳорун буд ва солҳо дар вилояти Миср ҳоким буд ва ҳукумат ба истиклол карда буд. Чун қиссаи тарбияти вай аз ҷумлаи аҷоибӣ ҳикоёт аст, бар сабили иҷмол эрод меёбад. Ва ончунон аст, ки рӯзе Ҳорун дар хилватхонаи худ Қуръон тиловат мекард. Ба ин оят расид, ки: «Гуфт Фиръавн мар қибтиёнро, ки эй гурӯҳи ман, оё нест маро мамлақати Миср?». Мурод он аст, ки ҳамчун шаҳри Миср шаҳри муаззама дар таҳти тасарруфи ман аст ва ин ҷӯйҳои оби Нил аз зери қасри ман мегузарад (Сураи чиҳилу сеум, ояи панҷохум). Пас ӯ мубоҳот кардааст ба Мисру руди Нил. Чун Ҳорун дар ин оят мубоҳоти ӯ дид, чизе ба хотираш расиду тарки тиловат карда, аъёни мамлақатро талабид ва ин оят бар эшон хонду гуфт:

– Фиръавн аҷаб дунҳиммате¹ будааст, ки ба Мисру руди Нил мубоҳот мекарда ва аҷибтар он ки бо ин дунҳимматӣ даъвои улуҳият ва рубубият низ мекардааст ва ман ба хотир овардаам, ки мамлақати Мисрро, ки ӯ ба он мубоҳот мекарда ба фурутарин касе диҳам аз аҳли олам. Пас бифармуд, то дар та-

---

1. Дунҳиммат-пастҳиммат.

моми мамолик бигарданд ва касе пайдо кунанд, ки аз $\bar{u}$ дунтару забунтаре набошад ва барои ин кор ҳазор кас ба атрофу акнофи мамолик фиристод, то дар вайронаҳо ва гулханҳо ва мазбалаҳо¹ касе пайдо кунанд, ки аз $\bar{u}$ фурутар одаме набошад. Он ҳазор мард муддати чаҳор моҳ гирди мамолик баромаданд ва ҳеҷ кас चुнонки мехостанд, наёфтанд, илло як фард, ки $\bar{u}$ ро Тулун ном буд ва $\bar{u}$ сағбоне буд, ки ҳамеша бо сагон мусоҳибат дошт ва доим сагон ҳамкоса ва ҳамхобаи $\bar{u}$ буданд ва бо $\bar{u}$ дар як сафол чиз мехӯрданд ва дар бағали $\bar{u}$ ва канори $\bar{u}$ бар як чониб хоб мекарданд ва ҳаргиз рӯй ва чома настуфта буд ва мӯю нохун начида ва пайваста дар миёни чомаҳои кӯҳна ва хирқаҳои чиркинпора ба сар бурда. Хабар ба Ҳорун оварданд, ки ҳазор савор чаҳор моҳ дар тамоми мамолик бигаштаему охир як кас бар ин сифат ёфтаем.

Ҳорун гуфт:

– $\bar{U}$ ро бо ҳамон ҳайат ва қисват² бо сагон пеши ман оред.

Рафтанд, $\bar{u}$ ро бо сағони хурду бузург биёварданд ва хирқаҳои³ пора ва сафолҳои шикаста ба назари Ҳорун оварданд. Ва $\bar{u}$ аз он ҳайату сурат ва сират мутааҷҷиб шуду бифармуд, то $\bar{u}$ ро ба ҳаммом баранд ва сараш битарошиданду шорибу нохун бичиданд ва аз фарқ то қадам бо хилъатҳои мулукона биёростанд ва боз ба боргоҳ оварданд.

Ҳорун марде дид бағоят ваҷиҳ ва бомаҳобат. Бо $\bar{u}$ оғози ҳикоят карду $\bar{u}$ дар баробари Ҳорун суҳанҳои санҷида ва мавзун бигуфт, चुнонки ҳамаи ҳозирон аз муҳовара ва муқоламаи $\bar{u}$ ҳайрон монданд ва Ҳорун дар ҳамон маҷлис нишони ҳукумати Миср ва тавобеъ ба номи Тулун навишт ва хилъати хос дарпӯшониду ба Миср фиристод ва $\bar{u}$ муддате мадид ба истиқлол ҳукумати Миср карду бисоти адл бигустурд ва доди раъиятпарварӣ бидод ва расмҳои некӯ ниҳод ва баъд аз $\bar{u}$ писараш Аҳмад ба ҷои вай нишасту расмҳои падарро, चुнонки шояду бояд кор баст ва $\bar{u}$ қарими чаҳону хотами замон буд, चुнонки шаммае аз қарами $\bar{u}$ дар баҳшиши хилъатҳо гузашт ва баъд аз $\bar{u}$ писараш Абулҷайш низ дар замони Муътазид солҳо ҳукумати Миср қард ва тариқи ҷадду падар варзид ва дар риояти раъият кор аз эшон даргузаронид.

---

1. Мазбала – ҷои рехтани хокрӯба ва чиркиниҳо.

2. Қисват-либос, пӯшок.

3. Хирқа-пораи матоъ.

Фасли чаҳорум

Дар латоиф ва насоиҳи вузаро нисбат ба золимону ситамгарон

Чаъфар ибни Яҳё ибни Холиди Бармакӣ вазири Ҳорун ар-Рашид барои золиме ин тавқеъ навишту ба вай фиристод, ки «Бад тӯшаест барои охират зулм кардан бар бандагони Худои таъоло».

* * *

Яке аз ақобир ба Соҳиб Аббод рукъае навишт дар шафоату химояти золиме, ки муставчиби қатл шуда. Ва қатли вай бар ин вачҳ қарор ёфта буд, ки ўро дар ҳавзи об муқаррар ғӯта диҳанд, то вақте ки бимирад. Соҳиб Аббод дар ҷавоби рукъаи он бузург ин оят навишт, ки «Маро хитоб макун дар ҳалоси онҳое, ки зулм карданд, ба дурустӣ, ки эшон ғарқшудагонанд».

* * *

Дар замони Яҳё ибни Холиди Бармакӣ омиле, ки номи ӯ Ҳаёт Ҳарронӣ буд, гуноҳе карда буд, ки муставчиби қасос шуда буд. Ҷамъе аз аъёни он диёр, ки Ҳаёт ҳокими эшон буд, хуни ӯ дарҳостанд.

Яҳё дар ҷавоби эшон ояти яксаду ҳафтоду панҷуми сураи якумро навишт, ки: «Ва лақум фил қасоси Ҳаётун ёи Ули-л-ал-боб».

* * *

Соҳиб Аббод барои ҳокиме навишт дар сиёсати омиле золим, ки: «Дарав кун гиёҳи руҳсорай ўро, яъне битарош риши ўро ва нақш кун ба тозиёна ҳарду паҳлӯи ўро, то нозирон аз он ибрат гиранд».

Фасли панҷум

Дар латоифи вузаро нисбат ба ақобир ва афозил

Дар замони Яҳё ибни Холиди Бармакӣ бузурге аз содоти қиббор, ки Саййиди Аҷал ном дошт, ба тӯҳмате маҳбус гашта буд. Ҷамъе аз ақобири замон дар мақоми истихлоси ӯ шуданду ба Яҳё арзадошт карданд, ки басе вақт аст, ки Саййиди Аҷал дар банд аст. Агар ўро ҳалос кунанд, мешояд. Яҳё дар ҷавоби эшон навишт, ки «Ҳар вақтеро ҳукмест навишташуда, ки чун он вақт бирасад, он ҳукм ба зухур ояд».

* * *

Яке аз афозили замон ба Соҳиб Аббод мактубе навишт дар ғояти узубат ва латофат, ки басе осори фасоҳату балоғат аз он

зохир буд. Чун Соҳиб Аббод онро мутолиа кард, дид, ки аксари муншаот хосаи ўст, ки дар он мактуб дарч кардааст. Дар ҷавоб ў ин оят навишт, ки «Ин колои мост, ки ба сӯи мо бозгардонида шудааст».

* * *

Дар китоби «Саморулкулуб»-и Саъолибӣ мазкур аст, ки Абулайно, ки аз фусаҳои арабу булағои девони адаб аст, гуфт, ки бо Аҳмад ибни Абӣ Зуъод, вазири Маъмун буд, шикоят кардам, ки душманони забардаст дорам, ки ҳама дар изои ман даст яке кардаанд.

Гуфт:

– Дасти тасарруфи Худой болои дастҳои эшон аст.

Гуфтам:

– Макру ҳилати эшон азим аст.

Гуфт:

– Бознамегардад макри мардуми бад, магар ба худи макрунанда, яъне шумии макр ҳам ба маккор лоҳиқ мешавад.

Гуфтам, ки эшон бисёранд ва ман бекасам.

Гуфт:

– Бисёр бошад, ки гурӯҳи андак ғалаба кунад бар гурӯҳи бисёр ба фармони Худои таъоло.

Фасли шашум

Дар латоифи вузаро ба дӯстон ва арбоби ҳочот

Яке аз дӯстони Соҳиб Аббод ба вай навишт, ки марде ғариб ба дари сарои ту омад. Истироқи самъ карду замоне нек гӯш фаро дошту ғоиб шуд. Бар ту бод, ки поси худ бидорӣ ва аз кори худ гофил набошӣ.

Соҳиб Аббод дар ҷавоби ў навишт:

– Ин сарои мо корвонсарост. Меояд дар ў касе, ки вафодор аст ва касе, ки хиёнаткунанда аст.

* * *

Убайдуллоҳ ибни Сулаймон ба Ибн ал-Фурот эҳсонҳо карда буд ва аз ў душманиҳо дар ёфта. Охир барои таслими ў бад-ў навишт, ки «Дӯстро ҳисоб накунад ва душманро иқоб», яъне чун каримон ба дӯсте эҳсон кунанд, онро дар шумор наёранд ва аз он ҳисобе барнадоранд. Ва агар аз душмане чафо кашанд, баъд аз он ки ба ў кудрат ёбанд, интиқом накашанд ва ба иқоби ў нашитобанд.

* * *

Соҳиб Аббод касеро аз дӯстон ваъдаи инъоме карда буду муждаи икроме дода. Он дӯст рӯзе ба вай руқбае навишту он ваъдаро ба ёди ӯ дод.

Соҳиб Аббод дар ҷавоби ӯ навишт, ки «Ваъдаи карим бар зиммаи ӯ лозимтар аст аз адои дайни қарзхоҳ».

* * *

Ҷаъфар ибни Яхё ибни Холиди Бармакӣ барои касе инъоме муқаррар карда буд, ки ҳар рӯз мегирифт. Он кас арзадоште бад-ӯ навишт, ки ин инъом қалил аст ва ба харчи ман вафо намекунад.

Ҷаъфар дар ҷавоби ӯ навишт, ки: «Инъоми андаки ҳаррӯза, ки муттасил бошад, беҳ аз инъоми бисёр, ки якбор ояд ва ба якбор қатъ шавад».

* * *

Ҳасан ибни Саҳл бародари Фазл ибни Саҳл, ки вазири Маъмун буд, дӯсте дошт қадимӣ, ки пеш аз мансаби вазорат мусохиби ӯ буд.

Он дӯст ба вай навишт, ки ба ҳаққи сӯҳбати қадим, ки маро фаромӯш макун.

Ҳасан дар ҷавоби ӯ навишт, ки: «Мархабо ба касе, ки тавасул мечӯяд ба сӯи мо ҳам ба мо», яъне ба ҳаққи сӯҳбати мо бар мо савганд медиҳад. Пас чандон эҳсон нисбат ба вай ба ҷо овард, ки чандин батн аз авлоди ӯ ба фароғат хотири маош гузарониданд ва рӯи факру фоқа надиданд.

БОБИ ПАНЧУМ ДАР ЛАТОИФИ АДИБОН, МУНШИЁН ВА НАДИМОН ВА СИПОҲИЁН ВА ДАЛЕРОН ДАР МУНОЗИРАИ ПОДШОҲОН

Фасли аввал Дар латоифи адибон ва муншиён

Абулфазл ибни Амид вазири Рукнуддавла писари худ Абулфатхро ба шогирдии Абулхусайн Ахмад ибни Фориси Муаддиб фиристод, ки аз беназирони асри худ буд дар фазлу балоғат ва иншову фасоҳат. Ва Абулфатҳ дар хондан коҳилӣ мекард. Абулхусайн ба падари ӯ дар шикоят ин иборат навишт, ки «Хондани ӯ хурдтар аст аз сарангушти мӯрча ва кӯтоҳтар аст аз гардани пашша».

* * *

Шабе Ҳачҷоч ибни Юсуф гуфт:

– Бубинед, ки дар зиндон касе бошад, ки ӯро фазилате ва аҳлияте бувад, ки замоне бо ӯ сӯхбат дорам. Рафтанду баъд аз тафаҳхус адибе фозил ёфтанд.

Омаданду Ҳачҷочро гуфтанд:

– Адибе дар зиндон ҳаст, ки ҳолӣ аз фазилате нест.

Ҳачҷоч ба ихзори ӯ фармон доду бо ӯ муколамаи бисёр карду баъд аз он пурсид, ки сабаби гирифтории ту чӣ буд?

Гуфт:

– Писари амме доштам, ки шахсоро ба ноҳақ бидушту бигурехт. Маро гирифтанду ба зиндон карданд, ки то писари амми худро пайдо накунӣ, туро нагузорем.

Ҳачҷоч гуфт:

– Шӯре ангехт писари амми ту дар холи гуноҳ. Пас ту мубтало шудӣ ба гуноҳи ӯ. Ба дурустӣ, ки чавонмард ба шумии писари амми бадрафтори худ гирифтор мешавад.

Адиб гуфт:

– Худои таъоло аз шоир ростгӯйтар аст. Он ҷо, ки фармудааст:

– Ҳеҷ касро ба гуноҳи дигаре нагиранд. Ҳачҷочро ҷавоби ӯ хуш омаду гуфт:

– Рост гуфтӣ ва рост гуфт Худой ва дурӯғ гуфт шоир.

* * *

Абулфатҳи Бустӣ аз кибори муншиёну котибони Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ будааст. Ва ӯро тавқеъ бисёр аст дар кутуби

аҳли иншо ва аз чумлаи тавқеоти ўст, ки: «Ҳар одате, ки хислати бузургон ва малакаи нафси эшон бошад, он одати бузург хислатест дар миёни одот». Ва ҳам аз чумлаи тавқеоти ўст, ки «Ҳар кӣ набошад соҳиби насаб, аз ӯ ҳеч умед насиб мадор, ки аз мардуми бадасл бахра натавон ёфт».

Фасли дувум

Дар латоифи надимон дар мачолиси мулк ва ҳукком

Яке аз авлоди хулафои бани Аббос доъияи хилофат дошт ва бағоят зулмпеша ва ситамандеша буд.

Надими худро гуфт, ки барои ман лақабе пайдо кун мисли «Муътасим биллоҳ ва Мутаваккил алаллоҳ».

Гуфт:

– «Наъзу биллоҳ».

* * *

Яке аз хулафо надими худро гуфт:

– Куҷо будӣ, эй Ҳомон?

Гуфт:

– Барои ту Сарх¹ бино мекардам. Ва Сарх номи кӯшқи Фиръавн аст.

Халифа аз ҷавоби ӯ ҳайрон бимонд, зеро ки дар ҷавоби ӯ ин калима ишорате буд, ба он ки халифа ҳукми Фиръавн дорад, ҳамчунон ки ба қавли халифа ӯ ҳукми Ҳомон ёфт, ки вазир Фиръавн буд.

* * *

Рӯзе Мутаваккил камони гурӯҳа² ба даст дошт, бундуқа³ ба ҷониби гунчишке андохт ва хато шуд. Мутаваккил мунфаил гашт. Ибни Ҳамдун аз нудамои ӯ хозир буд.

Гуфт:

– Офарин бод, эй Халифаи рӯзгор.

Мутаваккил гуфт:

– Чун бундуқа хато шуд, чӣ ҷои таҳсин кардан ва хушомад гуфтан аст?

Гуфт:

– Ман чунон дарёфтам, ки аз он ҷо, ки камоли марҳамати туст

---

1. Сарх – каср.

2. Камони гурӯҳа – камоне бошад, ки бад-он гулӯла ва маҳр андозанд ва ба тозӣ онро қавсулбандик гӯянд ва гурӯҳа гулӯла бошад.

3. Бундуқа – гулӯла, асли он бундук аст ва арабист.

нисбат ба халқи Худой, бар ин гунчишк раҳм овардӣ ва амдан хато кардӣ, то осебе ба вай нарасад.

Мутаваккил ўро бар ин таъвил истиҳсон намуду панҷоҳ ҳазор дирам инъом фармуд.

* * *

Ҳаҷҷоҷ ибни Юсуф надиме дошт Мурраи Сақафӣ ном, ки доим Ҳаҷҷоҷро механдонид. Рӯзе яке аз котибони девон бар Ҳаҷҷоҷ даромаду баъзе муҳиммот арз кард ва берун рафт.

Мурра гуфт:

– Бадтарини мардумон котибони девонанд.

Ҳаҷҷоҷ гуфт:

– Чаро чунин гуфтӣ? Ва ҳол он ки Ҳақ субҳонаҳу таъоло фармуд: «Котибонро киром гуфта» (Сураи ҳаштоду дувум, ояи ёздаҳум) ва ту ба хилофи қавли Худой таъоло эшонро мазаммат мекунӣ, агар на ҳаққи сӯҳбати қадим будӣ, бар ин суҳан туро сиёсат мекардам.

Гуфт:

– Эй Худованд, ман котибони уммоли девонро гуфтам, на фариштагони осмонро.

Ҳаҷҷоҷ бихандиду ўро ҳазор дирам силаи он суҳан дод.

* * *

Подшоҳе надими худро гуфт, ки номи аблаҳони ин шаҳрро бинавис. Надим гуфт:

– Шарт кун, ки номи ҳар кас нависам, маро бар он итобу сиёсат накунӣ.

Гуфт:

– Накунам.

Аввал номи подшоҳ навишт.

Подшоҳ гуфт:

– Агар аблаҳиро бар ман собит накунӣ, туро сиёсат кунам.

Надим гуфт:

– Ба сад ҳазор динор ба фалон навкар додӣ, ки ба фалон диёри дурдаст раваду вачҳро нақд карда биёварад.

Гуфт:

– Бале, чунин аст.

Гуфт:

– Ман ўро мешиносам, ки дар ин диёр на мулк дораду на зане ва на фарзанде. Агар он вачҳро ба даст орад ва сар дар олам ниҳаду ба қаламрави подшоҳи дигар равад, ки туро дар мулки ў мачоли тасарруф набошад, чӣ мекунӣ?

Подшоҳ гуфт:

– Агар $\bar{y}$ аз мо рӯйгардон нашавад ва он вачҳро биттамом биёварад, ту чӣ мекуни?

Гуфт:

– Он замон номи подшоҳро битарошам ва номи $\bar{y}$ ро нависам.

* * *

Фозиле надими подшоҳи ғаюр буд ва андак васвосӣ дошт ва одат карда буд, ки гоҳ-гоҳ мӯе аз маҳосини худ бармеканд.

Подшоҳ бар он васвосӣ мустаҳзар шуду он одатро аз $\bar{y}$ написаниедид.

Гуфт:

– Агар дигар мӯе аз маҳосини худ биканӣ, бифармоям, то даст бибуранд.

Надим битарсиду дар маҷлиси подшоҳ ба ҳифзи ҳоли худ нек мутаваҷҷеҳ шуд ва азбаски эҳтиёт мекард, айши $\bar{y}$ мунағғас¹ гашт ва вақти $\bar{y}$ мукаддар² шуд ва метарсид, ки мабодо ба муқтазои одати табиат аз $\bar{y}$ хатое содир шаваду дар маърази сиёсати подшоҳ афтад. Баъд аз чанд рӯз, ки кор бар $\bar{y}$ бағоят танг шуд, вақте подшоҳро ҳол хуш буд, ва базми тараб ораста ва муқаррабону надимонро ҳозир сохта, дар он асно надими фозил басе латоифи баҳчатангез³ ва латоифи диловез пардохт ва подшоҳро бағоят масруру хандон сохт.

Подшоҳ гуфт:

– Эй фалон, имрӯз он рӯз аст, ки мазраи некӯ ба иқтоъ⁴ ба ту диҳам, то аз маҳсули он бархӯри ва ба фароғат рӯзгор ба сар барӣ. Акнун аз мо биталаб ҳар мазрае, ки дилат бад-он моил аст.

Надим гуфт:

– Эй подшоҳ, риши маро ба иқтоъ ба ман деҳ, то ҳарчӣ хоҳам ба риши худ ба ҷой орам, ки то дастам аз ришам кӯтоҳ аст, ҳеч ҳузуре ва сууре надорам.

Подшоҳ бихандиду $\bar{y}$ ро рухсати мӯ кандан аз риш бидод ва деҳи маъмур ба вай бахшид.

* * *

Подшоҳе надими худро итобу хитоб кард бар он суханони парешон, ки дар маҷлиси шароб аз рӯи мастӣ ва беҳудӣ гуфта буд. Пас $\bar{y}$ ро аз базми хоси худ биронд. Ва $\bar{y}$ чанд рӯз аз он сӯхбат маҳрум бимонд. Охир дар маъзарати он беадабӣ ду байт бигуфту назди подшоҳ фиристод.

---

1. Мунағғас – тира.

2. Мукаддар – тира, сиёҳ.

3. Баҳчат – шодмонӣ, шавқу завқ.

4. Иқтоъ – бахшидани замин.

Подшохро хуш омаду сари гуноҳи вай даргузашт ва боз ўро ба маҷлиси худ хонд. Он ду байт ин аст (мазмунан): тарҷумаи байти аввал ин аст, ки: Бигӯй мар подшохро, ки доим бидорад Худой давлати ўро, ки бахшоиши гуноҳ фозилтарин чизест, ки ман умед медорам, онро аз ҷониби худ. Ва тарҷумаи байти дувум ин аст, ки: Ба дурустӣ, ки шароб маро шартест, ки шунидаӣ онро, ки бозгардонида нашавад сухани мастӣ дар хушёрӣ, яъне он суханон, ки дар мастӣ гузарад, дар хушёрӣ бознагӯянд ва аз он хисобе бознагиранд.

* * *

Сайид Ҷанобидӣ фозил ва хуштабъ буд. Вай гуфт, ки дар маҷлиси Мирзо Улуғбек «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ мехонданд ва Мирзо дар маънии баъзе абёти он бо ҳозирон гуфтушунид мекард. Шабе марди самарқандии нохушовоз ва бадӯханг барои Мирзо «Шоҳнома» мехонд. Дар он асно хонд, ки «Зафар боз кард аждаҳои далер».

Мирзо аз ман пурсид, ки «зафар» лафзи кучост?

Гуфтам:

– Лафзи Хуросон.

Он самарқандӣ аз рӯи таарруз гуфт:

– Хуросониён ин лафзро дар ҷӣ маҳал мегӯянд?

Гуфтам:

– Дар он маҳал, ки бадовозе чизе мехонад, мегӯянд: «Дар мақоми зафаршикан мехонад».

Мирзоро он ҷавоб аз ман хуш омаду хилъати хоса дод ва ҳукм фармуд, ки дигар он нохушовоз пеши ӯ «Шоҳнома» нахонад.

* * *

Мавлоно Нӯъмони Садр дар маҷлиси Мирзо Бобур паҳлӯи Соҳибуддавлаи Наррод афтод, ки аз нудамои Мирзо буд ва дар фанни нарродӣ назир надошт. Мавлоно Садр аз он чихат, ки паҳлӯи нарроде нишастааст, нохушвақт буд.

Дар он асно гуфт:

– Бадмарзест, зотулҷанб.

Соҳибуддавла гуфт:

– Зотуссадрро худ ҷӣ гӯем?

Ин гуфтушунид ба самъи Мирзо расид. Хандиду харду ро таҳсин фармуд.

* * *

Мавлоно Подшоҳ надими Султон Абӯсаидмирзо буд. Рӯзе

Мирак Абдурраҳими Садр дар маҷлиси Мирзо бо вай оғози мутойба карду гуфт:

– Мирзо мефармоянд, ки аз мағзи шаканба мисли Мавлоно подшоҳе метавон сохт.

Гуфт:

– Ту инро аз худ месозӣ.

Мирзо бихандиду ўро бар ин сухан сила дод ва Мирак Абдуррахмон хичил шуд.

* * *

Малик Искандар писари подшоҳи Фароҳ бифармуд, то қозии Фароҳро, ки бисе ҳақро ботил карда ва хиёнатҳои азим ба ҷо оварда, рӯй сиёҳ карданд ва полони харе бар пушти ӯ бастанд. Баъзе аз ҳозирон дархост карданд, ки рӯи ўро бибояд шуст. Малик бад-ин иборат фармуд, ки рӯи ўро ба шошаи ӯ, яъне ба бавли ӯ шустанд.

Надими малик гуфт:

– Эй қозӣ, дилгир мабош, ки гушодагии рӯй атийяи дигар аст, ки ба банда ато кардаанд.

Фасли савум **Дар латоифи сипоҳиён ба подшоҳон**

Рӯзе Искандар арзи лашкар кард, ки доияи ҳарби Доро дошт. Ва дар он рӯз бар асбе бодрафтору барққирдор савор буд. Ногоҳ сипоҳиеро дид, ки бар асби лоғари ланге нишаста буду аз пеши ӯ бигузашт. Искандар дар ғазаб шуду бифармуд, то ўро аз он асб фуру кашиданд. Дар он маҳал сипоҳӣ бихандид. Искандарро хандаи ӯ он вақт ачиб намуд. Ўро пеш талабида, сабаби ханда пурсид.

Гуфт:

– Аз ғазаб ва ҳукми ту маро ханда омад, ки ту бар олати фирор нишастай ва ман бар олати қарору субот. Ва бо вучуди ин ғазаб меронӣ ва маро изое мерасонӣ.

Искандар он сухан аз ӯ писандид ва ўро аз сарҳангони лашкар гардонид.

* * *

Сипоҳие риши дароз дошт ва аз Ҳорун-ар-Рашид чизе муҳаққар хост.

Ҳорун гуфт:

– Риши дароз овардаӣ ва ҳеч ҷо ақле на.

Гуфт:

– Оё нашунидаї онро, ки чун дароз гардад риши мард, кӯса шавад акли ӯ?

Ҳорунро ин сухан аз ӯ хуш омад ва зиёда аз он чї тамаъ дошт, инъом намуд.

* * *

Амр Лайс рӯзе арзи сипоҳ мекард. Яке аз лашкариёни худро дид, ки бар асби бағоят лоғар савор буд.

Дар ғазаб шуду гуфт:

– Лаънати Худой бар лашкариёни ман бод, ки ҳар динору дирам, ки ба эшон додам, суринаи занони худро ба он фарбеҳ сохтанду маркабони худро аз лоғарї бигудохтанд.

Он лашкари гуфт:

– Валлоҳ, эй Амир, агар таҳқиқ фармої, он сурин аз ин сурин басте лоғартар аст.

Амр аз он сухан бихандиду даҳ ҳазор динор ба вай инъом кард ва марсуми¹ ӯро музоаф гардонид ва гуфт:

– Акнун бирав ва ҳарду маркабро фарбеҳ соз.

* * *

Подшоҳе аз ҳозирони маҷлиси худ луғазе² пурсид, ки он чист, ки пор нарасиду имсол намерасад ва соли оянда низ нахоҳад расид. Сипоҳие ҳозир буд, гуфт:

– Он марсуми ман аст.

Подшоҳ бихандиду бифармуд, то марсуми дусолаи ӯро аз хазина нақд доданд ва марсуми ояндаи ӯро музоаф сохт.

Фасли чаҳорум

Дар латоифи сипоҳиён бо соири мардумон

Сипоҳие буд, ки ба ҳар ҳаммом, ки рафтї, чун берун омадї, ҳаммомиро гуфтї, ки фалон рахти ман гум шуда ва фалон чиз ғоиб гашта. Онро пайдо кун ё товон бидеҳ ва чангею ғавғое рост кардї. Ва охир музди ҳаммомї ва сартарошро надода берун рафтї. Хамаи ҳаммомиён ӯро бишнохтанду дигар дар ҳеч ҳаммом роҳаш намедоданд.

Сипоҳии бечора ба ҳаммом рафту бо ҳаммомї шарт кард, ки дигар мардумро тўҳмати дузди наниҳад ва учрати ҳаммолу сартарош бидиҳад ва бар ин аҳд чамъе гувоҳ шуданд. Чун фўта басту ба ҳаммом дарун рафт, ҳаммомї фўтадорро бифармуд, то та-

---

1. Марсум – моҳона.

2. Луғаз – сухани печида, гапи пўшидамаъно.

моми чомаҳои сипоҳиро пинҳон карду камари ханҷар ва камари шамшери ӯро ба ҷо гузошт. Чун аз ҳаммом баромад, омада чомаҳоро ба тамоми ғойб диду маҷоли дам задан надошт. Чун гувоҳон ҳозир буданду фӯтадор фӯта аз миёни ӯ кашид ва ӯ бараҳнаи модарзод бимонд. Ва ба зарурат камари шамшер бар миён басту ҳаммомиро гуфт:

– Ман ҳеч намеғӯям, аммо худ инсоф деҳ, ки ба ин сураат ба ҳаммом омада будам?

Ҳаммомӣ ва ҳозирон бихандиданду чомаҳо ба вай боздоданд ва ҳаммомӣ муқаррар кард, ки ҳар ҳафта як бор ба ҳаммом ояду музд надиҳад.

* * *

Аспи сипоҳие бидуздиданд. Ёрон ба пурсиши ӯ омаданду гуфтанд:

– Боке нест, агар асбат дар дунё гум шуд, дар охираат сар аз тарозуи ту бар кунад.

Гуфт:

– Агар дар дунё сар аз охури ман бар кардӣ, маро хуштар буд.

* * *

Аспи сипоҳиеро дузд бурда буд.

Яке гуфт:

– Гуноҳ аз ту буд, ки нек забти асби худ накардӣ.

Дигаре гуфт:

– Гуноҳи ғуломи ту буд, ки дар тавила боз гузошта буд.

Сипоҳӣ гуфт:

– Ҳама гуноҳи мост, дузд ро худ ҳеҷ гуноҳе нест.

* * *

Сипоҳии беморе бар астари¹ бадчашми саркаш савор буд. Ногоҳ аз чизе бирамиду сар аз ӯ даркашид ва рӯй ба роҳе ниҳод, ки на максуди сипоҳӣ буд. Ёре ба ӯ расид ва аз ӯ пурсид, ки кучо меравӣ?

Гуфт:

– Он ҷо, ки дили астар мехоҳад.

* * *

Сипоҳие аз майдони чиход мегурехт.

Гуфтанд:

– Кучо меравӣ, эй номард?

Гуфт:

---

1. Астар – хачир.

– Он хуштар дорам, ки гӯянд: «Фалон бигурехт, лаънат-уллоҳ», аз он ки гӯянд: «Фалон кушта шуд, раҳматуллоҳ».

* * *

Сипоҳие зани чамилае дошт, Хур ном. Рӯзе ба ғазо рафта буд. Баъд аз нафири ом рӯй ба гурез ниҳод.

Гуфтанд:

– Эй номард, бозгард, ки агар кофиреро бидуши, ғозӣ боши ва агар кофире туро бидушад, шаҳид боши ва дар рӯзи қиёмат хури ин ёби.

Гуфт:

– Ман худ акнун Хур дорам ва барои ин худро ба куштан на-тавонам дод.

* * *

Турке сипоҳиро гуфтанд:

– Кадом дӯст дорӣ: Ғорати имрӯз ё биҳишти фардо?

Гуфт:

– Он хоҳам, ки имрӯз даст ба ғорату тороҷ баркушоям ва фардо бо Фиръавну Намруд ба дӯзах дароям.

Фасли панҷум

Дар мунозираи мардони далер бо салотин ва ҷавобҳои мӯҷаз ва муҳкам, ки боздодаанд

Садиди Авфӣ дар «Ҷавомеъулхикоёт» оварда, ки рӯзе деҳкони мазлум арзадоште назди Тамғочхон¹ овард. Ва ӯ дар он маҳал бе сару дил буд. Рукъаи ӯро ба саҳро андохт.

Деҳкон ибром намуду гуфт:

– Эй хон, доди ман бидех.

Гуфт:

– Бирав, ки дод намонд.

Гуфт:

– Киро додӣ, ки намонд?

Хон аз он сухан мутаассир гашт, ба масобае, ки об аз чашмаш равон шуду ба доди он номурод расид.

* * *

Деҳконеро ситаме расида буд. Назди подшоҳ рафту арзи ҳол

---

1. Тамғочхон ва Тафқоч низ навиштаанд ва вай Абулмузаффар Имомуддавла Иброҳим Тафқочхон ибни Наср аст, ки яке аз мулуки хонияи Мовароуннаҳр ва падари Турконхотун – зани Султон Маликшоҳи Салҷуқӣ буд ва аз санаи 400 то 460 салтанат кард («Роҳатуссудур», с.122).

кард. Подшоҳ ба ҳоли ӯ напардохту худро ба чои дигар машғул сохт. Боз ибром кард. Подшоҳ рӯ бигардонид. Севум бор такрор намуд. Подшоҳ дар ғазаб шуду гуфт:

– Эй мубрами дарди сар, аз пеши мо бирав.

Гуфт:

– Сар туй, дардро кучо барам?

Подшоҳ аз он сухан мутаассир шуду интиқоми ӯ аз он ситамгар кашид.

* * *

Товуси Ямонӣ гӯяд: марде яманӣ дидам, ки пеши Ҳаҷҷоч ибни Юсуф истода буду бо ӯ мунозира мекард ва суолҳои ӯро ҷавоби мардона бозмедод.

Ҳаҷҷоч ҳоли бародари худ аз ӯ пурсид, ки дар вилояти Яман ҳоким буд.

Гуфт:

– Эй мард, чун гузоштӣ Муҳаммад ибни Юсуфро, ки ҳокими шумост.

Гуфт:

– Бағоят фарбеҳу бузургҷусса ва тару тоза.

Гуфт:

– Аз бадани ӯ нампурсам, аз адлу инсофи ӯ мепурсам.

Гуфт:

– Бераҳме, золиме, фосиқе, фочире, саффоке, бебокест.

Гуфт:

– Чаро шикоят аз ӯ ба бузургтар аз ӯ набаред, то зулми ӯ аз шумо дафъ кунад?

Гуфт:

– Он кас, ки аз ӯ бузургтар аст, ҳазор бор аз ӯ золимтар аст.

Гуфт:

– Маро мешиносӣ?

Гуфт:

– Бале, ту Ҳаҷҷоч ибни Юсуфӣ ва ӯ бародарат аст.

Гуфт:

– Аз ман натарсидӣ, ки ин суханони дурушт дар рӯи ман гуфтӣ?

Гуфт:

– Ҳар кӣ аз Худой тарсад, аз ғайри ӯ натарсад ва ҳар кӣ ҳақ гӯяд, аз ботил наяндешад.

Гуфт:

– Аз қабоили араб кадом қабила беҳтар аст?

Гуфт:

– Бани Ҳошим, зеро ки Муҳаммад Расулulloҳ (с) аз он қабила аст.

Гуфт:

– Кадом қабила бадтар аст?

Гуфт:

– Сақиф, ки туву бародарат аз он қабилаед.

Ҳаҷҷоч бифармуд, то ўро даҳ хазор дирам доданд.

Пас гуфт:

– Эй Товус, ин мард аз тоифаест, ки Ҳақ субҳонаху дар сифати эшон фармудааст: «Кўшиш мекунанд дар роҳи Худо ва наметарсанд аз маломати ҳеҷ маломаткунанда» (Сураи панҷум, ояи панҷоҳу нўҳум).

* * *

Рўзе Уқайл ибни Абитолиб¹ дар Димишқ пеши Муовия нишаста буд, вақте ки Муовия ҳокими Шом буду ҳамаи аъёни Шому Ҳиҷоз ва Ироқ ҳозир буданд.

Муовия бар сабили зарофат гуфт:

– Эй аҳли Шому Ҳиҷозу Ироқ, оё ба шумо расидааст (Сураи яксаду ёздаҳум, ояи якум).

Гуфтанд:

– Бале.

Гуфт:

– Ин Аби Лаҳаб амми Уқайл аст.

Уқайл гуфт:

– Эй аҳли Шому Ҳиҷозу Ироқ, оё ба шумо расидааст ин оят (Сураи яксаду ёздаҳум, ояи чаҳорум).

Гуфтанд:

– Бале.

Гуфт:

– Ин Ҳаммолатулхатаб аммаи Муовия аст.

Муовия аз зарофати худ пушаймон гашту аз он ҷавоб хичил шуд.

* * *

Рўзе Муовия Уқайлро гуфт:

– Ба дурустӣ дар шумо ҳирси шахват бисёр аст.

Уқайл гуфт:

---

1. Абу Язид Уқайл ибни Аби Толиб-бародари Амралмўминин Алӣ (а) марде зариф ва хуштаб ва фасеху ҳозирҷавоб буд. Дар соли 39 ҳиҷрӣ аз бародари худ ранчиду назди Муовия рафт ва дар он авқот миёни ӯ ва Муовия мунозироти бисёр ба вуқӯъ анҷомид. Уқайл дар авохири умр нобино шуду дар замони Муовия вафот ёфт («Мачолисулмўминин», с.85).

– Ин сифат аз мо, ки бани Ҳошимем, дар мардон аст ва аз шумо, ки бани Умияед, дар занон.

Муовия аз ин ҷавоб азим мунфаил шуд.

* * *

Шурайк аз уламои бузурги тобеин аст ва ба ҳасби зоҳир ҷамоле чандон надошт.

Рӯзе пеши Муовия рафту Муовия бо вай оғози таарруз кард ва хост, то ўро инфиоле диҳад.

Гуфт:

– Эй Шурайк, ту қабехӣ ва малех бех аз қабех ва ту шурайкӣ ва Худойро шарик нест ва падари ту аъвар¹ буду якчашм ва бинии ду чашм бех аз аъвар ва ту бо ин ҳама қабоеҳ нашоёд, ки бузурги аср бошӣ.

Шурайк гуфт:

– Ту Муовияй ва Муовия муштақ аз «ав» аст, ки бонги сағ аст ва писари «ҳарбӣ» ва «силм», яъне сулҳ бех аз «ҳарб» аст ва ин Саҳр², яъне «санги саҳт» ва «саҳл», яъне «замини нарм» бех аз «саҳр» ва ту бо ин ҳама қабоеҳ ва маойиб нашоёд, ки ҳокими Шом бошӣ.

* * *

Рӯзе Яҳё ибни Саиди Ос, ки аз бузургони араб аст, ба маҷлиси Ҳаҷҷоч ибни Юсуф даромад. Ҳаҷҷоч хост, ки ўро инфиоле диҳад.

Гуфт:

– Эй Яҳё, Абдуллоҳ ибни Ҳалол аҷаб суҳане мегӯяд ва вай мушаъбаде буд, ки мегуфт: «Ман иблисро мебинам ва вай устои ман аст».

Яҳё гуфт:

– Ибни Ҳалол чӣ мегӯяд?

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Яҳё ибни Саид ба иблис монад.

Яҳё гуфт:

– Эй Ҳаҷҷоч, ту мункири ин суҳан мабош, ки бузургон мушобеҳи бузургон бошанд. Ман бузурги инсам ва иблис бузурги чин.

---

1. Аъвар – одами якчашм.

2. Саҳр – ному насаби Абу Суфён-падари Муовия Саҳр ибни Ҳарб ибни Уммиа ибни Абдушамс ибни Маноф буд. 88 сол зиндагӣ карду дар замони хилофати Усмон ба соли 33 вафот ёфт («Луғатнома»).

Ҳаҷҷоч аз он ҷавоб мутаҳаййир шуд, ки дар баробари ҷунон тааррузе сухани зебо гуфт.

* * *

Яъқуб ибни Лайс пеш аз салтанат марде фақир ва мӯхтоҷ буд. Ва дар аснои салтанат яке аз ағниёи Сичистонро муоҳида карду моли ӯ ба тамои гирифт ва ӯро ба нон мӯхтоҷ сохт.

Рӯзе он мард пеши ӯ омад. Яъқуб аз ӯ пурсид, ки имрӯз холи ту чун аст?

Гуфт:

– Ҳамҷунон ки дирӯз холи ту буд.

Гуфт:

– Дирӯз холи ман чун буд?

Гуфт:

Ҳамҷунон ки имрӯз холи ман аст.

Яъқуб дар ғазаб шуду сар дар пеш андохт ва дар худ бичӯшид, лекин бар сари инсоф омаду ӯро бар он сухан таҳсин кард ва моли ӯ ба тамои бозод.

* * *

Деҳқоне риши дароз дошту аз вилояти Ғур пеши Мирзо Бобур омаду додхоҳӣ кард, ки ҳаззорони¹ девони ту даҳ хирвор галлаи маро сад хирвор гирифтанд. Ба доди ман бирас.

Мирзо гуфт:

– Эй гурии аблаҳ, даҳ ман риш бардошта пеши ман омадаӣ, чаро газоф мегӯӣ, ҳаргиз касе даҳро сад гирифта?

Деҳқон гуфт:

– Эй Мирзо, ту як сер мӯи маро даҳ ман ҳазр мегӯӣ, ман ҳазори туро чӣ кунам?

Мирзо бихандиду бифармуд, то нишони² тархонӣ³ ба номи ӯ нашавад.

* * *

Пеши подшоҳе гуфтанд, ки дар ин шаҳр марди зарифест, ки дар сураи ба шумо шабеҳ аст.

Бифармуд, то ӯро хозир карданд.

Подшоҳ бо ӯ оғози зарофат карду гуфт:

– Эй мард, ман волидаи шуморо мешиносам. Ҳусне дошту даллоли мекард ва ба хонаҳои мулук мерафт.

Зариф гуфт:

---

1. Ҳаззорон – андоза кардани галла дар кишт ва мева бар дарахтон.

2. Нишон – фармон.

3. Тархонӣ – мансаби муқаррарии пеши салотини Туркистон.

– Волидаи ман худ ҳаргиз аз хона берун намерафт. Аммо падарам дар боғҳои мулук, ки наздики ҳарамсарои эшон буд, боғбонӣ мекард.

Подшоҳро ҷавоби ӯ хуш омаду ӯро аз нудамои маҷлиси худ гардонид.

Фасли шашум **Дар мунозираи занони далер бо салотин**

Ҷавонеро ба дузди гирифтанду пеши Ҳорун ар-Рашид бурданд. Баъд аз исботи дузди Ҳорун ҳукм кард, ки дасташро бибуранд.

Пирзани, ки модари ӯ буд, пеш омаду гуфт:

– Эй халифа, дастеро, ки Худои таъоло ораста, мебурӣ?

Ҳорун гуфт:

– Ба ҳукми Худо мебурам ва ман аз Худо метарсам, ки ҳадде аз ҳудуди шаръ таҳовун варзам. Зуд бошед, дасташро бибуред.

Пирзан гуфт:

– Эй халифа, қути ман аз касби дасти ӯст. Дасти ӯро, ки мебурӣ, қути маро қатъ мекунӣ.

Ҳорун гуфт:

– Дасташ бибуред, ки агар ин ҳад бар ӯ назанам, аз ҷумлаи гуноҳкорон бошам.

Пирзан гуфт:

– Эй халифа, ин гуноҳро низ яке аз он гуноҳон ангор, ки шабу рӯз аз он истиғфор мекунӣ.

Халифаро ин сухан хуш омад ва писарашро бад-ӯ бахшиду хасро хушнуд гардонид.

* * *

Ҷамъе дар Ҳачҷоч хуруҷ карда буданд. Аз он ҷамъ занеро гирифтанду назди Ҳачҷоч оварданд. Ҳачҷоч бо ӯ оғози хитобу итоб кард ва ӯ сар дар пеш андохта буд ва назар бар замин дӯхта. На ҷавоби вай медоду на назар ба сӯи вай мегушод.

Яке аз ҳозирон гуфт:

– Амир бо ту сухан мегӯяд ва ту аз вай эъроз кардаӣ?

Гуфт:

– Ман аз Худои таъоло шарм медорам, ки ба касе назар кунам, ки Худои таъоло ба вай назар намекунад.

Ҳачҷоч гуфт:

– Аз кучо мегӯӣ, ки Худо ба ман назар намекунад?

Гуфт:

– Аз он чо, ки агар ба ту назар доштӣ, туро инчунин ба зулм боз нагузошти.

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Рост мегӯяд. Пас ӯро ҳазор дирам доду пеши қабилааш фиристод.

* * *

Занеро рӯзе назди Ҳаҷҷоч оварданд, ки қабилаи ӯ саркашӣ карда буданд.

Гуфт:

– Эй зан, ояте муносиб бихон, то туро бибашам.

Гуфт:

– Изо чоа насруллоҳ... (Сураи яксаду даҳум).

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Вайлак: ядхулуна фӣ диниллоҳ, – бихон.

Гуфт:

– Эй Ҳаҷҷоч: Дахалу ва анта тахриҷухум, маънии оят он аст, ки «Чун биёбад нусрат ва фатҳи Худой, бинӣ мардумонро, дармеоянд ба дини Худой» ва онро чунин хонд, ки «Бинӣ мардумонро, ки берун мераванд аз дини Худой».

Ҳаҷҷоч ӯро манъ кард, ки ба маънии асл бихон, ки «Дармеоянд ба дини Худой».

Зан гуфт:

– Мардумон дар омаданд ба дини Худой ва ту эшонро берун кардӣ.

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Офарин бодат, эй шерзан, бад-ин ҳақ расонидан. Пас ҳазор дирамаш доду ба қабилааш бозфиристод.

* * *

Чун Амри Лайс ба Нишопур омад, лашкариёни ӯ дар манозили мардумон фуруд омаданду кор бар аҳли шаҳр танг шуда буд.

Дар он асно зане ба тазаллум назди вай рафту гуфт:

– Зани бевааму чаҳор тифли норасида дорам ва маро дар ин шаҳр чаҳор сароест, ки ҳамаро лашкариёни ту фуру гирифтаанд ва ман бо тифлони худ дар миёни кӯча мондаему хорию расвой мекашем. Агар ҳукм кунӣ, ки як сарое аз он чумла ба мо бозгuzоранд, аз адлу эҳсони ту бадеъ ва баъид нахоҳад буд.

Амр дар ғазаб шуду гуфт:

– Лашкариёни ман дар Систон хонаву саро бор накардаанд ва бад – ин диёр наёварда, ки мардумро ташвиш надиханд. Магар ту дар Куръон нахондай, ки : «Ба дурустӣ, ки подшоҳон чун да-

роянд ба дехе ё шахре, ки ба қаҳр гиранд, табоҳ созанд». Яъне хароб гардонанд онро ва гардонанд азизони он мавзеъро хору бемиқдор.

Зан гуфт:

– Эй малик, магар ояи мобаъдро фаромӯш кардаӣ, ки дар ҳаққи золимону манозили эшон мефармояд: «Пас, ин аст хонаҳои эшон». Яъне диёри қавми Самуд, бингаред онро, дар ҳолате ки холист аз мардумону хароб аст сақфҳо ва деворҳои он ба сабаби зулме, ки карданд.

Амри Лайс аз истимои ин оя чунон мутаассир шуд, ки об аз чашмаш равон гардиду филфавр ҳукм кард, ки тамоми лашкар аз шаҳр берун раванду дар саҳро хаймаву хиргоҳ зананд ва чо-вушону мулозимонро гуфт, то чавгонҳо гирифта, фуру тохтанду дар се-чаҳор соати нучумӣ шаҳрро аз сипоҳӣ бипардохтанд.

БОБИ ШАШУМ ДАР ЛАТОИФИ АЪРОБ ВА НУКОТИ ФУСАХОВУ БУЛАҒО ВА ЗИКРИ ҲИКАМ ВА АМСОЛИ ЭШОН

Фасли аввал

Дар латоифи аъроб дар маҷолиси ақобири дин ва мулуку салотин

Арабе бадавӣ ба масҷиди Пайғамбар (с) даромаду ҳазрати Амиралмӯъминин (а) дар масҷид ҳозир буд. Араб намозе гузорд аз рӯи суръату таъчил, чунонки на таъдиле¹ дар аркон ба ҷой оварду на тартиле² дар қироат риоят кард. Баъд аз он ки хост берун равад, ҳазрати Амир (а) бонг бар ӯ заду наълайн ҳаволаи ӯ кард, ки бархезу намозро иода кун, ки ин намоз дар ҳисоб нест. Араб аз тарси наълайни ҳазрати Амир бархосту намозе аз рӯи таъанни³ гузорд ва таъдилу тартил чунонки бояду шояд ба ҷой овард ва дар хузӯъу хушӯъ муболиға кард. Баъд аз тамом шудани намоз ҳазрати Амир (а) фармуд:

– Эй бадавӣ, на ин намоз, ки гузордӣ, беҳтар аст?

Гуфт:

– Ло, валлоҳ, ё Амиралмӯъминин, зеро ки намози аввал, ки гузордам, аз тарси Худо буд ва намози дувум аз тарси наълайни шумо.

* * *

Арабе бағоят қабехулваҷҳ ва қабехулманзар бар сари хони Имом Ҳасан (а) нишаст ва аз рӯи ҳирс ва шараҳи тамом таом хӯрдан гирифт. Ва аз он ҷо, ки хислати киром аст, Имомро он навъ чиз хӯрдан аз он араб хуш омад ва мунбасит шуд ва дар он асно аз ӯ пурсид, ки «Эй араб, мучаррадӣ ё мутааҳхил?»

Гуфт:

– Мутааҳхил.

Пурсид, ки «Фарзанд дорӣ?»

Гуфт:

– Ҳашт духтар дорам, ки ман ба шакл аз ҳама беҳтарам, аммо эшон аз ман пурхӯртаранд.

Имом табассум намуд ва ӯро даҳ ҳазор дирам инъом фармуду гуфт:

– Ин ҳиссаи ту ва завҷаи туву ҳашт духтари туст.

---

1. Таъдил: рост кардан. «Мунтахаб».

2. Тартил: ҳамвор ва пайдо хондан. «Мунтахаб».

3. Таъанни: диранг кардан. «Ғиёс».

* * *

Умар ибни Абдулазиз¹ аз арабе шомӣ пурсид, ки «Омилони ман дар диёри шумо чӣ муомила мекунанд?»

Гуфт:

– Чун оби сарчашма соф бошад, об дар хамаи ҷӯйҳо соф бошад.

* * *

Мансури халифа арабе шомиро гуфт:

– Чаро шукри Ҳақ субҳона ба ҷой намеорӣ, ки то ман бар шумо ҳоким шудаам, тоъун аз миёни шумо дафъ шудаст?

Араб гуфт:

– Ҳақ субҳонаҳу аз он одилтар аст, ки ду бало бар мо гуморад.

Мансур аз он сухан бисёр хичил шуду кинаи он араб дар дил гирифт, то охир ўро ба баҳонае бикӯшт.

* * *

Арабе сари роҳ бар Ҳаҷҷоч гирифт ва чизе хост. Ҳаҷҷоч ўро биронд. Ҷои дигар сари роҳ бар ў гирифт ва суол кард:

– Эй мубрами лачуч, на холӣ дар фалон буқъа чизе хостӣ ва туро бирондам? Чаро боз омадӣ?

Гуфт:

– Юмни баъзе буқъаҳо бештар аст. Он буқъа, ки дар ў суол кардам ва маро бирондӣ, бар ман шум омад. Умедворам, ки ин буқъа муборак ояд.

Ҳаҷҷоч бихандид ва ўро чизе дод.

* * *

Халифаи Бағдод бо арабе, ки аз бодия баромада буду ҳаргиз шаҳр надида ва ба маҷлисе нарасида, аз як табақ таом меҳўрд. Ногоҳ назари халифа ба луқмаи вай афтод ва мӯе ба чашми вай дар омад.

Гуфт:

– Эй аъробӣ, он мўйро аз луқмаи худ дур кун!

Аъробӣ луқмаро бар хон ниҳод ва даст бозкашиду гуфт:

– Касе, ки чандон дар луқмаи меҳмон нигарад, ки мўйро бубинад, аз хони ў таъом натавон хўрд.

---

1. Ҳаштумин халифаи умавӣ.

* * *

Фазл ибни Рабеъ¹ гӯяд: Дар маҷлиси халифа яке мактубе ба ман дод, ки нухуфта бихон ва пахлӯи ман арабе маданӣ нишаста буд. Ман мехондам ва араб ба гӯшаи чашм дар он менигарист.

Гуфтам:

– Чӣ менигарӣ? Оё надонистай, ки ин раво нест?

Гуфт:

– Ҳадисе бар ман расида, ки ҳар кӣ дар мактуби бародари мӯъмин нигарад, бе изни ӯ, бар оташи дӯзах мутғалеъ гардад ва маро падарон мурдаанд, мехостам, ки бар оташ мутғалеъ шавам, то бубинам, ки дар кадом даркаанд аз даркоти дӯзах.

Маро аз ҷавоби ӯ ханда гирифт ва халифа, чун бар мочаро воқиф шуд, бисёр бихандид.

* * *

Ҳаҷҷоҷ дар шикоре аз лашкар дур афтод ва ташна шуд. Ба пуштае даромад, дид, ки аъробие нишастааст ва аз хирқай худ ҷунбандагон мечинад ва шутурон пиромуни ӯ мечаранд. Чун шутурон Ҳаҷҷоҷро диданд, бирамиданд. Аъробӣ сар боло карду хашмнок гуфт:

– Кист, ки аз ин биёбон бо ҷомаҳои рахшон баромад, ки лаънати Худой бар ӯ бод?

Ҳаҷҷоҷ ҳеч нагуфт ва пеш омаду гуфт:

– Ассалому алайка ва раҳматуллоҳи ва баракотуху.

Аъробӣ гуфт:

– Ло алайкассалому ва ло раҳматуллоҳи ва ло баракотуху.

Ҳаҷҷоҷ аз ӯ об талабид.

Гуфт:

– Фуруд ой ба хориву хоксорӣ ва об хӯр. Валлоҳ, ки ман ҳодим ва ва навқари касе нестам.

Ҳаҷҷоҷ фуруд омаду об хӯрд ва боз савор шуд. Пас гуфт:

– Эӣ аъробӣ, беҳтарини халқи олам кист?

Гуфт:

– Муҳаммад расулуллоҳ.

Боз гуфт:

– Чӣ гӯӣ дар ҳаққи Алӣ ибни Абитолиб (а)?

Гуфт:

---

1. Абу Аббос ибни ар-Рабиъ ибни Юнус ибни Муҳаммад ибни Абдуллоҳ ибни Аби Фуруҳ, баъд аз Яҳё ибни Холид Ҳорунарашид вазорат ба Фазл дод дар муҳаррами соли 187 ва ӯ пеш аз он хоҷиби Мансур ва Маҳдӣ ва Ҳодӣ ва Ҳорун буд. Вилодаташ ба соли 140 ва вафоташ дар 208 х. будааст. «Тачорубуссалла», «Муъҷамулансоб».

– Аз караму бузургворӣ номи вай дар даҳон нагунҷад ва бародару васии Расул аст ба кӯрии чашми ту.

Боз гуфт:

– Чӣ гӯӣ дар ҳаққи Абдулмалик Марвон?

Аъробӣ ҳеч нагуфт.

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Ҷавоби ман бигӯӣ.

Гуфт:

– Бад мардест.

Пурсид, ки чаро?

Гуфт:

– Хатое аз ӯ дар вучуд омадааст, ки аз машриқ то мағриб аз он пур шудааст.

Пурсид, ки он хато кадом аст?

Гуфт:

– Он ки он фосиқи фочири золиро бар мусулмонон гумоштааст.

Ҳаҷҷоч ҳеч нагуфт.

Ногоҳ мурғе барпарид ва овозе кард. Аъробӣ рӯӣ бар Ҳаҷҷоч карду гуфт:

– Ту чӣ касӣ, эй мард?

Гуфт:

– Ин чӣ суол аст, ки мекунӣ?

Гуфт:

– Ин мурғ маро хабар дод, ки лашкаре мерасад, ки сарвари эшон тӯӣ.

Дар ин суҳан буд, ки лашкариёни вай даррасиданд ва бар вай салом карданд.

Аъробӣ чун он бидид, ранги ӯ бигардид.

Ҳаҷҷоч бифармуд, то шутурони ӯро супурданду ӯро ҳамроҳ бурданд. Чун рӯзи дигар бомдод гардид, моида ниҳод ва мардумон чамъ омаданд. Аъробиро овоз дод. Чун даромад, гуфт:

– Ассалому алайка ва раҳматуллоҳи ва баракотуху.

Ҳаҷҷоч гуфт:

– Ман чунон намегӯям, ки ту гуфтӣ. Ва алайкассалому ва раҳматуллоҳи ва баракотуху.

Пас гуфт:

– Таом мехӯрӣ?

Гуфт:

– Таом аз туст. Агар иҷозат медиҳӣ, мехӯрам.

Гуфт:

– Ичозат додам.

Аъробӣ пеш нишасту гуфт:

– Бисмиллоҳ, иншоаллоҳ, ки он чӣ баъд аз таом пеш ояд, хайр бошад. Ҳаҷҷоч бихандиду ҳозиронро гуфт:

– Ҳеч медонед, ки дирӯз аз ин шахс бар ман чӣ гузаштааст?

Аъробӣ гуфт:

– Аслаҳаллоҳуламира, сирре, ки дирӯз дар миёни ману ту гузаштааст, имрӯз ифшоӣ он макун.

Баъд аз он Ҳаҷҷоч гуфт:

– Эй аъробӣ, яке аз ду кор ихтиёр кун. Ё пеши ман бош, то туро аз хавоси худ гардонам, ё туро пеши Абдулмалик фиристам ва он чи ўро гуфтай, ахбор кунам.

Аъробӣ гуфт:

– Ин ду кор, ки ном бурдӣ, севумӣ низ дорад.

Пурсид, ки он кадом аст?

Гуфт:

– Он ки маро бигузори, то ба саломат ба диёри худ бозравам ва дигар на ту маро бинӣ ва на ман туро.

Ҳаҷҷоч бихандид ва фармуд, то вайро ҳазор дирам доданд ва ба қабилааш боз фиристоданд.

* * *

Аъробие назди халифаи Бағдод омад, ки марде факиру ғарибам.

Гуфт:

– Метавонад буд ва ҳамаи мардумон факиру ғарибанд ба ҳукми Худову Расул, чӣ Худой таъоло фармуд:

– «Ё айюҳанносу антум алфуқароу илаллоҳи»¹.

Ва Расул фармуд, ки:

– «Кун фиддунё кааннака ғарибун»².

Аъробӣ гуфт:

– Доияи ҳаҷ дорам.

Халифа гуфт:

– Муборак бод, нияти некӯ кардаӣ, ки адои фаризае кунӣ аз фароизи Ҳақ таъоло, ки мефармояд:

– «Валлоҳу аланноси ҳаҷҷалбайт»³. Инак роҳ равшан аст, кадам дар роҳ неҳ.

Аъробӣ гуфт:

---

1. Сураи сиюпанҷум, ояи шонздаҳум.

2. Сураи севум, ояи наваду яқум.

3. Сураи севум, ояи наваду яқум.

– Иститоат надорам ва зоду роҳилаам нест.

Халифа гуфт:

– Ҳаҷ аз ту соқит шуд, ки фарз аст ба шарти иститоат. Чунонки фармуд:

– «Ман истатоа илайҳи сабилян»¹. Акнун ба фароғат бош, ки аз ранчи сафар халос шудӣ.

Аъробӣ ба танг омад, гуфт:

– Эй халифа, ман ба назди ту ба чизе талабидан омадаам на фатво ҷустану ваъз шунидан.

Халифа бихандиду ҳазор дирамаш дод.

* * *

Арабе бар сари хони халифа ҳозир шуд. Ҳариса оварданд. Халифа ўро ҳамкосаи худ кард ва пеши халифа равған бисёр буду пеши араб хушк буд. Ба сари ангушт ҷўй сохт, то равған ба тарафи ў равон шуд. Халифа ин оят хонд, ки:

– «Ахракатҳо литағарруки аҳлих»², оё сўрох мегардонӣ киштиро, то ғарка гардонӣ аҳли онро?

Араб ин оят хонд, ки:

– «Фасақонаху ила баладин маййитин»³, пас мо бирондем абри пуробро ба замини мурдаи афсурда, то ба он об замини мурда ро зинда гардонем.

* * *

Халифае рўзе барраи бирён пеш ниҳода буд ва мехост, ки тановул кунад. Ногоҳ аъробие аз бодия баромад. Халифа ўро талабиду пеши худ нишонд. Аъробӣ бағоят гурусна буд, аз рўи хирсу шараҳ оғози бирён хўрдан кард. Халифа бар сабили зарофат гуфт:

– Чист туро, ки чунон ин барраро аз ҳам меканӣ ва гўшти ўро мехўрӣ, ки гўё падари ў туро шох задааст.

Аъробӣ гуфт:

– Ин худ нест. Ту чунон ба чашми шафқат дар ў менигариву аз хўрдани гўшти ў бад мебарӣ, гўё модари ў туро шир додааст.

Халифаро аз он сухан бағоят хуш омаду ўро ҳазор дирам инъом намуд.

* * *

Арабе назди халифа муҳимме арз кард, дар вақте ки халифа

---

1. Сураи севум, ояи наваду якум.

2. Сураи ҳаждаҳум, ояи ҳафтодум.

3. Сураи сию панҷум, ояи даҳум.

аз мамарре нохуш буд. Бо ӯ дуруштӣ карду сахту сушт гуфт. Араб рӯй дар ӯ карду гуфт:

– Эй халифай рӯзгор, валлоҳ, ки Ҳақ субҳона ва таъоло туро чизе додааст, ки ҳабиби худ Муҳаммад расулуллоҳ (с)-ро надодааст.

Халифа бонг бар ӯ зад, ки эй малъун, куфр гуфтӣ.

Гуфт:

– Рост гуфтам, Ҳақ таъоло Мустафоро хулқи азим каромат карда ва туро ҳӯи бад додааст. Пас, рост аст, ки он чӣ туро дода, ҳабиби худро надода.

Халифа аз он сахт мутаассир шуду муҳимми ӯро кифоят кард.

* * *

Рӯзе Асмаъӣ¹, ки фозилу муқтадои аҳли луғат аст, бар хони Ҳорун ар-Рашид нишаста буд. Полудаи асал ҳозир буд. Асмаъӣ гуфт:

– Бисёр аз аъроб бошанд, ки ҳаргиз полудаи асал надида, балки номи онро низ нашунида бошанд.

Халифа гуфт:

– Бар ин даъво шоҳиде бояд, вагарна дурӯғ мегӯӣ.

Асмаъӣ қабул кард, ки ин маъниро хотирнишони халифа кунад.

Иттифоқан ҳам дар он рӯз халифа ба шикор берун омаду Асмаъӣ дар мулозимат буд. Халифа дид, ки аз бодия аъробие баромад. Асмаъиро гуфт:

– Бирав, ӯро пеши ман ор.

Асмаъӣ пеши ӯ рафту гуфт:

– Амиралмӯъминин туро мехонад, иҷобат кун.

Гуфт:

– Мӯъминонро амир мебошад?

Гуфт:

– Бале.

Гуфт:

– Ман боре ба вай имон надорам.

Асмаъӣ ӯро дашном доду гуфт:

– Хомӯш бош, ё ибнназзония.

Аъробӣ дар ғазаб шуду гиребони Асмаъӣ бигирифт ва ба ҳар

---

1. Абӯ Саид Абдулмалик ибни Қариб ибни Абдулмалик ибни Алӣ ибни Асмаъ, имоми луғату наҳв ва аҳбору наводир аст, нашъунамои ӯ дар Басра буд ва дар айёми Ҳорун ба Бағдод мезист. Вилодаташ ба соли 122 ё 123 ва вафоташ 214 буда, 216 ва 217 низ гуфтаанд. «Доиратулмаориф»-и Фариди Ваҷдӣ».

тараф мекашиду дашном медод ва Асмаъӣ дар дасти ӯ очиз шуда буду халифа аз он сурат механдид. Баъд аз он аъробӣ гиребони ӯро гузошта, пеши халифа омаду гуфт:

– Ё Амиралмӯъминин, ба гумони ин мард на ба зӯъми ман, доди ман аз ӯ биситон, ки маро дашном додааст.

Халифа гуфт:

– Ду дирам ба вай дех.

Аъробӣ гуфт:

– Субҳоналлоҳ, яке маро дашном дода, аз ӯ чаримона бояд гирифт. Ту мегӯӣ, ки ду дирам ба вай дех. Ин чӣ гуна ҳукмест, ки мекунӣ?

Халифа гуфт:

– Ҳукми мо инчунин бошад.

Аъробӣ рӯ ба Асмаъӣ карду гуфт:

– Ё Ибназзониятайн, равон бош¹ ва ба ҳукми амири худ чор дирам ба ман дех.

Халифа аз ханда ба он расид, ки аз асб дарафтад. Пас вайро ҳамроҳ бурданд. Чун аъробӣ боргоҳи халифа ва он азамату чабарут бидид ва ҳаргиз мисли он чое надида буд, бағоят дар чашми вай бузург намуд. Пеши тахти халифа омаду гуфт:

– Ассалому алайка, ё Аллоҳ.

Халифа гуфт:

– Хокат ба даҳан хомӯш бош, чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Ассалому алайка, ё Набийяллоҳ.

Гуфт:

– Вайҳак, эй махзул², чӣ мегӯӣ?

Ҳозирон гуфтанд:

– Амиралмӯъминин гӯӣ.

Гуфт:

– Ассалому алайка, ё Амиралмӯъминин.

Халифа гуфт:

– Ва алайкассалом.

Пас ӯро бинишонду бифармуд, то моида кашиданд ва бар он моида таомҳои гуногун буд, ки аз ҳама тановул кард ва дар охир полуда оварданд. Асмаъӣ гуфт:

– Умед медорам, ки надонад полуда чист.

---

1. Равон бош: яъне зуд бош, чун равон ба маънии филҳол ва зуд ҳам хаст. «Бурҳон» ва «Ғиёс».

2. Махзул: хор карда ва фурӯ гузошта. «Мунтахаб».

Халифа гуфт:

– Агар чунин бошад, туро як бадра¹ зар бидихам.

Аъробӣ даст дароз карду полуда хӯрдан гирифт бар вачхе, ки ба он мемонист, ки ҳаргиз нахӯрдааст.

Халифа аз ӯ пурсид, ки ин чист, ки мехӯрӣ?

Гуфт:

– Савганд бад-он Худой, ки туро ин салтанат дода, ки ман намедонам, ки ин чӣ чиз аст. Аммо Худой таъоло дар Қуръон фармуда:

– «Фоқиҳатун ва нахлун ва руммонун»². Нахл наздики мо ҳаст. Гумон мебарам, ки ин руммон бошад.

Асмаъӣ гуфт:

– Ё Амралмӯъминин, акнун ду бадра бар ту вочиби шуд, зеро ки вай ҳамчунонки полударо надонад, руммонро низ намедонад.

Халифа бихандиду Асмаъиро ду бадра зар бидоду аъробиро ҳазор дирам инъом кард.

Фасли дувум

Дар зарофати аъроб нисбат ба кузот ва аҳоли ва маволи ва соири мардумон

Арабе назди қозӣ гувоҳӣ дод.

Қозӣ гуфт:

– Мемонад, ки дурӯғ мегӯӣ.

Араб гуфт:

– Валлоҳ, ки дурӯғгӯӣ худро дар либоси қозӣ пинҳон кардааст.

Қозӣ мунфаил шуду гуфт:

– Ин сазои касест, ки такзиб кунад бандағони Худойро ба чиҳате.

* * *

Арабе назди қозӣ гувоҳӣ дод. Муддаъӣ алайҳ хост, ки гувоҳии ӯро чарх³ кунад.

Гуфт:

– Эӣ қозӣ, ин араб зари бисёр дорад ва ҳаргиз Ҳач нагузорда, гувоҳии ӯ мешунавӣ? Бо вучуди ин ки торики фарз аст.

---

1. Бадра: ҳамёни даҳ ҳазор дирамӣ ва чунин гӯянд, ки ду ҳазор ҳазор бадра дар он киштӣ ниҳода буданд ва чумлаи он бист бор ҳазор-ҳазор дирам буд. «Насиҳатулмулк»-и Ғаззоӣ, с.110.

2. Сураи панҷоҳу панҷум, ояи шасту ҳаштум.

3. Чарх: билфатҳ таъин кардан дар гувоҳӣ ва адолат касеро. «Мунтахаб».

Араб гуфт:

– Дурӯғ мегӯӣ ва ҳол он ки ман дар фалон таърих Ҳаҷ гузор-
даам ва маносик ба ҷой оварда.

Қозӣ аз ӯ пурсид, ки агар рост мегӯӣ, нишон дех, Замзам
кучост?

Гуфт:

– Пирмарде босафост, ки доим бар дари Арафот нишастааст.

Гуфт:

– Эӣ чоҳил, Замзам чоҳест, ки аз ӯ об мекашанд ва Арафот
сахроест бедару девор.

Араб гуфт:

– Дар он таърих, ки ман расидам, ханӯз он чоҳро фурӯ набур-
да буданд ва Арафот боғе буд, ки дару девор дошт.

* * *

Арабе субҳ ба масҷид даромад, ки намоз гузорад ва
мустаъҷил буд, ки муҳимми заруре дошт. Пешнамоз баъд аз
фотиҳа сураи Нӯҳ бунёд кард. Чун гуфт: «Инно арсално
Нӯҳан»¹, яъне мо, ки Худовандем, фиристодем Нӯҳро, боқӣ оя аз
ёдаш бирафту ҳаср² шуду сукути ӯ дер кашид. Арабро тоқат на-
монд, гуфт:

– Айюҳалқорӣ, агар Нӯҳ намеравад, дигареро бифирист ва
моро интизор мадеҳ.

* * *

Арабе меҳмони ҳофизе шуд. Ҳофиз се рӯз ӯро ба нону комих,
яъне обгома меҳмон кард. Сабоҳи чаҳорум дар меҳроб қироат
мекард, ба ин оя расид, ки: «Хурримат алайкум ал-маййтату ва-
д-дамму ва лаҳму-л-хинзири»³, маънии оят ба зоҳир он ки ҳаром
гардидаст бар шумо гӯшти мурда ва хуну гӯшти ҳук.

Араб гуфт:

Валкомиху фало тансуҳо, яъне обгома низ мисли мурдор ва
хуну гӯшти ҳук ҳаром аст, пас онро фаромӯш макун.

* * *

Арабе аз ҳофизе шунид, ки меҳонд: «Алаъробу ашадду куф-
ран ва нифоқан»⁴. Баъд аз он шунид, ки меҳонд: «Ва мин аъроби,
ман юъмину биллоҳи»⁵.

---

1. Сураи ҳафтоду якум, ояи якум.

2. Ҳаср бар вазни баср: тангдил шудан ва баста шудан дар сухану хондан.

3. Сураи панҷум, ояи чаҳорум.

4. Сураи нӯҳум, ояи наваду ҳаштум.

5. Сураи нӯҳум, ояи садум.

Гуфт:

– Субҳоналлоҳ, ҳаҷоно, сумма мадаҳано, яъне муназзаҳ аст Худое, ки ҳаҷв кардаст моро, баъд аз он мадҳ гуфта.

* * *

Арабе дар ақиби қорӣ намоз мегузурд. Ва қорӣ ин ояро хонд, ки: «Алаъробу ашадду куфран ва нифоқан»¹. Араб дар қаҳр шуду қатъи намоз кард ва асое чанд бар паҳлӯи қорӣ заду бирафт. Иттифоқан рӯзи дигар дар ақиби ҳамон қорӣ намоз гузурд. Қорӣ баъд аз фотиҳа хонд, ки: «Ва мин аъроби, ман юъмину биллоҳи»². Араб хушдил шуду гуфт:

–«Айюҳалқорӣ, нафаакалъасо», яъне он лат³, ки дӣ хӯрдӣ, туро нофеъ буд.

* * *

Араберо курдон дар роҳе ғорат карданд ва ҳар шутуру гӯсфанду матое, ки дошт, бурданд. Баъд аз он ҳар гоҳ тиловати Куръон кард, чун ба ин оят расид, ки: «Алаъробу ашадду куфран ва нифоқан» чунин хонда, ки «Алакроду ашадду куфран ва нифоқан».

Мардум ўро маломат карданд, ки чаро ғалат мехонӣ ва ба ҷои «аъроб» «акрод» мегӯӣ?

Гуфт:

– Эӣ мардумон, маро маломат макунед, ки ҳасби ҳоли худ мегӯям. Он зулм, ки аз курдон ба ман расида, аз арабон нарасида.

* * *

Арабе ҷое нишаста буд. Яке аз фарзандони Абӯмӯсо Ашъарӣ⁴ мегузашт ва ба табахтуру такаббури тамои мехиромид.

Араб гуфт:

– Чунон ба такаббур мехиромад, ки гӯё падари ў Амри Ос⁵ро фиреб дода, ўро таъна зад, ба он ки Амри Ос дар боби хилофати Амралмӯъминин алайҳиссалом ва Муовия падари ў Абӯмӯсо Ашъариро фиреб дода буд.

---

1. Сураи нӯҳум, ояи навду ҳаштум.

2. Сураи нӯҳум, ояи садум.

3. Лат: ба фатҳи аввал задан ва кӯфтан бошад.

4. Абдуллоҳ ибни Қайс ибни Сулайм ибни Ҳазор, мутавафӣ санаи 56 ҳичрӣ.

5. Амр ибии ал-Ос ибни Воил ибни Ҳошим ибни Саъид (Абӯабдуллоҳ) аз муҳочирини ҳабаш буд. Падараш маълум нест, модараш «Нобиға» аз миёни фасоқи худ «Ос»-ро интиҳоб карда буд. Амр дар соли ҳаштуми ҳичрӣ ислом оварду дар соли 43 мурд ва навад сол умр кард. «Табақот», ҷ.7, қисми сонӣ, с.188.

* * *

Исҳоқ ибни Фурӯҳ марде буд ҳаззолу хира ва беҳаёву мазохпеша. Рӯзе арабе бадавӣ, ки ҳаргиз шаҳр надида буду ба миёни мардум нарасида, бар сари бозор ба вай расид. Вакте ки бо ҷамъе аз зурафо ва шуаро якҷо нишаста буд, ёрон гуфтанд:

– Бо ин бадавӣ гуфтугӯ кун.

Ибни Фурӯҳ гуфт:

– Эӣ бадавӣ, ҳаргиз бар чизи нодида гувоҳӣ додай?

Гуфт:

– Бале, гувоҳӣ медиҳам, ки закаре дар фарчи модарат рафта ва ту аз фараҷи ӯ берун омадай.

Ибни Фурӯҳ бо вучуди беҳаёӣ мунфаил шуд.

* * *

Арабе бадавӣ гурусна аз бодия баромад. Бар лаби обе расид, дид, ки арабе дигар анбони пургӯшт аз пушт боз карда ва сари он бигшода ва пора-пора нону гӯшт берун меовараду мехӯрад. Бадавӣ омаду дар баробари вай бинишаст. Араб дар аснои чиз хӯрдан сар бароварду араберо дар баробари худ нишаста дид.

Гуфт:

– Ё аҳӣ, аз кучо мерасӣ?

Гуфт:

– Аз қабилаи ту.

Гуфт:

– Бар манозили ман гузар кардӣ?

Гуфт:

– Бале, бале маъмуру ободон дидам.

Араб мубтаҳиҷ¹ шуду гуфт:

– Саги маро, ки Букоъ ном дорад, дидӣ?

Гуфт:

– Рамаи туро аҷаб посбонӣ мекунад, ки аз як мил роҳ гургро мачоли он нест, ки пиромуни он рама гардад.

Гуфт:

– Писарам Холидро дидӣ?

Гуфт:

– Дар мактаб паҳлӯи муаллим нишаста буду ба овози баланд Куръон мехонд.

Гуфт:

– Модари Холидро дидӣ?

---

1. Мубтаҳиҷ: шодон шудан. «Мунтаҳиййулараб».

Гуфт:
– Бехин-беҳин, мисли $\bar{y}$ дар тамоми ҳай зане нест ба камоли иффату таҳорат ва ғояти исмату хадорат¹.

Гуфт:
– Шутури обкаши маро дидӣ?

Гуфт:
– Бағоят фарбеҳу тоза буд, чунонки пушташ ба кӯҳон баробар шуда буд.

Гуфт:
– Қасри маро дидӣ:

Гуфт:
– Айвони $\bar{y}$ сар ба кайвон расонида буд ва ман ҳаргиз олитар аз он биное надидаам.

Араб чун аҳволи хонумон маълум карду донист, ки ҳеҷ макру ҳай нест, ба фароғат нону гӯшт хӯрдан гирифт ва бадавиро ҳеҷ надод. Ва баъд аз он ки сер бихӯрд, сари анбон маҳкам баст.

Бадавӣ дид, ки хушомад гуфтани $\bar{y}$ натиҷа набахшид, малул шуд.

Дар ин маҳал саге он ҷо расид. Соҳиби анбон устухоне, ки аз гӯшт монда буд, пеши $\bar{y}$ андохту бархост, то анбон ба пушт баркашаду биравад.

Бадавӣ бетоқат шуду гуфт:

– Агар саги ту Буқоъ зинда мебуд, рост ба ин саг мемонист.

Араб гуфт:

– Магар Буқои ман мурдааст?

Гуфт:

– Бале, дар пеши ман мурд бақои умри ту бод.

Пурсид, ки сабаби мурдани $\bar{y}$ чӣ буд?

Гуфт:

– Азбаски шуши шутури обкаши ту бихӯрд, кӯр шуд, баъд аз он бимурд.

Гуфт:

– Шутури обкаши маро чӣ офат расида буд, ки бимурд?

Гуфт:

– Ёро дар таъзияти модари Холид куштанд.

Гуфт:

– Магар модари Холид бимурд?

Гуфт:

---

1. Хадорат: ба фатҳи аввал, парданишинӣ мақсуд аст, вале дар кутуби луғат аз моддаи хадар бар ин вазн масдар наёмадааст.

– Бале.
 Гуфт:
 – Сабаби мурдани ӯ чӣ буд?
 Гуфт:
 – Азбаски навҳа мекарду сар бар гӯри Холид мекӯфт, мағзаш халал ёфт.
 Гуфт:
 – Магар Холиди ман бимурд?
 Гуфт:
 – Бале.
 Гуфт:
 – Сабаби мурдани ӯ чӣ буд?
 Гуфт:
 – Қасру айвоне, ки сохта будӣ, ба зилзила фуруд омаду Холид дар зери он бимонд.
 Араб, ки ин ахбори муваҳҳиша истимоъ намуд, анбони нону гӯшт ба саҳро афканду бо вовайлоху восбуроху вомусибатох роҳи бодия гирифт.
 Бадавӣ анбонро бирабуду фирор намуд ва ба гӯшае рафту бақияи нону гӯштро бихӯрд ва ба ҷои дуои таъом гуфт: «Ҳоклода магардонод Худой магар бинии лаъимонро».

* * *

Араби насрониро ҳокими вилояти Яман сохтанд. Ӯ аъёни кабоили яҳудро талабиду гуфт:
 – Шумо чӣ мегӯед дар ҳаққи Исои рӯҳуллоҳ ва ба осмон рафтани ӯ?
 Гуфтанд:
 – Мо ба осмон рафтани ӯро чӣ гуна эътиқод кунем ва чун мусаллам дорем? Ва ҳол он ки мо худ ӯро аз дор овехтему ба қатл расонидем.
 Араб ҳукм кард, то бандҳои гарон бар дасту пойи эшон ниҳоданд. Пас гуфт:
 – Ман хеши Исоам. Ҳам ба иқрори шумо дияти хуни ӯ аз шумо мегирам ва то хунбаҳо надихед, шуморо нагузорам. Пас бо ин баҳона моли хатир аз яҳудиёни вилояти Яман гирифт.

Фасли севум

Дар латоифи мутафаррикаи аъроб аз ҳар боб

Аъробие шутуре гум карда буд. Бонг мезад, ки ҳар кӣ шутури маро ба ман орад, ӯро ду шутур ба мӯжда диҳам.

Ба вай гуфтанд:

– Ҳайҳот, ин чӣ кор аст, ки сарборӣ беҳ аз бор аст.

Гуфт:

– Шумо лаззати ёфтан ва ҳаловати вичдон дар наёфтаед, маъзуред.

Қитъа

Гумшуда гарчи ҳақир аст, мағӯй,

Ки инон аз талабаш тофта беҳ,

Ҳаст дар қоидаи хурдашинос,

Лаззати ёфтан аз ёфта беҳ.

* * *

Араберо пурсиданд, ки ин чӣ расм аст, ки шумо авлоди худро «Асад» ва «Калб» меномед ва бандагони худро «Саъд» ва «Муборак» мехонед.

Гуфт:

– Авлодро барои душманон он ном кунем ва бандагонро барои худ ин лақаб ниҳем.

* * *

Араберо гуфтанд:

– Ситора мешиносӣ?

Гуфт:

– Ҳеч кас бошад, ки чӯбҳои сақфи хонаи худро нашиносад?

* * *

Араберо гуфтанд:

– Ситора мешиносӣ?

Гуфт:

– Чун нашиносам пируни нурониро, ки нозиранд ба холи мо.

* * *

Араберо фарзанди қобил вафот ёфта буду ҷазаъи бисёр мекард.

Гуфтанд:

– Сабр кун, ки Худои таъоло собиронро дӯст медораду ачри беҳисоб медиҳад.

Гуфт:

– Сабр даъвои муқовамат аст бо балои Худо ва Худойро ҷазаъ аз ман хуштар ояд, ки даъвои муқовамат бо балои ӯ.

* * *

Арабе дар бисту ҳафтуми рамазон мохро дид гудохта ва борик шуда.

Гуфт:

– Сипос мар Худойро, ки бигудохт чисми туро, ҳамчунон ки тихй сохтй шиками маро.

* * *

Араберо гуфтанд:

– Шурбои гармро ба арабй чй мегӯянд?

Гуфт:

– Сахун.

Гуфтанд:

– Шурбои сардро чй мегӯянд?

– Мо ҳаргиз намегузорем, ки сард шавад, то онро номе бояд ниҳод.

* * *

Араберо гуфтанд:

– Чаро дар зимистон намоз намегузорй?

Гуфт:

– Лашкари сармо тохтан оварда ва хавфи бисёр бар ман голиб шуда ва намози хавфро шароит бисёр аст, ки ба он қиём наметавонам намуд.

* * *

Арабе нофаи мушке аз моли ғанимат бидуздид. Гуфтанд:

– Ҳақ таъоло фармудааст: «Ҳар касе моли ғанимат бидуздад, онро рӯзи қиёмат аз гарданааш даровезанд ва бо ин аломат ўро ба саҳрои маҳшар дароваранд».

Гуфт:

– Он хангом хоҳам кашид бореро, ки ҳам хушбӯй аст ва ҳам дар кашидан сабук.

* * *

Араберо гуфтанд:

– Вақте ки бародари ту вафот ёфт, барои зани худ чй мерос гузошт?

Гуфт:

– Чаҳор моҳу даҳ рӯз идда.

* * *

Араберо зани чамила буд, Зӯҳра ном.

Гуфтанд:

– Мехохй, ки халифа шавй ва туро Амиралмўъминин ном ниҳанд, лекин занат бимирад?

Араб гуфт:

– Ло, валлоҳ ин мансабу лақаб нахоҳам, зеро ки кори халқ аз низом бияфтад ва ман бе Зӯҳра бимонам.

* * *

Арабе Мӯсо ном субҳ дар сикоя¹ вузӯ месохт, суррае² зар ёфт. Дар он маҳал такбири намоз гуфтанд ва араб сурра ба даст рост гирифта ба сафи ҷамоат шитофту дар акиби қорӣ дар намоз истод. Иттифоқан, қорӣ баъд аз фотиҳа ин оя хонд, ки: «Ва мо тилка би яминак, ё Мусо»³, яъне чист ин ки дар дасти ростат, эй Мӯсо?

Араб гуфт:

– Валлоҳ, анта сохир ва сурраи зар пеши меҳроб андохту гу-
рехт аз тарси он ки мабодо ўро ба тўхмати дуздӣ бигиранд.

* * *

Шахсе ба Ҷуҳо⁴ даъвои даҳ дирам кард.

Қозӣ пурсид:

– Гувоҳ дорӣ?

Гуфт:

– Гувоҳ надорам.

Ҷуҳо гуфт:

– Савганд меҳўрам.

Он шахс гуфт:

– Савганди инро чӣ эътибор?

Ҳар лаҳза хўрад ҳазор савганди дурўғ,

З-он гуна ки дар бодия аъробӣ дўғ.

Ҷуҳо гуфт:

– Эй қозии мусулмонон, дар масҷиди маҳаллаи мо имомест
парҳезгору неқўкирдор. Вайро биталаб ва ба ҷои ман савганд
деҳ, то хотири ин мард қарор ёбад.

Фасли чаҳорум

Дар нуқоти фусаҳо ва булагҳои араб ва латоифи ақволи эшон

Яке аз фусаҳои араб ба маҷлиси Имом Ҳусайн даромаду за-
монне мулозимати вай кард. Баъд аз он ки берун омад, аз ў пур-
сиданд, ки «Чун ёфтӣ маҷлиси Имомро?»

Гуфт:

-
1. Сикоя: билкаса, об додан аз з арфе, ки дар он об хўрданд. «Мунтахаб».
  2. Сурра: бизамма, ҳамён. «Ғиёс».
  3. Сураи бистум, ояи ҳаждаҳум.
  4. Ҷуҳо: ба замми аввал ва қасри «ҳо»-и муҳмала, номи масҳарае, ки ниҳоят хуштабъ ва зариф буд, «Ғиёс».

– Дидам дарояндаро умедвору берунравандаро розӣ ва хушнуд.

Булағои замон ўро бар он ҳусни лафзу узубати маънӣ сано гуфтанд.

* * *

Муайдӣ аз ҷумлаи фусаҳои араб ва машоҳири эшон аст ва бағоят ҳақирҷусса ва заифтаркиб будааст. Пеши Ҳорун ар-Рашид сифати ўро бисёр карданд. Ва ўро дар дили Ҳорун вақъи тамом пайдо шуду ба эҳзори ў фармон дод.

Чун Муайдиро ба боргоҳ дароварданду чашми Ҳорун бар ў афтод, дар назари ў ҳақиру бекадр намуд ва гуфт:

– Шунидани ту, ному сифати Муайдиро бехтар будааст, аз он ки ту ўро бубинӣ.

Муайдӣ дар ҷавоб гуфт:

– Мард мард аст ба ду узви хурди худ, яъне ба дилу забон, ки дили ў соҳати ҳиммат асту забони ў олати фасоҳат.

Ҳорун ва аҳли маҷлиси ў аз он каломии мўъҷазу ҷомеъ мутаҳаййир шуданду Ҳорун ўро икромии тамом намуд ва ба мақзалмаром ба қабилааш бозгардонид.

* * *

Абулайно, ки аз фусаҳо ва булағои араб аст, бар Аҳмад ибни Дуод, ки назди Маъмун ар-Рашид мартабаи вазорат дошт, даромад. Вақте ки Аҳмадро фолиҷ¹ дарёфта буд ва дасту пойи ў аз ҳаракат монда. Пас гуфт:

– Валлоҳ, ки наёмадаам, то туро пурсиш кунам бар мусибате, ки бар ту расидааст, лекин омадаам, ки ҳамд гўям Худойро барои ту, ки туро ба банд андохта ҳам дар пўсти бадани ту на дар бадани душмани ту, чунонки вузарои дигарро аз чинси ту ба банд андохту душманком сохт. Ва ҳамд мекунам Худойро барои он ки туро чашми равшан дода, ки ба он заволи неъматии дунёро мушоҳида мекунӣ. Аҳмад ўро бар он маҳмадат ва иёдат офарин гуфту силаи лоиқ дод.

* * *

Ҳам Абулайно рўзе ба маҷлиси Абдурраҳмон ибни Ҳокон²

---

1. Фолиҷ: иллоти бар чоймондагӣ ва он сустӣ ва фуруҳиштагист, ки дар нимаи бадан ҳодис гардад аз ҷихати резиши халти балғамӣ ва инсидоди масолики рӯх, «Мунтаҳийулараб».

2. Абдурраҳмон ибни Яҳё ибни Ҳокон марде касирулҷимоъ буд, яқсаду шаш фарзанд дошт. Вай бародари Убайдуллоҳ ибни Яҳё ибни Ҳокон вазири Му-таваккил аст, «Таърихи Бағдод», ҷ.10, с.278.

рафт, ки аз агниёи замон ва асхиёи чаҳон буд. Иттифоқан, дар он рӯз ҳаво бағоят сард буд. Абдурраҳмон гуфт:

– Чунӣ бо ин сармои сахт?

Абулайно гуфт:

– Намегузорад неъматҳои ту, ки ман сармо дарёбам.

Абдурраҳмонро аз ӯ ин суҳан хуш омаду ӯро ҳазор дирам инъом кард.

* * *

Ҳам Абулайно вақте дар либоси маҷхул ба Исфаҳон даромад, атфои Исфаҳон бо ҳам ҷанги санг мекарданд. Санге бар сараш омаду бишкаст ва ҷомааш хунолуда шуд ва малӯл гашт. Ва дар он шаҳр дӯсте дошт. Ҳама рӯз мегузашту ӯро меҷуст, то баъд аз намози хуфтан ёфт ва бағоят гурусна ба вай даромад. Иттифоқан, он шаб дар хонаи дӯсти ӯ ҳеҷ хӯрдани набуд ва дӯконҳои бозор низ баста буду ӯ гурусна буд, то рӯз шуд. Алассабоҳ бар Маҳзаби¹ вазир даромад. Маҳзаб аз ӯ пурсид, ки ба ин шаҳр кадом рӯз даромадӣ?

Гуфт:

– «Фӣ явми наҳсин мустамар»².

Гуфт:

– Дар кадом соат?

Гуфт:

– «Фӣ соатил асри»³.

Гуфт:

– Куҷо нузул карда будӣ?

Гуфт:

– «Биводин ғайри заръун»⁴.

Маҳзаб бихандиду ӯро ба эҳсони вофир мамнун сохт.

* * *

Яке аз фусаҳои арабро пурсиданд, ки аз хешони ту чӣ қасон мондаанд?

Гуфт:

– Қасе мондааст, ки ҳасадбарандааст бар неъмате ман ва шамотатқунанда аст бар нақбате ман.

---

1. Шинохта нашуд.

2. Сураи панҷоҳу чаҳорум, ояи нуздаҳум.

3. Сураи даҳум, ояи як саду ҳаҷдаҳум.

4. Сураи чаҳордаҳум, ояи чихилум.

Фасли панҷум Дар амсоли машҳураи араб

Ва агарчи он бисёр аст ва берун аз худуду шумор. Ва фузало дар ин боб китобҳо сохтаанду расоил пардохта, лекин аз он чумла он чи дар ин маҷмӯа эрод меёбад, чихил масал аст, ки панчи аввал аз аҳодиси маъсураи ҳазрати Мустафо (с) аст ва панчи дигар аз калимоти қудсияи ҳазрати Муртазо (а) ва сӣ масали дигар аз ҳикаму амсоли аъроб.

Аммо панҷ масали ҳазрати Мустафо (с)

1. Алмӯмину миръотулмӯмини: Мӯмин оинаи мӯмин аст, яъне сурати айбу ҳунари бародари худро ба вай менамояд.

2. Ло юлдағул муъмину мин ҷухрин марратайни: Гузида нашавад мӯмин аз сӯроҳӣ ду бор, яъне аз мамарре, ки зарар ёфт, бори дигар пиромуни он нагардад.

3. Анзилинноса манозилахум: Фуруд оред мардумонро дар манзилҳои эшон, яъне ҳар касеро ба қадри мартабату манзалати ӯ эътибор кунед ва маротиби табақоти мардумонро муҳофизат намоед.

4. Алядулӯлӯ хайрун мин ядис-суфӯло: дасти забарин, яъне дасти атодиханда беҳтар аст аз дасти зерин, яъне дасти суолкунанда.

5. Утлубулхайра инда ҳисонилвучухӣ: Яъне бичӯед некиро назди хубрӯён, чун хубии рӯй аломати эътидоли мизоҷ аст ва эътидоли мизоҷ нишонҳои хӯи хуб ва толибу соил аз пеши хубрӯи хушхӯй маҳрум боз нагардад.

Аммо панҷ масали ҳазрати Муртазо Алӣ (а):

1. Изо таммал ақлу нақасалкалому: Чун тамом шавад ақл, ба камол расад хирад, кам гардад калому нуқсон пазирад сухан, яъне марде, ки ақли ӯ тамому комил бошад, бетааммул ва тафаккури вофӣ сухан нагӯяд ва бе ҳикмату маслиҳати қуллӣ лаб нагушояд.

Хумми пур аз бода тихӣ аз садост,

Чунки тихӣ шуд зи садо пурнавоств.

Чарх ба-дин гардиши доим хамӯш,

Чархаи ҳаллоҷу ҳазорон хурӯш.

2. Албашошату ҳиболатулмаваддати: Талоқати ваҷҳ ва гушодагии рӯй доми дӯстист, ки дилҳоро сайд мекунаду ба худ мунҷазиб мегардонад.

3. Алфурсату тамурруссаҳоби: Фурсату вақт мегузарад чун гузаштани абр, ки мақсу ором надорад.

Ва аз каломи Амиралмӯъминин Алӣ (а) ин фикра дар амсол машхур аст, аммо бақияи ин калом чунончи дар «Наҳҷулбалоға» ба назар омадааст:

Фантаҳизу фурасалхайри: Пас эй бандагони Худой, ганимат шуморед фурсатҳои хайрро.

Байт

Соқӣ, биёву бода деҳ, ки акнун фурсат аст,

Мутриб, бизан тарона, ки фурсат ганимат аст.

4. Лисонулоқили вароа қалбиҳи ва қалбулаҳмақи вароа лисониҳи: Забони доно дар паси дили ўст, яъне то аввал ба дил мушоварат накунад ва дар он сухан тааммул нанамояд, бар забон наёварад. Ва дили нодон дар паси забони ўст, яъне бе мушоварати дил ва бе тафаккур сухан гӯяд ва ҳар чӣ ба дилаш расад, бе тааммул ба забон оварад. Пас забони марди оқил тобеи дили ўст ва дили аҳмақи чоҳил пайрави забони ў.

Сайид Разиюддин¹ ҷомеи «Наҳҷулбалоға» гӯяд: «Ин калом аз ҷумлаи маъонии шарифа аст».

5. Навмун ало яқинин хайрун мин салавотин фи шаккин: Хоб кардан бар сифати яқин беҳтар аст аз намоз гузордан бар шақку шубҳа. Ва ҳазрати Амиралмӯъминин, вақте ин масалро бар забони муборак ронд, ки шабе мардеро дид, ки намози таҳачҷуд мегузорад аз Ҳаруриён. Ва эшон ҷамоате буданд аз хаворич, ки рӯйгардон шуда буданд аз Ҳазрати Амир дар манзили Ҳаруро, ки мавзеест машхур дар Наҳрувон.

Аммо сӣ масали аъроб:

1. Аларҷофу муқаддиматулкавни: Арҷоф воҳид ва арҷиф аст ва он иборат аст аз хабарҳои пароканда, ки муҳаббири он маълум набошад, пас араб гӯяд, ки инчунин хабарҳо пешрави вуқӯъ ва худус аст, ки аз олами ғайб ба шаҳодат меояд ба ахбори малакӣ ё чинӣ.

2. Алҳурру хуррун ва ан массаҳуззурру валабду абдун ва ан машо аладдурри: Озод ҳамеша озод аст, яъне марди олиҳиммат ҳамеша олиҳиммат аст, агарчи ўро сахтӣ ва тангдастӣ дарёфта бошад ва банда ҳамеша банда аст, яъне дунҳиммат ҳамеша дунҳиммат аст, агарчи роҳ равад бар болои дурру марворид.

3. Ассабийю сабийюн ва лав алқа-н-Набийя: Кӯдак ҳамон

---

1. Ас-Сайид аш-Шариф ар-Разӣ Муҳаммад ибни ал-Хусайн ибни Мусо ибни Иброҳим ибни ал-Имом... кунияти шарифаш Абулҳасан ва лақаби марзияш Разӣ аст, вафоташ дар панҷуми муҳаррами соли 460 вақеъ шуд. «Маҷолис», с.217.

кӯдак аст, агарчи бо Пайғамбар мулоқот карда бошад, яъне марди аҳмақ ҳарчанд бо оқил нишинад, аҳмақи аз ӯ зойил нашавад.

4. Алазлу талокурриҷоли: азл кардан аз мансаб талоқи мардон аст, яъне чун мансаб сояи тарбият аз мард бардошт, ӯ ҳукми бевазани гирифт, ки шавҳар ӯро талоқ дода ва танҳо гузошта.

5. Алқарзу микрозулмуҳаббати: Қарз гирифтган аз дӯстон микрози муҳаббат аст, яъне олати қатъи дӯстист, зеро ки бинобар аворизи рӯзгор дар адои қарз таъвиқ меафтаду он мӯчиби губори хотири дӯстон мегардад ва мунҷар ба чудой ва муфориқат мешавад ва охир дӯсти дар сари он меравад.

6. Аллайлу хубло ло юдрӣ мо талиду: Шаб обистан аст, доништа намешавад, ки чӣ хоҳад зойд, яъне аксари хаводис дар шаб ҳодис шавад ва дар рӯз фош гардад.

7. Алмуқиллу ғарибун фӣ балдатиҳи: Дарвешӣ фоқазада ғарибу бекасест дар шаҳри худ, ки касе бо ӯ унс намегирад ва мардум бо ӯ намеомезанд аз чихати ифлоси ӯ.

8. Алҳазимату фӣ вақтиҳи зафарун: гурехтан аз маъракаи ҷанг, вақте ки муқовамат бо ҳасм наметавон кард, пирузист. Чун ҳеч зафар ва пирузии баробари он нест, ки сари мард ба саломат бошад.

9. Ман тамаъа филкулли, фотаҳулкуллу, яъне ҳар кӣ тамаъ кунанд дар ҳама, фавт шавад аз ӯ ҳама. Чун тамаъ кардан дар ҳама чиз аломати камоли ҳирс аст ва ҳирс шуму ҳарис маҳрум.

10. Ман ғоба ҳоба ва акала насибаҳуласҳобу: Ҳар кӣ ғоиб шуд дар вақти расидани таом, зиёнкор гашт ва бихӯрданд баҳра ва ҳиссаи ӯро ёрон.

11. Ман лам якун зиъбан акалатҳулкилобу: Ҳар кӣ набошад гург, бихӯранд ӯро сагон, яъне ҳар кӣ тан ба забунӣ дар диҳад, баднафсон бар ӯ ғалаба кунанд.

12. Иннамо юҳдаъусибёну биззабиби: Чуз ин нест, ки фиреб дода мешаванд кӯдакон ба мавиз, яъне мардуми нодони дунҳиммат ба андак чизе аз матои дунё сар фуру меоранд ва ба он фирефта ва мағрур мешаванд.

13. Ман язуррука ҳаятуҳу фа мамотуҳу арисун: Ҳар кӣ зарар мерасонад ба ту, ҳаёти ӯ, пас мурдани ӯ арӯсест, яъне мӯчиби хушиҳо.

14. Мин қасратилмаллоҳина ғуриқатиссафинату: Аз бисёрии маллоҳон ғарқ мешавад киштӣ, яъне дар ихтилофи раъйҳо қор зоеъ мешавад ва роҳи савоб гум мегардад.

15. Хува аъаззу мин лабанинтайри ва ақаллу мин муххилбаъузи: Ӯ азизтар ва ноёбтар аст аз шири мурғ ва камтару андактар

аст аз мағзи пашша. Ин масал дар чизест, ки бағоят ноёб ва азирулвучуд бошад.

16. Ло ухиббу дами фӣ тастин мин захабин: Дӯст намедорам хуни худро дар ташти заррин. Ва ин масал касе гӯяд, ки дар миёни чоҳу давлат қатлу ғорат ҳам дошта бошад.

17. Ло таъманилҳирра алаллаҳми валкалба алашшаҳми: Эмин мабош аз гурба бар гӯшту аз сағ бар пия, яъне бар мунофиқону хабисон эътимод макун ва дасти эшонро аз тасарруф кӯтоҳ дор.

18. Куллуссайди фи чавфилфаро: Хамаи шикорҳо дар даруни гӯри хар аст. Ин масал вақте гӯянд, ки касеро ба ҷои маъийяти анвои фазоиلى суварӣ ва камолоти маънавӣ ситоиш кунанд ва маншай ин масал он аст, ки чамъе аз аъроб иттифоқ карда, аз қабилае ба шикор берун рафтанд. Баъзе харгӯшҳо гирифтанд ва баъзе нахчирҳо. Яке аз эшон гӯрхаре бузург сайд карду шиками ўро бишкофтанд ва харгӯшҳову нахчирхоро дар даруни ў ниҳоданд ва мутаваҷҷеҳи қабила шуданд ва ин масал он ҷо заданд, ки: «Куллуссайди фӣ чавфилфаро».

19. Итраҳ ва афраҳ: Бияфкан ва биёсой. Ин масал вақте гӯянд, ки касе корҳои саҳт бар худ гирифта ва аз он дар зерӣ бори хатар аст.

20. Дорихим мо думта фӣ дорихим: Мудоро кун бо эшон, модом ки дар сарои эшонӣ. Дори аввал иморати муштак аз мадорот ва дори сонӣ сароест.

21. Авлодуно акбодуно: Фарзандон чигарҳои моянд.

Гӯянд:

– Падару писареро назди ҳоким бурданд, ки ҷӯб зананд. Аввал падарро андохтанд ва сад ҷӯб заданд. Оҳ накард ва дам назад. Баъд аз он писарашро андохтанд ва чун як ҷӯб заданд, падараш оғози нолаву фарёд кард.

Ҳоким гуфт:

– Ту сад ҷӯб хӯрдӣ ва дам назадӣ. Ба як ҷӯб, ки писарат хӯрд, ин нола ва фарёд чист?

Гуфт:

– Он ҷӯбҳо, ки бар тани ман меомад, таҳаммул мекардам. Акнун ки бар чигарам меояд, таҳаммул надорам.

22. Усфурун фӣ ядак хайрун мин каркийин фи-л-ҳавои: Гунчишке дар дасти тасарруфи ту бехтар аст аз куланге дар ҳаво, ки дасти ту ба он намерасад.

23. Ғуборуламали хайрун мин заъфаронилутлати: Ғубори амалу кор кардан бехтар аз заъфарони маътал будану бекор нишастан.

24. Губорулғанами куҳлун биайнизиъби: Губори рамаи гӯсфанд сурмаи равшанест мар чашми гургро, яъне чун ғубори рама дид, чашмаш равшан шуд, ба он умед, ки сайд гирад.

25. Фулонун ябни қасран ва яҳдиму Мисран: Фалон бино мекунад шаҳре ва вайрон месозад шаҳре. Ва порсиён ин масалро чунин гӯянд, ки фалон хурдбинӣ ва бузургзабон аст.

26. Фулон ясриқу-р-руммона ва ятасаддақа биҳи алалмарзӣ: Фалон медуздад анорро ва садақа медиҳад онро ба беморон, яъне аз вачҳи ҳаром хайр кардан нофеъ нест.

Фоҳишае зино мекард ва вачҳе, ки мегирифт, бар дарвешон қисмат менамуд. Шоире дар ҳаққи ӯ китбае гуфт, ки мисраи охираш зарбулмасал шуду он ин аст:

Фавайлаки ло тазунни ва ло татасаддақӣ: Вой бар ту эй зония, зино макуну садақа мадеҳ.

27. Фулонун ятлубулғанимата филҳазимати: Фалон мечӯяд ганимат дар ҳазимат, яъне ганимат медонад, ки ҷон ба саломат бурд.

28. Фулонун язрибуттабла таҳталкасои: Фалон мезанад табло дар зери гилем.

29. Фулонун кааннаъомати якуну чамалан изо қила лаҳо тайри ва тайран изо қила лаҳо аҳмилӣ: Фалон чун шутурмурғ аст, ки шутур бошад чун касе ўро гӯяд, ки бипар ва мурғ бошад, чун касе ўро гӯяд бор каш.

30. Фулонун калусфури ин арсалтаҳу фота ва ин қабазта алайҳи мота: Фалон чун гунчишк аст дар дасти ту. Агар бигузори ўро, фавт шавад, яъне бипарад. Ва агар бигирӣ ва муҳкам нигоҳ дорӣ, бимирад. Ва ин вақте гӯянд, ки талаби мудорову мувосо¹ кунанд.

---

1. Мувосо: ба замми мим ёрӣ ва ғамхорӣ кардан... (Ғиёс).

БОБИ ҲАФТУМ ДАР ЛАТОИФ ВА МАВОИЗИ МАШОИХИ ТАРИҚАТ ВА УЛАМО ВА ҚУЗОТ ВА ФУҚАҲО ВА АСҲОБИ ТАЗКИР

Фасли аввал

Дар латоиф ва мавоизи машоих ва уламои раббонӣ

Муртаъиш¹, ки ягонаи муҳаққиқони Ироқ аст ва аз уламои ин тоифа, чунин гуфтааст, ки Абӯабдуллоҳи Ҳазрамиро², ки аз кибори сӯфиён буд ва бист сол буд, ки сухан нагуфта буд, суол кардам, ки «Сӯфиён чӣ касонанд»? Маро аз Қуръон ҷавоб дод, ки:

– «Сӯфиён мардонеанд, ки рост созанд он аҳдиро, ки бо Худои таъоло баста бошанд», яъне ғайри ўро раб ва мутӯъ надонанд ва мурод аз он аҳд аст, ки Қуръон ба он нотик аст.

* * *

Муртаъиш гӯяд, ки боз аз ў пурсидам, ки сифати сӯфиён чист?
Гуфт:

– Назари эшон ба худ наҷфтад, балки дилҳояшон холӣ бувад аз андешаи ғайр.

Боз пурсидам, ки маҳалли эшон аз аҳвол кучост?

Гуфт:

– Ҷои эшон дар мавзеи ростон аст, наздики подшоҳе, ки нек тавоност.

* * *

Гуфтаанд:

– Зиёда кун фоида.

Гуфт:

– Қувваи сомиа ва қувваи босира ва оқила, балки чамиъи қувои мудрика ва ғайримудрикаро суол хоҳанд кард аз кирдори эшон. Пас бояд, ки он қувватҳо кор фармуда нашавад, магар дар он чи соҳиби шариат гуфтааст.

* * *

Муҳаммад ибни Юсуфи Банно³ аз ҷумлаи узмои аҳли тариқат аст ва аз ачиллаи арбоби ҳақиқат ва сифати инзиво ва инқитӯъ

-
1. Абӯ Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Муҳаммад ал-Муртаъиш аз Нишопур буд ва дар Бағдод ба соли 328 даргузашт. «Нафаҳот», с.230.
  2. Аз машоҳири урафои авоҳири қарни сеум буда, замони Муътазид ва Муқтадирро дарёфта ва вафоташ муқорин будааст бо авоили қарни чаҳорум. «Донишварон», ҷ.3, с.60.
  3. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Юсуф ибни Маъдон ал-Банно. «Нафаҳот», с.89.

бар вай ғолиб мебуда ва Ҷунайди¹ Бағдодӣ ўро бузург медошта. Рӯзе Ҷунайди мактубе ба Али ибни Саҳли Исфакони² навишт, ки аз шайхи устод Муҳаммад ибни Юсуф суоле кун, ки:

– Қадом сифат ва ҳол аз сифот ва аҳволи арбоби камол бар ту ғолиб аст?

Гуфт:

– Ба Ҷунайди бинавис, ки:

– Худой ғолиб аст бар амр ва шаъни худ, яъне Ҳақ субҳонаҳу дар мазҳари ман, ки яке аз шуун ва мазохирӣ қудрати ўям, мутасарриф аст ва ҳол дар ман мутасарриф нест.

* * *

Шайх Начмиддини Розӣ³, ки ба Доя машҳур аст ва соҳиби тафсири «Баҳрулҳақоик» аст ва муриди Шайх Начмиддини Кубро⁴, дар воқеаи Чингизхон, ки аксари билодро қатли ом қарданд, аз вилояти Хоразм ба ҳукми ҳазрати Шайх фирор намуду Шайх шаҳид шуд ва ў ба Рум афтод ва бо мавлоно Ҷалолиддини Румӣ⁵ ва шайх Садриддини Қунявӣ⁶ сӯхбатҳо доштанд. Гўянд:

Вақте ҳама дар як маҷлис чамъ буданд, бонги намози шом доданду ҷамоат қоим шуд. Ақобир аз шайх Начмиддин илтимос қарданд, ки пешнамазӣ кунад. Ва ў пеш рафту дар ҳар ду рақъат сураи: «Кул ё айюҳалқофирун»⁷ хонд.

Ҷун намоз тамом шуд, мавлоно Ҷалолиддин бо шайх Садриддин бар ваҷҳи таййибат гуфт, ки шайх Начмиддин зоҳиран як бор барои шумо хонду як бор барои мо, яъне як бор шуморо ба қуфр муҳотаб сохту як бор моро.

* * *

Сулаймон ибни Абдулмалик⁸ ба ваъзи Абуҳозим Аъраҷи

-
1. Мутавафӣ ба соли 297 х. Қуннияти ў Абулқосим ва аслаш аз Наҳованд аст. «Нафаҳот», с.89
  2. Шогирди Муҳаммад ибни Юсуф буда, ба соли 283 вафот ёфтааст. «Нафаҳот», с. 115 ва Таърихи тасаввуф», с.59.
  3. Шайх Начмиддин Абубақр, Абдуллоҳ ибни Муҳаммади Розӣ, мутавафӣ ба соли 654. «Нафаҳот, с.499 ва Таърихи мугул», с.59.
  4. Абулҷаноб Начмиддин Аҳмад ибни Умар ал-Ҳайюқӣ маъруф ба Кубро, мактул дар санаи 618. «Нафаҳот», с.480.
  5. Вилодаташ 604 ва вафоташ 672. «Нафаҳот», с.530.
  6. Абулмаолий Садриддин Муҳаммад ибни Мачидуддини Исҳоқ ибни Али ибни Юсуф... рабиб ва тилмизи Шайхулақбар «Ибн Арабӣ» мутавафӣ ба соли 672. «Ҳадия», қ.2, с.130 ва «Нафаҳот», 645.
  7. Сураи як саду нўҳум, ояи якум.
  8. Абӯ Айюб Сулаймон ибни Абдулмалик ибни Марвон (96-99) халифаи Умави 45 сол умр қарду ду солу ҳашт моҳ хилофат ва дар сафари соли 99 бимурд. «Ҳабибуссияр», қ.2, с.168 ва «Муъҷамулансоб»

Маданӣ¹ омад, ки номи ӯ Салама ибни Динор аст ва аз уламои сиқаи адл буд. Дар замони худо замони Мансур халифа вафот ёфт. Чандон оёту аҳодис ва ахбору ҳикоёт дар ваъиди Ҳақ субҳонаҳу бар ӯ хонд, ки битарсиду оби чашмаш равон шуд ва хавфу хашят бар ӯ муставлӣ гашт. Пас гуфт:

– Ё Абоҳозим, «айна раҳматуллоҳ». Ин ҳама аз ғазаби саҳти ӯ гуфти, кучост раҳмати Худои таъоло?

Абуҳозим ин оят хонд, ки: «Инна раҳматуллоҳи қарибун миналмуҳсинин»². Ба дурустӣ, ки раҳмати Худои таъоло наздик аст ба нақӯкорон.

* * *

Подшоҳе олиме раббониро гуфт:

– Маро панде деҳ ва мавъизате гӯй, ки ба он ризои халқ ва холиқ ҳар ду ҳосил кунам.

Гуфт:

– Дар рӯз доди гадоён бидеҳ, то халқ аз ту розӣ бошанд ва дар шаб доди гадоӣ бидеҳ, то холиқ аз ту розӣ бошад.

* * *

Яке аз уламои раббонӣ, ки соҳиби «Кашф ва яқин» буд, иблисро диду гуфт:

– Эй малъун, чаро Одамро сачда накардӣ?

Гуфт:

– Ба воситаи он ки ман аз оташи нуронӣ ва ӯ аз хоки зулмонӣ буд. Нанг доштам, ки ӯро сачда кунам.

Гуфт:

– Эй малъун, меравӣ ва фосикеро бо фоҳишае барои зино дар як чо чамъ мекунӣ ва бар дари он хона менишинӣ ва қиёдат мекунӣ ва нанг намедорӣ ва дар сачдаи Одам Сафиюллоҳ, ки бадеъи фитрат ва санеъи қудрат, нанг медорӣ. Зиҳӣ хазлону хорӣ ва пастию хоксорӣ.

Иблис аз тааррузи ӯ хичил шуду гуфт:

– Бад-он Худой, ки маро малъуни абад гардонид, ки ҳаргиз ҳеч офарида маро чунин инфилоле надода, ки ту додай. Пас нолаи зор бикарду аз назари он бузургвор ғоиб шуд.

---

1. Абӯ Ҳозим... мутавафӣ ба соли 140 аз ҷумлаи уламо ва уҳҳоди Мадина ва бузургони тобеъин аст. Бисёре аз саҳобаро дарёфта ва суханашро калиди мушкилиҳо мегуфтаанд. «Ҳафт иқлим ва Ҳабибуссияр», ҷ.2, с.211.

2. Сураи ҳафтум, ояи панҷоҳу шашум.

Фасли дувум Дар латоифи уламои русум

Рӯзе Муовияи малъун бар минбар гуфт:

– Ҳақ таъоло мефармояд: «Ва инна мин шайъин илло индано хазоинуҳу ва мо наззилуҳу илло бикадрин маълумин»¹. Ва маънӣ он аст, ки нест ҳеҷ чиз аз он чӣ одамай ба он мӯҳтоҷ аст, магар он ки ба назди мост ва ба фармони мост хазинаҳои он ва фуру намефириستم онро магар ба андозаи маълум, ки на кам аз он шояд ва зиёда бар он бояд.

Он гоҳ Муовия гуфт:

– Пас шумо, эй аъроб, чаро моро маломат мекунед ба имсоқ.

Аҳнаф ибни Қайс, ки аз ҷумлаи уламо ва фусаҳои замон буд, бархосту гуфт:

– Валлоҳ, ки мо туро маломат намекунем, бар он чи дар хазоини ӯст, лекин маломат бар он аст, ки ту дарҳои он хазоинро ба рӯи мо фуру мебандӣ.

* * *

Рӯзе Сулаймон ибни Абдулмалик овози ноқус шунид.

Гуфт:

– Ин чӣ овоз аст?

Гуфтанд:

– Ин аломати вақти намози тарсоён аст, ки бар боми гунбади худ навозанд ба ҷои бонги намози мусулмонон.

Сулаймон фармуд, то он ноқус бишқастанду он гунбад вайрон карданд.

Ин хабар ба Қайсари Рум расид ва ӯ тарсо буд. Ба Сулаймон навишт: Анбиёи гузашта ин аломат ниҳодаанд, агар эшон савоб кардаанд, пас, ту хато кардай ва агар ту савоб кардай, пас, анбиёи гузашта хато карда бошанд ва ин ботил аст. Зеро ки анбиё маъсуманд ва бар эшон хато наравад.

Сулаймон уламо ва фузалои асрро ҷамъ карду гуфт:

– Ҷавоби шофеъ хоҳам, ки ба Қайсар фиристам.

Ҳар як аз уламо чизе навиштанд ва ҳеҷ кадом писанди таъби ӯ наёмад.

Абуфирос, ки Фараздақ² номи ӯст ва аз уламову шуарои машҳур аст, гуфт:

---

1. Сураи понздаҳум, ояи бисту якум.

2. Хумо ибни Голиб ибни Саъсаа, кунияташ Абу Фирос ва лақабаш Фараздақ аз аъзими шуарои шиъӣ буда, вафоташ ба соли 110 ё 111 дар Басра воқеъ гардид. «Райхонатуладаб».

– Маро ба хотир мерасад, ки ин як оя дар чавоби ӯ бинависӣ: «Фа фаҳамноҳо Сулаймона ва калло отайно ҳукман ва илман»¹. Яъне пас таълим додем ҳукумат мар Сулаймонро ва ба фаҳми ӯ расонидем ҳукмҳо, ки ба фаҳми кас нарасид ва ҳар як аз падар ва писарро, яъне Довуд ва Сулаймонро додем ҳукм кардан ва дони-стани умури дин.

Сулаймонро аз ин иқтибос бағоят хуш омаду онро ба Қайсар фиристод ва Фароздақро силаи лоиқ дод.

* * *

Замахшарӣ соҳиби «Кашшоф» дар хонаи Каъба нишаста буду дар фуру баста ва ба таълифи «Кашшоф» машғул шуда. Шайх Начмиддин Умари Насафӣ², соҳиби тафсири «Тайсир» аст, ба дари хонаи Каъба омаду дар бизад.

Замахшарӣ гуфт:

– Кист бар дар?

Гуфт:

– Умар.

Замахшарӣ гуфт:

– Инсариф, яъне баргард.

Насафӣ гуфт:

– Умару ло янсариф.

Замахшарӣ гуфт:

– Изо нукира сурифа, яъне калимаи ғайри мунсариф чун на-кара воқеъ шавад, мунсариф гардад, ба қоидаи наҳвиён.

* * *

Хоча Ғиёсиддин Муҳамади Рашидӣ³, ки аз вузарои бузург аст ва падарони ӯ ба чухудӣ мансубанд, рӯзе ба ҳашамату тачаммул бар тахти равон нишаста буд ва чаҳор писари соҳибчамол онро бардошта буданду аз чое ба чое мебурданд. Яке аз уламои хуштабъ⁴ дар гузаргоҳе истода буд, ки ӯро бигзарониданд. Чун он

---

1. Сураи бисту якум, ояи ҳафтоду нӯҳум.

2. Имом Начмуддин Абуҳафс Умар ибни Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Исмоил ибни Муҳаммад бинни Лукмони Насафии Самарқандӣ Фақеҳи Ҳанафӣ (461-537) таълифоти адида дорад, аз ҷумла: Тайсир фӣ илмиттафсир, «Ҳадия», ҷ.1, с.783.

3. Вай писари Хоча Рашидуддин Фазлуллоҳ буд ва баъд аз падар аз бузургтарин мураббӣни аҳли илму адаб ва аз қаримони аҳди худ ба шумор мерафт. Вазорати Султон Абу Саъид ва Арпоговунро дошт ва дар 21 рамазони 736 ба дасти Амир Алӣ подшоҳ кушта шуд «Таърихи муғул», с.350.

4. Шамсиддин Музаффар. «Мунтахабуллатоиф»-и Убайд, с.90.

сурат бидид, ин оят бихонд, ки: «Бақиятун миммо тарака Оли Мусо ва Оли Ҳорун таҳаммалаху-л-малоикату»¹. Яъне дар тобути сакина боқӣ мондааст аз он чӣ гузоштаанд Мусо ва Ҳорун, ки бармедоранд он тобути сакинаро фариштаҳо.

* * *

Яке аз уламо ба пешнамози қавм ба пеш рафта буд ва дар намози ҷамоат дарпайваста. Ногоҳ дар миёни кироат фуру монд ва «ҳасар»² шуду муктадиён ба ҷиҳати ҳурматдошти ӯ илқои оят намекарданд. Охир ӯ ин оят хонд: «а лайса минкум рачулун рашидун»³. Яъне оё нест дар миёни шумо марди роҳнамоянда?

Яке аз муктадиён чун ин оят шунид, ояи фаромӯшкардаро ба ёдаш овард.

* * *

Рӯзе Хоча Насири Тӯсӣ⁴ дар роҳе савора мерафт. Ва Мавлоно Қутбиддини Аллома⁵, ки шогирди ӯ буд, дар рикоби ӯ мерафт ва бағоят соҳибҷамолу музаллаф буд ва ғубори роҳ бар сари зулфаш нишаста буд. Хоча аз рӯи зарофат ин оят хонд, ки «Эй кош ман хок будаме», яъне он ғуборе, ки бар зулфи ту омехта.

Мавлоно Қутбиддин дар ҷавоб хонд, ки «кофир мегӯяд ин суҳанро, ки «Эй кош хок будаме».

* * *

Дар маҷлиси Малик Ҳусайни Карт⁶, ки аз мулуки тавоиф аст, рӯзе Султон Насруллоҳ фарзанди донишманди шоҳи Сичистон⁷ даромаду паҳлуи малик бинишаст. Баъд аз вай Қозӣ Фатҳуллоҳ, ки аз мӯхташамони замон буд, ба он маҷлис даромад ва хост, ки бар Султон Насруллоҳ муқаддам нишинад. Султон дасти ӯ гирифта, зери дасти худ нишониду гуфт:

---

1. Сураи дувум, ояи дусаду чихилу нӯҳум.

2. Ҳасар: бар вазни басар: ба сухан дар мондан.

3. Сураи ёздаҳум, ояи ҳаштодум.

4. Хоча Насириддин Муҳаммад ибни Муҳаммад ибни Ҳасани Тӯсӣ

Насири миллату дин подшоҳи кишвари фазл,

Ягонае, ки чу ӯ модари замона назод.

Ба соли шашсаду ҳаштоду ду ба зиҳичча

Ба рӯзи ҳаҷдаҳум андар гузашт дар Бағдод.

«Нигористон», с.248 .

5. Қутбиддин Маҳмуд ибни Масъуди Шерозӣ вилодаташ 634 дар Шероз ва вафоташ 710 дар Табриз будааст. «Таърихи мугул», с.506.

6. Малик Муъиззуддин Ҳусайни Карт аз Ғуриён аст. Чихил сол ба азамат дар Ҳирот салтанат кард ва дар соли 771 хичрӣ вафот ёфт. «Аз Саъдӣ то Чомӣ», с.200.

7. Шоҳ Алӣ ибни Малик Насируддини Сичистон малики Қаҳистон. «Таърихномаи Ҳирот», с.449.

– Ҳақ субҳона дар Қуръони маҷид чунин таъйин фармуд, ки: «Изо ҷоа насруллоҳи валфатҳ¹». То ин тартибу таъйинро аз даст надихем.

* * *

Мавлоно Нуруллоҳи Хоразмӣ, ки аз донишмандони муқаррари Ҳирот буд, ба иёдати Мавлоно Муҳаммади Ҷомӣ, ки аз устои маволии замон буд, омад. Ва дар он маҳал босираи мавлоно заиф шуда буду пойҳои ӯ дард мекард ва таби муҳрик дошт. Ба Мавлоно Нуруллоҳ гуфт:

– Заъф бар ман ба масобае ғолиб шудааст, ки ба намози ҷумъа ҳозир наметавонам шуд ва аз ин ҷиҳат бори хотир дорам.

Мавлоно Нуруллоҳ ин оят хонд, ки: «Нест бар нобино гуноҳе, агар ба ҳарбу маҳраб наравад ва на бар лангу на бар бемор, чу инҳо маъзуранд».

* * *

Қозӣ Азд² бағоят фарбеҳ ва часим будааст. Рӯзе бо яке аз уламои баҳҳоси Шероз, ки Мавлоно Подшоҳ ва аз донишмандони муқаррари Шероз буда ва бағоят ҳақирпайкару заифчусса будааст, баҳсе карда ва миёни эшон кор ба ғалзат ва ҳушунат кашид. Иттифоқан пеши рӯи Мавлоно Подшоҳ давооти хурду қаламе ниҳода будааст.

Қозӣ Азд бар сабили таъриз гуфт, ки аз паси он давои овозе меояд. Бубинед, ки дар паси он чӣ чизест? Ва бад-ин киноят нисбат кардааст ўро ба ҳақорати ҷусса.

Мавлоно Подшоҳ дар ҷавоби қозӣ гуфт, ки аз як нутфа беш аз ин мутакаввин намешавад.

Қозӣ аз ин ҷавоб, ки бағоят зебо гуфт, азим хичил ва мунфаил гашт³.

* * *

Марде фосику фочир мӯй бар сар гузошта буд ва ба ҷиҳати гадоӣ ва аҳзи хутом ва сиёнати ҳол худро ба сиёдат шўҳрат дода. Рӯзе марди олиму муттақӣ, ки аслу насаби он мутасаййидро ме-донист, аз пеши вай бигузашту салом накард. Он мард ба вай мутаарриз шуду гуфт:

– Ман аз оли расули Ҳошимӣ бошам ва ту аз уммати ҷадди

---

1. Сураи яксаду даҳум, ояи якум.

2. Қозӣ Азуддин Абдурраҳмон ибни Аҳмад ибни Абдулғаффори Эҷии Шубонқорайи олими машҳури қарни ҳаштум ва соҳиби китоби «Мавоқиф» дар илми калом, вафоташ дар 756 дар Шубонқора будааст. «Шаддулазор», с.67.

3. Ин ривоят бо андаке ихтилоф ба Рашиди Ватвот мансуб аст. «Нигоҳ кунед ба тазкираи Давлатшоҳ, с.87».

манӣ. Туро кай расад, ки аз пеши ман бигзарӣ ва салом накуни? Ва ҳол он ки дар шабонарӯзе чандин бор дар намоз ва ғайри намоз бар ман салавот мефиристӣ. Он ҷо, ки мегӯӣ: «Аллоҳумма салли ало Муҳаммадин ва Оли Муҳаммадин».

Гуфт:

– Ман дар салавот : «Ва олиҳи аттаййибин аттоҳирин» мегӯям ва ту бо ин қайд аз оли ӯ хорич мешавӣ, зеро ки на таййибӣ ва на тоҳирӣ».

* * *

Саййиде ва оме бо ҳам хусумате карданд. Саййид фарёд баровард, ки «Во Муҳаммадо». Ом овоз бардошт, ки « Во Одамо!»

Мардум ӯро гуфтанд:

– « Во Одамо» чӣ маънӣ дорад?»

Гуфт:

– Ӯ чадди худ Муҳаммадро шафеъ сохтааст ва мегӯяд: «Во Муҳаммадо» ва ман чадди худ Одамро шафеъ сохтаам ва мегӯям: «Во Одамо». Ӯро мехнати бисёр мебояд кашид, то исбот кунад, ки фарзанди Муҳаммад аст. Аммо ҳеҷ кас дар ин шак надорад, ки ман фарзанди Одамам.

* * *

Толибилме солах ба дари хонаи бахиле рафту гуфт:

– Чунин ба ман расида, ки ту чизе аз моли худ номзади арбоби истехқоқ кардаӣ ва ман бағоят мустаҳиқ ва фурӯмондаам. Он хоҷа баҳона пеш карду гуфт:

– Ман он чи номзад кардаам, номзади кӯрон кардаам ва ту кӯр нестӣ.

Толибилм гуфт:

– Ғалат дидаӣ, кӯри ҳақиқӣ манам, ки рӯӣ аз раззоқи ҳақиқӣ бартофтаам ва ба сӯи чун ту бахиле шитофта. Ва рӯӣ аз ӯ бигардонид. Хоҷа аз сухани ӯ мутаассир шуд ва аз ақибаш давид ва харчанд дархост кард, ки баргардад, то хидмат ба ҷой оварад, дараҷаи қабул наёфт.

Фасли севум

Дар зарофатҳои Мавлоно Қутбиддини Аллома, ки аз ҷумлаи зурафои илм аст

Мавлоно Саиди Мӯлтонӣ¹ аз шогирдони Мавлоно Қутбиддин аст ва бағоят сиёхчурда буда. Шабе шишаи сиёҳӣ бе вукуфи ӯ

---

1. Ба назар мерасад, ки Саъдуддини Мӯлтонӣ бошад, Убайди Зоконӣ ҳам дар латоифи худ аз ӯ ёд кардааст. «Мунтахаби латоиф»-и Убайд, с.120.

бар фарҷи¹ сафеди вай бирехт ва чанд ҷо сиёҳ шуд ва ӯ ғофил аз он. Пагоҳ фарҷи пӯшид ва ба дарсгоҳ омад. Чун дар ҳавзаи дарс нишаст, асҳоб гуфтанд:

– Мавлоно, чӣ кор аст, кардаӣ?

Мавлоно Қутбиддин гуфт:

– Ҳеч накарда, арақ карда.

* * *

Мавлоно Қутбиддин дар роҳе мерафт. Шахсе аз боме бияфтод ва бар гардани Мавлоно омад, чунон ки мӯҳраи гардани ӯ қусуре ёфт ва чанд рӯз бад-он сабаб соҳиббистар гашт. Ҷамъе аз ақобири вақт ба аёдати ӯ омаданду гуфтанд:

– Махдумо, чӣ ҳол аст?

Гуфт:

– Ҳоли аз ин бадтар чӣ бошад, дигаре аз бом бияфтаду гардани ман бишканад?!

* * *

Мавлоно ба аёдати тарсое рафт, ки ҳамсоияи ӯ буд. Ӯро пурсиш карду гуфт:

– Чӣ ҳол дорӣ?

Гуфт:

– Таб мекунам ва гарданам дард мекунад. Аммо имрӯз табам шикастаст.

Гуфт:

– Умед медорам, ки он низ бишканад².

* * *

Рӯзе Мавлоно ба маҳаллаи яҳудон рафту аҳбору³ аёни эшонро чамъ карду гуфт:

– Маро мешиносед, ки донишманди мусулмонам ва дини исломро ба ман қуввати тамом аст.

Гуфтанд:

– Бале, медонем, ки ту бемисли замону нодираи давронӣ.

Гуфт:

– Дилам аз мусулмонии худ гирифтаст. Агар чихил рӯз маро хидмати шоиста кунед ва атъимаву ашрибае, ки дилам хоҳад, барои ман муҳайё созед, баъд аз он ба дини шумо дарояму оини шуморо тақвият намоям.

---

1. Фарҷи: бо фатҳ, навъе аз қабои бебанди кушодапеш, баъзе тукма афзоянд, бештар бар фарзи чома пӯшанд. «Ғиёс»; ҷаббаи бузургон ва ҷодари занон. «Девони албиса».

2. Аз латоифи Убайд аст. «Мунтахаби латоиф»-и Убайд, с.98.

3. Аҳбор: бо фатҳ, донишмандону аҳбори яҳуд; уламои эшон. «Мунтахаб».

Эшон бо ҳам гуфтанд: Агар Мавлоно Кутбиддин ба ҷониби мо ояд, дини мо басе қувват гирад. Пас меҳмонӣ ва хидмати Мавлоно қабул карданд ва ҳар тақаллуф, ки мумкин буд, ба ҷой оварданд. Чун муддати чихил рӯз бигузашт, омаданд, ки миёод ба сар расид, бояд ки вафо кунӣ.

Мавлоно гуфт, ки ба ҳукми: «Ва атмамноҳо биашарин»¹-дах рӯзи дигар бар ин зиёфат афзоед, то баъд аз он нақли мазҳаб кунам. Чунон карданд. Чун панҷоҳ рӯз тамош шуду вақти он расид, ки Мавлоно ба кеши яҳудӣ нақл кунад, тамоми аҳбори яҳуд чамъ шуданду гирдогирди ӯ даромаданд ва гуфтанд:

– Дар кори хайр таъхир ҷоиз нест ва вақти он расид, ки ба ваъда вафо кунӣ.

Гуфт:

– Эй ҷухудон, шумо аҷиб аблаҳон будаед. Ман панҷоҳ сол аст, ки таому шароби мусулмонон меҳӯраму менӯшам ва ҷомаву либоси эшон мепӯшам, ҳанӯз мусулмон нашудаам. Панҷоҳ рӯз, ки таоми шумо хӯрдам, ки ҷухуд шавам?

* * *

Хабари зарофатҳои Мавлоно ба подшоҳи вақт расид. Хост, ки бо ӯ сӯҳбат дорад ва зарофате кунад. Бифармуд, то таомҳои гуногун тартиб доданд ва ақобири шаҳро ба меҳмонӣ талабиданд ва маҷлиси олий орошанд. Пас ба эҳзори Мавлоно фармон дод ва ӯро бар ҳамаи ҳозирон муқаддам нишонид ва таъзими ӯ камоянбағӣ ба тақдим расонид. Чун суфра кашиданд ва табақҳои таом пеш чиданд, табаке сарпӯшида пеши Мавлоно оварданд, ки ҳеҷ кас воқиф набуд, ки дар табақ чист! Ва подшоҳ дар хилват муқаррар карда буд, ки нарҳои гӯсфандонро алоҳида пухта буданд ва бар он табақ ниҳода ва сарпӯшида. Чун сарпӯш бардоштанд ва ҷашми ақобир бар он афтод, донишанд, ки подшоҳ ба Мавлоно зарофат кардааст, дарҳам нигаристанд, ки оё Мавлоно дар баробари он чӣ хоҳад гуфт. Чун Мавлоно онро бидид, бе тааммул бонг бар ходим зад, ки чаро ғалат кардаӣ ва табакеро, ки барои ҳарам тартиб додаанд, ин ҷо овардаӣ?

Хуззор, ки он бишуниданд, нуҳуфта хандиданд ва подшоҳ хичил шуд ва аз зарофати худ пушаймон гашт².

---

1. Сураи ҳафтум, ояи сию ҳаштум.

2. Убайди Зоконӣ ин зарофатро ба Султон Маҳмуд ва Талҳак нисбат додаст. «Мунтахаби латоиф»-и Убайд, с.112.

Фасли чаҳорум Дар зарофатҳои қузот

Подшоҳи Ироқ ба қозии Қум ин тавқеъ навишт, ки: «Айюҳал қозӣ, биқум қад азалноқа фа қум», яъне эй қозии шаҳри Қум, азл кардем туро аз маснади қазо, барҳез!

Чун ин тавқеъ ба қозӣ расид, гуфт:

– «Валлоҳ, мо азалатанӣ илло ҳазиҳиссаҷъати», яъне савганд ба Худой, ки азл накардаст маро ва боиси азли ман нашудааст, магар сачъе, ки дар лафзи Қум воқеъ аст, ки яке номи шаҳр асту дигаре амри барҳостан¹.

* * *

Марде пеши қозӣ бар зани соҳибҷамол даъво карду гуфт:

– Эй қозӣ, ҳуччате дорам ҳамчун чароғ равшан.

Қозӣ ба он ҷамила майл карда буд, гуфт:

– Биншон чароғро, ки субҳ тулӯъ кардааст.

* * *

Зане бо шавҳар назди қозӣ шуд ва аз ӯ шикоят кард. Ва он зан ду чашми хуб дошту боқӣ чеҳраи ӯ бағоят зишт буд ва рӯи худ суст баста буду гуфтушунид мекард. Чун қозӣ он чашмони зебо дид, майли ӯ карду шавҳари занро гуфт:

Бад-ин заифаи мазлума чаро қафо мекуни?

Мард майли қозӣ дарёфту чодар аз сари зан даркашид ва рӯи ӯро бараҳна кард.

Гуфт:

– Эй қозӣ, ин зан бо чунин рӯи зишт бар ман ин ҳама ноз мекунад. Қозӣ чун рӯи зишти ӯ бидид, гуфт:

– Эй зан, барҳез, ки чашмони ту мазлум асту рӯи ту золим.

* * *

Зане ҷамила шавҳарро назди қозӣ бурду гуфт:

– Зани ҷавонам ва шавҳар ба ҳоли ман намепардозаду шаб ҳама шаб пушт ба ҷониби ман хоб мекунад.

Мард гуфт:

– Эй қозӣ, дурӯғ мегӯяд ва ман ҳар шаб се навбат хидмат ба ҷо меорам ва зиёда бар ин қувват надорам.

Зан гуфт:

– Ман ба камтар аз панҷ бор хурсандӣ наёбам ва ба ҳеч ҳол аз ин адад чизе кам накунам.

Қозӣ гуфт:

---

1. Ҳикояти чаҳорум аз мақолаи «Чаҳор мақола» аст бо тағйир ва таҳриф.

– Аҷаб ҳолест. Ҳеч даъво пеши ман наҷафтод, ки на маро чизе дар сари он боист кард. Акнун барои фазли хусумати шумо ду бори дигарро худ ўҳда гирифтаам, то адади панҷгона тамом шаву ду низоъ аз миёни шумо бархезад.

Мард гуфт:

– Зихӣ қозии мушфиқи меҳрубон ва зихӣ қозии мутадаӣйини муслмон.

* * *

Зане пеши қозӣ Муҳаммад Имоми Ҳиравӣ омаду гуфт:

– Эй қозӣ, шавҳар маро дар ҷойгоҳе танг нишонда ва ман аз он ба тангам.

Қозӣ гуфт:

– Хомӯш, ки ҳарчанд ҷойгоҳи занон тангтар аст, беҳтар аст.

* * *

Ду мард пеши қозӣ Муҳаммад омаданд. Яке бар дигаре даъво кард, ки ин мард маро гайдӣ гуфт. Ва гувоҳи вай чунин гувоҳӣ дод, ки ўро занчалаб гуфт.

Қозӣ гуфт:

– Ин гайдӣ даъво мекунад ва он занчалаб гувоҳӣ медиҳад, ман дар миёни эшон чӣ ҳукм кунам?

* * *

Шахсе назди қозӣ Муҳаммад омаду даъво кард, ки фалон маро гуфтааст, ки гуҳ махӯр.

Гуфт:

– Ғалат гуфтааст, ту бирав, кори худро бош.

Фасли панҷум

Дар зикри баъзе аз фаросатҳои қозӣ Шурайх¹, ки аз ҷумлаи тобеъин аст ва насабкардаи Ҳазрати Амиралмўъминин (а) аст дар вилояти Куфа

Гўянд, зане бошавҳар ба маҳкамаи вай омад, вақте ки Шаъбии Куфӣ², ки аз қибори уламои замон буд, дар маҳкама пеши вай нишаста буд. Зан оғози гиря ва зорӣ карду аз шавҳар шикоятӣ беҳад намуд ва бисе ашк аз дида бирехт, чунон ки Шаъбиро дил бар вай бисўхт. Ва қозӣ Шурайхро гуфт:

---

1. Шурайх ибни ал-Ҳорис ибни Қайс ибни ал-Ҷаҳим, қунияташ Абу Умайя. Вафоташ санаи 78 ҳиҷрӣ. «Табақот», ҷ.6, с.90.

2. Абу Умар Омир ибни Шароҳил ал-Ҳумайрӣ аш-Шаъбӣ ал-Куфӣ, вилодаташ дар соли 19 ё 20 дар Куфа буд ва ба ривояти саҳеҳ дар санаи 104 вафот ёфт. «Райҳонатуладаб», ҷ.2, с.327.

– Чунин менамояд, ки ин зан мазлума асту ҳақ ба ҷониби ӯст.

Қозӣ гуфт:

– Бародарони Юсуф (а) золим буданду мегиристанд, яъне омаданд бародарони Юсуф, баъд аз он ки ӯро дар чоҳ андохтанд назди падари худ шабонгоҳ ва бардурӯғ мегиристанд.

Шаъбӣ хомӯш гашту қозӣ дар он муҳим печид, то бар Шаъбӣ ва аҳли маҷлис зоҳир шуд, ки ҳақ ба ҷониби шавҳар будааст ва зан ба дурӯғ мегирифта. Шаъбӣ бар фаросати қозӣ офарин гуфт.

* * *

Ду тан пеши қозӣ Шурайҳ омаданд ва яке бар дигаре моле хатир даъво мекард ва он дигаре инкори сирф менамуд ва суханони парешон мегуфт. Қозӣ дар миёни гуфтугӯи мункир аз ӯ сухане шунид, ки мутазаммини иқрор буд. Қозӣ яқин донист, ки ӯро он мол доданист. Ҳукм кард ба адои мол. Мункир оғози фарёд кард, ки, айюҳалқозӣ, ҳанӯз муҳофия ношуда ва гувоҳ гувоҳӣ надода, чӣ гуна ҳукм мекуни ба адои мол?

Қозӣ гуфт:

– Гувоҳ гувоҳӣ дод.

Мункир гуфт:

– Кадом гувоҳ?

Гуфт:

– Хохарзодаи холаи ту, яъне ту иқрор кардӣ.

* * *

Марде дар саҳрое холи аз мардум дар пой дарахте ҳазор динор дафн карду ба сафар рафт. Баъд аз муддате, ки бозомад ва бар сари он рафт, дид, ки беҳи дарахтро кофтаанд ва заминро шикофта ва зарро бурдаанд. Дуд аз ниҳодаш баромад ва бетоқат шуда, назди қозӣ Шурайҳ рафт ва дар хилват сурати ҳол бар ӯ арз кард. Қозӣ гуфт:

Бирав ва баъд аз се рӯз назди ман оӣ. Лекин дар ин се рӯз холи худро ба ҳеч офарида зоҳир мақун.

Он мард бирафт ва қозӣ табиби шаҳро, ки марчаъи хавосу авом буд, талабид ва дар хилвате аз ӯ пурсид, ки беҳи фалон дарахт ҳеч хосияте ва манфиате дорад?

Гуфт:

– Бале, хавоси он бисёр аст ва манфиат бешумор.

Гуфт:

– Дар ин айём ҳеч касро ба беҳи он дарахт муолиҷа кардаӣ?

Гуфт:

– Оре, пеш аз ин ба як моҳ фалон мард беморие дошт, ки илоҷаш мунҳасир дар беҳи он дарахт буд. Ман он дарахтро ба ӯ нишон додам ва ӯ ба он муолиҷа шифо ёфт.

Қозӣ табибро видеоъ карду филҳол кас фиристод ва он мардро талабид ва дар хилват ӯро пеши худ нишонид ва ба рифқу мудоро оғози мавъизату насиҳат кард ва чанд ояту ҳадис дар тарғибу тарбият бар ӯ хонд ва дили ӯро нарм гардонид ва ба ҳусни тадбир аз ӯ иқрор бозкашид ва он мард ҳазор динорро, ки дар пой дарахт ёфта буд, ба соҳибаш боздод.

* * *

Рӯзе ду мард назди қозӣ Шурайх омаданд ва яке бар дигаре моли хатир даъво кард ва ӯ инкори сирф намуду гуфт:

– Ман ҳаргиз ин муддаиро надидаам ва бо ӯ ҳеч ҷо муомила накарда. Қозӣ аз муддаӣ пурсид, ки кучо ин зар ба вай додӣ?

Гуфт:

– Дар пой фалон дарахт, дар фалон саҳро ва аз шаҳр то он дарахт се мил роҳ аст.

Гуфт:

– Бирав, аз он дарахт ду барги тоза биёр, то ман аз эшон гувоҳӣ талабам ва эшон он чи ҳақ аст, ба ман хоҳанд гуфт.

Муддаӣ ба талаби баргҳо рафт ва мункир мунтазир бинишаст. Қозӣ муҳиммоти дигарон дар миён овард ва он машғулӣ тамом кард ва дар гармиҳои мулофиа, ки мункирро ғафлате шуда буд, рӯй ба вай кард, ки он мард ба он дарахт расида бошад?

Гуфт:

– Не, ҳанӯз нарасида бошад.

Қозӣ гуфт:

– Агар ба вай дар пой он дарахт муомила накардаӣ, чӣ медонӣ, ки дур аст ё наздик?

Мункир хичил ва мунфайл шуд ва қозӣ ба рифқу мулоимат ва мавъизату насиҳат ӯро мулоим сохт, то аз инкор ба иқрор бозгашт ва чун муддаӣ баргҳоро овард, қозӣ гуфт:

– Баргҳои ту пеш аз омадан гувоҳӣ доданд ва муомила аз ҳам гузашт.

Пас мункир дасти муддаӣ гирифта, аз маҳкама ба хона овард ва мол таслими ӯ кард.

Фасли шашум

Дар зикри баъзе аз фаросатҳои қозӣ Аёс, ки аз машоҳири уламо ва фуқаҳост ва вай Аёс ибни Муовия ибни Қуррат ибни Аёси Мазанист, аз қабилаи Мазания ва кунияти ӯ Абувосила аст¹ ва Басрист ва адлу сиқа дар ҳадис ва ғайруху ва Аёс масоили фуқаҳоро бағоят мустаҳзир буда ва бисёр хозирҷавоб будааст

Рӯзе фузуле бар ӯ эътироз кард, ки чаро дар ҷавоби масоил таъҷил мекуни?

Аёс гуфт:

– Бар дасти ту чанд ангушт аст?

Гуфт:

– Панҷ.

Аёс гуфт:

– Дар ҷавоби ман чаро таъҷил кардӣ ва тааммули вофӣ ба ҷой наёвардӣ?

Гуфт:

– Аз барои он ки ҳочати тааммул набуд.

Аёс гуфт:

– Ман низ дар масоил инчунинам ва мӯҳтоҷ ба тааммул нестам.

* * *

Ҷамъе аз фузало се эътироз ба Аёс карданд: Яке он, ки дар ҷавоби масоил таъҷил мекуни. Дувум он, ки бо арзол ва авбоши қавм сӯҳбат медорӣ. Севум он, ки либос бе такаллуф мепӯшӣ. Аёс дар ҷавоб ба яке аз он муътаризин гуфт:

– Аз ту суоле дорам.

Гуфт:

– Бипурс.

Гуфт:

– Се зиёд аст ё ҷаҳор?

Муътариз бихандиду гуфт:

– Ҷаҳор.

Аёс гуфт:

– Чаро дар ҷавоби ман таъҷил кардӣ?

Гуфт:

– Барои он ки ҳочат ба тааммул набуд.

Аёс гуфт:

– Ҷавоби ман низ дар масоил аз ин қабил аст. Дигар он, ки бо

---

1. Ба соли 122 дар 76-солағӣ даргузашт. «Луғатнома».

арзол барои он менишинам, ки эшон маро хидмат кунанд ва аз ман тамаъи хидмат надоранд ва агар бо аиззаву акобир нишинам, маро хидмати эшон бояд кард ва қувваи он надорам. Дигар он, ки либос чунон пӯшам, ки ӯ хидмати ман кунад, на чунон ки маро хидмати ӯ бояд кард.

* * *

Ду зан як гурӯҳаи¹ ресмон ба маҳкамаи Аёс оварданд ва яке ҳар якеро даъво бар он буд, ки он ресмон аз они ӯст. Аёс миёни эшон тафриқ кард. Пас аз як зан пурсид, ки ин ресмонро бар чӣ чиз печондаӣ?

Гуфт:

- Бар қитъаи чӯб.

Аз он дигаре пурсид.

Гуфт:

- Бар поре карбос.

Аёс бифармуд, то ресмонро боз карданд ва аз даруни он қитъае чӯб бурун омад, ресмонро ба он зан дод, ки рост гуфта буд ва дурӯғгӯйро чанд тозиёна бифармуд.

* * *

Аз қозӣ Низомиддини Ҳиравӣ валади Мавлоно Ҳоч Муҳаммади Фароҳӣ² замони Ҳокони мағфур Султон Ҳусайн Мирзо³ мисли ин фаросате воқеъ шуд. Ва он чунон буд, ки ду кас дасторе ба маҳкамаи ӯ оварданду даъвои ҳар як он буд, ки дастор аз они ӯст. Қозӣ ба фаросате, ки дошт, бар яке бадгумон шуду ӯро гуфт:

– Бархезу дасторро бубанд, чунон ки одати туст. Он мард бубаст ва чизе зиёда омад.

Дигареро бифармуд, то бубаст ва рост омад. Ҳукм кард, ки дастор аз ин мард аст, ки рост баст ва баъд аз таҳқиқи балеғ ва таҳдиду ваъид козиб иқрор кард ба кизби худ ва қозӣ ӯро аз кизб тавба дод.

---

1. Гурӯҳа: гулӯла. «Бурҳон».

2. Қозӣ Низомиддин Муҳаммад, писари аршади Мавлоно Ҳочӣ Муҳаммади Фароҳист ва Мавлоно Ҳочӣ Муҳаммад аз азоими фуқаҳои замони Абулқосим Бобури баҳодур буд... «Мазороти Ҳирот».

3. Султон Ҳусайн ибни Амир Мансур ибни Бойқаро ибни Умаршайх, ибни Амир Теури Қурагонӣ, мулаққаб ба Камолиддин ва мутахаллис ба Ҳусайнӣ дар соли 878 ба салтанат нишасту дар ёздаҳуми зулҳиҷҷаи соли 911 вафот ёфт, девони шеърӣ форсӣ дорад...

Фасли ҳафтум Дар зикри баъзе аз латоифи фуқаҳо

Шахсе дар маҷлисе, ки мазаммати Ҳаҷҷоч ва зулми ӯ мекарданд, ба талоқи зан савганд хӯрд, ки Ҳаҷҷоч дӯзахист. Мардум ӯро маломат карданд, ки чун ҳақиқати ҳол маълум несту ҳукм бар оқибату хотимат аст, чаро ту ин иборат бар забон овардаӣ?

Ва ҷамъе ҷазм карданд, ки зан бар ӯ талоқ шуд, ки савганд бар ғайб хӯрд. Он мард малул шуду назди Амр ибни Убайд омад, ки афқҳ ва авраъ ва атқои замон буд. Ва қисса пеши ӯ бозгуфт.

Амру гуфт:

- Зани худ нигоҳ дор, ки агар худои таъоло Ҳаҷҷочро бо он ҳама мазолими ибод, ки дар гардани ӯст, биёмурзад ва ба дӯзах бифиризад, бо ту низ ба ин як гуноҳ музойиқа нахоҳад кард.

* * *

Садрушшариъа аълам ва афқҳи замони худ буда ва табъи латиф дошта. Гӯянд, аҳёнан табаннуче¹ мекарда ва кафе аз банҷ ба қор мебарда. Шахсе аз ӯ пурсид, ки дар банҷ чӣ гӯӣ?

Гуфт:

- “Ячибул каффу анҳу”, яъне вочиб аст “каф” аз ӯ. Ва “каф” дар луғати араб ба маънии “манъ” аст ва дар порсӣ “кафи даст”. Ва ба ин зарофат ҷавоби ӯ гуфт.

* * *

Маъмун ар-Рашид бо Абуюсуф, ки фақеҳи аср буд ва зарифу хуштабъ оғози мутойиба кард ва аз рӯи зарофат гуфт:

- Аз ту масъалае мепурсам, ба тааммул ҷавоб гӯӣ.

Гуфт:

- Он чӣ донам, арза дорам.

Гуфт:

- Гӯсфанде аз касе бихарид ва он гӯсфанд пушкиле андохт, чунон ба зарб, ки ба чашми роҳгузаре омаду ӯро кӯр сохт. Дий-ти чашми роҳгузар бар боеъ аст ё муштарӣ?

Гуфт:

- Бар боеъ.

Маъмун пурсид, ки аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

- Аз он ҷо ки дар вақти фурӯхтан мардумро танбеҳ накарда-

---

1. Табаннуч – банг хӯрдан.

аст, ки дар мақбади гӯсфанд туфанге ва манчаникест, ки мардумро кӯр месозад, то мардум ҳазар кунанду аз паси ӯ нараванд.

* * *

Фақеҳеро пурсиданд, ки сар дар кадом рӯз тарошем ва нохун дар кадом рӯз гирем ва шориб дар кадом рӯз чинем?

Гуфт:

– Дар рӯзи дарози шанбе, яъне ҳар рӯз ки мӯю нохуну шориб дароз шуда бошад ва болида гашта, бибояд чид.

* * *

Абӯмансури Сичистонии фақеҳро пурсиданд, ки чун дар саҳрое бар сари чашмае расем ва хоҳем, ки ғусле барорем, рӯй ба кадом самт кунем?

Гуфт:

– Ба самти чомаҳои худ, то дузд набарад.

* * *

Чавоне назди фақеҳе омад, ки зани ҷамила дораму дилам боз бастаи ӯст. Ва ӯ нозукмизоч асту тоқату қуввати хамир кардану нон ва оташ пухтан ва чома шустану хона рӯфтани надорад. Ва дасти он надорам, ки канизаке бихарам, ки хидмати хона кунад. Мехоҳам зани хидматгор бихоҳам, ки ин корҳо аз дасти ӯ ояд ва чунин зане пайдо кардам. Аммо хешони ӯ розӣ намешаванд ва мегӯянд, то зани нахустинро талоқ надихӣ, мо духтар ба ту надихем. Акнун аз ту илтимос дорам, ки маро ҳилате омӯзӣ, ки ин занро бихоҳам ва маҳбубаи ман талоқ нашавад.

Гуфт:

– Занатро бигӯӣ, то ба гӯристон равад ва чун аз ту талоқи зан хоҳанд, бигӯӣ, ғайри он зане, ки дар гӯристон дорам, ҳар кӣ бошад, талоқ додам ва хешони зани дувум гумон баранд, ки ту зане мурда дорӣ дар гӯристон ва духтар ба ту диҳанд.

Чавон он ҳила ба кор бурд ва зани дигар ба ҳиблаи никоҳи худ овард.

Фасли ҳаштум

Дар зикри баъзе аз зарофатҳои носеҳон ва воизон

Рӯзе подшоҳе ба пояи минбари воизи ҳақгӯе омад. Воиз дар аснои насихат ӯро ба номи аслии худ муҳотаб сохт. Подшоҳ аз он сурат истихфوف дарёфту ғазаб бар ӯ муставлӣ шуд. Аммо

худо барои маслиҳати мулк нигоҳ дошт. Ва чун маҷлис мунқазӣ шуд, яке аз маҳрамонро ба гиламандӣ назди вай фиристод.

Он маҳрам гуфт:

– Итоати улуламу ва таъзиму тақрими ӯ вочиб аст. Боистӣ, ки ту подшоҳро ба куният ёд мекардӣ, на ба ном.

Воиз гуфт:

– Худои таъоло бехтарини одамиёнро ба ном ёд мекунад, он чо ки мефармояд: – “Ва мо Муҳаммадун илло расулун”¹. Ва бадтарини одамиёнро ба куният, он чо ки мефармояд: – “Таббат ядо Абӣ Лаҳабин ва табба”².

Чун маҳрам он ҷавобро ба подшоҳ овард, ӯро хуш омаду барои воиз хилъати хоса ва зар фиристод.

* * *

Тавонгаре воизе хуштабъро ангуштарини заррин дод, ки нигин надошт ва илтимос намуд, ки маро бар сари минбар дуо кун. Воиз ӯро бар ин ваҷҳ дуо кард, ки бор, Худоё, ӯро дар бихишт қасре дех, ки сақф надошта бошад. Баъд аз он ки аз минбар фуруд омад, тавонгар пеш рафт ва мусофиха намуд.

Пас гуфт:

– Эй маҳдум, ин чӣ навъ дуо буд, ки дар ҳаққи ман кардӣ?

Гуфт:

– Агар ангуштарини ту нигин медошт, қасри ту низ сақф медошт.

* * *

Абулалои Мурӯй воизе будааст машхуру маъруф ва риёмавзӯ. Рӯзе бар сари минбар гуфт:

– Мардум маро мурӯй мегӯянд ва ҳол он ки дар камоли сидку ихлосам ва аз шоибаи рибову самъа халосам ва ҳамеша дар ихқои тоот ва сатри ибодот мекушам ва хайроту мубарротии худро аз чамиъи барриёт мепӯшам. Дӯш сад рақъат намоз гузордам ва имрӯз рӯзадорам ва сад дирам тасаддуқ кардам ва имшабу фардо низ ҳамин тоат ба чо хоҳам овард. Ва ҳар чӣ дорам дар роҳи Худои таъоло садақа хоҳам дод ва онро ба ҳеч аҳаде зохир нахоҳам кард. Ва он миёни ману Худои ман аст.

* * *

Роқими ин хуруф, вақте ки дар Мовароуннаҳр буд, аз баъзе

---

1. Сураи севум, ояи як саду сию ҳаштум.
2. Сураи яқсаду ёздаҳум, ояи якум.

акобир истимоъ намуд, ки Дарвеш Аҳмади Самарқандӣ¹ до-нишманд ва бағоят ориф буд ва дар мақсураи Ҳирот ваъз ме-гуфт. Ва ҳамаи уламо ва урафои Ҳирот ба маҷлиси ӯ ҳозир ме-шуданд. Ва касеро бар ӯ мачоли эътироз набуд, бо он ки сухано-ни ғомиз аҳли тавҳидро далер мегуфт. Зеро ки онро муаккад ме-сохт бо оёт ва аҳодис. Рӯзе чанд тарки ваъз кард. Баъд аз он ки машғул шуд, гуфт:

– Воизон ду қисманд. Аввал онон, ки ба ҳамагӣ рӯй дар Ҳақ доранд ва пушт бар халқ ва боиси эшон бар ваъз гуфтан иёлои калимаи Ҳақ аст ва икмоли шафқат ва раъфат бар халқ. Пас эшон доим ваъз гӯянд ва таътил ҷоиз надоранд. Қисми дувум ононанд, ки ба ҳамагӣ рӯй бар халқ доранд ва пушт бар Ҳақ ва ғарази эшон аз ваъз гуфтан ҷамъи ҳутоми дунявӣ ва талаби ҷоҳи худнамоист. Пас ин тоифа низ доим ваъз гӯянд ва таътил раво надоранд. Ва дар воқеъ ман аз қисми аввал нестам, ки ба ҳамагӣ рӯи худ дар Ҳақ дошта бошам, балки давои нафси ман бисёр аст. Ва дар ваъзи худ аърози фосида дорам ва дар нафсуламр аз қисми дувум нестам, зеро ки дар ваъз гуфтан ниятҳои солеҳ низ дорам ва ҳиммат бар сидқи ҳол ва мақол мегуморам. Пас ман гоҳе ваъз мегӯям ва гоҳе таътил менамоям.

---

1. Мавлоно Дарвеш Аҳмад аз асҳоб ва муридони Зайниддини Хофӣ (838), ва-фоташ дар соли 874 ҳиҷрӣ ва қабраш Гозургоҳ. Поёни қадами ҳазрати Шай-хи Исломи. «Мазороти Ҳирот».

БОБИ ҲАШТУМ
ДАР ЛАТОИФИ ҲУКАМОИ МУТАҚАДДИМИН
ВА МУТААХХИРИН ВА ҲИКОЊТИ АЧИБАИ
МУАББИРИН ВА МУНАҶЧИМИН

Фасли аввал

Дар латоиф ва фавоида мутақаддимин

Дар «Наводир»-и Саълабӣ аз сулосиёти ҳукамои мутақаддимин нақл карда, ки се касанд, ки эшонро дар бадхӯй маъзур бояд дошт: Соим ва мариз ва мусофир. Се касанд, ки мадорову мувосо бо эшон лозим аст: Султон ва мариз ва қарзхоҳ. Се касанд, ки бо эшон истихфоф нашояд: Султону олим ва муҳосиб, ки дар истихфофи султон дунё фосид шавад ва дар истихфофи олим дин фосид шавад ва дар истихфофи мусоҳиб мурувват фосид шавад. Се чиз аст, ки аз бузургон хидмати он айб нест: Падару меҳмон ва марқаб. Се чиз аст, ки роҳат ҷуз дар муфориқати он нест: Дирамҳаридаи дузд ва зани бадхӯй ва дандони мутаҳаррик.

* * *

Луқмони ҳаким сиёҳчурда буд. Касе ўро ба бандагӣ гирифт ва муддате хидмат мефармуд ва аз вай осори илм ва ҳикмат мушоҳида менамуд. Рӯзе хоҷа ба расми имтиҳон вайро гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва беҳтарини аъзои ўро ба назди ман ор.

Луқмон гӯсфандро бикушт ва дилу забонаш пеши хоҷа овард. Рӯзи дигар гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва бадтарини аъзояш биёвар.

Луқмон гӯсфанде дигар бикушт ва ҳам дилу забонаш овард.

Хоҷа гуфт:

– Ин чӣ гуна аст?

Гуфт:

– Ҳеч чиз беҳ аз дилу забон нест, агар пок бошад ва ҳеч чиз бадтар аз он нест, агар нопок бошад.

* * *

Ҳаким Аристотелис дар роҳе мерафт. Ҷавоне соҳибчамол пеш омад. Ҳаким аз ў суоле кард. Ҷавобе аблаҳона боз дод.

Ҳаким гуфт:

– “Байтун ҳасанун, лав кона фиҳи сокинун”, хонаи хубест, агар касе дар ў сокин будӣ.

* * *

Ҳаким Ҷолинус дар роҳе мерафт. Ҷавоне соҳибчамол пеш

омад. Аз ӯ чизе пурсид. Чавобе дурушт боздод ва турушрӯй кард.

Ҳаким гуфт:

– “Иноу заҳабин фиҳи халлун”, яъне зарфест заррин, ки сирка дар ӯст.

* * *

Букроти Ҳаким сухан дар ҳикмат мегуфт. Ҷоҳиле бо вай муъориз шуду гуфт:

– Мардум ин сухан аз ту қабул намекунанд ва мусаллам намедоранд.

Ҳаким гуфт:

– Сухан мебояд, ки дар нафсуламп саҳеҳ ва савоб бошад. Бар ман лозим нест, ки мардумро таклиф кунам, ки аз ман қабул кунанд.

* * *

Мӯбади мӯбадон ҳаким ва донишманд ва қозиюлқузоти Мадоин буд ҳам дар замони Кубод ва ҳам дар замони писараш Анӯшервон. Вақте дар фасли баҳор, ки мардум чорпоёнро ба алаф сар дода буданд, бомдоде ҳамроҳи Кубод рикоб бар рикоб меронд. Ва Кубод аз ӯ дар ҳикмат сухан мепурсид. Дар он асно маркаби мӯбад, ки шаб алафи бисёр хӯрда буд, ба дафъи зайл қавоими худро аз дум то сум биёлуд ва мӯбад аз он сурат бағоят мунфайл шуд. Кубод барои рафъи инфиоли ӯ сухане дар миён андохту гуфт:

– Аз одоби сӯхбати мулук чизе бигӯй.

Гуфт:

– Яке аз одоб он аст, ки касе дар шабе, ки бомдодон бо подшоҳ саворӣ хоҳад кард, маркаби худро он қадар алаф надихад, ки мӯчиби инфиоли вай гардад.

Кубод мӯбадро бад-он сухан таҳсин карду гуфт:

– Бад-ин ҳусни қиёсат ва сидқи фаросат аст, ки расидаӣ бад-он мартаба, ки расидаӣ.

Фасли дувум

Дар латоиф ва фавоиди ҳукамои мутааххирин

Дар «Наводир» – и Саълабӣ аз рубоиёти ҳукамои мутааххирин нақл карда, ки чаҳор чиз аст, ки мӯхтоҷ ба чаҳор чиз аст:

1. Ҳасаб ба адаб; 2. Сарварӣ ба амн; 3. Қаробат ба муваддат; 4. Ақл ба тачриба.

Ва чаҳор чиз аст, ки андаки он андак нест: қарзу оташ ва душману мараз ва чаҳор чиз аст, ки ақбаҳи қабоеҳ аст:

1. Газаб аз умаро; 2. Кизб аз уламо; 3. Бухл аз агниё; 4. Фаҳш аз нисо.

* * *

Аз ҳакиме суол карданд, ки аъзами мардум назди ту кист?

Гуфт:

– Он кас, ки ба вай мӯхточтарам дар умур.

* * *

Аз ҳакиме суол карданд, ки кадом суҳан рост аст, ки ногуфта-наш авлост.

Гуфт:

– Мадҳи худ бар сифоти ҳасана, ки нафс ӯро ҳосил бошад.

* * *

Ҳакиме гуфтаст, ки дӯсти содиқ нафси дувум аст ва чашми се-вум.

* * *

Ҳакиме гуфтаст, ки раво набувад хурдонро, ки бар бузургон тақаддум чӯянд, илло дар яке аз се мавзё: “Изо сору лайлан ав хозу сайлан ав вачаҳу хайлан”, аввал он ки чун сайр кунанд дар шаб, хурдонро пеш рафтани барои муҳофизати бузургон равост, дувум он ки чун ба селобе расанд, пеш рафтани хурдон равост, ҳам барои эҳтиёт ва ҳифзи бузургон; сеум он ки чун рӯй ба лашкари аъдо оранд, пеш рафтани хурдон равост ҳам барои дафъи аъдо ва ҳимояти бузургон.

* * *

Яке аз ҳукамо насабе чунон ки бояд надошт. Яке аз бузургзодагони чоҳил ба вай таарруз карду гуфт:

– “Насабак орун алайка”, яъне аслу насаби ту, эй ҳаким, ор аст бар ту.

Ҳаким гуфт:

– “Анта орун алайҳи”, яъне ту бо ин чаҳлу нодонӣ орӣ бар насаби худ.

* * *

Қоҳиле бар сабили таарруз ҳакимеро гуфт:

– Чаро аз даҳони ту бӯи бад меояд?

Гуфт:

– Азбаски маойиби ту дар сина нигоҳ доштаам, дар нафас сироят кардааст.

* * *

Тавонгаре ҳакимеро гуфт:

– Сад динор зар дорам, мехоҳам ба ту диҳам. Маслиҳат чун мебинӣ?

Гуфт:

– Агар дихӣ, туро беҳтар ва агар надихӣ, маро беҳтар, яъне агар бидихӣ, миннате бар ман дорӣ ва агар надихӣ, аз бори миннати ту халос бошам.

* * *

Бахиле ҳакимеро дид, ки ба меҳнати бисёр санг аз маъдани нукра меканд ва реза месохт, баъд аз он мегудохт ва қурозае ҳосил мекард ва ба он маош мегузaronид.

Бахил гуфт:

– Эӣ ҳаким, чун ваҷҳи маишат аз ин осонтар муяссар аст, ин ҳама меҳнат чаро мекашӣ?

Гуфт:

– Бо ин меҳнату машаққат зар ҳосил кардан бар ман ҳазор бор осонтар аст, ки аз мушти ту як фулус берун овардан.

Қитъа:

Ба дандон раҳна дар фӯлод кардан,
Ба нохун роҳ дар хоро буридан,
Ба оташдон фуру рафтани нагунсор,
Ба пилки дида оташпора чидан,
Ба фарқи сар ниҳодан сад шутур бор,
Зи машриқ чониби мағриб давидан
Басе бар Қомӣ осонтар намояд,
Ки бори миннати дунон кашидан.

Фасли севум

Дар фавоид ва латоифе, ки ҳукамои мутақаддимин ва мутааххирин фармудаанд дар никоҳу таъом ва шаробу самоъ

Ҳакимеро пурсиданд, ки чӣ гӯӣ дар ҳаққи никоҳ?

Гуфт:

– “Фихӣ фараҳу шаҳрин ва ҳамму даҳрин ва сақлу маҳрин ва касру заҳрин”, яъне кадхудой як моҳ шодмонист ва баъд аз он ҳамаи умр андӯҳи ҷовидонӣ, дигар гаронии кобини чун кӯҳ ва дигар шикастани пушту камар аз бори андӯҳ.

* * *

Ин заиф, ки роқими ҳуруф аст, дар боби тааххул аз бузурге истимоъ дорад, ки мефармуд: мубоширати завҷа дар шаби аввал ба майли табиат аст ва боқии умр ба тариқи мурувват.

* * *

Ҳакиме баъд аз кадхудой гуфтааст, то мо мучаррад будем, кадхудоен гунг буданд, яъне моро ба насиҳат манъ мекарданд.

Акнун ки мо кадхудо шудаем, мучаррадон кар гаштаанд, яъне насиҳати мо намешунаванд.

* * *

Ҳакиме гуфт:

– Кадхудой хоҳест амик, ки ҳар кӣ дар ӯ афтад, гӯ, дигар раҳой чашм мадор.

Гуфтанд:

– Оё ҳаргиз аз он тавон раст?

Гуфт:

– Агар харсанге бар сари он наниҳанд, раҳой мумкин аст.

Пурсиданд, ки он харсанг чист?

Гуфт:

– Зан ҳар фарзанде, ки бизояд, харсанге бар сари он чоҳ ниҳад.

* * *

Ҳакиме дар боби таом гуфтааст: Чун касе туро заиф кунад ва нонаш тоза бошаду обаш сард ва намакаш сафеду таррааш сабз ва сиркааш сурх “Фа қад таммат зиёфатуху”, меҳмонии ӯ тамому комил аст.

* * *

Чухуде аз ҳакиме пурсид, ки Худои таъоло дар каломе, ки ба Абулқосим Муҳаммад Мустафо (с) фармуда гуфтааст: “Аз тару хушк ҳеҷ чиз нест, магар он ки дар китоби равшан, яъне Каломуллоҳ воқеъ аст. Акнун бигӯ, ки илми тиб дар қучо воқеъ аст?”

Гуфт:

– Он чо, ки фармудааст: “Бихӯреду биёшомед ва исроф маку-нед”, яъне бисёр нахӯред, чун сари ҳамаи бемориҳо бисёр хӯрдан аст.

* * *

Аз ҳакиме суол карданд, ки кадом таом атяб¹ ва алазз² аст?

Гуфт:

– Чӯъу, яъне гуруснагӣ, ки чун ғолиб шавад, ҳар таом, ки хӯрад, атяб намояд ва дар зоиқааш лазиз ояд.

* * *

Аз ҳакиме пурсиданд, ки вақти таом хӯрдан кай аст?

Гуфт:

– Ғаниро вақте ки гурусна шавад ва фақирро вақте ки биёбад.

---

1. Аяб: ба фатҳи аввал ва севум: хушбӯтар, поктар. «Мунтаҷиб».

2. Алазз: ба фатҳи аввал ва сонӣ: хушмазатар. «Мунтаҷиб»

* * *

Дар «Наводир»-и Саълабӣ оварда, ки ҳакиме шароб намехӯрд. Гуфтанд:

– Сабаб чист?

Гуфт:

– «Ло ашрабу мо яшрабу ақлӣ», яъне наёшомам чизеро, ки меошомад ақли маро.

* * *

Аббос ибни Мардос¹ аз бузургони араб аст. Аз ӯ пурсиданд, ки чаро ҳаргиз шароб намехӯрӣ?

Гуфт:

– Макрӯҳ медорам онро, ки сабоҳ кунам, дар ҳоле ки сайди қавм бошам ва шом кунам, дар ҳолате ки сафеҳи эшон бошам, чун охири шароб сар ба саfoxату арбада ва безътидоли ва беақлӣ боз ниҳад.

* * *

Подшоҳе ҳакимеро ба ихтиёри ӯ нагузошт ва шароб дод ва дар мастӣ аз ӯ суханони беҳуда ва парешон сар зад. Чун бо худ омад, ӯро бар он калимот маломат карданд, ки аз тариқаи ақл набуд, он чи аз ту зохир шуд.

Гуфт:

– На, ман гуфтам, он чӣ гуфтам, валекин онро касе гуфт, ки маро таклифи шароб кард.

* * *

Аз ҳакиме суол карданд, ки чаро тарки шароб ва сӯҳбати шаробхӯрон кардаӣ?

Ҳаким дар ҷавоби соил ин ду байт бигуфт:

Тарактушшароба ва шаробаҳу,

Ва кунту ҳарифан лиман ӯобаҳу.

Шаробун ясидду сабиларрашоди

Ва яфтаҳу лишшарри абвобаҳу.

Дар байти аввал мегӯяд: Тарки шаробу шаробхорон кардам ва ҳастам ҳарифи мувофиқ онро, ки айби шароб кунад. Ва дар байти дувум мегӯяд: шароб фуру мебандад роҳи ростро ва бар-мегушояд барои бадӣ дарҳои худро.

---

1. Абулхайсам Аббос ибни Абӣ Омир Суллаймӣ, қабл аз фатҳи Макка ислом овард ва понсад кас аз қавми худ ба расули Худо пайваст, дар ҳоле ки найза бар каф ва зирех бар тан савор бар мавокиб буданд, то ин ки дар рикоби Пайгамбар (с) ҳозир барои фатҳи Макка бошанд.

* * *

Ҳакиме дар базми тарабе ҳозир буд ва мутрибе бағоят бадовоз хонандагӣ мекард ва аҳли маҷлис мутааззӣ буданд.

Ҳақим гуфт:

– Дар кутуби ҳукамои мутақаддимин дидаам, ки овози куф (бум) далели ҳалоки одамист. Агар ин суҳан рост аст, овози ин мутриб далели ҳалоки куф аст.

Фасли чаҳорум Дар аҷоиби муолиҷаи атиббо

Шахсеро маҷро варам карда буд ва манфази суфло баста шуда. Ҳар чӣ меҳӯрд, ба қай дафъ мешуд ва мариз аз он мамар ташвиши азим дошт ва тамоми атиббо аз муолиҷаи ӯ очиз омада буданд. Охир ба Муҳаммад Закариёи Розӣ¹ рӯҷӯ карданд. Бифармуд, то се дирам симоб ба хӯрди ӯ доданд. Филҳол аз маҷро берун омад ва он варам дафъ шуд ва аз қай кардан ҳалосӣ ёфт. Ваҷҳи он пурсиданд:

Гуфт:

– Дар амъои мариз илтивое² ва печутобе афтода буд. Симоб онро рост кард.

Ин муолиҷа далеле возеҳ аст бар камоли ҳазоқат ва киёсати Розӣ.

* * *

Қутайъии Мисрӣ³ аз машоҳири ҳуззоқ аст ва дар фанни табобат беназири офоқ буда ва аз ӯ муолиҷоти аҷиб манкул аст ва аз он ҷумла он аст, ки яке аз маорифи Миср ба марази сакта афтод ва набзи вай соқит гашт ва атиббо аз муолиҷаи вай очиз омаданд ва аз сари болини ӯ рафтанд ва авлоду азвочу ақрабои ӯ ба тартиби асбоби таҷҳизу тақфин машғул шуданд. Ин хабар ба Қутайъӣ расид.

Гуфт:

– Атиббо чӣ карданд?

Гуфтанд:

– Даст аз муолиҷаи ӯ бидоштанд ва паҳлӯ тӣҳӣ карданд⁴ ва авлоду ақрабои ӯ либосҳои мотам пӯшиданд ва ба тартиби асбоби ғул ва дафн машғул шуданд.

---

1. Вилодаташ 251 ва вафоташ 313 х.. «Таърихи адабиёт дар Эрон», ҷ.1, с290.

2. Илтиво: бар вазни имтило, печидан. «Мунтахаб».

3. Паҳлӯ тӣҳӣ кардан: киноя аз дури чустан, рӯй бартофтан, канора гирифтан. «Баҳори Ачам».

Қутайғӣ бархосту бар сари болини ӯ омад ва набзаш бигирифт, дид, ки соқит шуда. Авлоди ӯро гуфт:

– Чун мебинед ҳоли волиди худро?

Гуфтанд:

– Гумон мебарем, ки алокаи ҳаёт мунқатеъ шуда ва ӯ мурда ва рахт ба олами дигар бурдааст.

Гуфт:

– Маро рухсат медиҳед, ки ба муолиҷаи ӯ машғул шавам? Агар асари ҳаёт зоҳир шавад ва мараз дафъ гардад, фабиҳо илло маро маломат мақунед.

Гуфтанд:

– Чӣ маломат кунем, баъд аз он ки ноумед шудаем?

Қутайғӣ остин бармолиду гуфт:

– Тоziёна биёред.

Атиббо чун шуниданд, ки Қутайғӣ бар сари болини он хоҷа ҳозир гашта ва дар садади муолиҷа шуда, мутааҷҷиб шуданд ва ҳама дар он саро ҷамъ омаданд ва гуфтанд:

– Эй устод, гумони мо он аст, ки ӯ мурда ва ранчи ту беҳуда аст. Ӯ гӯш ба сухани эшон накард ва тоziёна гирифтун бифармуд, то бадани ӯро бараҳна сохтанд. Пас ба дасти худ даҳ тоziёнаи хасмона бар пушту паҳлӯ ва синаи ӯ бизад, чунон ки нақши тоziёна бар баданаш пайдо шуд. Баъд аз он набзаш бигирифт ва соқит буд. Боз даҳ тоziёнаи муҳкамтар бизад. Пас набзаш бигирифт. Андак ҳаракате заиф дар ӯ эҳсос кард. Атибборо гуфт:

– Набзи мурда ҳаракат кунад?

Гуфтанд:

– Муҳол аст, ки набзи мурда ҳаракат кунад.

Гуфт:

– Набзи ӯро эҳтиёт кунед.

Чун диданд, мутаҳаййир шуданду гуфтанд:

– Валлоҳ, ки ӯ зинда шудааст.

Қутайғӣ боз даҳ тоziёнаи дигар бизад. Набзаш қавитар шуд, боз даҳи дигар бизад. Мариз баъд аз хӯрдани чихил тоziёна чашм бозу нола оғоз кард.

Қутайғӣ аз ӯ пурсид, ки чӣ ҳол дорӣ?

Гуфт:

– Гуруснаам.

Филҳол шарбате ба хӯрди ӯ дод. Мариз ҳам дар он мачлис бар фироши худ бознишасту гуфт:

– Пушту паҳлӯву синаам дарди азим мекунад ва месӯзад.

Авлоду ақрабони ӯ дар пой ӯ афтоданд ва қисса бозгуфтанд.

Ҳозирон ангушти таачҷуб ба дандон гирифтанду дасту пой Кутайъиро бибӯсиданд ва бар ӯ сано ва офарин гуфтанду сабаби сихҳати ӯ баъд аз сукути набз бипурсиданд.

Гуфт:

– Дар бадани ӯ ҳарорат намонда буд. Ба ин тозиёнаҳо дар баданаш эҳдоси ҳарорат кардам, то ба ҳоли худ бозомад.

* * *

Яке аз аъёни Миср ба марази истиско мубтало шуда буд ва ҳарчанд атиббо илоҷ карданд, суд надошт. Ва мустаскӣ дил аз ҷон бардошта, ҳар чӣ табъаш металабид, меҳӯрд. Рӯзе малахфурӯше ба дари хонааш расид. Овози ӯ шуниду дилаш ба малахи шӯри бирён кашид. Ду ратл аз он бихариду тамомро бихӯрд ва исҳол бар вай афтод ва сесад даст шикамаш иҷобат кард ва мараз биттамом зоил гашт. Ин қисса дар шаҳр шӯҳрат кард. Чун хабари сихҳати он мустаскӣ ба Кутайъӣ расид, дар он тааммуле кард ва сабаби сихҳаташ бозёфт.

Вай гуфтааст:

- Назди малахфурӯш рафтаму гуфтам:

– Ин малахро аз кадом саҳро гирифта будӣ? Нишон дод. Он чо рафтам, мозарюн¹ бисёр дидам, донистам, ки он малахон мозарюн хӯрда буданд ва он дар муолиҷаи истиско бағоят нофё аст. Аммо ғоилаи азим дорад ва бағоят хатарнок аст бад-он муолиҷа кардан. Зеро ки мусҳиле дар ғояти қувват аст. Аммо чун малахон онро хӯрда буданд ва дар даруни эшон нузҷе² тамом ёфта будаст ва ислоҳи нек пазируфта, саврати³ қуввати он шикаста, лочарам дар даруни мустаскӣ талйине ба эътидол карда ва маводи фосидаро ба исҳол дафъ намудаст⁴.

Фасли панҷум

Дар муолиҷаи атиббо ба тариқи зарофат

Шаҳсе назди табиб рафту гуфт, ки шиками ман бағоят дард мекунад ва бетоқатам. Онро илоҷе кун.

---

1. Мозарюн: бар вази озаргун, гиёҳест, ки барои қабзу истискои ноф аст. Носири Хусрав гӯяд:

В-ар ба дарвеше зи кавтат дод бояд як дирам,
Табъро аз нохушӣ чун мозу мозарюн кунӣ. «Рашидӣ».

2. Нузҷ: биззамма – пухтани ҳар чизе. «Мунтахаб».

3. Саврат: ба фатҳи аввал ва солис, шиддат. «Мунтахиюлараб» .

4. Ин ду ҳикоят аз «Фараҷ баъд аш-шидда» маъхуз аст, с.371, 373. Ва Авфӣ низ он чо дар «Ҷавомеъулҳикоёт» нақл карда, с.311.

Гуфт:

– Имрӯз чӣ хӯрдӣ?

Гуфт:

– Нони сӯхтаи бисёр хӯрдаам.

Табиб гуломро гуфт:

– Ҳуққаи дарди чашм биёр, то чавҳари доруӣ дар чашми ӯ кашем.

Мариз гуфт:

– Эй Мавлоно, ман дарди шикам дорам, доруи чашмро чӣ кунам?

Гуфт:

– Агар чашмат равшан будӣ, нони сӯхта нахӯрдӣ?

* * *

Марде назди табиб рафт, ки беморам ва заъфи меъда дорам ва иштиҳои ман кам шуда. Набзи маро эҳтиёте кун ва барои ман нусхаи чаҳоршарбате бинавис, ки дафъи баъзе фазлот кунад¹ ва иштиҳо бар ман қарор гирад. Бошад, ки меъдаи ман ба ҳоли қувват боз ояд. Табиб даст бар набзаш ниҳоду пурсид, ки имрӯз чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Қадре нест, ки кирои² гуфтан кунад.

Гуфт:

– Боре он чӣ иттифоқ афтада, бигӯй.

Гуфт:

– Алассабоҳ бар ношто панҷоҳ ман харбузаи гармак³ хӯрдаам. Баъд аз он панҷ ман нон ва панҷ ман ҳариса ва понздаҳ ман анор бар болои он ва дар охир дилам шарбате хост. Ҳашт ман ҳалвои чавз тановул кардам, дигар чиз нахӯрдаам. Акнун нусхаи чаҳоршарбате мехоҳам.

Табиб қалам гирифтунавишт, ки даҳ ман ширхишт ва бист ман таранҷабин ва сӣ ман тамри хиндӣ ва чихил ман олуи Бухоро ва понздаҳ ман гулоб. Пас ба дасти вай дод, ки меъдае бад-ин заифиро кам аз ин дору натавон дод.

* * *

Марде назди табиб рафт, ки се рӯз аст, беморам ва заъф дорам, илоҷ кун маро. Табиб набзи ӯро гирифтун гуфт:

---

1. Фазлот: чамъи фазла. Бақия ва зоидамндаи ҳар чизе. «Мунтахиюлараб».

2. Кирои гуфтан кунад: яъне ба гуфтан биярзад. Асли он «киро» ва арабист ба маънои музди мустаъҷир, «Мунтахиюлараб».

3. Харбузаи гармак, яъне харбуза ва гармак.

Имрӯз чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Имтилоъ доштам ва беморӣ, се рӯз чиз нахӯрдам.

Гуфт:

– Боре бигӯӣ, ки чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Он қадр нест, ки киروي гуфтан кунад.

Гуфт:

– Он чӣ бошад?

Гуфт:

– Ҳолӣ ки ба чихати истилоҷ назди ту меомадам, ба дари дӯкони каллапазе расидам ва ӯ сари дег бикушод. Бӯи калла маро хуш омад. Аз ӯ шаш калла харидаму хӯрдам. Ту се калла гир. Ва чаҳор ман нони тунук¹ бо калла хӯрдам, ту ду ман гир. Баъд аз он хотирам ба ширинӣ кашид, даҳ ман ҳалвои бодом ба рӯи он хӯрдам, ту панҷ ман гир. Чун аз он чо бигузаштам, ба саллаи² ангури амири расидам. Хотирам ба он кашид, бист ман ангур гирифтаму хӯрдам, ту даҳ ман гир. Баъд аз он ба дӯкони харбузафурӯше расидам ва дилам аз ширинӣ сӯхта буд. Шаст ман харбуза харидаму хӯрдам, ту сӣ ман гир.

Табиб, ки он шунид, гуфт:

– Ту низ ҳисоб нигоҳ дор, то ман бигӯям. Шаш сол сарсом шавӣ, ту се сол гир. Баъд аз он чаҳор сол диқ кунӣ, ту ду сол гир. Баъд аз он ҳар ду чашмат кӯр шавад, ту як чашм гир. Баъд аз он ҳар ду поят шал шавад, ту як пой гир. Баъд аз он ба дарди шикам бимири ва чун туро дар қабр ниҳанду сад хирвор хок ба бо-лои ту резанд, ту панҷоҳ хирвор гир.

* * *

Рӯзе табибе ҳозикро назди подшоҳе оварданд, ки чашмаш дард мекард. Табиб гуфт:

– Пойи подшоҳро ҳино бояд баст.

Ҳочасарое он чо буд, эътироз карду гуфт:

– Эӣ табиб, чӣ муносибатест?

Гуфт:

– Он муносиб аст, ки хояи туро бо занаҳдони ту ҳаст, ки чун хояат бадар қарданд, аз занаҳдони ту мӯе наруст.

---

1. Нони лавош мақсуд аст ва имрӯз ҳам дар ғолиби нуқот ба ҳамин ном мустаљаҳ аст.

2. Салла: билфатҳа ва ломи мушаддад, занбил ва сабад. «Рашидӣ».

Подшоҳ аз он муориза бихандиду аз табиб он ҷавобро писандид ва ўро асбу хилъат дод.

* * *

Шахсе назди табиб рафту гуфт:

– Дарде дорам, онро илоҷ кун. Пурсид, ки чӣ дард дорӣ?

Гуфт:

– Чанд рӯз аст, ки мӯи ман дард мекунад.

Табиб ҳайрон бимонд ва гуфт:

– Имрӯз чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Нону ях.

Табибро хайрат афзуду гуфт:

– На дардат ба дарди одамиён мемонад ва на ғизоят ба ғизои оламиён.

* * *

Шоире ёвагӯй ва сарднафас пеши табибе рафт, ки чизе бар рӯи дили ман мегардад ва мӯчиби ғашёну дилшӯра шудаду вақти маро нохуш медорад ва аз он ҷиҳат афсурдагии тамом ба ҳамаи аъзои ман сироят мекунад ва мӯй бар андоми ман мехезад. Табиб марде зариф буд, гуфт:

– Дар ин рӯзҳо ҳеч шеър гуфтаӣ, ки ҳанӯз бар касе нахонда бошӣ?

Гуфт:

– Оре.

Гуфт:

– Бар ман бихон.

– Бихонд.

Бори дувум гуфт:

– Бихон.

– Бихонд.

Бори сеум гуфт:

– Бихон.

– Бихонд.

Гуфт:

– Бархез, ки начот ёфтӣ. Ин шеър буд, ки бар рӯи дили ту мегашт ва мӯчиби дилшӯраи ту буд ва хунукии он буд, ки дар аъзои ту сироят мекард. Чун онро берун додӣ, халос ёфтӣ.

* * *

Марде, ки даҳони ӯ иллоти бухор дошту аз нафаси ӯ бӯи нохуш меомад, назди табиб рафту гуфт:

– Дар чашми ман ташвише пайдо шудааст. Эҳтиёт фармо ва

нек мулоҳиза кун, ки раге бархоста ё чире дар он афтода? Пас рӯи худро назди табиб овард.

Табиб бӯи даҳони ўро эҳсос карду димоғаш аз он бӯй барошӯфт. Гуфт:

– Эй мард, чашми ту ҳеҷ ташвише надорад, аммо илочи меъдаи худ кун, ки он чи аз манфази суфлӣ дафъ мебояд кард, меъдаи ту онро аз роҳи даҳон дафъ мекунад.

* * *

Марде назди табиб рафту аз дарди шикам фарёд мекард, гуфт:

– Барои Худо, ки ба фарёди ман бирас!

Табиб гуфт:

– Чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Се ман бирёнкардаи сӯхта.

Табиб гуфт:

– Назди байтор рав, ки муолиҷаи чаҳорпоён тааллуқ ба вай дорад ва ман табиби одамиёнам.

* * *

Зарифе аз табибе пурсид, ки бӯса гарм аст ё сард?

Гуфт:

– Инро надонам. Лекин он қадр донам, ки саҳт бодангез аст.

* * *

Табиберо диданд, ки ҳар гоҳ ба гӯристон расидӣ, ридо бар сар кашидӣ. Аз сабаби он суол карданд.

Гуфт:

– Аз мурдагони ин гӯристон шарм медорам, зеро бар ҳар кӣ мегузарам, шарбати ман хӯрдаст ва дар ҳар кӣ менигарам, аз шарбати ман мурдаст.

Байт:

Дил зи мижғони ту реш асту тан аз ғамза фиғор,

Ҳар киро менигарам, тиричафоҳӯрдаи туст¹.

Фасли шашум Дар аҳкоми ачибаи муначчимон

Муначчимеро бар дор карданд. Касе дар он маҳал аз ў пурсид, ки ин суратро дар толеи худ дида будӣ?

Гуфт:

---

1. Байт аз Ҷомист.

– Рафъате медидам, лекин надонистам, ки бар ин мавзеъ хоҳад буд.

* * *

Офтобае нукра дар манзили подшоҳ гум шуд. Мунаҷҷимеро оварданд, ки ба илми толеи масъала нек доно буд ва он илм шариф аст дар фанни нучум. Он мунаҷҷим устурлоб гирифт ва толеи вақт пайдо кард ва назорати кавокибро дар он вақт мулоҳиза намуд ва баъд аз таҳқиқи балеғ гуфт:

– Ин офтобаи нукраро ҳам худааш дуздидааст. Ҳозирон бихандиданду гуфтанд:

– Ин чӣ сухан аст, ки ту мегӯӣ?

Гуфт:

– Дар ин хона ҳеҷ «Физза» номе ҳаст? Ва «физза» ба арабӣ нукраро гӯянд. Гуфтанд:

– Оре, ходимае ҳаст, Физза ном дорад.

Гуфт:

– «Ал-Физза аҳазат алфизза», яъне он Физза ном ибриқи физзаро дуздида.

Баъд аз тафаҳхуси ҳол чунон буд, ки гуфта буд.

Подшоҳ он ибриқро аз он чория гирифта, ба мунаҷҷим дод ва он чорияро ҷазои лоиқ дар канор ниҳод.

* * *

Дар замони Абӯмуашшари Балхӣ¹, ки саромади мунаҷҷимони замон буд, ангуштарии подшоҳи Балх дар ҳарамсарои ӯ гум шуд ва подшоҳ бағоят малул гашт ва онро ба фоли бад гирифтуну Абӯмуашшарро талабиду гуфт:

– Эй устод, агар ин ангуштарӣ пайдо нашавад, бисёре аз аҳли ҳарамро ба қатл мерасонам ва ғзаби азим меронам. Дар ин бобат иртифоъе бигиру дар толеъи вақт назаре кун ва нек мутаваҷҷеҳи ин маънӣ шав. Абӯмуашшар, баъд аз он ки толеъи вақт гирифта буд ва мулоҳизаи назароти сайёрот карда, гуфт:

– Ин ангуштариро Ҳақ субҳона ва таъоло фаро гирифтааст.

Подшоҳу муқаррабон ва соири ҳозирон аз он сухан мутааҷҷиб шуданд ва баъзе аз ҷуҳҳол бар ӯ хандиданд. Баъд аз тафаҳхуси балеғ онро дар миёни мусхафи подшоҳ ёфтанд.

---

1. Абӯмуашшар Ҷаъфар ибни Муҳаммад ибни Умари Хуросонии Балхӣ пешво ва устоди асҳоби нучум буда ва ҳам дар илми таърих ва сияри мулуки Форс ва ҳолоти дигари тавоиф рутбати баланд дошта ва таълифоти адида дорад. Вафоти вай дар соли 272 ва умраш аз сад мутаҷҷовиз будаст. «Луғатнома».

Подшоҳ Абӯмуашшарро хилъати хоса доду даҳ ҳазор динар ба-
рои ӯ фиристод.

* * *

Назди Хусрави Парвиз мунаҷҷиме буд дар ғояти маҳорат ва
басорат. Рӯзе назди Хусрав омаду гуфт:

– Эй Хусрав, қотеъ ба толеи ман расида ва ман аз он бисёр
ҳаросонам ва густоҳие ба хотирам омада, ки агар рухсат
фармой, ба арз расонам.

Хусрав гуфт:

– Туро дар ҳазрати мо дараҷаи қурбат аст. Бигӯ, он чи ба хо-
тират расида.

Гуфт:

– Мехоҳам, ки даҳ рӯз дар қасри хоси Хусрав бошам ва шабҳо
дар он чо хоб кунам, ки маъмани саодату иқболу маскани амо-
нию омол аст, то он қотеъ аз дараҷаи толеи ман бигзарад.

Парвиз рухсат доду ӯ ҳар шаб наздики фироши Хусрав хоб
мекард, то нӯҳ рӯз гузашт ва шаби даҳум даромад. Иттифоқан,
ҷамъе душманони Парвиз, ки хобгоҳи ӯро маълум карда буданд,
нақбе заданд, чунонки сар аз миёни он қаср бар кард паҳлӯи
ҷомаи ҳоби мунаҷҷим. Ва эшон гумон бурданд, ки он Парвиз
аст, сараш аз тан чудо карданд. Ва иттифоқан дар он вақт Хус-
рав дар ҳарамсарои хос буд ва аз он сурат хабар надошт ва чун
сабоҳ ба қаср даромад ва он ҳол мушоҳида кард, аз илму дони-
ши мунаҷҷим ҳайрон бимонд ва бар фавти ӯ ҳасрати бисёр хӯрд
ва гуфт.

– Чун ӯ фидои мо шуд, ӯро ба даҳмаи хоси мо баред.

Пас ӯро дар макбараи хоси Кисро дафн карданд.

* * *

Султон Маҳмуди Ғазнавӣ рӯзе дар хонае чордар нишаста буд.
Ҳаким Абурайҳонро¹ талабиду гуфт:

Толеи вақт бигир ва ҳукм кун, ки ман аз кадом дар аз ин
чаҳор дар берун хоҳам рафт. Ва агар хилофи ҳукми ту зоҳир ша-
вад, туро ба қатл расонам. Ҳаким ҳайрон бимонд, ки чӣ чора
созад. Аммо чун бадхӯии ӯро медонист, аз имтисоли амр чора
надид. Устурлоб бардошт ва иртифоъ гирифт ва мулоҳизаи та-
мом ва эҳтиёти балег ба ҷой овард. Баъд аз он чизе бар коғаз на-
вишт ва дар ҳам печид ва дар зери чор болиши Маҳмуд ниҳод.

---

1. Абурайҳон Муҳаммад ибни Аҳмади Хоразмӣ Берунӣ (362-440). «Ҳадия»,
ҷ.2, с.65.

Пас Маҳмуд метин¹ талабиду бифармуд, то зилъеро, ки миёни машриқу шимол буд, бишкофтанд ва аз он шикоф берун рафт. Пас коғазро талабиду сар кушоду бихонд. Навишта буд, ки султон аз ҳеч дар берун наравад, балки деворро бишикофад ва аз он фарчае, ки миёни машриқ ва шимол бошад, берун равад. Маҳмуд аз он ҳукм ангушти таҳайюр ба дандон гирифт ва бағоят ўро мўътақид шуд ва ҳам дар он маҷлис сад ҳазор дирами нақд ба вай дод ва асби хосу хилъати хоса бар ў бахшид.

Фасли ҳафтум

Дар таъбироти ачибаи муаббирон хобҳои подшоҳонро

Подшоҳе ба хоб дид, ки ҳамаи дандонҳои ў бирехт. Малул шуд. Алассабоҳ муаббиреро, ки дар он фан машҳур буд, бихонду хобро ба вай гуфт.

Муаббир гуфт:

– Ҳамаи авлоду азвоч ва ақрабои подшоҳ дар ҳузури ў бимиранд.

Подшоҳро он таъбир бағоят бад омаду бифармуд, то тамоми дандонҳои ўро бе анбур аз даҳони ў кашиданду забони ўро буриданд. Баъд аз он муаббири дигареро талабиду хобро ба вай гуфт.

Муаббири сонӣ марде буд доно ва хуштабъ.

Гуфт:

– Эй малик, ин хоб далолат бар тўли умр мекунад. Ва таъбираш ин аст, ки умри подшоҳ дарозтар хоҳад буд аз умри ҳамаи авлоду азвоч ва ақрабои ў.

Подшоҳро ҳусни адои ў хуш омаду ўро асбу хилъат бахшид ва ҳазор дирам дод. Ва ҳозиронро гуфт;

– Ин ҳар ду таъбир як аст, лекин он ба қубҳи тақрир худро дар вартаи ҳалок андохту ин ба ҳусни таъбир илами давлат бар афлок андохт².

---

1. Метин: бар вазни пешин, милест оҳанин, ки сангтарошон бад-он санг тарошанд ва бишкофанд ва бикананд, Амир Хусрав гӯяд:

Ба метини ризоят нақб зан бунёди ҳастиро,

Магар берун тавон частан аз ин девори чораркон.

Ҳаким Фарруҳӣ гӯяд:

Чандон ки ба шамшер ту бадхоҳ фикандӣ,

Фарҳод камаргоҳ нафикандаст ба метин. «Луғати Фурс, Ҷаҳонгирий, Анҷуманоро».

2. Нигоҳ кунед ба «Қобуснома», с.36.

* * *

Чун миёнаи Искандар ва Доро чангу чидол иштидод ёфт, галаба дар чониби Доро буд. Чун лашкариёни бисёр ораста дошту Искандар аз он чихат малул буд. Шабе дар он малолу киллол ба хоб дид, ки бо Доро куштӣ мегирифт. Ногоҳ Доро ўро бар замин заду пушти Искандар бар замин паҳн шуд. Чун бедор гашт, хавфу андӯҳи ӯ бияфзуд. Бо ҳакиме, ки дар илми таъбир маҳорати тамом дошту аз маҳрамони Искандар буд, он хобро зоҳир кард. Ҳақим аз шунидани он хоб изҳори башошат намуду Искандарро башорат доду гуфт:

– Аз ин хоб умедвор бошу андӯҳгин машав, ки ин далолат бар он мекунад, ки баъд аз Доро рӯи замин туро мусаллам хоҳад шуд. Чун ӯ пушти туро бар замин ниҳода ва рӯи замин туро дода.

Искандарро таъбири ӯ хуш омаду ўро ба силаи нек бинавохт ва қавидил шуду кори Доро бисохт ва ба қуввати он таъбир рубъи маскунро ба ҳавзаи тасхир даровард¹.

* * *

Шабе Анӯшервон ба хоб дид, ки бо ҳуке аз як қадах об меҳӯрад. Чун бедор шуд, малул гашт ва бо вазир хобро тақрир карду таъбири он надонист. Анӯшервон бар ӯ ғазаб карду гуфт:

– Муддатест, ки туро тарбият кардам, то агар мушките пеш ояд, ҳал кунӣ ва агар бори диле рӯй бинамояд, бардорӣ. Ва акнун, ки маро коре афтодааст, аз ту ҳеч мадад намерасад. Туро се рӯз мӯҳлат додам, то таъбир кунӣ хоби маро бар вачҳе, ки хотирам сабук шавад. Ё муаббире доно пайдо кунӣ, ки рафъи ин алам кунад. Ва агар баъд аз се рӯз ин мушкилро ҳал накунӣ, туро ба сиёсат расонам.

Вазир аз пеши Анӯшервон мутаҳаййиру саргардон ба дар омаду тамоми ҳукамо ва муаббирону мунаҷҷимони Мадоинро чамъ кард ва қисса бозгуфт.

Эшон ҳарчанд фикр карданд, ҳеч коре нагушуд ва ҳеч таъбире рӯй нанамуд. Ва ин воқеа дар шаҳр шӯҳрат карду ба гӯши хосу ом ва хурду бузург расид.

Рӯзи севум вазир шунид, ки бар ду фарсанги шаҳр кӯҳест ва дар ӯ ғоре ва дар он ғор ҳакиме, ки узлат ихтиёр карда ва аз халқ мункатеъ шуда, рӯй дар девор оварда. Вазир қасди зиёрати ӯ кард, то бошад, ки чароҳати ўро марҳаме ниҳаду ўро аз чунон ғаме раҳой диҳад. Пас савор шуду мутаваҷҷеҳи он гашт. Дар он

---

1. Нигоҳ кунед ба «Чавомеъулҳикоёт», с.315.

асно ба сари кӯхе расиду чамъи кӯдаконро дид, ки бо ҳам бозӣ мекарданд. Дар миёни эшон кӯдаке бо овози баланд гуфт:

– Вазир барои талаби муаббир ҳар сӯ метозаду ҳеч коре наме-созад ва ҳол он ки таъбири ин хоб назди ман асту ҳақиқати он бар ман равшан.

Чун овози ӯ ба гӯши вазир расид, инон бозкашиду ӯро пеши худ талабид ва гуфт:

– Чӣ ном дорӣ?

Гуфт:

– Бӯзарчмехр.

Гуфт:

– Ин ҳама ҳукамо ва муаббирон аз ҳоли ин воқеа фурӯ монда-анд, ту чӣ гуна даъвои таъбир мекунӣ?

Гуфт:

– Ҳама чиз ба ҳама кас надодаанд.

Гуфт:

– Бигӯ, таъбири онро.

Гуфт:

– Пеши Кисро бигӯям.

Гуфт:

– Агар очиз оӣ, чун бошад?

Гуфт:

– Чун худро ба Кисро бихил кунам, то ивази ту маро бикун-шад.

Вазир ӯро ба ҳузури Кисро оварду қисса бозгуфт.

Кисро дар ғазаб шуд, ки баъд аз се рӯз кӯдакero меёрӣ ва аз ӯ халли чунин мушкил умед медорӣ?

Вазир сар дар пеш андохт.

Бузарчмехр гуфт:

– Эӣ Кисро, ту кӯдак мабин. Онро бубин, ки мушкили туро хал мекунад. Чунонки пеши Кисро ҳеч кас намонад.

Гуфт:

– Бегонае дар ҳарамсарои ту бо канизе, ки дар ӯ тасарруф дорӣ, фасодӣ мекунад.

Кисро аз ин таъбир мутағаййир шуду аз оламе ба оламе рафту гуфт:

– Эӣ кӯдак, сухани бағоят азим гуфтӣ, ин суратро чӣ гуна бар сар тавон овард ва ба чӣ вачҳ маълум тавон кард?

Гуфт:

– Ҳар зани чамила, ки дар ҳарам дорӣ, аз пеши худ бараҳна бигузaron, то сирри кор бар ту равшан шавад.

Кисро ҳамчунон карду ҳар якро имъони назар менамуд ва дар ҳар яке ба фаросат тааммули тамои мефармуд. Дар он миён як чория, ки бағоят чамила буду Кисро тавачҷӯхи тамои ба вай дошт, аз пеши ӯ мегузашт. Чун дар баробари вай расид, раъша бар андомаш афтоду аз фарқ то андомаш ларза гирифт, ба масобае, ки аз пой даромад. Кисро ӯро пеш талабиду таҳдиди азим кард, ки рост бигӯй. Ӯ иқрор кард, ки бар яке аз ғуломони соҳибчамол ошиқ буда ва ӯро пинҳон ба ҳарам мебурда дар либоси занон бо ҳам сӯхбат медоштанд.

Кисро ҳардуо бар дор карду рӯй ба тарбияти Бӯзарчмехр овард¹.

* * *

Гӯянд: дар миёни хулафои Бани Аббос ҳеч кас бо авлоди Ҳазрати Амиралмӯминин (а) он душманӣ надошт, ки Мутаваккил ва чун зулму тааддии ӯ ба содоти алави аз ҳад гузашт, рӯзе бо баъзе маҳрамон гуфт, ки имшаб Абӯтурубро ба хоб дидам, ки тозиёна кашиду ҳафт тозиёнаи муҳкам бар ман зад. Ва ман аз ин хоб тарсону ҳаросонам. Пас ҳукамо ва муаббиронро талабиду ходро бигуфт. Эшон дар якдигар нигаристанду ҳар як ба дигаре ҳавола карданд. Мутаваккил дарёфту гуфт:

– Он чи ҳаққи таъбир аст, бигӯед, ки ба шумо аз ман ғазабе мутаваҷҷеҳ нахоҳад шуд. Яке, ки аъламу аҷраъ буд, гуфт:

– Дар таъбир тозиёна ишорат аст ба шамшер ва ҳафт захми шамшер бар ту расад ва баъид аст, ки бахайр бигзарад. Ва ӯ аз он таъбир андешаманд шуда буд. Баъд аз чанд рӯз чамъе туркон ба боргоҳи ӯ даромаданду ӯро ба шамшер пора-пора карданд ва писараш Мунтасирро² ба хилофат бардоштанд. Ва ӯ бар хилофи падараш содоти алави ро тафакқуд фармуду тааххуд намуд ва дар таъзиму тавқири эшон афзуд.

Вай он ходро аз падар шунида буд. Гуфт:

– Таҳқиқ кунед, падарро ба чанд пора карданд?

Гуфтанд:

– Шаш пора.

Гуфт:

– Ӯ дар воқеъ ҳафт тозиёна хӯрда буд. Бояд, ки ба ҳафт пора шуда бошад. Баъд аз таҷассуси балеғ диданд, ки як банди ангушти дасташ чудо шуда буд. Бар ҳамагон сикҳати он хоб зоҳир шуд.

---

1. Ин ҳикоят аз «Чавомеъулҳикоёт».

2. Абӯҷаъфар Муҳаммад ал-Мунтасир биллох (4 шавволи 247-3 рабиъуссонии 248). «Мӯъҷамулансоб».

Фасли хаштум Дар таъбироти ачибаи Ибни Сирин¹

Пӯшида намонад, ки номи вай Муҳаммад ибни Сирини Бас-рист. Ва аз кибори тобеъин буда ва олиму зоҳид ва обиду сиқаву одил буда ва дар соли саду даҳум аз ҳичрат вафот ёфта ва дар вақти вафот ҳафтоду ҳафтсола буда ва баъд аз Юсуфи пайгамбар (а) дар илми таъбир мисли ӯ кам буда ва шаммае аз таъбироти ӯ эрод меёбад:

* * *

Касе назди Ибни Сирин омад, ки ба хоб чунон дидам, ки хуни бисёр аз бинии ман рафт.

Гуфт:

– Моли бисёр аз дасти ту биравад.

Дигаре аз ақиби он кас омаду гуфт:

– Чунон ба хоб дидам, ки хуни бисёр аз бинии ман омад.

Гуфт:

– Моли бисёр ба дасти ту ояд.

Шогирдон гуфтанд:

– Эй устод, ҳарду як хоб дидаанд. Ин таъбири нақизи он чарост?

Гуфт:

– Хун дар илми таъбир молу сармоя аст ва ман ин ду таъбири нақиз аз тақрири эшон фаро гирифтам. Он, ки аввал омад, гуфт:

– Дидам, ки хун рафт.

Гуфтам, ки мол аз дасти ту биравад. Ва он ки дувум омаду гуфт:

– Дидам, ки хун омад.

Гуфтам:

– Мол ба дасти ту ояд. Ва ончунон шуд, ки ӯ гуфта буд.

* * *

Касе назди вай омаду гуфт:

– Дидам дар хоб як гули савсан.

Гуфт:

– Як сол бадӣ ва сахтӣ бинӣ.

Гуфтанд:

– Аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

---

1. Кунияш Абӯбакр буда ва «Ҷавомеъуттаъбир» аз ўст. «Ҳадия», ҷ.2, с.7.

– Аз калимаи «савсана» фаро гирифтаам, таъбири хоби ўро. Чун он калима мураккаб аст аз «сав» ва «сана». Сав бадист ва сана сол. Пас савсана бадии яксола бошад. Ва ончунон шуд, ки ў гуфта буд.

* * *

Касе назди вай омад, ки ба хоб дидам, ки байзае дуздидам ва дар зери чўбе пинҳон кардам.

Гуфт:

– Аз феъли шуми худ тавба кун, ки чунон менамояд, ки сифати киёдат одати ту гаштаасту мекунӣ занонро дар зери мардон ба ҳаром.

Гуфт:

– Ту ин аз кучо донистӣ?

Гуфт:

– Аз он чо ки Ҳақ таъоло мардонро гуфта: «Ташбеҳ кардааст мардонро ба чўби хушк». Ва ин оя дар шаъни мунофиқон аст, ки фармуд:

– Гўиё эшон чўбҳои хушканд ба девор боз ниҳода.

Ва занонро гуфта:

– Гўиё эшон байзаҳои пинҳонанд, ки аз гарду ғубор поку покизаанд.

Пас, ту, ки байза дар зери чўб мениҳӣ, занонро дар зери мардон мекунӣ. Он мард бар дасти Ибни Сирин тавба кард.

* * *

Зане пеши вай омаду гуфт:

– Ба хоб дидам, ки мўи ман норанҷе бор овардаст.

Гуфт:

– Агар рост мегўӣ, аз ҳаромӣ обистан шудай. Ва ончунон буд, ки Ибни Сирин таъбир карда буд.

* * *

Фақире шабе ба хоб дид, ки пой бар боли Чабраил дораду намоз мегузорад. Чун бедор шуд, ба мулозимати яке аз урафои замон рафту хоби худро арз кард.

Фармуд, ки магар дар намоз пой бар вараке аз авроқи Каломуллоҳ ниҳодай?

Ў ба хона омаду дар зери мусаллоҳе, ки бар болои он намоз мегузорд, эҳтиёт кард, вараке аз Мусхаф ёфт.

БОБИ НҶҲУМ
ДАР ЛАТОИФИ ШУАРО, БАДЕҲА ГУФТАНИ ЭШОН ДАР
МАҲАЛҲО ВА ЗИКРИ БАЪЗЕ АЗ АҶОИБИ САНОЕИ
ШЕЪРӢ ВА ҒАРОИБИ БАДОЪЕИ ФИКРӢ

Фасли аввал
Дар латоифи шуаро нисбат ба салотин

Саълабӣ¹ шоире аз шуарои пойтахти Мансури халифа буд.
Гуфт:

– Рӯзе қасидае ғарро гуфтам ва ба умеди силаи куллӣ пеши халифа бурдаму бар ӯ хондам ва дарачаи қабул ёфт. Баъд аз он гуфт:

– Эй Саълабӣ, кадом дӯсттар дорӣ? Он ки туро сесад динор зари сурх диҳам ё се калима ҳикмат ба ту омӯзам, ки ҳар яке ба сад динор зари сурх арзад. Ман бинобар хушомад гуфтам:

– Ҳикмати боқӣ беҳ аз неъматӣ фонӣ.

Гуфт:

– Калимаи аввал он ки чун чомаи ту кӯҳна бошад, мӯзаи нав мапӯш, ки бад намояд.

Гуфтам:

– Оҳ, вовайло, ки сад динорам бисӯхт!

Халифа лаб ширин карду² гуфт:

– Калимаи дувум он ки чун равған дар риш молӣ, ба зери риш марасон, ки гиребонро чарб кунад.

Гуфтам:

– Дареғ, сад дареғ, ки дивист динорам зоеъ шуд. Халифа та-бассум карду гуфт:

– Калимаи сеум...

Пеш аз он ки баён кунад, гуфтам:

– Эй халифаи рӯзгор, бар иззати парвардгор, ки ҳикмати се-вумро захира нигоҳ дор ва сад динори боқиро ба ман деҳ, ки он маро ҳазор бор нофеътар аст аз ҳикмат шунидан. Халифа бихан-диду бифармуд, то понсад динор зари сурх оварданду ба ман таслим карданд.

---

1. Шинохта нашуд.

2. Барои табассум истилоҳи ширинест.

* * *

Абӯмуқотили Зарир¹, ки аз фусаҳо ва шуарои араб аст, қасидае дар мадҳи Ҳодӣ Халифа² бигуфт, ки матлааш ин аст:

Ло тақул башарӣ ва лакина башариёни,
Гурратулҳодӣ ва явмулмеҳрчони.

Ҳодиро хуш наёмад ва бар ӯ эътироз кард, ки эй Зарир, ибтидои қасида ба лафзи «ло» кардаӣ, ки калимаи нафӣ аст ва ин мубораку маймун нест. Абӯмуқотил гуфт:

– Ҳеҷ калимае дар олам афзал ва ашраф аз калимаи тавҳид нест, ки «Ло илоҳо иллаллоҳу» аст ва ибтидои он ба ҳарфи «ло» аст. Ҳодиро ҷавоби ӯ хуш омаду силаи вофир дод.

* * *

Ҳаким Ҳоконӣ³ аз барои ҳокони кабир Манучеҳршоҳ, ки подшоҳи Ширвон буд, байте фиристод ва чизе талабид. Байт ин аст:

Вашақе дех, ки дар барам гирад,
Ё вушоқе, ки дар бараш гирам.

Вашақ пӯстинест ва вушоқ ғуломи содарӯй, ки мулозими хос бошад. Ҳокон дар қаҳр шуд, ки ӯ маро дар ин байт ба дунҳимматӣ берун овардааст, ки гуфта ин дех ё он дех. Чаро аз ман ҳар дуру наталабид? Хабар ба Ҳоконӣ бурданд. Магасеро як бол биканд ва назди ӯ фиристод, ки ман бо вушоқе гуфта будам. Ин магас як нуқтаи дигар паҳлӯи нуқтаи «бо» ниҳод ва онро «йо» сохт. Ҳокон бихандид ва вашақе бо вушоқе барои ӯ фиристод.

* * *

Мавлоно Музаффарӣ Ҳиравӣ⁴ дар замони маликони⁵ Ҳирот қасидагӯе забардаст будаст ва дар ашъори Ҳоконӣ татаббӯё ме-

-
1. Абӯмуқотили Зарир аз ҷумлаи шуарои араб, мулозими даргоҳи Дояи Кабир. «Луғатнома».
  2. Дар мадҳи ҳукмрони Табаристон Дояи Кабир Ҳасан ибни Зайд, мутаваффи ба соли 270 гуфт, нигоҳ кунед ба «Таърихи Табаристон», ҷ.1, с.240 ва «Ҳабибуссия», ҷ.2, с. 409 ва 410.
  3. Номаш Иброҳим ва кунияташ Абӯбадил, лақабаш Афзалуддин ва Ҳисону-л-Аҷам, вафоташ 592, мадфанаш мақбараи шуаро воқеъ дар маҳаллаи Сурхоби Табрз. «Муқаддимаи Абдуррасули бар девони Ҳоконӣ».
  4. Аслаш аз Хофи Хуросон аст. Музаффар шоири худсито буда ва муосирони худро, аз қабиле Салмони Совачӣ ва Ҳочуи Қирмониро ба шоири қабул надошта ва дар ғояти бетақаллуфӣ мезиста. Гӯянд, дар вақти марг девони худро ба об афканда, ки баъд аз Музаффар ҳеҷ кас қадри сухани вай нахоҳад до-нист, балки маънии он низ фаҳм нахоҳад кард. Давлатшоҳ, саҳ. 263.
  5. Малик: подшоҳ ва Худованд. «Мунтаҳиулараб».

карда ва дар мадхи малик Муиззуддин Хусайн¹ қасоиди ғарро гуфта. Рӯзе қасидае бар малик мехонд. Чун бад-ин байт расид:

Зери қадди қадри ӯ нӯҳ қуббаи хазрову хур,

Тӯдае чанд аз рамод асту дурахшон ахгаре.

Малик ба вай таарруз карда гуфт:

– Ин маъниро Ҳоқонӣ дар қасидае гуфтааст, ки:

Чист меҳри сипеҳр бо қадраш?

Ахгаре дар миёни хокистар.

Мавлоно ба ҳам баромаду гуфт:

– Ин маъниро Ҳоқонӣ аз ман бурдааст.

Малик Хусайн гуфт:

– Ин суҳан чун рост ояд? Ва ҳол он ки Ҳоқонӣ ба умрҳо пеш аз ту вафот ёфта.

Мавлоно гуфт:

– Эӣ малик, маониро, ки дар азал аз мабдаи файёз мутаваҷҷеҳи рӯҳи ман буда, Ҳоқонӣ дар роҳ дуздид ва ба номи худ кардааст.

Малик бихандид ва бар он қасида Мавлоноро силаи лоик дод.

* * *

Чун Амир Темур² вилояти Форсро мусаххар карду ба Шероз омад ва шох Мансурро³ бикушт, Ҳофиз Шерозиро⁴ талабид. Ва ӯ ҳамеша мунзавӣ буд ва ба фақру фоқа мегузaronид. Саййид Зайнулобидини Гунобадӣ⁵, ки назди амир Темур қурбе тамом дошт ва муриди Ҳофиз буд, ӯро ба мулозимати амир Темур овард. Амир дид, ки осори фақру риёзат аз ӯ зоҳир аст.

Гуфт:

– Эӣ Ҳофиз, ман ба зарби шамшер тамоми рӯи замин хароб кардам, то Самарқанду Бухороро маъмур кунам ва ту онро ба як холи ҳинду мебахшиву мегӯӣ:

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,

Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро.

Ҳофиз гуфт:

---

1. Дар соли 732 чулус қард ва дар 771 вафот ёфт. «Чахоноро».

2. Қутбиддин Амир Теури Курагонӣ (771-807). «Муъҷамулансоб».

3. Шучоуддин шох Мансур ибни Шарафуддин Музаффар ибни Муборизуддин Муҳаммад ибни Музаффар (789-795). «Муъҷамулансоб».

4. Хоча Шамсуддин Муҳаммад ибни Хоча Баҳоуддин (791х.). «Майхона», с.80 ва 83.

5. Номи ин вазир дар «Мучмали Фасеҳӣ» ворид шуда ва номи писарони ӯро Фасеҳи Хофӣ дар «Мучмали Фасеҳӣ» овардааст. «Таърихи асри Ҳофиз», с., 392.

– Аз ин бахшандагиҳост, ки бад – ин факру фоқа афтодаам.
Амир Темур бихандид ва барои Ҳофиз вазифаи лоиқ таъйин
намуд¹.

* * *

Лутфии шоир² тарбияткардаи Мирзо Бойсунқур³ буд. Рӯзе қасидаи радифи «боғ»-и Мавлоно Музаффари Ҷиравиरो чавоби некӯ гуфт ва ба арзи Мирзо расонид. Фармуд, ки қасидаи радифи «сарой»-и ўро низ чавоб гӯй.

Гуфт:

– Аввал бубинам, ки аз боғи ў чӣ бармехӯрам, баъд аз он кадам дар сарои ў ниҳам.

Мирзо бихандид ва ўро силаи вофир дод.

Фасли дувум

Дар латоифи шоирон нисбат ба тавонгарон ва бахилон

Шоире аз барои бузурге, ки ба бухл мансуб буд, қасидае гуфт ва дар он қасида ўро ситоиши бисёр кард. Баъд аз он бар ў хонд. Ва ў намехост, ки шоирро сила диҳад, балки мехост ба сухан бигзаронаду ба таҳсин аз сар боз кунад.

Гуфт:

– Эй фалон, некӯ шеър гуфтаӣ, некӣ кунад худои таъоло бо ту. Муродаш он ки некӣ аз Худо чашм бидору аз ман тамаъ мадор.

Шоир муроди ў дарёфту гуфт:

– Некӣ мекунад Худои таъоло ба ман, лекин аз мазҳари ту, яъне туро воситаи рӯзии ман месозад.

Он бузургро чавоби ў хуш омаду ўро риояти куллӣ намуд.

* * *

Шоире дар мадҳи хочае бахил қасидае бигуфт ва бархонд, ҳеч сила надод. Як ҳафта сабр кард ва асаре зоҳир нашуд. Қитъаи тақозое бигуфт ва бигзаронид, хоча илтифот нанамуд. Баъд аз чанд рӯз ҳачв кард, хоча худро ба он наёвард. Шоир биёмад ва

---

1. Давлатшоҳ низ ин қиссаро нақл карда бо ин тафовут, ки дар ин чо воситаи мулоқот ҳам зикр шуда ва аз ин ҳайс қомилтар аст. Вале чун дар соли 795 х., ки шоҳ Мансур қушта шуд, Ҳофиз дар қайди ҳаёт набуд, эҳтимол меравад, ки ин воқеа марбут ба сафари аввали Темур ба Шероз бошад, ки дар соли 789 будааст. «Давлатшоҳ», с., 305 ва «Таърихи асри Ҳофиз», с., 391 ва «Аз Саъдӣ то Чомӣ», с., 212.

2. Лутфӣ маликулкаломи замони худ буда, ба туркию форсӣ ду девон дорад.

3. Бойсунқур ибни Шоҳрух нақшошу хаттот ва шоиру мураббӣи хунармандон буд, дар 37-солагӣ вафот ёфту дар масҷиди Гавҳаршод ба хок супурда шуд. «Ҳабибуссия», ҷ.3, с., 622.

бар дари хонаи ӯ мураббаъ бинишаст. Хоча берун омаду ӯро дид, ки ба фароғат нишастааст.

Гуфт:

– Эй мубрами беҳаё, мадҳ гуфтӣ, ҳечат надодам, қитъаи тақозо овардӣ, парво накардам, ҳаҷв кардӣ, худро ба он наёвардам. Дигар ба чӣ умед ин ҷо нишастай?

Гуфт:

– Бад-он умед, ки бимири ва марсият ҳам бигӯям.

Хоча бихандиду ӯро силаи неку бахшид.

* * *

Хочае бемор шуд ва бар бистари мараз афтод ва он беморӣ имтидод ёфт. Шоире, ки ошно ва дӯсти ӯ буд, дар он муддат ба аёдат наёмад. Чун хоча сиҳҳат ёфт ва бо ӯ мулоқот кард, аз рӯи гиламандӣ гуфт:

– Ин ҳама бемории саъб кашидаму як бор маро аёдат накардӣ.

Гуфт:

– Маъзур дор, ки ба марсия гуфтан машғул будам.

Фасли севум

Дар латоифи шуаро ва зарофатҳои эшон бо якдигар

Салмони Соваҷӣ дар ҳаҷви Убайди Зоконӣ, ки дар ҳаҷвгӯӣ бемуҳобо ва дар ҳаззоли беҳаё будааст, ин қитъа бигуфт:

Ҷаҳаннамийо ҳичогӯ Убайди Зоконӣ,

Муқаррар аст, ба бедавлатию бединӣ.

Агарчи нест зи Қазвину рустозодаст,

Валек мешавад андар ҳадис қазвинӣ.

Дар Хуросон машҳур аст, ки фалон қазвинӣ шуд, яъне дар қаҳр шуд ва ғализ гашт. Чун ин қитъа ба Убайди Зоконӣ расид, барои тааррузи Салмон аз Қазвин ба Бағдод рафт. Иттифоқан Салмонро бар канори Дачла ёфт, ки ба ҳашмати тамом бо чамъе аз аъёнӣ Бағдод ва гурӯҳе аз шуарову зурафо нишаста буд. Пеш рафту салом кард. Салмон пурсид:

– Чӣ касӣ ва аз кучо меоӣ?

Гуфт:

– Марде мискинам ва аз вилояти Қазвинам.

Гуфт:

– Ҳеч шеъри Салмон ёд дорӣ?

Гуфт:

– Дорам. Ва ин ду байт бихонд.

Ман хароботияму бодапараст,
Дар хароботи муғон ошику маст.
Мекашандам чу сабу дӯш ба дӯш,
Мебарандам чу қадаҳ даст ба даст.

Пас гуфт:

– Салмон мардест аз аҳли фазлу балоғат ва маро гумон нест, ки ин шеър ӯ гуфта бошад, балки ғолиби занни ман он аст, ки ин шеърро зани ӯ ҳасбулҳоли худ гуфтааст, чи ин гуна шеър ба закон нисбат кардан авло менамояд, ки эшонро дӯш ба дӯш ва даст ба даст мебаранд.

Салмон аз ин сухан азим ба ҳам баромаду бағоят мунфаъил шуд, чунон ки арақи ташвир аз ҷабини ӯ равон гашт ва ба фаросат дарёфт, ки Убайди Зоконист. Савгандаш дод, ки ту фалонӣ нестӣ?

Гуфт:

– Ҳастам.

Пас, бо Салмон оғози итоб кард, ки ту худатро марде фозилу доно мегирӣ, касеро, ки ҳаргиз надидаӣ ва ҳақиқати ҳоли ӯ надониста ва миёни туву ӯ кулфате, ки мӯҷиби мазаммат бошад, воқеъ нашуда, ҳаҷв кардан чӣ маънӣ дорад? Ман азимати Бағдод хос аз барои гӯшмоли ту карда будам ва мехостам, ки туро дар маҷлисӣ подшоҳ сазо диҳам. Лекин толеи ту қавӣ буд, ки бар қанори Даҷла ба чанги ман афтодӣ, то андаке дил ба ту пардохтам ва туро қадре мутаассир сохтам. Салмон бархост ва узри ӯ бихост ва бо ӯ муонақа кард ва хонаи худ бурду бар рӯи вай сӯхбатҳо баровард.

* * *

Рӯзе ҳаким Анварӣ дар бозори Балх мегузашт, ҳангомае дид, пеш рафт ва сар дар миён кард. Марде дид, ки истода ва қасоиди Анварӣ ба номи худ мехонд ва мардум ӯро таҳсин мекарданд.

Анварӣ пеш рафту гуфт:

– Эй мард, ин ашъори кист, ки мехонӣ?

Гуфт:

– Ашъори Анварӣ.

Гуфт:

– Анвариро мешиносӣ?

Гуфт:

– Чӣ мегӯӣ? Анварӣ манам.

Анварӣ бихандиду гуфт:

– Шеърдузд шунида будам, аммо шоирдузд надида будам.

* * *

Мардуми Тӯсро ба гов нисбат кунанд. Рӯзе дар маҷлиси Мирзо Бобур Лутфӣ шоир паҳлӯи Тӯсии шоир афта буд. Тӯсӣ бар сабили зарофат аз Лутфӣ пурсид, ки кучой?

Гуфт:

Паҳлӯи гов.

* * *

Шайх Камоли Хучандӣ¹ дар ашъори худ «саг» бисёр мегӯяд. Ҳасани Дехлавӣ «дилбанд» бисёр мегӯяд. Шоире ҳар ду девонро дар як муҷаллад дар дасти касе дид.

Гуфт:

– Инҳоро аз ҳам ҷудо соз ва аз якдигар дур андоз, мабодо сағони Камол дилбандҳои Ҳасанро бихӯранд.

* * *

Мирзо Мироншоҳ фарзанди амир Темури Курагон чун ба ҳукумати Табрез рафт, ба мулозимати Мавлоно Муҳаммад Ширини Мағрибӣ² расид, ки аз урафои шуарост ва он ҷо мурид шуд ва ҳар ҳафта як бор ба хонаи ӯ мерафт. Ва баъд аз чанд вақт, ки ба сӯҳбати Ҳоҷа Камол расид ва латофати сӯҳбати ӯ бидид, аз муридии Мавлоно Муҳаммад худро бозчид³ ва ба мулозимати Ҳоҷа Камол печид ва ҳар ҳафта ду бор ба хидмати Ҳоҷа мерафт ва Мавлоно Муҳаммад аз он сурат бағоят биранчид. Ва даъби⁴ Ҳоҷа он буд, ки ҳар сабоҳ суфра мениҳод ва тамоми ақобиру аъёни Табрез ба сари суфраи ӯ ҳозир мешуданд ва ҳар рӯз Ҳоҷаро аз он ҷиҳат харҷи кулӣ меафтод. Рӯзе Мирзо Мироншоҳ камари заррини мурассаъ ба ҷавоҳири қимате ба тариқи «назр»-гӯён пеши Ҳоҷа фиристод, ки инро харҷи суфра кунед. Ҳоҷа бифармуд, то онро бифурӯхтанд ва баҳои онро, ки зари бисёр буд, биттамом харҷи як суфра карданд ва тамоми хавосу авоми Табрезро бар сари он суфра ҳозир гардониданд ва ҳеч кас намонд, ки наёмад, илло Мавлоно Муҳаммади Ширин. Ва атбоӣ ӯ, ки аз он суфра таҳаллуф намуданд. Дар он маҷлис Мирзо Мироншоҳ аз бузурге пурсид, ки ҷиҳат чист, ки Мавлоно Муҳаммад наёмаданд?

---

1. Камолиддин ибни Масъуди Хучандӣ мутавафӣ ба соли 803 дар Табрез, аз машоҳири шуаро ва урафои қарни ҳаштуми ҳиҷрист. «Аз Саъдӣ то Ҷомӣ», с. 343.

2. Мавлоно Муҳаммади Ширин машҳур ба Мағрибӣ аз шуаро ва урафои нимаи дувуми қарни ҳаштум буда, вафоташ дар Табрез ба соли 809 рӯй намуд ва муддати умраш шаст сол буд. «Ҳабибуссияр», ҷ.3, с.549.

3. Бозчидан: бардоштан.

4. Даъб: хӯй, ҳислат ва одот. «Мунтахаб».

Гуфт:

– Ғолибан дардмандӣ доранд.

Мирзо аз Ҳоча пурсид, ки Мавлоно чӣ дарде доранд?

Ҳоча гуфт:

– Дарди камар.

Фасли чаҳорум

Дар латоифи орифи Ҷом нисбат ба тавоифи аном ва шуарои айём

Рӯзе Мавлоно Саъдиддини Кошғарӣ¹ ва Ҳоча Шамсиддин Муҳаммади Кӯсавӣ² ба хидмати эшон пеши Ҳоча Абӯнастри Порсо³ нишаста буданд. Ногоҳ Шоҳтаййиб⁴, ки аз хулафои шайх Зайниддини Хофӣ⁵ буд, ба он маҷлис даромад ва бар Ҳоча Шамсиддин Муҳаммад муқаддам нишаст. Ва аҳли маҷлисро аз тақаддumi ӯ кароҳат шуд, зеро ки Ҳоча ҳам олим буду ҳам ориф ва ҳам аз авлоди Шайхулислому Аҳмади Ҷом. Азизон хомӯш буданд. Дар он асно чашми Шоҳтаййиб бар токи хона афтод ва «Саҳеҳ»-и Муслим бар канори тоқ буд ва бар хошияи он навишта буданд, ки «Китоби Муслим». Ӯ гумон бурд, ки он лафзи «мусаллам» аст ба ташдиду фатҳи лом. Аз Ҳоча Абӯнастр пурсид, ки «Китоби мусаллам» дар чӣ фан аст?

Ҳоча гуфтанд:

– «Муслим» бигӯед, ки «мусаллам» набошад.

Ӯ гуфт:

– Ин лафз худ «мусаллам» аст, ғояташ он ки ташдиде бар сар надорад.

-
1. Мавлоно шайх Саъдуддини Кошғарӣ аз кибори машойихи сӯфия буда, вафоташ дар чаҳоршанбеи ҳафтуми ҷумодиюлохири санаи 860 рӯй дод ва қабраш дар хиёбон дар Тахти мазор, ки ба чихати эшон таъйин шуда буд, воқеъ аст. «Мазороти Ҳирот», с.149 ва «Нафаҳот», с.462.
  2. Ҳоча Шамсиддин Муҳаммад ал-Кӯсавӣ ал-Ҷомӣ аз авлоди кибор ва аҳфоди бузургвори ҳазрати Шайхулислому Аҳмад ал-Ҷомӣ ан-Номакӣ (441-536) ва ҷомеъ буд миёни улуми зоҳирӣ ва ботинӣ ва вафоташ дар соли 863 воқеъ шуд ва қабраш дар зовияи ҷанубу ғарбии масҷиди ҷомеъи Ҳирот аст, дар ҳамон хонае, ки маскан дошт. «Мазороти Ҳирот», с.161 ва «Нафаҳот», с. 574.
  3. Баъд аз Ҳоча Муҳаммади Порсо (722) валади Муҳаммад ибни Маҳмуд ал-Ҳофизӣ ал-Бухорой самараи шачараи таййибаи вай Ҳоча Ҳофизуддин Абӯнастри Порсо, ки пояи улуми шариат ва русуми тарикатро ба волиди бузургвори худ расонида буд, қоиммақоми падари худ шуд, вафоташ дар санаи 765 иттифок афтод ва дар Куббатулисломи Балх мадфун гашт. «Нафаҳот», с. 453.
  4. Дар ахбори ин давра ва аҳволи ин табақа номе аз вай нест.
  5. Шайх Зайнуддин Абӯбакр ал-Хофӣ аз ақобири аҳли иршод буд ва дар соли 838 реҳлат кард, қабраш дар ҷавори идғоҳи Ҳирот аст. «Мазороти Ҳирот», с. 134.

Эшон¹ гуфтанд:

– Бар ин тақдир «мусаллам».

* * *

Вақте ки Эшон дар сафари Ҳичоз ба Бағдод расиданд, Пир Ҷамоли Ироқӣ бо ҷамъе аз муридон ба дидани эшон омад. Ва вай шайхе муаззам буд ва мӯътакид фиҳи аксари хавосу авом ва пӯшиши ӯ ва муридон аз сар то пой хама пашми шутур мебуд. Чун ҷашми Пир бар эшон афтод, гуфт:

– Ҷамоли илоҳӣ дидем.

Эшон гуфтанд:

– Мо низ ҷамоли илоҳӣ дидем, яъне шутурони Худойро.

* * *

Мавлоно Шайх Ҳусайн² дар замони султон Абӯсаид Мирзо мӯхтасиби баистиклол буд, чунон ки Мирзо гуфта буд, ки Мавлоно шарикӣ мулки ман аст. Рӯзе габреро мусулмон сохта буд ва дастори худ бар сари ӯ ниҳода ва аз хизонаи Мирзо барои ӯ чома гирифта буд ва савор карда, бо духулу нақора ва сурною карной гирди бозорхо бармеовард. Пеши эшон гуфтанд, ки Мавлоно имрӯз габреро мусулмон сохта ва дасти худ бар сари ӯ ниҳода.

Эшон гуфтанд:

– Мавлоно шаст сол аст, ки дастор бар сари габре мениҳад.

* * *

Дар замони Мирзо Бобур фақеҳе донишманди самарқандӣ Мавлоно Мазид ном ба Ҳирот омада буд. Рӯзе эшон дар маҷлиси Мирзо буданд ва Мавлоно Мазид ҳам ҳозир буд. Мирзо аз ӯ пурсид, ки дар лаъни Язид чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Раво нест, зеро ки аз аҳли қибла буда.

Мирзо рӯй ба эшон карду гуфт:

– Мавлоно Мазид худ ин мегӯяд, шумо чӣ мегӯед?

---

1. Мурод аз «Эшон» дар ин фасл Орифи Ҷом, яъне Нуриддин Абдураҳмони Ҷомист, вилодаташ дар 817 буда ва вафоташ дар рӯзи ҷумъаи ҳаҷдаҳуми Мухаррами санаи 898 ва қабраш дар Тахти Мазори Ҳирот воқеъ аст. «Мазороти Ҳирот», с.5 то 20.

2. Мавлоно Камалиддин Шайх Ҳусайн муриди донишманд буд ва аз оғоз то анҷоми давраи Абӯсаид мансаби ихтисоб дошт ва пас аз вай низ ҷанде мухтасиби султон Ҳусайн Мирзо буд ва дар соли 888 даргузашт. «Ҳабибуссияр», ҷ.8, с.108.

Гуфтанд:

– Мо мегӯем: Сад лаънат бар Язиду сади дигар бар Мазид¹.

* * *

Рӯзе шайх Садриддини Равосӣ², ки аз чумлаи хулафои шайх Зайниддини Хофӣ буд, ба сари мазори шайх Зайниддини Хофӣ омада ва пеши эшон дар ранги каромот мегуфт, ки дар нимаи моҳи мубораки рамазони ин сол имкон дорад, ки вабо шавад.

Яке аз ақобир дар он маҷлис гуфт:

– Имкон дорад, ки нашавад.

Шайх гуфт:

– Имкони ақлӣ надорад.

Ҳазрати маҳдум гуфтанд:

– Имкони беақлӣ дорад.

* * *

Рӯзе Ҳофиз Ғиёси³ муҳаддис, ки аз машоҳири уламои замон буд, бемор шуд. Ва Эшон ба аёдати вай омаданд. Ҳофиз сухан аз ҳақоик ва маорифи сӯфия дар миён овард. Ва чун татаббуи он илм кам карда буд ва истилоҳоти эшон кам варзида, баъзе масоил муҳолифи истилоҳ гуфт. Ва Эшон дар муқобили он гуфтугӯ сукут карданд ва чун аз пеши Ҳофиз рафтанд. Ҳофиз ба чамъе аз уламо ва фузало, ки баъд аз он ба аёдати ӯ омада буданд, гуфт:

– Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ имрӯз ин ҷо буд. Чандон масоили ғомизаи сӯфия гуфтам, ки гӯш гирифт.

Ин хабар ба Эшон расид, фармуданд:

– Аз он суҳанон, ки ӯ гуфт, гӯш мебоист гирифт.

---

1. Сайид Неъматуллоҳи Ҷазоирӣ (р) мутавафӣ ба соли 1112 дар «Захруррабъ» овардааст, ки ҳокими Бағдод мардумро аз лаъни Язид манъ намуд. Иттифоқан шоир Адиб Соиб ба азми зиёрати эътиборот ворида Бағдод шуда буд. Пас ин шеър гуфт:

Ҳокими Бағдод ҳукме карда, мебояд шунид,
То ки ӯ бошад, набояд кард лаънат бар Язид.
(Тарҷумаи «Захруррабъ», с.250).

2. Шайх Садриддин Равосии Исфариноӣ ҳовии улуми зоҳирӣ ва чомиъи фунуни ботинӣ буд. Дар замони султон Абӯсаид ба Ҳирот рафту дар даҳуми рамазони 871 вафот ёфт. Султон бар чанозаи ӯ намоз гузорд ва шайх Қутбиддин Муҳаммад писари шайх Садриддин чанозаи падарро ба Чувайн бурда, дар хонақоҳе, ки сохтаи ӯ буд, мадфун гардонид. «Ҳабибуссияр», ҷ.4, с.103.

3. Ҳофиз Ғиёс қудваӣ арбоби илму ирфон ва умдаи муҳаддисони замони худ буд. Вафоташ дар 897 буда ва қабраш дар шимоли хиёбон дар мақбараи шайх Баҳоуддин Умари Ҷағорағӣ (857) воқеъ аст. «Мазороти Ҳирот», с.34.

* * *

Шайхулисломи Ҳирот Мавлоно Сайфиддин Аҳмад¹ шунид, ки Эшон ба хонаи баъзе аз муқаррабони султон Ҳусайн Мирзо ба расми аёдат рафтаанд ва аз таоми ӯ хӯрда.

Гуфт:

– То Мавлоно Абдуррахмони Ҷомӣ аз таоми фалон тановул карда, мо даст аз ислом шустаем.

Ин хабар ба Эшон расид.

Гуфтанд:

– То вай шайхулисом шуда, мо даст аз ислом шустаем.

* * *

Шайхе пеши Эшон мегуфт, ки уламову фуқаҳо маро аз самоъ манъ мекунанд ва ҳол он ки ман аз тарафи модар шофеъимазҳабам ва дар мазҳаби шофеъӣ самоъ равост.

Эшон гуфтанд, ки ту аз тарафи модар самоъ мекун.

* * *

Пире аз акобири Самарқанд, ки риши дароз дошт, рӯзе бо ду писари худ пеши Эшон омада буд. Ва писарони ӯ ба тақрибе сифати ангурҳои диёри худ мекарданд. Дар он асно гуфтанд:

– Дар вилояти мо ангуре мебошад сиёҳу болидаву пуршира, ки онро «риши бобо» мегӯянд ва дар Хуросони шумо мисли он ангур нест. Эшон фармуданд, ки мо низ ангуре сиёҳу болидаву ширин дорем, ки онро «хояи ғуломон» мегӯянд. Ва «хояи ғуломон»-и мо беҳ аз «риши бобо»-и шумост.

* * *

Қозии Ғур марди сиёҳчурдаву кабеҳулвачҳ, фарбеҳу пурмӯй буд ва муддате ба чихати кифояти муҳиммоти худ дар Ҳирот монда буд. Рӯзе назди Эшон омад.

Гуфтанд:

– Ту дар ин шаҳр бисёр бимондӣ. Чаро ба вилояти худ намеравӣ?

Гуфт:

– Дар вилояти мо ҳук бисёр шудааст.

Эшон гуфтанд, ки ин замон камтар шуда бошад.

* * *

Мавлоно Ғиёс фақеҳе буд касифу ва кавдан ва гӯши калоне

---

1. Шайхулисом Аҳмад Мавлоно Сайфуддин Аҳмад дар илми тафсиру ҳадис ва фикҳ бешубҳа ва соири фунуни ақлӣ ва нақлӣ аз аксари уламои замон афзал буд. Дар рамазони санаи 916 ба сияти асҳоб ғарази фармони Ҳумоюншоҳӣ ба муоҳиза ва мусодираи он чаноб судур ёфт ва ҳам дар он айём кушта шуд. «Ҳабибуссияр», ҷ.4, с.349.

дошт. Аз ин чиҳат ӯро «Ғиёси хар» мегуфтанд ва дар Ҳирот ба ин лақаб машҳур ва маъруф буд. Рӯзи чумъа баъд аз намоз пеши Эшон омад. Аз ӯ пурсид, ки Мавлоно, аз кучо меой?

Гуфт:

– Аз маҷлиси Мавлоно Ҳусайни Воиз¹.

Гуфтанд, ки дар он маҷлис чӣ шунидӣ?

Гуфт:

– Аз пой тахти минбар ба чиҳати издиҳоми мардум дур афто-да будам ва овози воиз ба гӯши ман намерасид.

Гуфтанд:

– Агар овози воиз ба гӯши ту намерасид, гӯши ту ба овози во-из мерасид.

* * *

Амир Алишер² барои худ чанд чо гӯрхона таъйин карда буд. Аввал, дар ҳаволии равзаи муқаддаси Разавия ало сокиниҳо ассалому ваттахия, дувум, дар мазори хоча Абдуллоҳи Ансорӣ³, сеум, дар мазори Мавлоно Саъиддини Кошғарӣ, чаҳорум, дар паҳлӯи масҷиди чомаъ, ки худ сохта буд.

Ин хабар ба Эшон бурданду он мавозеъро шумурданд.

Фармуданд, ки оё Мир Алишер дар кадом гӯр хоҳад хусбид?

* * *

Рӯзе шоҳзодае бағоят соҳибчамол аз авлоди Темур дар маҷлиси Эшон қитъае наботи мисрӣ ба дандон бишикаст ва баъзе аз он ба оби даҳони ӯ тар шуд. Пораҳои наботро ба кафи даст ниҳод ва Эшонро гуфт:

– Хидмат, Шумо, кадом қитъаро меҳоҳед?

Эшон фармуданд:

– Онро, ки беш тар аст.

---

1. Мавлоно Камолиддин Ҳусайн Кошифӣ Воиз олим буду зоҳиду мутаварреъ ва обид, дар тафсиру таъвили Куръон хатти вофир дошт ва дар илми нучум ва иншо бемисли замони худ буд. Бисту ҳафт китоби таълиф ва тасниф до-рад. Мавлоно ба соли 910 дар Ҳирот вафот ёфт. «Мазороти Ҳирот», с.33.

2. Амир Низомиддин Алишер ибни Амир Ғиёсуддин Муҳаммад дар шеъри форсӣ мутахаллис ба Фонӣ ва дар шеъри туркӣ мутахаллис ба Навоӣ (844-906) вазири султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро, вазораташ аз соли 877 шурӯъ шуд ва ин байт таърихи он аст:

Чун мӯҳр зад ба давлат султони рӯзгор,

Таърих шуд, ҳамин ки «Алишер мӯҳр зад».

Вай бисту шаш китоби таълиф ва таснифу тарҷума дорад, аз чумла девони ашъори форсӣ, ки шаш ҳазор байт аст.

3. Шайхулислом Хоча Абдуллоҳи Ансорӣ, умри шарифаш ҳаштоду чаҳор сол буд, дар соли 481 вафот ёфт ва мазораш дар Ҳирот аст. «Мазороти Ҳирот», с. 50 то 69.

* * *

Эшон дар авони чавонӣ ба чавоне тааллуки хотир доштаанд ва дар ғалаботи ишқу ҷунуни ошиқӣ тароше зада буданд ва ин қитъа гуфта:

Эй, ки дорӣ бар сари хубони олам сарварӣ,
Сар набуду сирри савдои ту дар сар доштам.
Гар тарошидам сару ришу сутурдам мӯ ба мӯ,
Сарзаниш кам зан, к-аз он мақсуди дигар доштам.
Моңда буд аз ҳастии ман дар ғамат мӯеву бас,
Оқибат он ҳам ба покӣ аз миён бардоштам.

* * *

Дурудгарписаре, ки охири хусни ӯ буд ва хатташ оғози дами-дан карда буд ва гоҳ-гоҳ тароше мезад, рӯзе пеши Эшон аз дур-дугарии худ мелофиду мегуфт:

– Барои фалон кас чунин даре тарошидам ва барои фалон чу-нон панҷарае.

Эшон гуфтанд:

– Чӣ шавад, ки барои мо низ рише битарошӣ?

* * *

Аз ҷумлаи латоифи манзумаи Эшон аст ин қитъа, ки дар ҳеч девон дарҷ накардаанд:

Дуздаке қуфли хонаам бигшод,
То раҳу расми хештан варзад.
Гирди он хона беҳ зи қуфл наёфт
Ҳеч чизе, ки ҳаббае арзад.
Ногаҳон бонге аз дарун бархост,
Қуфлро баргирифтӣ бар дар зад.

* * *

Марде бахил, ки даъвои зарофат мекард, рӯзе пеши Эшон нишаста буду аз рӯи зарофат мегуфт:

– Се оқча¹ дорам, мехоҳам, ки ба он чизе бихарам ва аз он чандон бихӯрам, ки сер шавам ва он чи боқӣ монад, бифурӯшам ва ҳамон се оқча ҳосил кунам.

Эшон фармуданд:

– Ба доруссалх² рав ва шиканбае ба се оқча бихар ва он чӣ да-руни ӯст, бихӯр ва шиканбаро боз ба се оқча бифурӯш.

* * *

Марде буд, ки мӯи маҳосинаш рӯй ба сафедӣ ниҳода буд ва ба баъзе доруҳои нопок ришро ранг мекард. Дар пеши Эшон гуфтанд:

---

1. Оқча: ба мадду суқун, қоғу чими форсӣ, зару танга. «Маъруфуллоғот».
2. Доруссалх: кушторгоҳ.

– Фалон мегӯяд, ки ман ҳалвое мехӯрам, ки риши ман сиёҳ мемонад.

Эшон фармуданд:

– Гуҳи сағ мехӯрад.

* * *

Чун Эшон дар сафари Ҳичоз ба Симнон расиданд, роҳдорон ва тамғочиён қофилаи Эшонро басте ташвиш доданд, ки шумо баъзе аз матоъхоро аз тамғочиён гурезонидаед. Чӣ хаёл доред? Мо шалворҳои шуморо бозхоҳем чуст.

Эшон фармуданд:

– Ҳар чӣ дар шалворҳои мо биёбед, аз они шумо.

* * *

Дар замони Мирзо Улуғбек Эшон чанд гоҳ дар Самарқанд мебуданд. Дар он замон ҷавоне соҳибҷамол ва шоирпешаву зариф аз Кобул ба Самарқанд омада буд ва Хокӣ таҳаллус мекард ва ба он машҳур буд. Рӯзе Эшон бо ҷамъе аз зурафо аз пеши Хокӣ мегузаштанд ва ӯ бо гурӯҳе аз талабаи илму зурафои Самарқанд нишаста буд, бар сабили таарруз гуфт:

– Кучо мераванд харони Хуросон?

Эшон дар ҷавоб фармуданд, ки ҳоке нарм мечӯянд, ки бар ӯ ғалтанд.

* * *

Яке аз шуарои Самарқанд пеши эшон нишаста буд. Яке аз аҳли маҷлис аз ӯ пурсид, ки дар шаҳри шумо шоир бисёр аст ё не?

Гуфт:

– Дар шаҳри мо шоир аз сағ бештар аст.

Эшон фармуданд, ки дар шаҳри мо боре аз сағ камтар аст.

* * *

Шоире муҳмалгӯй пеши Эшон гуфт, ки дӯш Ҳочаи Хизр алайҳиссаломро ба хоб дидам, ки оби даҳони муборак дар даҳони ман андохт.

Эшон гуфтанд:

– Ғалат дидаӣ. Хизр мехоста, ки туф дар рӯй ва риши ту афканад. Ту даҳон боз доштаӣ ва дар даҳони ту афтода.

* * *

Яке аз шуаро пеши Эшон гуфт:

– Девони Камол ва девони Ҳоча ва сад калимаи ҳазрати Амир (Алишер)-ро ҷавоб гуфтаам.

Эшон фармуданд:

Худойро чӣ ҷавоб хоҳӣ гуфт?

* * *

Шоире пеши Эшон ғазале бихонду гуфт:

– Мехоҳам, ки ин ғазалро дар дарвозаи шаҳр овозам, то шӯхрат кунад.

Эшон фармуданд:

– Мардум чӣ донад, ки он шеъри туст, магар туро низ паҳлӯи шеърат биёвезанд?

* * *

Шоире муҳмалгӯй пеши Эшон мегуфт:

– Чун ба хонаи Каъба расидам, девони шеъри худро аз барои таяммуни ва табаррук дар ҳаҷаратуласвад молидам.

Эшон фармуданд:

– Агар дар оби Замзам мемолидӣ, беҳтар будӣ.

* * *

Яке аз шайхзодаҳои шаҳр, ки ҳолӣ аз балоғате набуд ва даъвои шеъру шоирӣ мекард, ин ғазали Эшонро татаббӯъ карда буд ва пеши Эшон оварда:

Баски дар ҷони фигурӯ чашми бедорам, туй,

Ҳар кӣ пайдо мешавад аз дур, пиндорам, туй.

Баъд аз он ки ғазали худро тамоми гузаронид, бар матлаи Эшон эътироз карду гуфт:

– Шумо дар ин матлаъ фармудаед:

«Ҳар кӣ пайдо мешавад, аз дур пиндорам, туй». Шояд харе ё гове пайдо шавад?

Эшон гуфтанд:

– Пиндорам, туй.

Он шайхзодаи сода ин қадар надониста буд, ки ҳамчунонки дар каломи араб лафзи «ман» дар ғолиби аҳвол барои зилукул аст ва лафзи «мо» барои ғайри зилукул, дар каломи форсиён низ лафзи «кӣ» барои зилукул аст ва лафзи «чӣ» барои ғайри зилукул. Пас, «ҳар кӣ пайдо мешавад» ин маънӣ дошта бошад, ки «ҳар кӣ пайдо мешавад аз ҷинси одамиён».

* * *

Мавлоно Соғарӣ шоире буд, ки ба Эшон бозгашти тамоми дошт ва Эшон гоҳ-гоҳ бо вай мутоиба мекарданд. Рӯзе ба иморате машғул буданд ва ҳар яке аз асҳоб қоре мекарданд. Мавлоно Соғарӣ бар пой истода буд ва як пою зону ба бағал гирифта ва тақя бар он карда.

Яке ўро гуфт:

– Чаро ту қоре намекуни?

Эшон фармуданд:
– Ӯ дар нигоҳ медорад.

* * *

Мавлоно Соғарӣ ба бухл муттаҳам буда, ғурраи рамазон пеши Эшон нишаста буд ва дар он рӯз шакке афтода буд, дар рӯъяти ҳилол. Ва ҳокими шаръи мунодӣ фармуда буд, ки мардум бояд то вақти завол чизе нахӯранд.

Эшон фармуданд:

– Мавлоно Соғарӣ боре алассабоҳ чизе хӯрда.

Яке аз асҳоб гуфт:

– Ба фаромӯшӣ хӯрда бошад.

Эшон гуфтанд:

– Агар дар хучраи худ хӯрда бошад, ба фаромӯшӣ хӯрдааст.

* * *

Ва Эшон дар шаъни Мавлоно Соғарӣ фармудаанд:

Соғарӣ мегуфт: – Дуздони маъонӣ бурдаанд,

Ҳар кучо дар шеърӣ ман як маънии хуш дидаанд.

Дидам аксар шеърҳояшро, яке маънӣ надошт,

Рост мегуфт, он ки маъниҳояшро дуздиданд.

Ин китъа шӯҳрат кард. Чун бар Мавлоно Соғарӣ хонданд, пеши Эшон омад ва гила оғоз карду гуфт:

– Ман ходими деринаи ин остонам ва Шумо китъае фармудаед, ки дар тамоми шаҳр шӯҳрат карда ва ҳар ҷо мерасам, бар ман мехонанду механданд ва ин китъа маро расвои олам сохта.

Эшон фармуданд, ки мо гуфта будем «шоире» мегуфт ва котибону зарифони шаҳр онро ба тасхиф «Соғарӣ» сохтаанд.

* * *

Мавлоно Соғарӣ риши дароз дошт. Рӯзе дар сари Хиёбон¹ бар канори Ҷӯи Нав бо фарзанди ҳафтсолаи Эшон Хоча Зиёвуддин Юсуф² истода буд ва дар он Ҷӯи Нав касе асп мешуст ва даст дар соғрӣ³ ва думи ӯ мекашид.

Мавлоно Соғарӣ аз Хоча пурсид:

– Соғрӣ ва думи асп ба чӣ монад?

Хоча фармуд:

– Соғрии ӯ ба рӯи Соғарӣ ва думи ӯ ба риши Соғарӣ.

---

1. Хиёбон – номи гӯристонест дар Ҳирот ва ин маъниро аз китоби «Мазороти Ҳирот» дарёфтаам.

2. Муаллифи китоб дар «Рашаҳоти айнулҳаёт», ки таълифи дигар аст аз ӯ, таърихи вилодати вайро 882 сабт кардааст. Нигоҳ кунед ба тарҷумаи аҳволи Ҷомӣ дар «Рашаҳоти айнулҳаёт».

3. Соғрӣ: кафали асп (рон, сурин, сағар).

* * *

Мавлоно Алии Сурх аз ходимони Эшон буд. Рӯзе дар китобхонаи мадраса давати шангарф дар пеш доштанд ва ба сурхӣ чизе менавиштанд.

Мавлоно гуфт:

– Ин шангарф беранг аст. Агар фармоед, биравам ва шангарфи рангин пайдо кунам.

Фармуданд:

– Ҳочат ба он нест. Ту қатрае аз оби бинии худ дар ин давоҷакон, то сурх шавад.

* * *

Мавлоно Алии Сурх ҳар рӯз як-ду бор ба шаҳр омадӣ ва тақудави бисёр кардӣ. Рӯзе пеши Эшон нишаста буд.

Уро гуфтанд:

– Ду-се қатра об бар сиёҳии давоҷ рез. Ҷ катрот дар давоҷ мечаконид. Дар он маҳал Эшонро гуфт:

– Ман ин қатраҳо мечаконам, шумо ба сикхе онро мешӯронед.

Эшон фармуданд:

– Некӯ бошад, аз мо сикхе аз ту қатра!

* * *

Рӯзе Мавлоно Зулӣ ном касе назди Эшон омада буд ва ӯ қавӣ нодону содалавх буд, ки алфози номавзун бар якдигар мебаст ва онро назм ҳаёл мекард ва ба қайди китобат дармеоварду ҳама ҷо мехонд ва мардум механдиданд. Пас аз Эшон маншурномае талабиду иброму муболиға аз ҳад гузаронид ва ба рӯҳи азизон савганд дод, ки албатта барои ман чизе нависед, ки ба он дар миёни шоирон ва зарифон муфохарат ва мубоҳот кунам.

Эшон давоҷу қаламу қоғаз талабиданд ва барои мурутти хотири ӯ ин руқба дар маҷлис навиштанд, ки: «Хидмати Мавлоно Зулӣ фақиронро ба ҳузури худ мушарраф сохт ва ба хондани ашъори дилпазири худ бинавохт. Пояи шеъраш аз он баландтар аст, ки дар тангнои вазн гунҷад, ё касе тавонад, ки онро ба мизони табъ санҷад. Худо аз ӯ ва аз ман ва аз тамоми касоне, ки бидуни қасд суҳан мегӯянд, бигзарад».

Фасли панҷум

Дар бадеҳа гуфтани шуаро ба ҳузури салотин

Шабе Маҳмуди Ғазнавӣ¹ дар мастӣ зулфи Аёзро¹, ки ба вай

---

1. Даврони умраш шасту се сол буд ва муддати салтанаташ ба истиклол сию як

алокаи муҳаббат дошт, бибурид ва сабоҳ хушёр шуд, аз карда бағоят пушаймон гашта, ба мотами зулфи ӯ сиёҳ пушид ва бисоти айш дарнавардида, се шабонарӯз бо ҳеч кас сухан нагуфту лаб накушод ва ҳеч аҳадеро аз муқаррабону надимон назди худ роҳ надод. То умарову вузаро ва соири мулозимон ба танг омаданд ва рӯчӯ ба Абулқосим ибни Аҳмади Унсурӣ² карданд, ки маликушшуарои пойтахти Маҳмуд буд ва дар фунуни шеърӯ шоирӣ маҳорати тамои дошт. Пас, ӯро гуфтанд, ки агар ту ба бадеҳа ва латифае султонро аз ин қабз берун оӣ ва ин бор аз хотири нозукаш бардорӣ, мо туро сад ҳазор дирами нақд хидмат кунем.

Унсурӣ баъд аз он ки се рӯз ин сурат гузашта буд, ба ҳаволии ҳарамсарои бигузашт ва худро аз дур ба Султон намуд. Султон ӯро талабиду гуфт:

– Эӣ Унсурӣ, ҳеч мебинӣ, ки дар мастӣ бар дасти мо чӣ хатос рафтааст? Акнун дар ин боб шеъре бигӯӣ.

Унсурӣ замини хидмат бибӯсиду бар бадеҳа гуфт:

Рубоӣ

Имрӯз, ки зулфи ёр дар костан аст,
Чӣ чои ба ғам нишастану хостан аст,
Ҳангоми нишоту вақти май хостан аст,
Қ-оростани сарв ба перостан аст.

Султонро ин рубоӣ аз ӯ бағоят хуш омад ва фармуд, то дурче пур аз чавоҳири қиматӣ оварданду се бор даҳони ӯро пури дурру гавҳар карданд ва умаро низ сад ҳазор дирам бар он афзуданд ва Султон бо Аёз ва соири муқаррабону надимон ба базми айшу тараб нишастанд ва чихил шабонарӯз суруди созандагон ва навои навозандагон ин рубоӣ буд. Ва ба ин бадеҳа қадру манзалаати Унсурӣ азим бияфзуд ва ин қисса ба тафсил дар китоби «Маҳмуд ва Аёз» ба силки назм кашида шудааст³.

* * *

Муиззӣ⁴ аз ҷумлаи фузалои шуарост ва дар асл аз Нишопур

сол ва дар 421 даргузашт. «Ҳабибуссияр», ҷ.2, с. 375.

1. Абунначми Аёз – ғуломи маҳбуи Султон Маҳмуди Ғазнавӣ ва ӯ аз ҳавохоҳони Масъуд ибни Маҳмуд буд ва дар Нишопур ба хидмати ӯ пайваст ва изҳори итоат кард. «Луғатнома».
2. Мутавафӣ дар 431. «Давлатшоҳ», с.46.
3. Аз манзумоти Мавлоно Фаҳридин Алӣ «Маҳмуд ва Аёз», ки бар вазни «Лайлӣ ва Мачнун» дар силки таҳрир кашидаанд, дар миёни мардум машҳур аст ва бисёре аз маъони дақиқа дар он рисола мундариҷ ва мазкур. «Ҳабибуссияр», ҷ.4, с.346.
4. Амирушшуаро Муҳаммад ибни Абдулмалики Нишопурӣ мутахаллис ба Муиззӣ, вафоташ байни санаоти 518-521 буда (нигоҳ кунед ба муқаддимаи девони Муиззӣ ...).

буд ва дар мабодии ҳол ба сипоҳигарӣ шуғл менамуд. Ва охири қор ба мулозимати султон Ҷалолиддин Маликшоҳ¹, ки хулосаи дудмони Салҷуқ буд, шинофт ва дар хидмати ӯ мансаби маликушшуарой ёфт. Ва сабаби ин мансаб бадеҳае буд, ки аз ӯ воқеъ шуд ва он чунон аст, ки шомӣ иди рамазоне султон бар боми қаср буд бо муқаррабону надимон ва ба ҷустани ҳилол шаъафи тамом дошт ва мардуми ҳадидунназар ҳарчанд мечустанд, намеёфтанд. Ногоҳ назари султон бар ӯ афтод ва бағоят масрур шуду ба дигарон намуд. Муиззӣ дар он маҳал ҳозир буд. Султон гуфт:

– Дар сифати моҳи нав бадеҳае бигӯй.

Ва ӯ ин рубой бигуфт:

Рубой

Эй моҳ, камони шаҳрёрӣ, гӯй,

Дар гӯши сипеҳр гӯшворӣ, гӯй.

Наъле зада аз зари иёрӣ, гӯй,

Ё абруи он турфа нигорӣ, гӯй.

Султонро ин рубой аз ӯ писанд афтод ва мартабаи ӯро баланд карда, ба рисолат ба Қайсари Рум фиристод ва гӯянд аз он сафар чихил қатор шутур қумошу матои нафис ба Исфаҳон овард. Ҳоконӣ мӯътақиди шеъри ӯ буда ва мункири шеъри Рашиди Ватвот².

* * *

Рашиди Ватвот³ номи ӯ Муҳаммад ибни Абдулмалик аст ва дар анвои фазоил зифунун будааст ва дар асл аз Балх аст, аммо дар Хоразм сокин буда ва зуҳури вай дар давлати Отсиз ибни Султон Муҳаммади Хоразмшоҳ⁴ буда ва тарбият аз ӯ ёфта. Ва ӯ бағоят ҳақирҷуссаву теззабон буда ва аз ин чихат ӯро «Ватвот» гуфтаанд, ки исмест хаттофро, ки фарастук аст. Ва Отсиз дар асл яке аз ғуломзодагони султон Ҷалолиддин Маликшоҳ⁵ буд ва султони вилояти Хоразмро баъд аз ғавти падараш султон

---

1. Ҷалолиддавла Муиззуддин Абулфатҳ Маликшоҳ ибни Албарслони Салҷуқӣ (465-485). «Мӯъчамулансоб».

2. Муаллифи китоб ин ҳикоятро аз «Тазкира»-и Давлатшоҳ гирифта ва Давлатшоҳ ҳикояти «Ҷаҳор мақола»-ро таҳриф карда ва тағйир дода, бо изофате чанд дар китоби худ мундариҷ сохтааст.

3. Амир Имом Рашидуддин Саъдулмалик Муҳаммад ибни Муҳаммад ибни Абдулҷалил ибни Абдулмалики Умарӣ котиби маъруф ба хоҷа Рашиди Ватвот, мутавафӣ ба соли 573.

4. Абулмузаффар Алоуддавла Отсиз ибни Муҳаммад вилодаташ 492, вафоташ ҷумайдиюлоҳири санаи 551, муддати подшоҳияш сӣ сол аз 521. «Мӯъчамулансоб».

5. Ҷалолуддавла Муъизиддин сахех аст.

Муҳаммад ба вай тафвиз намуд ва вай ҳар сол як бор ба Марв меомад ва мулозимати султон мекарду бозмегашт. Ва аксари авқот бо куффори татор чиҳод мекард ва аз эшон мардуми бисёр мекушту ғаноими бешумор мегирифт. Ва бад-он сабаб соҳиби яроку истеъдоди азим гашт ва молу маноли хатир ба даст овард ва бағоят қуввату макнату шавкат ҳосил кард.

Чун султон Ҷалолиддин вафот ёфт ва султон Санҷари¹ писараш ба подшоҳӣ нишаст, Отсиз сар ба фармони ӯ наёварду гардан аз рабкаи тоаташ бартофт ва оғози тугёну исён кард. Ва лашкари Санҷар фавҷ-фавҷ аз Марв гурезон рӯй ба Хоразм ниҳоданд ва тарки мулозимати хидмати султон Санҷар доданд. Дар ин маҳал Рашиди Ватвот қасидае дар мадҳи Отсиз гуфт, ки матлааш ин аст:

Отсизи Ғозӣ ба тахти мулк баромад,
Давлати Салҷуқу Оли ӯ ба сар омад.

Ин матлаъ ба самъи Санҷар расиду кинаи Рашид дар дил гирифт ва лашкаре азим аз Марв бардошт, ба дафъи Отсиз рӯй ба Хоразм ниҳод ва ҳаким Анварӣ дар мулозимати ӯ буд ва дар он маҳал Отсиз дар қалъаи Ҳазорасп, ки ҳисне буд бағоят ҳасин, иқомат дошт ва Рашид бо ӯ буду Санҷар онро медонист. Пас Отсиз ҳисорӣ шуд ва султон бифармуд, то оғози муҳориба карданд ва дар аснои ҳарб султон Анвариро фармуд, ки бадеҳае бигӯӣ, то бар тир банданд ва дар қалъа афкананд. Анварӣ дар ҳузури султон ин рубой бигуфт:

Рубой

Эй шох, ҳама мулки чаҳон ҳасб турост,
В-аз давлату иқболи чаҳон касб турост.
Имрӯз ба як ҳамла Ҳазорасп бигир,
Фардо Хоразму сад ҳазор асп турост.

Ин рубоиро бар тир бастанду дар қалъа андохтанд ва мардуми қалъа онро пеши Отсиз бурданд. Чун рубоиро бихонд, Рашидро гуфт:

– Филфавр бадеҳае бигӯӣ, то бар тир баста ва ба лашкари Санҷар андозанд.

Ва Рашид дар пеши Отсиз ин рубоиро бигуфт:

Рубой

Эй шах, ки ба чомат маи софист, на дурд,
Аъдои туро зи ғусса хун бояд хӯрд.

---

1. Носириддин Абулҳорис Аҳмад Санҷар ибни Маликшоҳ оғози салтанаташ 24 зилҳиҷаи санаи 511 ва вафоташ 552. «Мӯъҷамулансоб».

Гар хасми ту, эй шоҳ, бувад Рустам гурд,
Як хар зи Ҳазораспи ту натвонад бурд.

Пас Отсиз бифармуд, то онро бар тир бастанд ва дар лашкари Санҷар андохтанд ва мардум онро пеши султон бурданд. Ва султон донист, ки он назми Рашид аст. Кина бар кина бияфзуд ва савганд ёд кард, ки чун Рашид ба дасти вай афтад, ўро ба ҳафт пора кунад. Ин хабар ба Рашид расид ва азим битарсид.

Баъд аз он султон бифармуд, то лашкар ба як бор ҳамла оварданду ба чанги сахт дарпайвастанд ва кор бар аҳли қалъа танг шуд. Отсиз тоби муқовимат надошт ва шабошаб аз қалъа бигурехт ва дар он шаб Рашидро фурсати он набуд, ки ҳамроҳи Отсиз берун равад ва дар зовияе мутаворӣ шуд.

Султон Санҷар ҳукм кард, то ўро пайдо кунанд. Баъд аз тафаҳхуси балеғ ўро дар гӯшае ёфтанд ва хабар ба султон оварданд. Ҳукм кард, ки ўро бар сари бозор ба ҳафт пора кунанд. Ў зорӣ кард, ки аввал маро пеши Хоча Мунтачибуддини Бадеи котиб¹ баред, ки муншии девону надими маҷлиси султон аст, ки ду калима арзадошт кунам. Баъд аз он ҳукми султон биронед. Ўро пеши Хоча бурданд.

Гуфт:

– Ман шунидам, ки султон ҳукм фармуда: «Маро ба ҳафт пора кунанд» ва ҳол он ки ман мурғаке ҳақирам. Маро ба ҳафт пора кардан холӣ аз ташвише нест. Агар султон иноят карда, бифармоянд, то маро ба ду пора кунанд, лутфе бошад. Хоча бихандиду сухани ўро ба арзи султон расонид. Султон табассум фармуду гуфт:

– Ў аз он ҳақиртар аст, ки ба ду пора низ тавон кард. Ўро бигузored, то ҳар кучо хоҳад, равад.

Ўро бигузошанд, то ба мулозимати Отсиз рафт ва умри дароз ёфту солҳо мулозимати писари Отсиз Эларслон² кард, то нек пиру муаммар шуд, чунонки рӯзгори писари Эларслон Султоншоҳро³ низ дарёфт. Ва чун Султоншоҳ валиаҳди падар шуд, орзуи сӯхбаташ дошт. Бифармуд, то ўро бар тахти равон ниҳода, пеши ў бурданд, вақте ки пушти ў хамида буд ва пойҳои ў аз рафтор монда. Чун Султоншоҳ бо ў мулоқот кард, аз рӯи имтиҳон ва табъозмӣ гуфт:

---

1. Муайядуддавла Мунтачибуддини Бадеъ Атобак ал-Чувайнӣ.

2. (551-568). «Мӯъчамулансоб».

3. Султоншоҳ – Абулқосим Маҳмуд ибни Эларслон, мутавафӣ ба соли 589. «Мӯъчамулансоб».

– Эй Рашид, маро насихате кун ба як рубой, ки дар он ҳам зикри сифати чадду падарам бошад ва ҳам зикри сифати ман.

Рашид пеши ӯ бар бадеҳа ин рубой гуфт:

Рубой

Чаддат вараки замона аз зулм бишуст,
Адли падарат шикастаҳо кард дуруст,
Эй бар ту қабои салтанат омада чувст,
Ҳон, то чӣ кунӣ, ки навбати давлати туст?
Султоншоҳ бар ин рубой ӯро чихил ҳазор дирам бахшид.

* * *

Чун Султон Санчар ба азми тасхири мамолики Мовароуннаҳр азимат кард, ҳамаи хонон иттифоқ карда, дар саҳрои Насаф ҳучум карданд. Ва дар он муҳориба шикаст бар султон афтод. Ва чун бар лаби Чайхун фуруд омад, бағоят малулу маҳзун буд. Фариди котиб¹, ки аз шогирдони Анварист ва шоиру фозил буда, дар он лашкар ҳамроҳ буд ва пеши султон бар пой истода. Султон фармуд:

– Эй Фарид, дидӣ, ки маро чӣ гуна чашм расид? Дар ин ҳол ки пеш омада, бадеҳае бигӯӣ, ки бори дилам сабук шавад.

Фарид ин рубой гуфт:

Рубой

Шоҳо, зи синони ту чаҳоне шуд рост,
Теги ту чихил сол зи аъдо кин хост.
Гар чашми баде расид, он ҳам зи қазост,
К-он кас, ки ба як ҳол бимондаст, Худост.

Султонро ин рубой мӯчиби чамбияти хотири тамом шуд ва ӯро силаи лоиқ дод.

* * *

Шабе дар Марв барфе азим борид ва Маҳастӣ², ки чамилаву хуштабъ будааст ва маъшуқи Султон Санчар, пеши ӯ буд. Баъд аз он ки султон як лаҳза хоб карда буд, бедор шуду аз Маҳастӣ پرسид, ки хаво чӣ ҳол дорад? Ӯ бадеҳа ин рубой гуфт:

Рубой

Шоҳо, фалакат аспи саодат зин кард,
В-аз чумлаи хусравон туро таҳсин кард.

---

1. Фаҳрулмулк Низомиддин Абулмаоли Фариди Қомӣ то санаи 617 ҳаёт дошт. «Лубоб», ҷ.1, с.151 ва 231.

2. Маҳастии Ганҷавӣ зани Ибни Хатиби Ганҷавист, таъби тавононе дошта ва рубоиро бисёр шево мегуфта. Девонаш аз байн рафта.

То дар ҳаракат саманди зарриннаълат
Бар гил наниҳад пой, замин симин кард.
Султон ўро бар ин рубой таҳсин карду чаҳор дурчи гавҳар
бахшид.

* * *

Азракӣ¹ ҳақими комил ва шоири фозил будаст ва дар асл аз
Марв аст ва дар давлати султон Маликшоҳи Салчуқӣ, ки афзали
Оли Салчуқ аст, тарбияти тамом ёфт.

Рӯзе султон нард мебохт ва ҳарчанд сешаш мехост, сеяк мео-
мад. Аз ин сурат мутағайир шуд. Азракӣ ҳозир буд. Султон ўро
фармуд, ки дар ин боб чизе бадеҳа бигӯй. Ў ин рубой гуфт:

Рубой

Гар шоҳ сешаш хост, сеяк захм афтод,
То зан набарӣ, ки каъбатайн дод, надод.
Шаш чун нигарист ҳашмати ҳазрати шоҳ,
Аз ҳайбати шоҳ рӯй бар хок ниҳод.
Султон ўро бар ин рубой силаи вофир дод.

* * *

Рукни Соин² фозил ва шоир будааст ва аз қозизодагони Сим-
нон аст ва дар замони давлати Тағой Темурхон тарбият ёфта ва
дар хидмати ӯ мансаби имомат дошта. Рӯзе аз ӯ тақсире дар
хидмат ба вучуд омада буд. Хон ўро дар банд фармуд ва чанд
моҳ дар банд бимонд. Вақте фурсат нигоҳ медошт ва бо банди
гарон сари роҳ ба хон гирифт ва ниёзи хеш арз кард. Хон гуфт:

– Бадеҳае муносиби ҳол бигӯй, то туро бибахшам.

Ў филфавр ин рубой бигуфт:

Рубой

Дар ҳазрати шоҳ чун қавӣ шуд роям,
Гуфтам, ки рикобро зи зар фармоям.
Оҳан чу шунид ин ҳадис аз даҳанам,
Дар тоб фитоду ҳалқа зад бар поям.

Хон бифармуд, то банд аз пой ӯ бардоштанг ва пеши ӯ бур-
данд. Пас ўро хилъати хос дод ва ба сари мансабаш фиристод.

---

1. Абӯбақр Зайниддин ибни Исмоил ал-Варроқ ал-Азракӣ ал-Ҳиравӣ аз шуарои машҳури қарни панҷум аст. Барои таҳқиқи аҳволаш рӯчӯъ кунед ба «Луғатнома».

2. Рукнуddини Соин: Давлатшоҳ менависад, ки дар мансаби пешнамози ТағоТемур буд.

* * *

Захири Форёбӣ¹ лакаб ва номаш Захируддин Тоҳир ибни Муҳаммади Форёбист ва фозилу олим буда ва дар шеър шогирди Рашидии Самарқандист, ки ҳикояти «Меҳру Вафо» назмкардаи ӯст. Валекин дар шеър аз устои худ ва балки аз бисёр устодон пеш аст. Ва вай дар аҳди давлати Қизил Арслонхон² тарбият ёфт ва барои ӯ қасоиди ғарро гуфт ва ин байт бағоят машҳур аст аз як қасидаи ӯ:

Байт:

Нӯҳ курсии фалак ниҳад андеша зери пой,
То бӯса ба рикоби Қизиларслон диҳад.

* * *

Риши Заҳир бағоят сурху рангин будаст. Рӯзе Қизиларслон ӯро гуфт:

– Барои риши сурхи худ чизе бар бадеҳа бигӯй, ки хотимаи он мутазаммини хусни талабе бошад.

Заҳир ин абёт алалфавр гуфт:

Назм

Воизе бар фарози минбар гуфт,
Ки чу пайдо шавад сарои нухуфт,
Ришҳои сиёҳ рӯзи умед
Бошад андар паноҳи риши сафед.

Боз риши сафедро зи гуноҳ
Бахшад Эзид ба ришҳои сиёҳ.

Мардаке сурхриш ҳозир буд,
Даст дар риш зад, чу ин бишнуд.

Гуфт: – Мо худ дар ин шумор наем,

Дар ду гетӣ ба ҳеч қор наем,

Банда он сурхриши мазлум аст,

Ки зи инъоми шоҳ маҳрум аст.

Қизиларслонро ин абёт хуш омад ва ӯро силаи тамои инъом кард.

* * *

Амир Шайх Ҳасан³ баъд аз султон Саиди Худобанда⁴ дар

---

1. Мутавафӣ ба соли 598, қабраш дар Макбаратушшуарои Сурхоби Табрес аст. «Ҳабибуссияр», ҷ.2, с.559.

2. Музаффаруддин Қизиларслон Усмон ибни Элдигиз (551-587). «Муъҷамулансоб».

3. Амир шайх Ҳасани Бузург аз Оли Чалоир (736-757х.). «Табакоти салотин».

4. Абӯсаид ибни Ўлҷойгу Муҳаммади Худобанда (716-736). «Табакоти салотин».

Бағдод ва Озарбойҷон подшоҳ шуд. Ва Дилшодхотун¹ завҷаи ӯ бағоят фозилаву оқила ва қаримаву ҷамила буд. Ва Салмони Соваҷӣ дар мадҳи Шайх Ҳасан ва Дилшодхотун қасоиди бисёр дорад ва тарбияткардаи эшон аст. Ва сабаби тарбияти амир Шайх Ҳасан мар Салмонро он буд, ки чун Салмон овозаи базлу қарами эшон шунид, аз шаҳри Сова ба Бағдод рафт. Иттифоқан аз гарди роҳ дар сахро ба мулозимати амир Шайх бирасид, вақте ки бо муқаррабони худ ба расми шикор берун омада буд. Ва дар он сахро қамон бар даст дошт ва тир меандоخت ва Саодат ном ғулуме бағоят соҳибҷамол пиёда дар рикоби ӯ буд, ки манзури ӯ буд ва аз паи тир амир медавид ва боз ба вай мерасонид.

Салмон пеш омад ва салом кард. Ҷамъе, ки ӯро мешинохтанд, пеши амир сифати ӯ карданд ва ӯ низ ғоибона сифати ӯ шунида буду шеъри ӯ дида, мутаваҷҷеҳи Салмон шуду гуфт:

– Эй Салмон, овозаи ту бисёр шунидаам. Акнун бар ҳамин қадам, ки истодаӣ, дар боби тирандозии ман ва давидани Саодат аз паи тир байте чанд бар бадеҳа бигӯй!

Салмон қоғазу даволу қалам аз ҷайб баровард ва ҳамчунон истода ин абёт бадеҳа бигуфт ва бинавишту ба дасти амир дод. Ва ӯ чун қуввати таъби Салмон дид, ба тарбияти ӯ пардохт ва дараҷаи ӯро баланд сохт ва он абёт ин аст:

Назм

Чу дар бори чочикамон рафт шоҳ,
Ту гуфтӣ, ки дар бурҷи қавс аст моҳ.
Ду зоғи қамон бо уқоби сепар
Бидидам, ба як гӯша оварда сар
Ниҳоданд сар бар сари дӯши шоҳ,
Надонам, чӣ гуфтанд дар гӯши шоҳ.
Чу аз шаст бикшод хусрав гирех,
Баромад зи ҳар гӯша овози «зех»!
Шаҳо, тир дар банди тадбири туст,
Саодат давон дар паи тир туст.
Ба аҳдат зи кас нолае барнаҳост,
Ба ғайр аз қамон в-ар бинолад, равост,
Ки дар аҳди султони соҳибқирон
Накардаст кас зӯр ҷуз бар қамон.

---

1. Дилшодхотун духтари Димашқоча, вай нахуст ба ақди султон Абӯсаид даромад ва пас аз марги ӯ зани Амир шайх Ҳасани Бузург шуд ва султон Увайс мамдӯҳи Салмон аз батни ӯст. «Ҳабибуссияр», ҷ.3, с.214.

* * *

Шабе Салмон дар маҷлиси Султон Увайс буд, ки писари рашиди амир Шайх Ҳасан ва Дилшодхотун аст ва вай бағоят соҳибҷамолу хуштабъ ва фозилу мустаид ва каримпешаву олиҳиммат будааст. Чун маҷлис мунқазӣ шуд, Салмон хост, ки ба манзили худ равад ва шаб торик буд. Султон фаррошро фармуд, то шамъе бузург бо лагани заррин аз маҷлис ҳамроҳи ӯ бурд ва дар манзили ӯ гузошт, то сабоҳ бибарад. Чун Салмон бомдод ба мулозимати султон омад, фаррош аз Салмон лагани заррин талабид ва ӯ бар бадеҳа ин ду байт бигуфт:

Китъа

Ману шамъем ду дилсӯхтаи хонасиёҳ,
Ки шаб ӯ гижду ман аз ғами мурдан сӯзам.
Шамъ худ сӯхт шаби дӯш ба зорӣ в-имрӯз
Гар лаганро талабад шоҳ зи ман, ман сӯзам.
Султон бихандиду он лаган ба вай бахшид.

* * *

Писари Шоҳшучоъ дар Шероз чавоне буд фарзона ва бемислу ягона дар хусну ҷамол, Манучеҳр¹ ном.

Рӯзе ба расми гӯйбозӣ бар аспе тозӣ савор шуда буд, ки онро ба сӣ ҳазор динори сурх баҳо карда буданд. Ва Ҷаҳонмулк завҷаи Шоҳшучоъ, ки модари шоҳ Манучеҳр буд ва бисёр фозила ва комила дар фунуни шеър ва ғайри он, бо шоҳ савора истода буд ва ҳарду тамошои чавгонбозии фарзанд мекарданд. Ва шоҳзода дар айни асптозӣ ва гӯйбозӣ буд, ки ногоҳ пой асп хато шуд ва шоҳзода бияфтод ва рӯи ӯ маҷрӯҳу хунолуда шуд ва ҷаҳон бар чашми шоҳ ва Ҷаҳонмулк ва соири нозирон аз раияту сипоҳ торику сиёҳ гашт ва ғазаб бар шоҳ муставлӣ шуда, ҳукм кард, ки он аспро бикушанд. Умарову муқаррабон, ки ҳозир буданд, малулу музтариб шуданд, зеро ки он аспе буд нодир ва бе-назир дар сурату рафтор. Ва ҳеҷ кас дар он замон мисли он аспе надида буд ва нашнида. Охир бечора шуданд ва ба Ҷаҳонмулк ишорат карданд, ки бадеҳае бигӯй ва ин аспро ҳимоя кун ва аз куштан бирахон. Филфавр ин рубоӣ бигуфт:

Рубоӣ

Шоҳо, адабе кун фалаки бадхӯро,
К-ӯ чашм расонид руҳи некӯро.

---

1. Шоҳшучоъро зану фарзанде бад-ин ном набуд ва ин ҳикояти маҷъул, ки асли он мансуб ба Амир Муъиззист зоҳиран аз ин китоб ба тазкираи «Арафот» ҳам сироят карда ва бо он ки соҳиби «Арафот» маъҳази дигаре доштааст.

Гар гӯй ғалат рафт, ба чавгонаш зан,
В-ар асп хато кард, ба ман бахш ўро.
Шохро он рубой хуш омаду аспро ба вай бахшид.

* * *

Мавлоно Бурундук марде хуштабъу надимпеша будааст. Ва тарбияткардаи Мирзо Бойқаро ибни Умаршайх ибни Амир Те-мур ва бо хоҷа Исматӣ Бухорӣ мунозира ва мушоира карда. Гӯянд ин байти ўст, ки:

Байт:

Дар Бухоро Хоҷа Исмат шӯҳрате дорад тамои,
Дар Хуросон Хоҷа Исмат нест, Бибӣ Исмат аст.

Гӯянд, рӯзе барои Мирзо Бойқаро қасидае ғарро гуфта гуза-ронид ва Мирзо ба туркӣ парвоначиро гуфт:

– Беш юз олтин сила ба вай диҳед, яъне понсад динор.

Парвоначӣ рафту дивист динор овард ва таслими вай кард ва ў дар маҷлис ин қитъа бар бадеха бигуфту бар Мирзо хонд:

Қитъа

Шоҳи душмангудози дӯстнавоз,
Он ҷаҳонгир, к-ў ҷаҳондор аст,
Беш юз олтин маро намуд инъом,
Лутфи он шаҳ ба банда бисёр аст.

Сесад аз ҷумла ғоиб аст акнун,
Дар баротам дусад падидор аст.

Ё магар ман ғалат шунидастам,

Ё ки парвоначӣ ғалаткор аст?

Ё магар дар иборати туркӣ

«Беш юз олтин» дивист динор аст?

Мирзо бихандиду гуфт:

– «Беш юз олтин ҳазор динор аст» ва фармуд, то ҳазор динори нақд ба вай доданд.

* * *

Хоҷа Мансур Қаробуқои Тӯсӣ марде хуштабъу ғазалгӯй буда-аст ва ин ғазали машҳур аз ўст:

Ғазал

Эй чашми хушат балои мардум,

Дар дида туй ба ҷои мардум,

Мардум ту ба чашм дарнаёри,

Чизи дигарӣ варои мардум.

Аз баҳри нишастии сарви қаддат

Чашм об зада сарои мардум,

Чандам бикушию зинда созӣ?
Охир ту най Худои мардум!
Мансур зи ғам бимурду vorаст
Аз ҷаври туву ҷафои мардум.

Вай мулозими Мирзо Алоуддавла¹ писари Мирзо Шохрух будаст ва бо қозӣ Абдулваҳҳоби Тӯсӣ, ки қозии бедиднаат будаст, никоре ва ғубори хотире дошт ва Мирзо бар муодоти² эшон муталеъ буд.

Рӯзе қозӣ ба маҷлиси Мирзо даромад. Мирзо бар сабили таарруз гуфт:

– Эӣ қозӣ, бо моли ятимон чӣ муомила мекунӣ?

Гуфт:

– Эӣ Мирзо, ман ятимонро дар бараҳнагӣ чомаам ва дар сармо офтобам.

Мирзо рӯй ба Хоҷа Мансур кард, ки дар ин маънӣ, ки қозӣ гуфт, бадеҳае бигӯӣ.

Хоҷа алалфавр, ин китъа бигуфт:

Қитъа

Қозие, чомаи ятимонӣ,
Хунашон мехӯрӣ, магар шабушӣ?
Гуфтаӣ «офтоби шаръ манам»,
Офтобӣ, вале ятимкушӣ!

Мирзоро ин китъа бағоят писандида афтод ва даҳ ҳазор динори хуросонӣ аз хизона нақд ба вай дод.

* * *

Амиршоҳии Сабзаворӣ, ки номи ӯ Оқмалик ибни Малик Чалолиддин аст ва дар асл аз аёни Фирӯзкӯҳ будаст ва тарбияткардаи Мирзо Бойсунқур ибни Мирзо Шохрух аст.

Рӯзе дар маҷлиси Мирзо Бойсунқур бузургзодае ноқобил бар ӯ муқаддам нишаст. Мирзоро он тақдим аз ӯ нохуш омад. Рӯй ба Амиршоҳӣ карду гуфт:

– Дар боби тақаддуми ин ноаҳл ва тааххури худ бадеҳае бигӯӣ. Шоҳӣ филҳол ин китъа бигуфт:

Қитъа

Шохо, мадори чархи фалак дар ҳазор сол
Чун ман ягонае нанамояд ба сад хунар.

---

1. Алоуддавла: Мирзо Рукнуддин Мирзо Бойсунқур ибни Шохрух, мутаваффи ба соли 865. «Ҳабибуссияр», ҷ.4, с. 20 ва «Мунтазам»-и Носирий.
2. Муодот – ба касе адоват доштан.

Гар зери дасти ҳар касу нокас нишастаам,
Ин ҷо латифаест, бидонам ман ин қадар:
Баҳр аст маҷлиси туву дар баҳр беҳилоф
Гавҳар ба зер бошаду хошок бар забар.

Фасли шашум Дар бадеҳа гуфтани вузаро ва шуаро пеши эшон

Бузургон гуфтаанд, ки ҳаргиз вазире ба истехқоқи Низомулмулк Мозӣ¹, ки вакили султон Ҷалолиддин Маликшоҳи Салҷуқист, бар маснади вазорат нанишаста. Дар охири қор аҳли сияят мизочи султонро бар ӯ мутағаййир сохтанд ва Турконхотун², ки ҳарамии бузурги султон буд, ба тарбияти Абулғаноим Точулмулки Форсӣ³ машғул шуд ва султон ӯро барои истирзои хотири Турконхотун ба ҷои Низомулмулк насб кард ва мансаби хабири вазорат ва ниёбат ба вай арзонӣ дошт. Ва як солу ҷаҳор моҳ Абулғаноим беистехқоқ вазорат кард ва Ҳоҷа Низомулмулк дар он муддат мусодираҳо дод ва дар юриши⁴ Бағдод ҷамъе аз малоҳида дар ҳудуди Наҳованд Ҳочаро қорд заданд ва ба он захм ба дараҷаи шаҳодат расид ва вақти нақл аз олам қитъае бар бадеҳа бигуфт ва назди султон фиристод ва дар дили султон асарӣ азим карду бисёр бигрист ва бар қардаи худ изҳори надомат кард ва он қитъа ин аст:

Чил сол ба иқболи ту, эй шоҳи ҷавонбахт,
Занги ситам аз чехраи айём сутурдам,
Туғрои нақӯномиву тавқеи саодат
Пеши маликуларш ба алтофи ту бурдам.
Чун шуд зи қазо муддати умрам наваду шаш,
Дар ҳадди Наҳованд ба як захм бимурдам.
Бигзоштам он хидмати дерина ба фарзанд,
Ҷоро ба Худову ба Худованд супурдам.

-
1. Абӯалӣ Ҳасан ибни Алӣ ибни Исҳоқи Тӯсӣ (408-485х.). «Мунтазам»-и Носирӣ.
  2. Турконхотун духтари Абулмузаффар Имодуддавла Иброҳими Тафқоҷхон ибни Нусрат аст, ки яке аз мулуки хонияи Мовароуннаҳр будааст ва аз санаи 440 то 460 салтанат кард. «Роҳатуссудур», с. 123.
  3. Точулмулк Абуғаноими Марзбон ибни Ҳусрави Фирӯз маъруф ба Ибни Дор аст. Баъзе гуфтаанд: қатли Ҳоҷа ба сияти ӯ будаст. Вай дар шаби сешанбеи 12 муҳаррами 486 ба дасти ғуломони Низомулмулк қитъа-қитъа шуд, дар ин вақт 47 сол дошт. «Луғатнома».
  4. Юриш: таркибест ба маънии бар душман давидан. «Ғиёс».

* * *

Хоҷа Шамсиддин Муҳаммади Соҳибдеворон, ки баъд аз Низомулмулк ба истеъдод ва қобилияти ӯ вазире кам будааст ва бағоят қарампешаву олиҳиммат буда ва рисолаи «Шамсия» дар мантиқ ба номи ӯст.

Рӯзе дар девони вазорат бар маснади ҳукумат нишаста буд. Яке аз фузалои шуаро руқъае ба дасти вай дод, ки дар он рубоие дар мадҳи ӯ гуфта шуда буд ва он рубоӣ ин аст:

Рубоӣ

Дунё чу муҳит асту кафи хоҷа нуқат,
Пайваста ба гирди нуқта мегардад хат.
Парвардаи ту кеху меҳу дуну васат,
Давлат надиҳад Худой касро ба ғалат.

Хоҷа қалам бардошт ва бе тааммул дар ҷавоби ӯ ин рубоӣ бар бадеҳа бигуфт ва бар заҳри он руқъа навишту мӯҳр карду ба дастии вай дод.

Рубоӣ

Сесад барои сафед чун байзаи бат,
К-онро зи сиёҳӣ набувад ҳеч нуқат,
Аз галлаи хоси мо, на аз ҷои ғалат
Чӯпон бидиҳад ба дасти дорандаи хат.

* * *

Хоҷа Муҳаммадро дар Қаробоғи Табреш чаҳоруми моҳи шаббони санаи салосун ва самонина ва ситтаи (683х.) ба ҳукми Арғунхон ба қатл расониданд ва Маҷди Ҳамгар, ки фозилу донишманд ва беназири вақти худ ва маликушшуарои Ироқу Форс буд ва муосири Шайх Муслиҳиддин Саъдӣ ва надими маҷлиси Саъд ибни Зангӣ¹, ки Шайх «Гулистон»-ро ба номи ӯ навишта, дар марсияи Хоҷа Шамсиддин Муҳаммад рубоие бар бадеҳа гуфт. Ва Шайх Саъдӣ онро шуниду бигрист ва Маҷди Ҳамгарро бар он шеър таҳсину таъриф кард ва он ин аст:

Рубоӣ

Дар мотами Шамс аз шафақ хун бичакид,
Маҳ чехра бихасту Зӯҳра гесӯ бибурид.
Шаб чома сиёҳ кард дар мотаму субҳ
Барзад нафасе сарду гиребон бидарид.

Ва шуарои мутааххирин иттифоқ доранд, ки ҳеч шоире аз мутақаддимин ва мутааххирин дар марсияи ақобир мисли ин

---

1. Атобак Саъд ибни Абибакр ибни Саъд ибни Зангӣ мутавафӣ дар 17 ҷумодиюлаввали соли 658. «Таърихи муғул», с. 389.

рубой нагуфтааст, илло Амиршоҳии Сабзаворӣ, ки дар фавти Мирзо Бойсункур ин рубой ва алҳақ гавҳаре қиматӣ суфта ва он ин аст:

Рубой

Дар мотами ту даҳр бaсе шеван кард,
Лола ҳама хуни дида дар доман кард.
Гул чайби қабои арғавонӣ бидарид,
Кумрӣ намади сиёҳ дар гардан кард.

* * *

Шоҳфури Нишопурӣ¹ шоире фозил буд ва шогирди Заҳири Форёбӣ ва тарбиятёфтаи хоҷа Нуриддини Муншӣ², ки вазири баистиклоли султон Ҷалолуддини Хоразмшоҳ буда ва Хоҷа бағоят фозилу доно буда, аммо ба идмони шурб мубтало буд. Чун навбати аввал Шоҳфур ба дари хонаи Хоҷа омад, бор наёфт, ҳамчунин панҷ бор паёпай омаду мулоқот муяссар нашуд. Охир Хоҷаро хабар карданд, ки Шоҳфури Нишопурӣ марде фозилу шоир ва машҳури Хуросону Ироқ аст ва панҷ бор шуд, ки ба дари хонаи ту меояд ва бор намеёбад. Муносиб он аст, ки илтифот фармуда, ўро бихонӣ ва дар маҷлиси худ бинишонӣ. Хоҷа касе ба вай фиристод, ки аввал муносиби ҳоли мо бадеҳае бигўй, то қуввати таъби ту аз шеъри ту маълум кунем, пас бо ту сўхбат дорем.

Шоҳфур бар бадеҳа ин рубой гуфт ва навишту пеши хоҷа фиристод.

Рубой

Фазли туву ин бодапарастӣ бо ҳам,
Монанди баландисту пастӣ бо ҳам.
Ҳоли ту ба чашми мохрўён монад,
К-он ҷост мудом нуру мастӣ бо ҳам.

Хоҷа Нуриддинро ин рубой бисёр хуш омад ва ўро пеши худ хонд ва ба тарбияти ў мутаваҷҷеҳ шуд.

-
1. Шоҳфур Ашҳари Нишопурӣ насабаш ба ҳаким Умари Хайём мерасад, вафоташ дар санаи 660 ва қабраш дар Сурхоби Табрез аст. «Давлатшоҳ», с. 137.
  2. Нуриддин Муҳаммад ибни Алӣ ибни Муҳаммади Муншӣ аз соли 622 то 628 мансаби китобати иншои султон Ҷалолуддинро дошта ва баъд аз воқеаи султон (нимай шавволи соли 628) ду китоб таълиф карда, яке «Нафсатулмасдур» дар 632 ва дигар «Сирати Ҷалолуддин Минкабирнӣ» дар 639 ва аз он пас маълум нест, ки бар сари сари ў чӣ омад. «Таърихи муғул», с. 481.

* * *

Чалоли Азд аз афозили шуарост ва аз содоти Язд аст ва падараш дар замони давлати Муҳаммад ибни Музаффар¹ муқаддами содоти вилояти худ будааст.

Рузе Муҳаммад ибни Музаффар ба мактабхонае даромад. Саййидзодае дид бо рӯи чун моҳ ва ду гесӯи сиёҳ, ки хат менавишт. Аз муаллим пурсид, ки ин чавон чӣ касест?

Гуфт:

– Писари саййид Азди Яздист ва Чалолиддин Муҳаммад ном дорад ва дар ин син бисе фазоил касб карда ва анвои шеърро бағоят некӯ мегӯяд ва аснофи хатро бисёр хуб менависад.

Муҳаммад ибни Музаффар гуфт:

– Чизе бар бадеҳа бигӯю бинавис, то шеър хатти туро мулоҳиза ва мушоҳида кунам.

Ӯ бар бадеҳа ин қитъа бигуфт:

Қитъа

Чор чиз аст, ки дар санг агар ҷамъ шавад,

Лаълу ёкут шавад санг бад-он хорой.

Покии тинату асли гуҳару истеъдод,

Тарбият қардани меҳр аз фалаки миной.

Дар ман ин ҳар се сифат ҳаст, кунун мебояд

Тарбият аз ту, ки хуршеди ҷаҳонорой.

Муҳаммад ибни Музаффар аз лутфи шеър ва ҳусни хати ӯ мутаҳаййир шуд ва падараш саййид Аздро талабиду гуфт:

– Меҳоҳам, ки фарзанди ту пеши ман бошад, то ба тарбияти ӯ чунон ки бояду шояд, қиём намоям, ки аҷаб қобилияте дорад. Ва агар тарбият ёбад, нодираи замону аъҷубаи даврон мешавад, лекин то содарӯй аст, ба амонат назди ту хоҳад буд. Баъд аз он ки маҳосин пайдо кунад, ӯро ба назди ман ор.

Пас даҳ ҳазор динор силаи он қитъа ба вай доду ӯро ба таҳсили улум иштиғол намуд. Ва мутадовилот биварзиду касби фазоил бисёр қард ва дар фунуни шеър моҳир шуд ва барои Оли Музаффар қасоиди ғарро бигуфту риоятҳои бисёр ёфт.

* * *

Саййид Шарафиддин Ризои Сабзаворӣ аз содоти урайзӣ буда, ки ба сиҳҳати насаб муқарраранд ва дар шеър таъби баланд

---

1. Амир Муборизуддин Муҳаммад ибни Музаффар мутавафӣ ба соли 765, муддати умраш шасту панҷ сол ва ҳукуматаш чихил сол: бисту ду сол дар Язд-ду сздаҳ сол дар Қирмон ва панҷ сол дар Ироку Порс. «Таърихи Оли Музаффар», с. 62 ва 63.

дошт ва падарони ӯ дар аҳди сарбадорони Сабзавор вазорат кардаанд. Ва дар замони Мирзо Шохрух пешвой ва калонтарии мардуми Сабзавор тааллуқ ба вай дошт. Ва аз ӯ пеш хоҷа Пираҳмади Хофӣ, ки чихил сол вазири баистиклоли Мирзо Шохрух буд.

Чамъе аз ҳосидон сияте карданд. Хоҷа кас фиристод, то Саййидро банди гарон бар пой ниҳода, аз Сабзавор ба Ҳирот оварданд ва касе парвои муҳимми вай накард ва муддате он банд бар пой ӯ бимонд. Ва дар он вақт дар Ҳирот пире буд ҳафтодсола, дар камоли бурудату хунукӣ, ки ӯро Мирвайси Садр мегуфтанд. Ва одати ӯ он буд, ки ҳанӯз офтоб дар бурҷи хут буд, ки кулоҳи наврӯзӣ аз намади сафед бар сар мениҳод. Ва дар он син ба он бурудат, ки ӯ дошт, он кулоҳи наврӯзӣ бар сари ӯ азим хунук менамуд. Ва он кулоҳи наврӯзии ӯ дар Ҳирот ба хунукӣ ва бурудат машҳур буд ва зарбулмасали мардум шуда буд.

Рӯзе Хоҷа Пираҳмад бифармуд, то Саййидро ба он банди гарон бар сари девон оварданд. Иттифоқан, дар он маҷмаъ Мирвайси Садр кулоҳи наврӯзӣ бар сар ниҳода, ҳозир буд. Хоҷа рӯ ба Саййид карду гуфт:

– Шундаам, ки шеър некӯ мегӯӣ ва табъи равон дорӣ. Акнун ҳасби ҳоли худ ва ҳасби ҳоли Мирвайс ва кулоҳи наврӯзии ӯ бадеҳае бигӯӣ.

Саййид филҳол ин рубоӣ бигуфт:

Рубоӣ

Эй Осафи Чаммартабаи кайвонқадр,
Монанди ҳилол ҳалқа дар гӯши ту бадр.

Бисёр хунук шудааст дар шаҳри Ҳирот
Занҷири ману кулоҳи наврӯзии Садр.

Хоҷаро ин рубоӣ бисёр хуш омад. Бифармуд, то банд аз пой ӯ бикушоданд ва хилъати хос ва силаи кулле ба вай доданд ва нишон имзо карда, ба обрӯи тамом ба Сабзавор бозфиристоданд.

Фасли ҳафтум

Дар бадеҳа гуфтани шуаро бо якдигар

Фирдавсии Тӯсӣ беназири замони худ буда ва «Шохнома» бар фазлу камоли ӯ далеле возеҳ ва бурҳоне лоиқ аст. Номи вай Ҳасан ибни Исҳоқ ибни Шарафшоҳ аст. Аз деҳқонзодагони Тӯс буда ва дар мабодии ҳол ба амри зироат шуғл мегирифта.

Гӯянд: Амид – волии Тӯс чорбоғе дар ғояти хубӣ сохта буд ва

онро Фирдавс ном ниҳода ва падари ӯ Исоқ ибни Шарафшоҳ ба тарбияти он боғ муқаррар буд ва вай ба ин нисбат ва муносибат Фирдавсӣ таҳаллус ниҳода. Ва омили Тӯс бар вай зулме кард ва вай ба Ғазнин рафт аз барои додхоӣ. Ва он ҷо ба василаи Унсури ба маҷлиси Султон Маҳмуди Ғозӣ расид ва шеър гузаронид ва султон ӯро бинавоху ба назми «Шоҳнома» машғул сохт.

Рӯзи аввал, ки ба Ғазнин расид, бар даргоҳи султон сайре мекард ва василае мечуст, ки худро ба назари султон расонад. Ногоҳ маҷмае дид ва аз касе пурсид, ки ин азизон чӣ касонанд?

Гуфт:

– Шуарои пойтахти султонанд ва ин мард маликушшуаро Унсурист бо ду шогирди худ – Фарруҳӣ ва Асҷадӣ, ки ҳар ду фозил ва қодир бар сухананд.

Пеш рафту бар эшон салом кард.

Унсури ҷавоб доду гуфт:

– Чӣ касӣ ва ғариб менамой?

Гуфт:

– Марде шоирам ва аз ҷониби Тӯс омадаам.

Гуфт:

– Биё, бинишин, то бо ҳам бадеҳа гӯем ва табъозмоӣ кунем.

Фирдавсӣ биёмад ва паҳлӯи Асҷадӣ бинишаст.

Унсури гуфт:

– Мо ҷаҳор шоирем, рубоие гӯем ба мушоракат, ки ҳар шоире як мисраъ гӯяд.

Пас Унсури оғоз карду мисраи аввалро чунин гуфт:

Чун талғати ту моҳ набошад равшан,

Мисраи дувумро Фарруҳӣ гуфт:

Чун қомати ту сарв нахезад зи чаман,

Мисраи севумро Асҷадӣ гуфт:

Мижгон-т ҳаме гузар кунад аз ҷавшан,

Мисраи ҷаҳорумро Фирдавсӣ гуфт:

Монанди синони Гев дар ҷанги Пашан.

Чун Унсури аз Фирдавсӣ ин мисраъ шунид, бар сабили тааҷҷуб дар ёрон нигарист, баъд аз он Фирдавсиро гуфт:

– Аз ин мисраъ чунон маълум мешавад, ки туро бар таърихи мулуки Аҷам иттилое тамом аст ва ин бадеҳаро ба самъи султон расонид ва Фирдавсиро ба маҷлиси ӯ бурд.

Чун Султон бар фазоилу камолоти ӯ вуқуф ёфт ва қуввати табъи ӯро маълум кард, ба назми «Шоҳнома» ҳукм фармуд ва ӯ дар он назм доди сухан дод.

Қозӣ Шамсиддини Табасӣ¹ олиму фозил ва хуштабъ будааст. Ва чун овозаи илму фазл ва шеъру табъи Садрушшариъаи Бухорӣ² шунид, аз Хуросон ба азми сӯхбати ӯ ба Бухоро рафт. Ва аз гарди роҳ ба мадрасаи ӯ даромад ва салом карду дар хавзаи дарс бинишаст, вақте ки ӯ бар шогирдон қасидае мехонд, ки онро шаб тамом карда буд. Ва ҳар як аз шогирдон ба қуввати табъи худ дар он сухане мегуфтанд ва дахле мекарданд ва аз он қасида аст ин чаҳор байт:

Бархез, ки шамъ асту шароб асту ману ту,

Овози хурӯси сахарӣ хост зи ҳар сӯ.

Бархез, ки бархост пиёла ба яке пой,

Биншин, ки нишастаст суроҳӣ ба ду зону.

Май нӯш аз он пеш, ки маъшуқаи шабро

Бо рӯз бигиранду бибурранд ду гесӯ,

Дар соғари мино маи рангин хӯру андоз

Санге ду дар ин шишаи гардандаи мину.

Дар ин асно Садрушшариъа дар ӯ нигарист ва ӯро нек мутаваҷҷеҳ дид.

Гуфт:

– Эй марди ғариб, дар шеър ҳеч вукуфе дорӣ?

Гуфт:

– Мавзун аз номавзун фарқ тавонам кард.

Гуфт:

– Ин шеър чун шеър аст?

Гуфт:

– Каломе мавзун аст.

Талабаи дарс дар ӯ афтоданд, ки чаро беҳ аз ин сифат накардӣ?

Гуфт:

– Агар ман бадеҳа беҳ аз ин гӯям, шумо чӣ мегӯед?

Гуфтанд:

– Туро дар шеър мусаллам дорем ва илло туро биёзорем.

Ӯ қоғазу қалам ва давог талабид ва бе тааммул қасидаро

---

1. Қозӣ Шамсуддин Мухаммад ибни Абдулкарими Табасӣ чанде дар Ҳирот казоват карда ва баъдан ба Бухоро рафта ва боз дар 624 ба Ҳирот бозгашта ва ҳам дар он чо даргузаштааст. «Райҳонатуладаб», қ.2, с. 343.
2. Бурҳониддин Маҳмуд ибни Аҳмади Бухорӣ, нубуғи ӯ дар ҳудуди соли 630 хичрӣ буд. Урост «Викоятурривоят фи масоилхидоят». Аз «Луғатнома» ва «Райҳонатуладаб».

панчоҳ байт ҷавоб гуфт дар муддати як-ду соати нучумӣ ва аз он қасида аст ин ҷаҳор байт:

Аз рӯи ту чун кард сабо турра ба як сӯ,
Фарёд баровард шаби ғолиягесӯ.

Аз шарми хати ғолиябӯи ту фитодаст
Дар водии ғам бо цигари сӯхта оху.

Он зулфи шабосову рухи рӯзнамоют

Чун анбару кофур ба ҳам сохта ҳар ду.

Ҷоно, дили Мачнуни маро чанд барорӣ

Занҷир кашон то ба сари тоқи ду абрӯ?

Чун Садрушшариға қуввати табъи ӯ бидид, ӯро бар ҳамаи шогирдон муқаддам нишонид. Баъд аз он ӯро бишнохт ва ба хона бурд ва камоянбағӣ ба ҳоли ӯ пардохт. Ва ӯ чанд гоҳ дар хавзаи дарси устод буд ва истифодаи улум намуд.

* * *

Рӯзе барфи азим меомад ва боди сарди аниф мечаст. Дар чунин вақте Рашиди Ватвотро завқи сӯхбати Адиб Собир шуд, чи бо якдигар робитаи муҳаббат доштанд ва миёни эшон мубосаата¹ ва мутоибате² мебуд. Ва Адиб Собир донишманди мутабаҳхир буда ва дар фунуни шеър маҳорати тамом дошта ва дар замони султон Санҷар нашъунамо ёфта ва дар асл аз Бухоро, аммо дар Хуросон касби камол карда. Ва Анварӣ ӯро дар шеър меписандид ва Хоқонӣ мӯътақиди ӯ буд ва ба хилофи ӯ Рашидро мункир. Чун дар он барфу сармо Рашид ба дари хонаи Адиб расид, ҳалқа бар дар зад. Канизаке ба паси дар омаду гуфт:

– Кист?

Гуфт:

– Рашид аст ва Адибро меҳоҳад.

Гуфт:

– Хочаам дар хона нест.

Рашид ин байт бар бадеҳа гуфт:

Байт

Он кас, ки бурун равад дар ин рӯз,

Ғарзантар аз ӯ каси дигар нест.

Адиб шуниду сар аз даричаи болохона, ки бар пушти долон буд, берун кард ва дар ҷавобаш бар бадеҳа гуфт:

Байт

Ман худ ба ҳарамсарои хешам,

Пайдост, ки дар буруни дар кист.

---

1. Мубосатат – бо касе фароҳӣ варзидан ва ин иборат аз дӯстист. «Ғиёс».

2. Мутоибат – бо касе хуштабъӣ ва мазоҳ кардан. «Ғиёс».

* * *

Имомии Ҳиравӣ¹ олим будааст ба улуми аклию нақлӣ ва аз акрони Шайх Муслиҳиддин Саъдист ва Мачди Ҳамгар шеърӣ ўро бар шеърӣ Шайх тарҷеҳ ниҳода, чунонки дар ин рубой гуфта:

Мо гарчи ба нутқ тўтии хушнафасем,
Бар шаккари гуфтаҳои Саъдӣ мағасем.
Дар шеваи шоирӣ ба иҷмои умам
Ҳаргиз ману Саъдӣ ба Имомӣ нарасем.

* * *

Рўзе Фаҳрулмулк, ки аз акобири афозили замон буд, қитъае гуфт ва ба дасти қосиде ба тариқи истифто назди Имомӣ фири-стод. Ва қосидро васият кард, ки аз пой нанишинӣ, то ҷавоб нагирӣ ва он қитъа ин аст:

Қитъа

Сари афозили даврон, имоми миллату дин,
Паноҳи аҳли шариат дар он ҷӣ фармояд,
Ки гурбае сари даҳ қумрию кабўтарро
Ба шаб зи тан ба тааддию зулм бирбояд.
Худойғони кабўтар зи рӯи шаръу қасос
Ба хуни гурба агар теғ баркашад, шояд?

Қосиди Фаҳрулмулк чун ин қитъа гузаронид, ҷавобро алал-фавр талабид. Имомӣ қалам бардошту бар бадеҳа ҷавоби ў бар заҳри рукъа ин қитъа навишт ва филҳол бозфиристод:

Қитъа

Аё латифсуоле, ки дар машоми хирад,
Зи бӯи нақҳати хулқат насими чон ояд.
Ба гурба нест қасосе, ки соҳиби миллат
Чунин қасос ба шаръи мубин нафармояд.
На кам зи гурбаи байдост гурбаи сайёд,
Ки мурғ бинад бар шоҳу панча нақшояд.
Агар ба соиду бозуи худ саре дорад,
Ба хуни гурба ҳамон бех, ки даст н-олояд.
Бақои қумрию умри кабўтарар хоҳад,
Қароргоҳи кафасро баланд фармояд.

* * *

Салмони Соваҷӣ ва Сирочи Қумрии Қазвинӣ дар маҷлиси баъзе хукком, ки чамъе аз афозилу акобир ҳозир буданд, бо як-

---

1. Разиюддин Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абӯбақр ибни Усмон машҳур ба Имомии Ҳиравӣ аз шуарои маъруфи қарни ҳафтум будааст.

дигар мунозира карданд ва дар мақоми мушоира шуданд. Ва мири маҷлис ҳукм кард, то бар ин мисраи машҳур:

«Эй боди сабо, ин ҳама овардаи туст»
табъозмой кунанду бар бадеҳа ду рубой бигӯянд.
Аввал Салмон бар бадеҳа гуфт:

Рубой

Эй оби равон, сарв баровардаи туст,
В-эй сарви чамон, чаман саропардаи туст.
Эй ғунча, арӯси боғ парвардаи туст,
Эй боди сабо, ин ҳама овардаи туст.
Баъд аз ӯ Сирочи Кумрӣ бе тааммул гуфт:

Рубой

Эй абри баҳор, хор парвардаи туст,
В-эй хор, даруни ғунча хункардаи туст.
Гул сархушу лола масту наргис махмур,
Эй боди сабо, ин ҳама овардаи туст.

* * *

Носири Бухорӣ шоире фозил ва дарвешмашраб буд ва умр дар саёҳат гузаронида ва ин байти машҳур аз ӯст:

Байт

Дарвешро, ки мулки қаноат мусаллам аст,
Дарвеш ном дораду султони олам аст.

Ва ин матлаи қасидаест, ки дар ӯ абёти некӯ дарҷ кардааст.

Гӯянд, ки вақте ба сафари ҳаҷ мерафт, чун ба Бағдод расид, бар канори Дачла Салмонро бо чамъе аз фузалову шуаро нишаста дид. Пеши эшон рафт ва салом кард. Иттифоқан, фасли баҳор буд ва оби Дачла туғёне азим дошт. Салмон гуфт:

– Чӣ касӣ?

Салмон гуфт:

– Марде шоирам.

Гуфт:

– Бадеҳа тавонӣ гуфт?

Носир фармуд:

– Тавонад буд.

Салмон бар бадеҳа ин мисраъ гуфт:

Дачларо имсол рафторе ачаб мастона аст.

Носир алалфавр гуфт:

Пой дар занциру каф бар лаб, магар девона аст?

Салмон ва соири ҳозирон дар тааччуб шуданд. Салмон гуфт:

– Аз кучой?

Гуфт:

– Аз Бухоро.

Гуфт:

– Носир набошӣ?

Гуфт:

– Бале, Носирам.

Салмон бархост, ўро дар бар гирифт ва паҳлӯи худ бинишонд. Пас ўро ба хона бурд ва то Носир дар Бағдод буд, Салмон ба хидмати ӯ қиём менамуд.

* * *

Хоча Алӣ ибни Шаҳоби Туршезӣ шоире фозил буда ва дар миёни вай ва Шайх Озарӣ, ки Ҳамза номи ўст, мунозира ва мушоира воқеъ шуда.

Рӯзе дар маҷлисе, ки басе фузалову шуаро чамъ буданд, Озарӣ ўро мухотаб сохта, ин рубой бар бадеҳа бигуфт:

Рубой

Сардафтари арбоби ҳунар хоча Алист,

Эй он ки туро лутфи табиат азалист.

Ту хоҳ маро писанду хоҳӣ маписанд,

Донад ҳама кас, ки Ҳамза устои Алист.

Ва хоча Алӣ Шаҳоб дар чавоби ӯ аз рӯи бадеҳа гуфт:

Рубой

Эй Ҳамза, бидон, ки арши ҳақ чоӣ Алист,

Бар дӯши Расул аз шараф поӣ Алист.

Устои Алист Ҳамза дар чанг, вале

Сад Ҳамза ба илму фазл лолоӣ Алист.

* * *

Мавлоно Ҳасаншоҳи Бадеҳагӯӣ, ки дар ин фан беназири замон буд, рӯзе аз Хиёбони Ҳирот ба шаҳр меомад ва Мирзо Манучеҳр чавоне соҳибчамол ва хуштабъ аз авлоди амир Темур аз шаҳр ба Хиёбон мерафт, бар рӯи пули равони дарвозаи малик ба ҳам расиданд ва Мирзо Мавлоно Ҳасаншоҳро дид, филҳол чашм пӯшида, гуфт:

– Чашм нахоҳам кушод, илло вақте ки бар бадеҳа байте гуфта бошӣ.

Мавлоно алалфавр гуфт:

Байт

Аз он чашм пӯшида шоҳ аз гадо,

Ки пӯшиданӣ чашм дорем мо.

Мирзо бихандид ва чашм бикушод ва ўро хилъате гаронмоя дод.

Фасли ҳаштум
Дар бадеҳа, ки урафои шуаро дар вақти вафот гуфтаанд

Чун Угтой Қоон¹ дар шаҳри Исфаҳон қатли ом кард, Хоча Камолиддини Исмоил² он ҷо ба дараҷаи шаҳодат расид. Ва вай олимӯ фозил ва қодир бар суҳан ва моҳир дар фунуни шеър будааст. Чунонки бузургон ўро «халлокулмаъонӣ» гуфтаанд. Дар он вақт, ки яке аз лашқариёни хон ўро захми қорӣ зада буд, ин рубоӣ бар бадеҳа бигуфт ва ба хуни худ бар девори хона навишт:

Рубоӣ

Дил хун шуду шарти қонғудозӣ ин аст,

Дар ҳазрати ў камина бозӣ ин аст.

Бо ин ҳама ҳам ҳеч намеёрам гуфт,

Шояд, ки магар банданавозӣ ин аст?!

Роқими ин рисола ва қоили ин мақола аз волиди худ алайҳирраҳма чунин шунидам, ки ин рубоӣ аз ҳазрати Шайх Фаридуддини Аттор³ аст. Қасди сара, ки дар вақти қатли оми Нишопур яке аз лашқариёни Ҳалогухон Шайхро шаҳид кард ва дар он вақт Шайх бар ин ваҷҳ хонд:

Рубоӣ

Дар роҳи ту расми сарфарозӣ ин аст,

Ушшоқи туро камина бозӣ ин аст.

Бо ин ҳама аз лутфи ту навмед наям,

Шояд, ки туро банданавозӣ ин аст?!

* * *

Чун Ҳалогухон дар Нишопур қатли ом кард, яке муғулони тотор дасти Шайх Атторро гирифта буду мебурд, ки ўро дар мақтали ом сар аз тан бардорад. Ва Шайхро дар он ҳол вақт хуш гашта буду тавҳид ғалаба карда. Рўй дар қотил карду гуфт:

– Бо ин ки тоҷи намадӣ бар сар ниҳӣ ва теғи ҳиндӣ бар камар бандӣ ва аз қониби Туркистон ба макру дастон бароӣ, пиндорӣ, туро намешиносам?

Пас дар он маҳал, ки он лашқарӣ теғ аз ниём барқашид ва Шайхро бар сари по нишонид, Шайх бар бадеҳа ин рубоӣ гуфт:

---

1. Угтой Қоон-писари Чингиз ва фавташ дар 639 буда. «Таърихи муғул», с. 148.
2. Халлокулмаонӣ Камолиддин Исмоили Исфаҳонӣ баъд аз воқеаи қатли оми Исфаҳон, ки дар 633 иттифок афтод, дар гушае мунзавӣ шуда, хонақоҳе чихати худ ихтиёр намуд ва дар он ҷо ба сар мебурд, то дар соли 635 иттифокан ба дасти муғуле ба қатл расид. «Таърихи муғул», с. 533.
3. Шайх Фаридуддин Абӯҳомид ибни Абӯбакр Иброҳимибни Исҳоқ Аттори Нишопурӣ (537-627).

Рубой

Дилдор ба теғ даст бурд, эй дил, ҳин,
Барбанд миёну бар сари пой нишин.
В-он гаҳ ба забони ҳол мегӯ, ки бинӯш
Ҷом аз кафи ёру шарбати бозпасин.

* * *

Паҳлавон Маҳмуди Пурбои Валӣ¹ аз мучаррадону мунфаридони рӯзгор буд. Чун ба дари марг расиду бар бистари мараз бигалтид, асҳоб гирди ӯ даромаданд. Вақте ки мухтазар шуда буд, булфузуле гуфт:

Эй маҳдум, вақти рафтан аст, дилатро чӣ дармебояд? Ва хотиратро чӣ мегушояд? То дар хидмат чон фишонем. Ва боистӣ туро ба ту расонем.

Паҳлавон дар он ҳолат нафаси сард аз дили пурдард баркашид ва ин қитъа бар бадеҳа бигуфт:

Қитъа

Чӣ пурсӣ, чӣ мебоядат вақти марг?
Ба чуз васли чонон чӣ мебоядам.
Ҷудой мабодо маро аз Худой
Дигар ҳарчӣ пеш оядам, шоядам.

* * *

Мавлоно Лутфуллоҳи Нишопурӣ² аз шуарои хушгӯӣ аст ва касоиди ӯ машҳур аст.

Гӯянд, вайро заъфи толеъӣ будааст ва дар он боб аз ӯ ҳикоёти ғариба оранд. Аз он чумла ин аст, ки: рӯзе бо чамъе аз ёрон ва шогирдон ба лаби обе рафта буд, ки чомаҳо бишӯянд. Баъд аз он ки ёрон аз чомашӯӣ фориг шуданд, дар саҳро чомаҳоро бар офтоб андохтанд. Ва Мавлоно дастори некӯ дошт, ки аввал бор буд, ки онро шуста буд ва бар саҳро тунук сохта. Ногоҳ гирдбоде пайдо шуду ба ҳеч чома таарруз накарду дастори Мавлоноро дар ҳам печида, ба ҳаво боло бурд ба масобае, ки аз назари ёрон ғоиб шуд. Ва ҳарчанд дар он ҳаволӣ ва навоҳӣ бигаштанд, аз он дастор нишоне наёфтанд. Ва дар он маҳал Мавлоно ин рубоиро бар бадеҳа гуфт дар шикоятӣ рӯзгору гардиши фалаки даввор:

-
1. Паҳлавон Маҳмуд ибни Пурбои Валии Хоразмӣ мулаккаб ба Қаттоли мавлидаш Урганҷ аст. Маснавии «Канзулҳақиқ» дар ирфон аз ўст, ки дар шаш моҳ гуфта ва вафоташ дар 722 воқеъ шуд ва мазораш дар Хоразм аст. Бой ба маънии бузург аст. «Мунтазами Носирӣ», «Сафарномаи Хоразм», 90 то 93.
  2. Мутавафӣ ба соли 810.

Рубой

Фарёд зи дасти фалаки бесарубун,
К-андар бари ман на нав гузорад, на кухун.
Бо ин ҳама ҳам ҳеч намеёрам гуфт,
Гар з-ин батарам кунад, кӣ гӯяд, ки макун?

* * *

Мавлоно дар охири умр дар қаряи Асфарис аз уммоли Нишопур мунзавӣ шуд ва аз омезиши халқ канора кард. Баъд аз чанд гоҳ чамъе ёрон азимати зиёрати ӯ карда, аз шаҳр рӯ ба он деҳа карданд ва дар боғи ӯ омаданд. Дар баста буд. Ҳарчанд заданду фарёд карданд, касе ҷавоб надод. Яке ба девор боло рафтӣ аз даруни боғ дарро кушод. Ёрон ба боғ даромаданд ва ба дари хонаи ӯ рафтанд ва диданд, ки онро низ фуру баста. Дар бисёр заданд ва фарёдҳо карданд, касе ҷавоб надод ва дар накушод. Ва яке ба ҳилаи бисёр ба болои бом баромаду аз роҳи зинаи бом ба хонаи ӯ даромад. Дид, ки Мавлоно бар сачҷодаи худ сачда карда. Замоне истод, Мавлоно сар барнадошт. Давиду ба рӯи ёрон дар бикушод ва қисса бигуфт. Ёрон бар сари ӯ омаданд ва мулоҳиза карданд. Диданд, ки Мавлоно сар ба сачда ниҳода ва ҷон ба ҳақ дода. Бисёр гиристанд ва кас ба шаҳр давониданд, то мардумро аз он ҳол хабардор гардониданд. Ва халқи шаҳр тамома ба деҳ омаданд, то бар ӯ намоз гузорданд.

Ёрон чун хостанд, ки ӯро бихобонанд, дар кафи дасти ростии ӯ қоғазпорае диданд, ки дар вақти ҷон додан ин рубой гуфта будааст:

Рубой

Дишаб зи сари сидқу сафои дили ман,
Дар майкада он ҳушрабӯи дили ман.
Ҷоме ба ман овард, ки бистону бинӯш.
Гуфтам: – нахӯрам. Гуфт: – барои дили ман.
Бар ӯ намоз гузорданд ва ӯро ҳам дар он боғ дафн карданд
дар шуҳури санаи ситта ашара ва самониа миа (816).

Фасли нӯҳум

Дар аҷоиби саноеи шеърӣ ва ғароиби бадоеи фикрии шуаро

Пӯшида набошад, ки саноеи шеърӣ бисёр аст ва бадоеи фикрӣ берун аз ҳадду шумор. Ва фузало дар ин фан кутуб сохтаанд ва расоил пардохта ва хидмати волиди ин фақир алайҳаррахма дар рисолаи «Бадоеъулафкор фӣ саноеъилашъор» хулосаи онро чамъ кардаанд ва қариб дивист санъат оварда. Ва ин фақир дар

ин фасл бист санъати ғарибу ачиб аз он рисола ва ғайри он, аз кутуби мудаввана дар ин фан интихоб карда, эрод менамояд ва биллоҳи-т-тавфик.

Аввал : санъати тақсим

Ва он чунон аст, ки шоир ду чизро ё зиёда, қисмат кунад ва тартиби он бар як услуб нигоҳ дорад, мисол:

Абдулвосеъи Ҷабали¹, ки дар асл аз Ғурҷистон аст ва шоири пойтахти султон Санҷар, дар мадҳи ӯ гӯяд:

Зи адли комили хусрав, зи амни шомили султон,
Тазарву кабку гӯру мӯр гаштастанд дар гейҳон.
Яке ҳамхонаи шохин, дувум ҳамхобаи туғрал,
Се дигар мӯниси зайғам, чаҳорум маҳраи суъбон.
Худованди чаҳон Санҷар, ки ҳамвора чаҳор оят,
Бувад дар рояту рою чабини рӯи ӯ пинҳон.
Яке беҳрӯзии давлат, дувум пирӯзии миллат,
Се дигар зинати дунё, чаҳорум нусрати имон.
Банони ўст дар баҳшиш, синони ўст дар кӯшаш,
Лиқои ўст дар маҷлис, ливои ўст дар майдон.
Яке арзоқро босит, дувум арвохро қобиз,
Се дигар саъдро моя, чаҳорум фатҳро бурҳон.
Ва тамоми қасида то ба охир бар ин услуб аст.

Дувум: санъати табиин

Ки онро тафсир низ гӯянд ва он чунон аст, ки шоир лафзе чанд мубҳам баршуморад, ки ҳар яке мӯхтоҷ ба табиину тафсир бошад ва дар байте ё мисроъе дигар онро ба тартиб мубайян гардонад. Мисолаш, яке аз шуаро гӯяд ва мисли ин ду байт дар ин санъат кам гуфтаанд.

Ҳолу молу солу фолу аслу наслу тахту бахт
Бар муродат бод ҳар ҳашт, эй амони рӯзгор.
Ҳол некӯ, мол вофир, сол фарруҳ, фол саъд,
Асл собит, насл боқӣ, тахт олий, бахт ёр².

-
1. Сайид Абдулвосеъ ибни Абдулҷомеъ ибни Умар ибни Рабеъ, мутавафӣ ба соли 555. «Маҷмаъулфусаҳ».
  2. Китба аз Ҳочаи Шероз ва асли он чунин аст:
Солу фолу молу ҳолу аслу наслу тахту бахт,
Бодат андар шаҳрерӣ барқарору бардавом.
Сол хуррам, фол некӯ, мол вофир, ҳол хуш,
Асл собит, насл боқӣ, тахт олий, бахт ром.

Севум: санъати тансиқ

Ва он чунон аст, ки шоир авсофи мухталифоро бар як насақ адо намояд. Мисолаш аз шеъри Хочуи Кирмонӣ¹, ки дар сифати асп гуфтааст ва дар ин санъат мисли ин байт кам гуфтаанд, ки хашт сифатро дар як байт эрод намуда, дар як насақ:

Байт

Малактаъйиду девойин, фалактаркибу кӯҳолат,
Наҳангосебу шерофат, палангошӯбу пилафкан.

Чаҳорум: санъати игрок

Ва он чунон аст, ки шоир дар авсофи мамдӯҳ муболиға кунад ва ба сарҳади ғулувв расонад. Мисолаш аз шеъри Ғазоирӣ², ки аз кубарои шеър аст ва дар мадҳи султон Маҳмуди Ғозӣ гуфтааст дар қасидае, ки ба номи ӯ тамом карда:

Савоб кард, ки пайдо накард ҳар ду чаҳон
Ягона Эзиди додори беназиру ҳамол.
Вагарна ҳар ду бибахшидӣ ӯ ба рӯзи саҳо
Умеди банда намондӣ ба Эзиди мутаол.

Мисоли дигар аз шеъри Сайфиддини Исфарангӣ³, ки аз фузалои шуарои Мовароуннаҳр аст ва Исфаранг мавзеъест ба Мовароуннаҳр. Вай дар яке аз қасоиди худ дар санъати игрок байте дорад, ки ҳамаи аҳли он замон иттифоқ кардаанд, ки он байт баробар аст ба девоне:

Байт

Суниши лаъл резад аз парри ҳумой дар ҳаво,
Гар бихӯрад зи куштаи лаъли лаби ту устухон.

Панҷум: санъати ихоми зилвучӯҳ

Ва ихом он аст, ки шоир як лафз гӯяд, ки онро ду маънӣ ё зиёда бошад ва ҳар гоҳ як лафзро се маънӣ ё зиёда бошад, онро зилвучӯҳ гӯянд ва чун ин қисм аз ақсоми ихоми ағраб аст, мисо-

-
1. Камолидин Абулато Маҳмуд ибни Алии Кирмонӣ мутахаллис ба Хочу, соли вилодаташ ба гуфтаи худи ӯ дар маснавии «Гулу Наврӯз»: Зи ҳичрат шашсаду ҳаштоду нӯҳ сол, Шуда панҷоҳ рӯз аз моҳи шаввол. Ва соли вафоташ ба қавли Шохиди Содик 753 будааст.
  2. Абӯзайд Муҳаммад ибни Алӣ Алғазоирӣ Розӣ, мутавафӣ ба соли 426, девонаш аз байн рафта ва ба ривояте Унсурӣ ба об шустааст.
  3. Сайфиддин Алаъраҷ девонаш даҳ ҳазор байт ва таърихи вафоташ панҷсаду ҳафтод, «Арафот».

лаш эрод меёбад аз шеъри Хоча Хусрави Дехлавӣ ва он байтест, ки дар ин санъат аҷибтар аз он кас нагуфтааст, ки дар ӯ лафзе оварда, ки ҳафт маънии сахех аз он берун ояд ва он ин аст:

Байт

Пилтан шохиву бисёр аст борат бар сарир,
3-ин маранҷ, эй абру боғ, ар гӯямат: – бисёр бор.

Аз лафзи «бор», ки дар охир аст, ҳафт маъний зоҳир аст бар ин ваҷҳ:

аввал, ту пилтанӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёрбор», яъне гаронбории ту бисёр аст;

дувум, ту шохӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёрбор», яъне бор додани ту бисёр аст;

сеум, ту шохӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёрбор», яъне «некӯкор» чу «бор» дар луғат «некӯкор» аст;

чаҳорум, ту шохӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёр бор», яъне туро бисёр бор шох гӯям;

панҷум, ту абрӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёр боранда»;

шашум, ту абрӣ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёр бор», яъне бисёр бибор;

ҳафтум, эй боғ, аз ин маранҷ, ки гӯямат: «бисёрбор», яъне бисёрсамар.

Шашум: санъати муғолата

Ки яке аз ақсоми санъати ташбеҳ аст ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд ва чизеро ба чизе ташбеҳ кунад, ки дар урф акси он зоҳир бошад. Пас онро ба навъе тавҷеҳ кунад, ки он муғолата рафъ шавад. Мисол:

Даҳонат ба гул монад, эй дилнавоз,
Чу ғунча-ст рухсорат, эй дилфурӯз,
Рухат – ғунча, лекин шукуфта тамом,
Даҳан – гул, вале ношукуфта ҳанӯз.

Мисоли дигар:

Рӯи ту ба мушк монаду мӯй ба хун,
Меғӯяму меоямаш аз ӯҳда бурун.
Хун – зулф, вале омада аз нофа бадар,
Рух – мушк, вале ношуда дар нофа дарун.

Ҳафтум: лузуми молюлзим

Ва он чунон аст, ки шоир чизе лозим гирад, ки зарурат набошад. Мисолаш аз шеъри Абдулқодири Ноинӣ, ки ақрони шайх Саъдист ва вай ғазале дорад, ки дар баъзе абёти он се «чашм» ва «чашма» ва

дар баъзе ду «чашм» ва «чашма» лозим дошта ва аз он ғазал аст ин се байт, ки дар ҳар мисрае се «чашм» ва «чашма» аст:

Назм

Эй, ки бе чашми ту чашме чашми ман чуз тар надид,
Ҳеч чашме чашмам аз чашми ту неқутар надид.
Чашмаи нуши ту дорад чашмаи ҳайвон, валеқ
Чашми ман з-он чашма чуз чашме пур аз гавҳар надид.
Чашми он дорам, ки аз чашмам барояд чашмаҳо,
З-он ки чашмам чуз ки чашмат чашмаи анвар надид.

Ҳаштум: санъати мурутунназир

Ва он чунон аст, ки шоир калимоти мутаносибаро чихати интизоми калом дар як силк мунтазам созад. Мисолаш аз шеъри Сирочи Қумрӣ як рубоист, ки дар ӯ ҳашт мурутӯро ҳам карда:

Рубоӣ

Эй, дар мардӣ чу бозу дар кина уқоб,
Анқо ба таҳавуриву тӯтӣ ба хитоб.
Аз бода бате фирист мар қумриро,
Чун чашми хурӯс дар шабе ҳамчу ғуроб.

Мисоли дигар аз шеъри Мавлоно Лутфуллоҳи Нишобурӣ рубоие, ки дар ҳар мисрае чаҳор чизро мурутӯ карда, ки номи шаҳре ва номи замоне ва номи гуле ва номи унсурест ва мегӯяд:

Рубоӣ

Дар Марв парер лола оташ ангехт,
Дӣ нилуфар ба Балх дар об гурехт,
Имрӯз гул аз хоки Нишобур дамид,
Фардо ба Ҳарӣ бод суман хоҳад бехт.

Мисоли дигар ҳам аз шеъри Мавлоноӣ мазкур ин рубоист, ки дар ҳар мисрае панҷ чизро мурутӯ карда, ки номи гуле ва номи замоне ва номи силоҳе ва номи чавҳаре ва номи унсуре дарҷ намуда. Ва ин рубоӣ аз аҷоибӣ ин санъат афтода ва алҳақ коре карда, ки мақдури ҳеч шоир нест. Ва чун Мавлоно ин рубоӣ гуфт, Мавлоно Симӣ, ки аз шуаро ва хуштабъони Нишобур буд ва ҷомеи анвои фазоил аз хату иншо ва ғайри он дар садади ҷавоби ин рубоӣ баромад ва як сол муттасил дар фикри он буд ва охир ба аҷз қоил шуд.

Рубоӣ

Гул дод парер диръи фирӯза ба бод,
Дӣ ҷавшани лаъл лола бар хок ниҳод,
Дод об суман ханчари мино имрӯз,
Ёкути синон оташи нилуфар дод.

Нӯҳум: санъати сиёқатулаъдод

Ва он чунон аст, ки шоир дар назми худ риояти чанд адад куннад. Мисол:

Назм

Ягонае, ки ду кавну се рӯху чор табоеъ,
Чу панҷ ҳиссу шаш аркон мутобеъанд мар ўро.
Агар зи ҳафт замин сӯи ҳашт худд гирояд,
Зи нӯҳ сипеҳр ба даҳ навъ мерасад хабар ўро.
Мисоли дигар аз рубоии баъзе фузало:

Рубоӣ

Даҳ бор зи нӯҳ сипеҳр аз ҳашт биҳишт,
Ҳафт ахтарам аз шаш чихат ин нома навишт,
К-аз панҷ ҳавосу чор аркону се рӯҳ
Эзид ба ду кавн чун ту як бут насиришт.

Даҳум: санъати зулисонайн

Ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд, ки онро ҳам ба арабӣ тавон хонд ва ҳам ба форсӣ ва ин санъат дар ғояти ишқол ва суубат аст. Пас, агар дар китобат ва сукун ва ҳаракати ҳуруф андак тафовуте бошад, эътироз бар он аз инсоф дур аст ва шоир ба он қадар тафовут маъзур, аммо чандон маза надорад. Мисолаш аз шеъри Хоҷа Хусрави Деҳлавӣ:

Байт:

Баҳои хонадорӣ бо Баҳо кун,
Ҳаводорию нодонӣ раҳо кун.

Маънии форсӣ зоҳир аст, аммо арабӣ: «Баҳо» – номи касе бошад ва ё-и ў ё-и нисбат аст; «хонадорӣ», яъне хиёнат қард дар сарои ман; «бо баҳо кун» – бар дари он сарой бош; «ҳаводорӣ» – фуруд омад дар сарои ман; «ва нодонӣ» – ва нидо қард маро; «раҳо кун» – дар чои васеъ бош; дар лафзи «хона» ба ҳасби китобат тафовуте ҳаст, аммо дар ҳаракат ҳеч тафовуте нест.

Мисоли дигар аз шеъри Хоҷа Салмони Совачӣ:

Байт

Боди чинонӣ, чони баҳорӣ,
Оби равонӣ, зидди қарорӣ.

Маънии форсӣ зоҳир аст, аммо ба арабӣ: «бод» – ҳалок шуд, «чинонӣ» – дили ман, «чон» – сиёҳ шуд, «баҳорӣ» – гули зарди хушбӯи ман, «об» – бозгашт, «равонӣ» – сахтии ман, «зид» – боздошт (он маъшук), «қарорӣ» – қарори маро.

Ёздаҳум: санъати таъриб

Ва он чунон аст, ки шоир алфози форсиро бар услуби арабӣ назм кунад ва то шоир дар фунуни арабият моҳир набошад, ин навъ шеър гуфтан натавонад ва Муайяниддин Тантаронӣ, ки аз афозили шуарост, бар ин услуб қасидае дорад, ки матлааш ин аст:

Байт

Тарака вачдата-д-дарда мин дармониҳи,
Ва аҳадтутарка-л-аҳда мин паймониҳи

Дувоздаҳум: санъати тафсил

Ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд ҳолӣ аз ҳуруфи шафавӣ (лабӣ), ки дар тақаллум ба калимоти он лаб аз лаб чудо бошад ва аслан ба ҳам нарасад ва ин аз саноеи мучаддада аст. Мисолаш ин рубоист:

Рубоӣ

Эй дида, руҳи нигор дидан хатар аст,
Эй дил, сари ин ришта кашидан хатар аст.
Ҳон, то начашӣ зи соғари ишқ дигар,
Зинҳор, дило, заҳр чашидан хатар аст.

Сездаҳум: санъати тавсил

Ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд, ки мураккаб аз ҳуруфи шафавӣ бошад, на ҳалқӣ, ки забон дар он ҳаракат накунад ва калимоти он ба лаб гуфта шавад. Мисолаш рубоии Ҳоҷа Ҳусрав аст, ки дар ин санъат беназир афтодааст:

Рубоӣ

Мӯи маҳи мо ба бӯи мо бӯё бех,
Бе ӯ мӯям, мӯи ваям маъво бех.
Моему маҳе в-он маҳи мо бо мо бех,
Мо бо маҳи мову маҳи мо бо мо бех.

Чаҳордаҳум: санъати мавкуф

Ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд, ки забон дар охири ҳар мисраъ мавкуф монад бар мобаъди он. Ва Ҳоҷа Ҳусрав дар ин санъат рубоие дорад, ки мисраи охиристо низ мавкуф гузошта ва он ин аст:

Рубоӣ

Дар хусн туро касе намонад илло,
Хуршед, ки ҳар субҳ бурун ояд то.
Хидмат кунаду пойи ту бӯсад, аммо
Ту рӯ сӯйи ӯ кунӣ, ки по бӯсад ё.

Понздаҳум: санъати мавкуфи мункатеъ

Ва ин ғарибтар аз санъати собиқ аст ва он чунон аст, ки шоир шеъре гӯяд, ки дар охири ҳар мисраъ калимаро қатъ кунад ва ҷузве аз он дар охири мисраъ оварад ва ҷузви дигар дар аввали мисраи дигар. Мисолаш аз қасидаи Сӯзани Бухорӣ, ки дар мадҳи Ҳамидулдин Ҷавҳари Мустафӣ гуфтааст:

Назм

Шодмон бод маҷлиси Мустав-,
Фии машрик Ҳамиди дин ал-Ҷав

Ҷузви дигар аз «ҷав», ки «ҳарӣ» аст, дар мисраи дигар оварда ва қасидаро бар ин услуб тамома карда.

Дар рисолаи «Баҳористон» мазкур аст, ки агар дар ин алфоз қатъ карда, чунон риоят кунанд, ки баъзе аз он аҷзои фӣ нафсиҳи дар маънӣ мустақил бошад ва муносиби мақсуд, ҳолӣ аз латофа-те нахоҳад буд ва барои мисол қитъае ва рубоие эрод ёфта:

Қитъа

Дӣ фиристод қитъае сӯи ман,
Нуктадонези зумраи фузало.
Карда лафзе се-ҷор аз он ба ду ним,
То кунад очиз аз ҷавоб маро.
Гуфтам андар ҷавоби ӯ, к-эӣ маф-,
Хари халқи Худову қозии ҳо-,
Ҷати асҳоби муттасиф ба фази-,
Лати бисёр хоҳамат ба дуо.

Рубоӣ

Эӣ шодии ид, чун ба коми дили аъ-,
Доям, шуда маҳбус дар ин ғамқада маъ-,
Зурам бар аҳли дил, гар озодӣ маҳ-,
Бусист ба расми идиям аз ту тамаъ.

Шонздаҳум: санъати муқаттаъ

Ва он чунон аст, ки шоир байте гӯяд ё бештар, ки ҷамиъи хуруфи ӯ аз ҳам ҷудо бошад. Мисол:

Байт

Зи дарду доғи дурӣ зарду зорам,
Зи рӯю рои ӯ озарм дорам.

Ҳабдаҳум: санъати мувассал

Ва он чунон аст, ки шоир байте гӯяд мувассал ба даҳ ҳарф ё панҷ ҳарф ва баъзе мувассал ба тамоми хуруф низ назм карданд. Ва ин рубоӣ шомили ҳарду санъат: муқаттаъ ва мувассал

аст, ки мисраи аввали он муқаттаъ аст ва мисраи дувум мувассал ба ду ҳарф ва савум ба се ҳарф ва чаҳорум ба чаҳор ҳарф.

Рубой

Эй, дар дили озар зада аз рух озар,

Монӣ бар маркази хати ту чокар.

Ғайри шикани чаъди қачат килки қазо,

Мушкил бикашад ба шакли чанбар анбар

Орифи Ҷомро¹ ғазалест панҷбайтӣ, шомили санъати муқаттаъ ва мувассал, ки дар ҳеч девон нанавиштаанд. Байти аввал муқаттаъ аст ва байти дувум мувассал ба ду ҳарф ва савум ба се ҳарф ва чаҳорум ба чаҳор ҳарф ва панҷум ба панҷ ҳарф:

Ғазал

Руҳи зард дорам зи дурии он дар,

Зада доғи дардам даруни дил озар.

Чу ман кост гӯй шаби фурқати ту

Маҳи нав, ки бошад бад-ин гуна лоғар.

Хатат Хизр, чаъди қачат мушки Таббат,

Танат сими лаълу лабат тунги шаккар

Ба чанби наъими муқими муҳаббат,

Биҳишти муҳаллад насиби муҳаққар.

Ба лабҳо Масеҳӣ, ба гуфтан фасеҳӣ,

Ба талъат сабиҳӣ ба гесӯ муанбар.

Аммо мувассал ба тамоми ҳуруф, ки онро санъати муншор низ гӯянд. Аз он чиҳат, ки чун муттасил нависанд, ба шакли арра намояд, чу онро дандонаи бисёр бошад, мисолаш: Салмон гӯяд:

Байт:

Суст пеши тапиши таб тани паст

Ба тапиш пушти тани суст шикаст.

Ҳаждаҳум: санъати манқута

Ва чунон аст, ки шоир байте гӯяд ё бештар, ки ҳама ҳуруфаш манқут бошад. Мисол:

Байт

Зи нағзӣ зеби тахтӣ, зайни чайшӣ,

Назебад чуз ба бахтат зинати тахт.

Пӯшида намонад, ки «дол»-и назебад ба ҳақиқат «зол»-и мӯъчама аст. Бинобар қоидае, ки дар «Луғати фурс» муқаррар аст ва он қоида дар ин рубой мазкур аст:

---

1. Максуд аз Орифи Ҷом Абдурраҳмони Ҷомист.

Рубой

Онон, ки ба порсй сухан меронанд,
Дар маърази дол золро наншонанд.
Моқабли вай ар сокини ҷузвй бошад,
Дол аст, вагарна золи муъчам хонанд.

Нуздаҳум: санъати мучаррад

Он чунон аст, ки шоир байте ё зиёда гӯяд, ки тамоми ҳуруфи ӯ мучаррад бошад аз нуқта ва ин санъат акси санъати собиқ аст. Бадри Ҷочармӣ, ки шоири мохир буда ва шогирди Мачди Ҳамгар аст ва дар Исфаҳон Ҳоҷа Баҳоуддин фарзанди Ҳоҷа Шамсиддини Соҳибдевон ӯро тарбият карда, дар мадҳи Ҳоҷа қасидае дорад, ки тамоми ҳуруфи он мучаррад аст аз нуқта ва ин панҷ байт аз он қасида аст:

Ки қард кори қарам мардвор дар олам,
Ки қард асоси мамолик мумаҳҳаду муҳкам.
Имоди олами одил, савори соиди мулк
Асоси торуми ислому сарвари олам.
Малик улувву аторид улуму меҳрато,
Самоқ рамҳу асад ҳамлаву хилолалам
Қаломӣ ӯ ҳама сеҳри ҳалол дар ҳар ҳол,
Муроди ӯ ҳама эътои мол дар ҳар дам.
Ҳам ӯву ҳам дили ӯ дори адлро меъмор,
Ҳам ӯву ҳам дами ӯ дарди мулкро марҳам.

Бистум: санъати ҳазф

Ва он чунон аст, ки шоир байте ё бештар гӯяд, ки дар он ҳарфе аз ҳуруфро ҳазф кунад. Ва аксар шуаро маҳзуфулалиф гуфтаанд, зеро ки он аз ҳама душвортар аст. Ва дар он санъат шуароро таъъозмоӣ тамом аст ва аз он санъат аст ин ду байт, ки ба номи номӣ ва исми гиромии ҳазрати Ҷамҷоҳии Осафпаноҳии ҳабибуллоҳист ва ин фасл бад-он итмом меёбад:

Назм

Ҳама бар лавни май бувад чашмам,
Ҳама бар савти най бувад гӯшам.
На ба ҳадди ман аст васли Ҳабиб,
Лек дар ҷустуҷӯй мекӯшам.

БОБИ ДАХУМ ДАР ЛАТОИФИ ЗАРИФОН АЗ МАРДОН ВА ЗАНОН

Фасли аввал

Дар латоифи зурафо нисбат ба мулуку салотин ва ҳукком

Ду соъй назди Фиръавн бадгӯй ва ғаммозӣ карданд аз мӯъмини Оли Фиръавн ва гуфтанд:

– Ӯ туро ба Худой қабул надорад.

Гуфт:

– Ӯро назди ман оред.

Ӯро оварданд.

Фиръавн аз он ду соъй пурсид, ки «Кист Парвардгори шумо?»

Гуфтанд:

– Туй Парвардгори мо.

Аз мӯъмин пурсид, ки «Кист Парвардгори ту?»

Гуфт:

-Парвардгори ман Парвардгори ин ду соъист.

Фиръавн эшонро гуфт:

– На шумо сиоят кардед, ки ӯ рубубияти туро қабул надорад?
Пас, эшонро ба сиёсат расониду мӯъминро риоят кард.

* * *

Чамъи деҳқонон пеши Маъмун ар-Рашид аз омили золим шиқоят карданд ва додхоҳӣ намуданд.

Гуфт:

– Дар миёни уммоли ман ба ростӣ ва адолати ӯ касе нест. Аз фарқ то қадами ҳар узви ӯ пур аст аз адлу инсоф.

Зарифе аз он деҳқонон гуфт:

– Эй Халифа, чун ҳол чунин аст, ҳар узве аз аъзои ӯро ба вилояте фирист, то ҳамаи қаламрави туро адл фурӯ гираду мардум ба рафоҳият гузаронанд.

Маъмун бихандид ва он омилро маъзул сохт.

* * *

Чамъе соъиён пеши яке аз хулафои Бағдод гуфтанд:

– Фалонӣ аз чумлаи зиндикон аст ва ҳамчунон ки хулафои Аббосӣ лақабҳо доранд, мисли Мутаваккил Алаллоҳ ва Мӯътасим Биллоҳ, ки бар нигинҳо нақш кардаанд, ӯ низ бар сабили зарофат барои худ ин лақабро бар нигини хотаме нақш карда, ки «Зиндик Биллоҳ».

Халифа гуфт:

– То ман он хотамро набинам, бовар накунам.

Ўро бо он хотамаш, ки дар ангушт дошт, назди халифа оварданд.

Ва ба фаросат дарёфт, ки сабаби мохизаи ӯ чист. Оғози гиря кард.

Халифа гуфт:

– Чаро мегирӣ?

Гуфт:

– Дўсте доштам, зинданом. Ба сафаре рафту хотами худро, ки бар он номи ӯ буд, ба ман дод, ки ёдгори ман бо худ медор, ки хар гоҳ дар он нигоҳ кунӣ, маро ба ёд орий.

Дар ин замон, ки гумоштагони халифа маро гирифтанд, дар он хотам нигаристам, ӯ ба ёдам омаду гиря бар ман муставлӣ шуд, ки агар дар ин маҳал бо ман будӣ, маро мададгорӣ намудӣ.

Халифа хотами ўро талабиду дар нақши он нигарист. Дид, ки «Зиндиқ Биллоҳ» нақш кардаанд.

Гуфт:

– Ҳамчунон ки гуфтаанд.

Гуфт:

– Ло, валлоҳ, эй халифа, он Зиндиқ Биллоҳ нест, балки Зайд сиқ Биллоҳ аст, яъне «Эй Зайд, устувор бош ба Худой».

Халифаро он сухан хуш омаду ўро бахшид.

* * *

Мардеро назди халифа оварданд, ки ӯ зиндиқист.

Халифа ўро пеш талабиду гуфт:

– Ба ман расида, ту зиндиқӣ.

Гуфт:

– Ҳошо ва калло, балки марди мумини муқину¹ намозгузорандаам ва рӯзадору шабхезу пархезгор.

Халифа гуфт:

– Ман туро тозиёна мезанам, то ту ба зиндиқӣ иқрор кунӣ.

Гуфт:

– Аҷаб ҳолат аст! Ҳазрати Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ба шамшер мезад, ки ба мусулмонӣ иқрор кунед ва ту халифаи замонӣ ва амири мўъминонӣ, маро тозиёна мезанӣ, ки ба кофирӣ иқрор кун.

Халифа бихандид ва ўро бахшид.

* * *

Подшоҳе алассабоҳ ба шикор берун мерафт. Марде

---

1. Муқин – яқинқунанда.

кабехулвачх аз муқобили ӯ пайдо шуд. Ба фоли он шикорро бад гирифтуби бифармуд, то ӯро изои балеғ карданд.

Иттифоқан шикори ӯ нек баромаду чонвари бисёр сайд кард ва хушхол бозгашт. Ба хотираш афтод, ки он фақирмардро бечихат озор кардам. Ӯро бояд талабиду узр хост. Пас бифармуд, то ӯро ҳозир карданд. Подшоҳ ӯро узр хосту хилъате ва ҳазор дирам инъом кард.

Гуфт:

– Эй подшоҳ, ман хилъату инъом намехоҳам, аммо илтимос дорам, ки маро рухсати як сухан диҳӣ.

Гуфт:

– Бигӯ.

Гуфт:

– Сабоҳ аввал касеро, ки ту дидӣ, ман будам ва аввал касеро, ки ман дидам, ту будӣ. Туро имрӯз ҳама рӯз бо айшу тараб гузашт ва маро ба ранчу тааб. Худ инсоф деҳ, ки аз ин ҳар ду кадом шумтарем?

Подшоҳ бихандиду ӯро хилъати хоса ва даҳ ҳазор дирам инъом дод.

* * *

Чамъе шуаро қасида гуфта буданд ва ба мулозимати подшоҳе мерафтанд, ки шеърҳо гузаронанду силаҳо гиранд.

Марде зариф, ки на шоир буд, сар дар пайи эшон ниҳод, ки магар ӯ низ аз эҳсони подшоҳ баҳра барад.

Чун шуаро қасоид арз карданд ва чоизаҳо гирифтанд, навбат ба он зариф расид.

Подшоҳ гуфт:

– Ту низ шеъре, ки дорӣ, бихон.

Гуфт:

– Ман шоир нестам.

Гуфт:

– Шоир нестӣ, ҳамроҳи эшон чӣ мекунӣ?

Гуфт:

– Ман аз табақаи Ғовунам.

Гуфт:

– Ғовун чӣ қасонанд?

Гуфт:

– Мутобеъони шуароанд.

Гуфт:

– Ту ин сухан аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

– Аз каломи Худои таъоло, ки фармуда: «Шоирони араб, ки ҳачви мӯъминон мекунанд, пайравони эшонанд. Сафеҳони араб, ки шеърҳои эшон ёд мегиранд ва дар маҷлиси қуффор мехонанд барои изои мусулмонон».

Подшоҳ бихандиду ўро низ чизе дод.

* * *

Умар Абдулазиз вафот ёфт. Дар вақти дафн кардани ў писараш, ки Абдулмалик ном дошт, касеро дид, ки сухан мегуфт ба дасти чап ишорат мекард.

Абдумалик ўро гуфт:

– Эй мард, вақти сухан гуфтан ба дасти чап ишорат макун!

Гуфт:

– Ман ҳаргиз надидам, ки касе дар чунин ҳолате, ки азизтарини касони ў мурда бошад, дасти чап аз рост бозшиносад.

* * *

Зариферо ба гуноҳе муохиза карданд ва пеши подшоҳ бурданд.

Баъд аз субути гуноҳ гуфт:

– Бинии ўро сӯроҳ кунед!

Зариф гуфт:

– Эй подшоҳи ислом, валлоҳ, ки бинии ман ду сӯроҳ дорад ва ба сӯроҳи севум эҳтиёҷ нест.

Подшоҳ бихандиду ўро бибашид.

* * *

Рӯзе Султон Маҳмуди Ғозӣ аз Талҳак биранҷид ва хост, ки ўро чӯб занад.

Ғуломонро гуфт:

– Ба боғ раведо аз қазибии арғавон чанд шоха биёваред, то ўро сазо диҳам. Ғуломон аз пайи чӯб давиданд. Талҳак дузону зада будо чамъе аз ақиби ў истода буданд.

Талҳак гуфт:

– Бекор мабошед! Гарданӣ мезанед, то вақте ки чӯб биёваранд.

Султон бихандиду ўро бахшид.

* * *

Рӯзе аз Талҳак чурме азим дар вучуд омада буд.

Султон ўро ҳукми куштан кардо гуфт:

– Ҳам дар пеши ман ўро гардан занед.

Чаллод бо теғи бараҳна гирди сари ў мегашт. Талҳак дар зери теғи ў бағоят музтариб буд, зеро ки ба хӯи Султон эътимод надошту безътидолии ўро медонист.

Яке аз нудамои маҷлис гуфт:

– Эй номард, мардона бош, ин чӣ бечигарист? Мардон ба рӯзе оянду ба рӯзе раванд.

Талҳак гуфт:

– Агар ту мардию чигар дорӣ, Бие, чоӣ ман биншин, то ман бархезам.

Султон бихандиду аз сари гуноҳи ӯ даргузашт.

* * *

Рӯзе дар фасли тобистон Султон нишаста буд ва магаси бисёр хучум карда буд ва музоҳимат мерасонд.

Гуфт:

– Оё ҳеч мавзее бошад, ки он ҷо магас набувад?

Талҳак гуфт:

– Ҳар ҷо ки одамӣ бошад, магас бошад ва ҳар ҷо ки одамӣ набувад, магас набувад.

Султон гуфт:

– Метавонад буд, ки ҷое бошад, ки ҳаргиз одамӣ он ҷо нарасад ва магас бошад?

Талҳак гуфт:

– Ин муҳол аст.

Султон гуфт:

– Агар чунин ҷой пайдо шавад, чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Ҳуни худ султонро биҳил кунам.

Аммо агар шартро ман бибарам, султон чӣ фармояд?

Гуфт:

– Даҳ ҳазор диноҳ медиҳам.

Бар ин шарт қарор доданд ва султон бо ҷамъе аз муқаррабон аз шаҳр берун омада, рӯӣ дар саҳро ниҳоданд ва чанд фарсанг дар миён бераҳа рафтанд, то ба саҳрое расиданд, ки ҳаргиз ҳеҷ кас он ҷо нарасида. Султон ин ҷо инон бозкашиду истод ва умаро саф кашиданд. Ногоҳ магасон пайдо шуданд.

Султон Талҳакро гуфт:

– Ин магас! Ва ҳол он ки ин мавзеест, ҳаргиз одамӣ ин ҷо нарасад.

Талҳак гуфт:

– Агар шумо одамӣ нестед, ман боре одамӣ ва одамизодаам.

Султон бихандиду бифармуд, то даҳ ҳазор диноҳ таслими ӯ карданд.

* * *

Талҳахро Худои таъоло фарзанде дод. Подшоҳ пурсид, ки фарзанди ту писар аст ё духтар?

Гуфт:

– Аз фақирон чӣ ояд, ғайри писаре ё духтаре.

Султон гуфт:

– Эй мардак, аз фақирон писар ояд ё духтар, аз бузургон чӣ ояд?

Гуфт:

– Бадфеъле, носозе, золиме, хонабарандозе.

* * *

Рӯзе султонро ғзаби азим муставлӣ шуда буд.

Умаро Талҳахро гуфтанд:

– Агар султонро аз ин ғзаб фуруд оӣ, панҷ ҳазор динорат бидихем.

Талҳақ қабул карда, пеши султон рафт. Дид, ки дар боғ бар канори замин нишаста ва онро белдорон ҳамвор мекунанд.

Гуфт:

– Дар ин замин чӣ хоҳанд кишт?

Султон дар айни ғзаб гуфт:

– ...хар.

Талҳақ гуфт:

– Маъозаллоҳ, наздики ҳарам аст, канизакон нагузоранд, ки сар аз замин берун кунад.

Султон бихандиду он қабз ба баст мубаддал шуд ва умаро ба ваъда вафо карданд.

* * *

Абулайно зарифи Бағдод ва Ибни Мукаррам зарифи Миср дар маҷлиси яке аз ҳуққом паҳлӯи ҳам нишаста буданд ва саригӯшӣ мекарданд.

Ҳоким гуфт:

– Боз бо ҳам чӣ дурӯғ месозед?

Гуфтанд:

– Мадҳи шумо мекунем.

* * *

Хоча Маҳмуди Шаҳоб вазири Амир Темур буд. Баъд аз вафоти вай хост, ки масҷиди маҳаллаи худро, ки аз ҳам рехта буду хароб шуда, иморат кунад. Муздуре чанд оварда буду деворҳои кӯҳнаи шикастаро хароб мекард.

Зарифе аз он маҳалла мегузашт. Гарду ғубори бисёре дид. Пурсид, ки ин чист?

Гуфтанд, ки Ҳоча Маҳмуд ба вайрон кардани девори масҷид машғул аст.

Гуфт:

– То амир зинда буд, хонаи мусулмонон вайрон мекард. Акнун, ки амир бимурд, хонаи Худоро вайрон мекунад.

* * *

Рӯзе Биноии шоир ба даргоҳи Амир Алишер омаду бинишаст. Амир аз даруни хиргоҳ овоз дод, ки дар берун кист?

Гуфт:

– Биноӣ.

Гуфт:

– Хуш омадӣ, ки мо касе мехостем, то замоне бо ӯ масҳарагӣ кунем.

Биноӣ гуфт:

– Мо низ барои ҳамин кор омадаем.

Фасли дувум

Дар латоифи зурафо нисбат ба содоту уламо ва фузалову қузот ва аҳоливу мавољӣ

Рӯзе саййиде Абулайноро гуфт:

– Сабаб чист, ки содот бисёр шудаанд?

Гуфт:

– Сабаб он ки уммати чадди бузурги шумо дар ҳар намоз дуо мекунад: «Борик ало Муҳаммадин ва ало Оли Муҳаммад».

* * *

Зарифе аз олиме шунид, ки ҳар кӣ рӯзи арафа рӯза дорад, кафораи гуноҳи яксолаи вай шавад. Зариф рӯза гирифт.

Иттифоқан, фасли тобистон буд ва ҳаво бағоят гарм. Чун вақти истиво шуд, гуруснагиву ташнагӣ бар ӯ ғалаба кард. Рӯза бикшоду таому шароб хӯрд. Бар ӯ эътироз карданд, ки чаро рӯза тамом накардӣ?

Гуфт:

– Тамоми ин рӯза кафораи гуноҳи яксола аст. Ман ними рӯза доштам, ҳолӣ маро кафораи шашмоҳа гуноҳ кофист.

* * *

Яке аз қузот хост, ки бо зарифе мутойиба кунад.

Гуфт:

– Аз ту масъалае пурсам. Бояд, ки ҷавоб ба савоб гӯӣ.

Гуфт:

– Он чӣ донам, ба арз расонам. Ва агар надонам, аз ҷаноби қозӣ истифода намоям.

Қозӣ гуфт:

– Саге аз боме ба боме часту боде аз ӯ раҳо шуд. Тааллуқ ба соҳиби кадом бом дорад?

Гуфт:

– Ҳар бом, ки наздиктар бошад.

Гуфт:

– Ҳар ду бом баробар аст.

Гуфт:

– Нисфе ба соҳиби ин саро ва нисфе ба соҳиби сарои дигар.

Гуфт:

– Агар соҳиби ҳар ду саро ғоиб бошад?

Гуфт:

– Байтулмол аст. Ва моли ғоиб тааллуқ ба ҷаноби қозӣ дорад.

* * *

Назди қозие нақл карданд, ки дар ин шаҳр ҳаззолест муқаллид, ки дар маҷолису маҳофил тақлиди шуморо бармеоварад ва онро моддаи ҳазл сохта ва мардумро ба он сабаб механдонад. Қозӣ дар ғазаб шуд ва кас ба талаби ӯ фиристод, ки тозиёна занад. Чун ҳозир шуд, қозӣ ба ӯ оғози эътироз кард ва гуфт, ки ҳай мардак, туро мерасад, ки ҳар ҷо расӣ, маро барорӣ?

Гуфт:

– Лаънати Худой бар касе, ки шуморо баровардааст.

* * *

Шахсе Чӯхоро назди қозӣ бурд ва даҳ дирам бар ӯ даъво кард. Ӯ мункир шуд. Қозӣ аз муддаӣ гувоҳ талабид.

Гуфт:

– Гувоҳ надорам.

Гуфт:

– Савганд дех.

Гуфт:

– Савганди ӯро чӣ эътибор?

Байт

Ҳар лаҳза хӯрад ҳазор савганди дурӯғ,

З-он гуна, ки дар бодия аъробӣ дӯғ.

Чӯхо гуфт:

– Эй қозии мусулмонон, дар ин шаҳр мисли шумо амине ва мутадаийине нест. Чун ӯ савганди маро қабул надорад, шумо аз қибали ман савганд хӯред, то хотири ӯ қарор гирад.

* * *

Шахсе пеши қозӣ омаду бар касе даъво кард. Қозӣ аз ӯ гувоҳ талабид. Муддаӣ ҳаззолеро ба гувоҳӣ овард. Қозӣ аз ӯ пурсид, ки ҳеч масъала медонӣ?

Гуфт:

– Он қадр, ки шарҳ натавон кард.

Пурсид, ки Қуръон медонӣ?

Гуфт:

– Ба даҳ кироат.

Пурсид, ки ҳаргиз мурдашӯӣ кардаӣ?

Гуфт:

– Он худ ҳунари обову аҷдоди ман аст.

Пурсид, ки чун мурдари бишӯию кафан кунӣ ва дар тобут ниҳӣ, чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Хуш мар туро, ки бимурдӣ ва ҷон ба саломат бурдӣ, то туро пеши қозӣ набояд шуд ва гувоҳӣ набояд дод.

* * *

Тарсое мусулмон шуд.

Мӯхтасиб гуфт:

– Ту акнун ҷунонӣ, ки ҳолӣ аз модар мутаваллид шудаӣ.

Баъди шаш моҳ аҳли маҳалла ӯро пеши мӯхтасиб оварданд, ки ин навмусулмон намоз намегузорад.

Мӯхтасиб гуфт:

– Ҷаро коҳилнамозӣ мекунӣ?

Гуфт:

– На ту вақте ки мусулмон шудам, гуфтӣ, ки ин замон аз модар мутаваллид шудаӣ?! Аз он таърих шаш моҳ беш нагузаштааст ва ҳаргиз одами шашмоҳаро таклифи намоз накардаанд.

* * *

Абуфирос, ки Фароздақ номи ӯст, мӯхтасибро дид, ки дар марде овехта ва мехост, ки ӯро тозиёна занад, ки дар дасти ӯ чизе дида буд, ки ба он ҳамр полоянд.

Мӯхтасибро гуфт:

– Ҷӣ дорӣ? Бар ин фақир бигузур, то пайи кори худ равад.

Гуфт:

– Намегузорам, ки ӯ олати ҳамр полудан ҳамроҳ дорад.

Абуфирос доман бардошт ва узви таносул бад-ӯ намуд, ки биё маро ҳам тозиёна бизан, ки олати зино ҳамроҳ дорам.

Мӯхтасиб хичил шуд, зеро ки аз ин сухани сахттар нашнида буд ва он фақирро бигузост, то бирафт.

* * *

Зарифе ба дари масҷид расид. Такбири намоз гуфтанд. Даромаду иқтидо ба қорӣ кард. Қорӣ намозе бағоят сабук гузорд ва баъд аз он ки салом боздод, зариф ўро гуфт:

– Аййуха-л-қорӣ, ту дар намоз чӣ хондӣ, бо вучуди он ки ман ҳеч намехондам, ҳарчанд саъй кардам, ба ту натавонистам расид?

* * *

Мавлоно Хиради Муарриф марде зариф буд дар Хирот ва дар кори худ аз беназирони замон буд.

Рӯзе дар фасли баҳор бо чамъе ёрон ба сахро берун рафта буд. Ба харкоре расиданд, ки сутурони худро ба алаф сар дода буд ва дар миён дарозгӯше буд, ки ҳар ду гӯшу думи ўро бурида буданд.

Ёрон ба Мавлоно гуфтанд:

– Ба ин харкор таарруз кун!

Гуфт:

– Эй мард, ачаб дарозгӯши бедуму гӯше дорӣ ва гӯши ўро чаро буридаанд?

Гуфт:

– Ба чихати он ки бисёр муаррифӣ мекарда.

Мавлоно бо вучуди хирагӣ ба ҳам баромад ва хичил гашт.

Фасли севум

Дар латоифи зурафо нисбат ба абнои чинс

Абулайноро, ки зарифи араб аст, яке аз бузургзодагони Бағдод, ки дам аз зарофат мезад, гуфт:

– Мо ҳамеша дар зикри масовӣ¹ ва қабоеҳи туем ва даме аз ғайби ту холӣ нестем.

Абулайно гуфт:

– Агар ин намегуфтӣ, ҳамоқати ту маро маълум намешуд.

* * *

Абулайноро гуфтанд, ки Асъад ибни Аслам, ки яке аз фузалои араб аст, доим бар ту механдад. Ва чун аз пеши ў мегузарӣ, туро «хубси айн» мекунад.

Абулайно сураи ҳаштоду севум, ояи сеюмро мехонад, яъне: «Ба дурустӣ, ки онон ки ширкатоваранда ҳастанд, аз онон ки гаравидаанд, механданд, яъне бар мӯъминони эшон механданд

---

1. Мусовӣ – бадиҳо.

ва чун мегузаранд, бар мӯъминон ғамз мекунанд, яъне ба чашму абру ишоратҳо ва айбҳо мекунанд».

* * *

Ибни Мукаррам-зарифи Миср бо Абулайно ҷое нишаста буд. Фоҳишае аз пеши эшон бигузашт.

Ибни Мукаррам гуфт:

– Занони фоҳиша оқилтарини мардумонанд, ки таоми атайб¹ мехӯранду шароби асфо² менӯшанд ва аз мардум зари бисёр мегиранду лаззати мубошират низ меёбанд.

Абулайно гуфт:

– Ақли модарат чун аст?

Гуфт:

– Валлоҳ, ки ӯ беақлтар аз хоҳари туст.

* * *

Ибни Мукаррам Абулайноро гуфт:

– Ё кирд, яъне «Эй бӯзина».

Абулайно дар ҷавоб гуфт:

– Ва бизад барои мо масале, фаромӯш кард офариниши худро (Сураи сию шашум, ояи ҳафтоду ҳаштум).

* * *

Зарифе пир шуда буд, чунон ки бе асову мададгоре роҳ наме-рафт. Ҷавоне бар сабили зарофат ўро гуфт:

– Расидӣ ба синне, ки арзали умр асту балои ҷони мардум шудӣ.

Гуфт:

– Умед медорам, ки ту ба ин син нарасӣ, то ба меҳнат наяфти ва балои ҷони мардум нашавӣ.

* * *

Машҳур аст, ки аҳли Нишопурро ба ҳар нисбат кунанду аҳли Тӯсро ба гов.

Рӯзе Шайх Муҳйиддини Тӯсӣ, ки аз авлоди Абу Ҳомиди Ғаззоли буда, олиму фозил ва хуштабъ буда, ба яке аз зурафои Нишопур гуфт:

– Хармардумонанд ин нишопуриён, ки ҳарчанд шаҳри эшон ба зилзила хароб мешавад, боз иморат мекунанд.

Гуфт:

– Оре, агар ҳар намебуданд, ҷул ба гов мебастанду мерафтанд.

---

1. Атайб – хушбӯтар.

2. Асфо – софтар.

* * *

Марде зариф чомаву мӯзаи нав пӯшида буд. Ба канори чӯи бузург расид, ки пули он вайрон шуда буд ва мустаҷил буд ва маҷоли он надошт, ки чомаву мӯза биканад.

Ногоҳ марде зариф бар канори об расид. Аз ӯ илтимос кард, ки таъҷил дорам, чӣ бошад, ки маро бар пушт гири ва аз ин чӯй бигзаронӣ ва миннате бар ман собит кунӣ.

Он мард қабул кард ва доман барзад ва ӯро бар пушт гирифт ва ба об даромад. Зариф, ки савор шуд, дуои савории маркаб оғоз карду сураи чихилу севум, ояи дувоздахум хонд.

Марди ҳомил ҳеҷ нагуфт, то миёни чӯи об расид. Пас ҳар ду зону бар замин ниҳод ва дуои нузул дар манзил хондан гирифт (Сураи бисту севум, ояи севум) ва чомаву мӯзаи ӯро дар об ғарқа сохт.

* * *

Зарифе меҳмони зарифе шуд ва се шабонарӯз дар хонаи ӯ макс намуд.

Зариф аз меҳмон ба танг омад.

Занро гуфт:

– Оё ин марди гаранҷон то кай ин чо хоҳад буд?

Гуфт:

– Ман онро маълум кунам.

Пас назди меҳмон омаду гуфт:

– Эй марди азиз, бад-он Худой, ки туро се шабонарӯз меҳмони мо гардонид ва фардо рӯзии ту аз чои дигар хоҳад дод, ки шавҳари ман бар ман чафо мекунад, ӯро маломате ва насихате кун.

Дар ин маҳал шавҳараш аз дар даромад.

Меҳмон гуфт:

– Эй ёри азиз, бад-он Худой, ки дар ин чихил рӯз маро меҳмони шумо сохта ва рӯзии маро ба хони эҳсони шумо навишта, ки бар ин зан чафо макун ва ӯро аз худ розӣ соз.

Фасли чаҳорум

Дар латоифи зурафо бо тавонгарон ва бахилон

Хоҷаи мунъиме барои худ мақбарае сохт. Як соли тамои дар он чо кор карданд, то ба итмом расид.

Хоҷа аз устои банно, ки марди зарифе буд, пурсид, ки ин иморатро дигар чӣ мебояд?

Гуфт:

– Вучуди шарифи шумо.

* * *

Мавлоно Муъизиддин Қаҳситонӣ марде фозилу шоир ва хуштабъ буд ва ба забони қаҳистонӣ ашъори дилписанд дорад.

Ва Орифи Ҷом ин матлаъро аз ашъори ӯ писандида (маънии байт):

Хуснра чилва деҳу вулки чу гулнор дарар,
Хуш ба бозор дара, шахрера аз кор дарар.

* * *

Рӯзе хоҷае аз мунъимони Қаҳистон Мавлоноро ба хона бурд ва зиёфат карду алвони атъима овард ва аз ҷумла гепое пеши Мавлоно ниҳод ва сари онро бидушою гуфт:

– Ин гепоро ба эҳтимоми тамом ба дасти худ пухтаам, тановул кунед.

Мавлоноро аз бӯи он кароҳате шуд ва даст аз хӯрдани он кашаида дошт.

Хоҷа гуфт:

– Эй Мавлоно, чаро гепо намехӯред? Магар бад пур кардам?

Гуфт:

– Нек пур кардаӣ, вале бад холӣ кардаӣ.

* * *

Зарифе ба дари хонаи бахиле омад ва чашм бар дарзи дар ниҳод. Дид, ки хоҷа табаке анчир дар пеш дорад ва ба рағбати тамом мехӯрад. Зариф ҳалка бар дар зад. Хоҷа табақи анчирро дар зери дастор пинҳон карду зариф онро дид. Пас бархост, дарро бидушод. Зариф ба хонаи ӯ даромад ва бинишаст.

Хоҷа гуфт:

– Чӣ касӣ ва чӣ хунардорӣ?

Гуфт:

– Марде ҳофизу қориям ва «Қуръон»-ро ба даҳ кироат мехонам ва филҷумла овозею лаҳҷае низ дорам.

Хоҷа гуфт:

– Барои ман аз «Қуръон» ояте чанд бархон.

Зариф бунёд кард, ки: «ваззайтуну ва Тури синин ва ҳозал ба-ладиламин» (Сураи наваду панҷум, оятҳои якум-сеум).

Хоҷа гуфт:

– Ваттин кучо рафт?

Гуфт:

– Дар зери дастор.

* * *

Чамъи зурафо ба дари хонаи бахиле рафтанд, то аз ӯ чизе аз худ кунанд. Ҳоҷа аз омадани эшон хабар ёфт.

Гуломро гуфт:

– Берун раву ин ҷамоатро бигӯй, ки хоҷаи мо дӯш вафот ёфтааст, маъзур доред.

Гулом берун омаду пайғом расонид.

Зурафо гуфтанд:

– Ҳоҷа валинеъматӣ мо буд ва дар зиммати мо ҳукуқи бисёр дорад. Интизори ҷанозаи ӯ мебарем, то берун оранду бар ӯ намоз гузорем ва ба хок бисупорем.

* * *

Зарифе бар хони бахиле мурғи бирёнкарда дид.

Гуфт:

– Умри ин мурғ баъд аз кушта шудан дарозтар хоҳад буд аз умре, ки дар ҳаёти худ дошта.

* * *

Зарифе меҳмони бахиле шуд.

Бахил канизакро гуфт:

– Барои меҳмон полудаи асал биёр.

Гуфт:

– Асалу орду равшан ҳозир нест.

– Агар он муяссар намешавад, ҷомаи хобе аз ҳариру дебо бигустар, то ба фароғату осоиш бар он хоб кунад.

Зариф гуфт:

– Эӣ хоҷа, дар миёни дебову ҳарир ва полудаи асал ҳеч нон-порае хушк бошад, ки он маро беҳ аз дебову ҳарир ва полудаи асал?

* * *

Саргароше рӯзе сари Ҳоҷае метарошид. Ногоҳ дасти ӯ биларзиду сари Ҳоҷаро бибурид. Фарёд бардошт, ки ҳей мардак, сари маро бибуридӣ.

Гуфт:

– Хомӯш бош, ки сарбурида сухан нагӯяд.

* * *

Мушиди Шерозӣ зарифе буд, ки бирёнпазӣ мекард. Рӯзе бузе лоғар бар ҳезуми тар бирён ниҳод ва бағоят хом берун омад ва ҳеч кас ба он рағбат накард ва пеши ӯ бимонд. Охир ба дари хонаи меҳтари мурдашӯён рафту гуфт:

– Эӣ меҳтару беҳтари ҷамеи мурдашӯёни олам, ман марде фақираму бекасам ва пир шудаам. Метарсам, ки чун бимирам,

касе парвои ман накунад ва ғусл нодода, ба хокам кунанд. Акнун бузе фарбеҳ бирён кардам. Онро ба ту медихам, то сарфи аёлоти худ кунӣ ва вақте ки ман бимирам, барои Худо маро ғусл диҳӣ.

Меҳтар гуфт:

– Миннатдорам. Ва бирёнро аз ӯ гирифт ва бо мардуми худ хӯрд ва аз ҳам гузаронид¹.

Чун як ҳафта бар ин гузашт, Мушид ҷомаи сафар пӯшид ва пойдоне² дар по карда, ба дари хонаи меҳтар омад ва дар бикӯфт.

Меҳтар ба дар омад. «Мархабо»-гуфту пурсид, ки хидмате ҳаст?

Мушид гуфт:

– Азимати Димишқ дорам ва он ҷо яке аз ақрабои ман вафот ёфтааст ва аз ӯ моли хатир монда ва ғайр аз ман ворисе надорад. Акнун маро зарур аст, ки он ҷо равам ва ҳамроҳони ман бор кардаанд ва интизори ман мебаранд. Зуд бош ва берун ой, ки туро ҳамроҳ бибарам, зеро ки намедонам дар кадом замин хоҳам мурд? Боре ҳамроҳи ман бош, ки ҳар ҷо бимирам, маро бишӯй.

Меҳтар ҳайрон бимонд, ки чӣ ҷавоб гӯяд ва миёни эшон ҷангу ғавғо афтод ва гуфтугӯй боло гирифт ва мардум ба мусолиҳа дар миён омаданд. Меҳтар басе меҳнат кашид, то баҳои бирёнро ба изёфи зар дод ва аз дасти ӯ халос шуд.

Фасли панҷум

Дар латоифи зурафо ба гаронҷонон ва мардуми бориди нодон

Дар «Наводир»-и Саълабӣ аз Ҷолинуси Ҳаким³ овардаанд, ки гуфтааст: «Ҳамнишинии гаронҷонон таби рӯҳ аст».

* * *

Аз Ҳасани Басрӣ овардаанд, ки бас аст туро далел бар тарки сӯхбати гаронҷонон. Дар сураи сиё сеум гуфтааст:

– Чун таом хӯред, пароканда шавед ва унс магиред барои суҳан гуфтан. Аз ин оят маълум мешавад, ки Ҳақ таъоло розӣ нест, бо ин ки сӯхбат доранд бо хабиби ӯ гаронҷонон.

---

1. Аз ҳам гузаронидан – ҳазм кардан.

2. Пойдон – пойафзор, кафш.

3. Ҷолинус яке аз атиббҳои ҳаштгона аст, ки нахустини эшон Искилибуси аввал аст ва ӯ ҳаштумин нафар ва хотими Атиббҳои узом аст. Зухураш дивист сол пас аз Масех буда, дар 87 – солаги вафот ёфтааст. Канзулҳикма, с.221 .

* * *

Шақиқи Балхӣ¹ гӯяд: Бар Салмони Форсӣ разияллоху анху даромадем. Ба нону намак моро меҳмон карду гуфт:

– Агар на он будӣ, ки Расул (с) наҳӣ кард моро, такаллуф мекардам.

Яке аз гаранҷонон ҳамроҳи мо буд.

Фузулӣ карду гуфт:

– Агар миқдоре саътари² сабз бошад, ки нонхӯриш кунем, аз таври такаллуф хорич аст.

Салмон берун рафту митҳарай³ хеш ба дӯкони сабзифурӯш гарав карду саътар овард.

Чун аз таом фориғ шуданд, он гаранҷон гуфт:

– Шукр мар он Худойро, ки қаноат дод моро ба он чи рӯзӣ кард моро.

Салмон гуфт:

– Агар шуморо қаноат будӣ, митҳарай ман ба гарав нарафтӣ.

* * *

Ибни Ҳамдун фозили аср буд ва надими Мутаваккил.

Гуфтааст:

– Ҳаргиз бо гаранҷонӣ хӯрок нахӯрдам, илло ки ин оят ба ёдам омад (Сураи ҳафтоду, оятҳои дувоздаҳум ва сездҳум), яъне ба дурустӣ, ки назди мост бандҳои гаран ва оташи сӯзон ва хӯроки гулӯгир ва азоби дарднок.

* * *

Бузурге гуфтааст: Чун гаранҷоне ба гаранҷонии худ огоҳ бошад, нисфи гаранҷонии ӯ биравад, зеро ки ин огоҳӣ ҳосил нашавад, илло ба сабукрӯҳӣ.

* * *

Шабе гаранҷоне ба маҷлисе даромад. Зарифе бархосту чароғ бардошт ва маҷлисро барҳам зад.

Он гаранҷон дар қаҳр шуду гуфт:

– Ин чӣ феъл аст, ки ба чой овардӣ?

Гуфт:

– Ба қавли Ҳақ таъоло амал кардам, ки фармудааст: «Чун торик шавад роҳ бар эшон, бархезанд» (Сураи дувум, ояти нуздаҳум).

---

1. Абӯалӣ Шақиқ ибни Иброҳим ал-Балхӣ дар соли 274 дар вилояти Хатлон шахид гардид. Нафаҳот, с.54.

2. Саътар – пудинаи кӯҳӣ.

3. Митҳара – офтоба.

* * *

Гарончоне ба маҷлисе даромад, ки мардуми бисёр ҷамъ ништа буданд ва аз тангии мақом ташвиш доштанд ва ӯ ба ҳар зӯре, ки дошт, худро дар миёни ду кас бигунҷонид ва фуру ништаст ва касеро, ки бар дасти ростии ӯ буд, узрхоҳӣ мекард, ки ҷо бар ту танг сохтам.

Гуфт:

– Ту дар хонаи худ ҷой бар мо танг доштӣ, чӣ ҷои ин аст?

* * *

Рӯзе марде зариф ба дӯсте мактубе менавишт ва мехост, ки баъзе суҳанони сиррӣ дар он дарҷ кунад. Гарончоне паҳлӯи ӯ ништа буду дар он мактуб менигарист. Зариф навишт, ки агар фалон гаранҷони валадуззино дар паҳлӯи ман набудӣ ва дар мактуби ман нанигаристӣ, басе мо физзамири худ навиштаме.

Он гаранҷон гуфт, ки ман кай дар мактуби ту нигаристам?

Гуфт:

– Агар нанигаристӣ, чӣ донистӣ, ки ман аз ту шикоят навиштам?

* * *

Ҷамъе қуррои гаранҷон бар сари болини Сарри Сақатӣ¹ ба иёдат омаданд ва бисёр ништаанд ва ӯро ғазаб мекарданд. Баъд аз он ки мерафтанд, гуфтанд:

– Моро дуо кун.

Гуфт:

– Худоё, моро биёмӯз, ки чӣ гуна парастии беморон кунем.

* * *

Дар «Наводир»-и Саълабӣ яке аз қибори саҳобаро ном бурда, ки чун гаранҷоне ба сӯхбати ӯ омадӣ, гуфтӣ:

– Худоё, биёмурз ману ӯро ва моро бозраҳон аз ӯ.

* * *

Ҷамъе аз гаранҷонон ба аёдати бузурге омаданд ва бар сари болини ӯ макси бисёр карданд ва ӯ аз он ранчидахотир гашт.

Баъд аз он ки мерафтанд, гуфтанд:

– Моро васияте кун.

Гуфт:

– Васият он аст, ки чун ба аёдати беморе равед, зуд бархезед ва ба макси худ ӯро азоб мақунед.

---

1. Саррӣ ибни ал-Муфлис ас-Сақатӣ, қунияташ Абулҳасан, вафоташ сешанбеи сеуми рамазони 253.

* * *

Гаранҷоне бар сари болини беморе даромаду макси бисёр кард ва муболиға менамуд, ки дилат чӣ меҳоҳад, бигӯ ва орзу дар дил нигоҳ мадор.

Гуфт:

– Дилам он меҳоҳад, ки бимираму аз чафои аёдати ту халос шавам.

* * *

Гаронҷоне бар сари болини беморе нишаст ва дар охир пурсид, ки чӣ ташвиш дорӣ?

Гуфт:

– Ташвиши аёдати ту дорам. Дигар ҳеҷ ташвише нест.

* * *

Гаронҷоне бар сари беморе омаду гуфт:

– Чӣ мараз дорӣ?

Гуфт:

– Марази хафақон дорам, ки тапидани дил аст хориҷ аз эътидол.

Гуфт:

– Зинҳор, васият кун, ки падару бародарам ба ҳамин мараз мурданд ва яқин дорам, ки ту аз ин мараз ҷон набарӣ ва муболиға аз ҳад гузаронид, ки дар пеши ман фарзандонатро биталаб ва васият кун.

Бемор фарзандонро талабид ва гуфт:

– Васият мекунам шуморо, ки дигар ин гаронҷонро ба сари болини ман нагузоред.

* * *

Беморе мушарраф бар мавт буд. Гаранҷоне, ки даҳони ӯ иллати бухор¹ дошту аз нафаси ӯ бӯи нохуш меомад, бар сари болини ӯ нишаста буд. Ҳар замон сар пеши рӯи ӯ меоварду даҳони худ наздики даҳони ӯ медошт ва калимае ба арз мерасонид. Бемор аз бӯи нохуши даҳони ӯ ба ҷон расида буду рӯй мегардонид.

Охир ба танг омаду гуфт:

– Эй азиз, мегузорӣ, ки ман хушҳолу покиза бимирам? Ё меҳоҳӣ, ки марги маро ба ҳарчӣ аз он нохуштару палидтар набошад, биёлой?

* * *

Гаронҷоне беадабӣ мекард. Азизе ӯро маломат намуд.

Ва ӯ гуфт:

---

1. Бухор – гандагии даҳан.

– Чӣ кунам? Обу гили маро чунин сириштаанд.

Гуфт:

– Обу гили туро некӯ сириштаанд, аммо лагад кам хӯрдааст.

* * *

Абулайно бар сари болини гарончоне омаду гуфт:

– Эй таб, чун мегузаронӣ бо ин сақил? Намедонам, ки меҳнати ту бо ӯ беш аст ё меҳнати ӯ бо ту?

* * *

Чаммоз аз нудамои маҷлиси Мутаваккил буд. Рӯзе наздики гарончоне, бориде, аз ҷаҳл афсурдатаре нишаста буд.

Он гарончон аз ӯ пурсид, ки то фасли зимистон чанд монда?

Гуфт:

– Он миқдор ки миёнаи ману ту.

* * *

Гарончоне даст дар бағали зарифе карда буд ва ба ибром чизе металабиду мегуфт:

– Фалон чиз дар бағал дорӣ ва ба мо намедихӣ?

Зариф дар қаҳр шуду гуфт:

– Дар бағали ман дасти ҳар аст.

* * *

Замахшарӣ дар «Рабеъулаброр» оварда, ки Хусай ибни Ваҳб ва Абулайно шарте бастанд бар даҳ ратл барф. Абулайно аз маҷлис берун омад ва ҳарчанд дар бозорҳо бигашт, барф наёфт ва намехост, ки дасти ҳолӣ назди ёрон бозгардад. Ҳайрон фурӯ монд, ки чӣ чора созад. Ногоҳ Бакр ибни Итоб, ки марде борид ва гарончон буд ва ба бурудат маъруфу машҳур, дар бозор ба Абулайно расид. Абулайно ӯро бидиду хушдил шуду гуфт:

– Хуш омадӣ, эй Итоб, ки ман туро мечустам. Пас ӯро ба дари хонаи ибни Ваҳб бурд ва пеш аз ӯ ба хона даромаду гуфт:

– Ту аз ман даҳ ман ратл барф хостӣ ва ман сад ратл овардам.

Пас овоз дод, ки, эй Бакр, дарой. Чун Хусайнро чашм бар вай афтод, Абулайноро гуфт, ки Худо туро биёмурзад, ки зиёда ҳам овардӣ, аз он чи гуфтӣ.

* * *

Шайхи бориди гарончоне ба чамъе муридони борид назди хоҷае рафту гуфт:

– Дӯш падари туро дар воқеа дидам, ки ҳариса¹ меод.

---

1. Ҳариса – навъе аз ош аст, ки аз гандуми кӯфта ва гӯшту равғану намаку масолеҳ рост кунанд. «Ғиёс».

Он хоҷа барои шайх ҳариса пухт. Ҳафтаи дигар боз омад, ки падаратро дар воқеа дидам, биринч хост. Хоҷа биринчи пурмасолеҳ пухту ба шайху муридон дод. Ҳафтаи дигар боз омад, ки падаратро дар воқеа дидам, ки яхнӣ хост. Хоҷа онро низ пухту ба хӯроки эшон кард. Ҳафтаи дигар боз омаду гуфт, ки падаратро дар хоб дидам, ки барраи бирён ва ҳалвои шакар хост.

Хоҷа гуфт:

– Бозгарду падарамро бигӯй, ки бархезу биё, то он чӣ дорем аз қалилу касир, бо ҳам хӯрем ва ин қосиду пайғомро аз миён бардор, ки хонумони маро вайрон хоҳад кард.

* * *

Ҷавоне хуросонӣ бо самарқандии бориди гарончоне азимати ҳаҷ кард. Чун ба Бағдод расиданд, ҷавони хуросонӣ бемор шуду ба марази мавт автод. Он гарончон ўро дар он гурбату беморӣ гузошта, қасди мурочиат кард.

Бемор ўро гуфт:

– Чун ба ватан равӣ ва ақрабову аҳбоб аз ҳоли ман пурсанд, чӣ хоҳӣ гуфт?

Гуфт:

– Бигӯям, аввал ўро судоъ шуд, баъд аз он зотуссадр ва зотулчанб ва зотурриҳ ориз гашт. Ва сипурзи ў варам карду чигараш фосид шуд ва меъдааш заиф гашту таби доим ўро лозим омад. Ва заъфи ў мусобае шуд, ки аз қиёму қуъуд бимонд.

Бемор гуфт:

– Эй азиз, беҳтарин суҳан он аст, ки андак бошаду далолат кунад бар маънии бисёр. Чӣ хоҷат, ки ин ҳама дostonпардозӣ ва ин ҳама дурӯғу ростсозӣ. Ҳар кӣ аз ҳоли ман пурсад, бигӯ:

– Фалонӣ рахти сафар ба сӯи охират басту аз сӯҳбати гарончонон бозраст.

Ҳасли шашум

Дар латоифи зурафо бо мардуми қабехулвачх

Марде қабехулвачх дуо кард, ки бор Худоё, мехоҳам аз ту биҳиштро ва паноҳ мебарам ба ту аз оташи дӯзах.

Зарифе шунид, гуфт:

– Эй мард, бо ин рӯй бар дӯзах чаро бахилӣ мекунӣ ва онро аз оташи дӯзах дарег меборӣ?

* * *

Марде қабехулвачх ва карехулманзар аз маҳосини зарифе пари кохе бардошт ва он зариф ҳеч нагуфт.

Марди карехулманзар бар зариф эътироз карду гуфт:

– Чаро тарки суннат кардӣ ва барои ман дуои хайр ба чо наёвардӣ?

Гуфт:

– Дуое, ки дар ин маҳал мебояд гуфт, ин аст, ки гӯем: «Бигардонад Худои таъоло аз ту бадиро».

Ман аз он тарсидам, ки агар ин дуо кунам, Худои таъоло рӯи туро бигардонад ва аз ту дур кунад ва одамӣ бе рӯй монад, расво шавад. Пас, ин дуо дар ҳаққи ту нафрин бошад, ба ин чихат хомӯш гаштаам ва дуо накардам.

* * *

Ҷаммоз надими Мутаваккил яке аз мулозимони Мутаваккилро, ки ба вай қурбе дошт ва бағоят қабехулвачх буд, чанд рӯз надид. Баъд аз он ки пайдо шуд, Ҷаммоз аз ӯ пурсид, ки дар дар он айём кучо будӣ, ки нанамудӣ?

Гуфт:

– Чанд рӯз шуд, ки дар қабехтарин аъзои ман думмалҳо баромада буд ва ба он восита аз мулозимат монда будам.

Ҷаммоз тез дар рӯи ӯ нигаристу гуфт:

– Дурӯғ мегӯӣ, зеро ки бар рӯи ту, ки қабехтарин аъзои туст, ҳеч думмал намебинам.

* * *

Ибн Аби Ҳафса бағоят карехулманзар буд. Рӯзе бо Абу Нувос мулоқот карду ранги вай шикаста дид ва ба зардӣ моил.

Гуфт:

– Эӣ Абу Нувос, ранги ту чаро зард шуда?

Гуфт:

– Чун туро дидам, ёди гуноҳони худ кардам, ранги ман чунин зард шуд.

Гуфт:

– Дидани ман чӣ гуна мӯчиби ёд кардани гуноҳони ту шуд?

Гуфт:

– Тарсидам, ки Худои таоло маро бар гуноҳони ман уқубат кунад. Ва он уқубат ин бошад, ки маро ба сурати ту масх гардонад.

* * *

Зарифе марди қабехулвачхро дид, ки бағоят ғазаб бар ӯ муставлӣ буд ва дар роҳе мерафт.

Гуфт:

– Эй марди ғазбон, аз кучо меоӣ?

ӯ аз ғояти ғазаб гуфт:

– Мин лаънатиллоҳ.

Зариф гуфт:

– Боз гардонад Худой ғурбати туро, яъне туро ба ватан, ки лаънатуллоҳ аст, бирасонад.

* * *

Марде қабехулвачҳ ва сиёчурда ба муханнасе таарруз карду гуфт:

– На шуморо наҳӣ кард Сулаймон, ки берун меояд аз хонаҳои худ дар рӯзи равшан?

Муханнас дар ҷавоб гуфт:

– Дидам рӯи туро, пас гумон бурдам, ки шаб даромадааст.

Фасли ҳафтум **Дар латоифи зурафо бо аъроб**

Зарифе бо арабе ҳамроҳ шуд. Дар он асно аз ӯ пурсид, ки чӣ ном дорӣ?

Гуфт:

– Матар (яъне борон).

Гуфт:

– Кунияти ту чист?

Гуфт:

– Абулғайс (яъне падари борон).

Гуфт:

– Падарат чӣ ном дорад?

Гуфт:

– Фурот (номи дарё).

Гуфт:

– Кунияти ӯ чист?

Гуфт:

– Абулфайз (яъне падари оби равон).

Гуфт:

– Номи модарат чист?

Гуфт:

– Саҳоб (яъне абр).

Гуфт:

– Кунияти ӯ чист?

Гуфт:

– Уммулбахр (яъне модари дарё).

Гуфт:

– Барои Худо, лахзае бош, то завраке пайдо кунам, вагарна дар ҳамроҳии ту фарқ хоҳам шуд.

* * *

Зарифе бо арабе ҳамроҳ шуд. Дар он асно аз ӯ пурсид.

Чӣ ном дорӣ?

Гуфт:

– Борид (яъне хунук).

Гуфт:

– Кунияти ту чист?

Гуфт:

– Абучамд (яъне падари ях).

Гуфт:

– Номи падарат чист?

Гуфт:

– Абуссалч (яъне падари барф).

Гуфт:

– Номи модарат чист?

Гуфт:

– Замҳарир (яъне сармои сахт).

Гуфт:

– Кунияташ чист?

Гуфт:

– Уммушшиито (яъне модари зимистон).

Гуфт:

– Чӣ пеша дорӣ?

Гуфт:

– Яхфурӯшӣ.

Гуфт:

– Ба кучо меравӣ?

Гуфт:

– Аз паи барф.

Гуфт:

– Барои Худо, лахзае бош, то пӯстине пайдо кунам, ки аз сармо афсурда гаштам ва бими ҳалокат дорад ҳамроҳии ту.

* * *

Зарифе дар бодия роҳ гум карда буд. Чамъе аз аъроб, ки куттои тариқ буданд, ӯро гирифтанду ба қабилаи худ бурданд ва либосҳои ӯро берун карданду гуфтанд:

– Ин шахс таррор менамояд, мумкин ки чизе аз зар фурӯ бур-

да бошад. Дӯғи туруш оварданд ва аз он бисёр бар ӯ паймуданд, то исҳол бар вай афтод. Яке аз эшон чӯбе ба даст гирифтӯ дар миёни ғоити ӯ мезад ва зар металабид.

Зариф бихандид.

Гуфтанд:

– Чаро механдӣ?

Гуфт:

– Ман дар диёри худ қанду набот мехӯрдам, аз ман ғоит ҷудо мешуд. Акнун ки дар ин бодия дӯғи туруш мехӯрам, зар чӣ гуна ҷудо шавад?

* * *

Башар ном зарифе буд дар Куфа. Рӯзе ёронаш гурусна шуданду гуфтанд:

– Эй Башар, чораи таоме кун.

Башар бархост ва ёронро дар хона бинишонду худ берун омад, ки аз мамарр чизе хӯрданӣ пайдо кунад. Басе бигашту аз ҳеч ҷо фатҳе нашуд. Хайрон бимонд. Ногоҳ назар кард, аъробиро дид, ки аз сахро ба шаҳр омадаву шутуре фурӯхта ва зари онро мешумурду бар гӯшаи миёнбанд мебаст.

Пеш рафтӯ бар ӯ салом кард.

Аъробӣ ҷавоб дод.

Баъд аз он пурсид, ки эй аъробӣ, чӣ ном дорӣ?

Гуфт:

– Лаввоҳа.

Башар даст дар миёни ӯ зад, ки аҷаб хуб ёфтам туро. Зуд бош ва нуздаҳ динор, ки ба ҳақ бар зиммаи ту дорам, адо кун, ки дергоҳест то туро металабаму намеёбам.

Аъробӣ хайрон бимонду гуфт:

– Эй мард, ман ҳаргиз бад-ин шаҳр нарасида будам ва ҳаргиз туро надидаам ва бо ту муомила накардаам. Аз ман чӣ зар металабӣ?

Башар гуфт:

– Мӯҳмал мағӯй ва зари ман бидех!

Аъробӣ оғози хушунат кард ва ҳар ду ба ҳам даровехтанд ва мардум чамъ шуданд.

Арабро гуфтанд:

– Ин марди зарифу хуштабиат аст ва мо ўро мешиносем. Бо ту мукобираи сарех нахоҳад кард. Биё, ба чизе сулҳ кун.

Араб изтироб мекард, ки валлоҳ, ман ҳаргиз ин мардро надидаам. Шояд, ки маро ба дигаре ғалат карда бошад.

Башар гуфт:

– Ман бешуур нестам, ки чунин ғалате кунам. Нуздаҳ динор медиҳӣ ва илло ҳамроҳи ман ба дорулқазо ҳозир мешавӣ, то назди қозӣ гувоҳ бигузаронам ва ҳаққи худ биситонам.

Ҳар ду ба маҳкамаи қозӣ рафтанд. Қозӣ номи ҳардуро пурсид.

Зариф гуфт:

– Номи ман Башар аст.

Араб гуфт:

– Номи ман Лаввоҳа аст.

Пас Башар бар ӯ нуздаҳ динор даъво кард ва ӯ мункир шуд.

Қозӣ аз Башар гувоҳ талабид.

Гуфт:

– Гувоҳи ман Худои таъолост, ки дар «Қуръон» фармудааст:

– Лаввоҳатун лилбашари алайҳо тисъату ашари (Сураи ҳафтоду чаҳорум, оятҳои нӯҳум ва сиюм). Маънии оят ин аст, ки «Оташе бошад сиёҳкунандаи башараи мушрикони, яъне пӯсти бадани эшон, ки бар он оташ муваккаланд нуздаҳ фаришта, ки мушриконро дар он оташ фурӯ мебаранд ва ғӯта медиҳанд».

Чун қозӣ аз Башар ин оят бишунид, бихандид ва ӯро аз хосаи худ нуздаҳ динор бидод ва Лаввоҳаро аз чанги ӯ бираҳонид. Ва Башар аз он зар таомҳо хариду ба ёрон расонид.

Фасли ҳаштум

Дар латоифи зурафо ва соири мардумон

Зарифе дар хонаи дарвеше меҳмон шуд. Дарвеш сакфи хонаро аз чӯбҳои заиф пӯшида буду бори гарон дошт. Ҳар лаҳза аз он чӯбҳо овозе берун меомад.

Меҳмон гуфт:

– Эй дарвеш, маро аз ин хона ба ҷои дигар бар, ки метарсам фуруд ояд.

Гуфт:

– Матарс, ки он овози тасбеҳ ва зикри чӯбҳост.

Гуфт:

– Аз он метарсам, ки аз бисёри зикру тасбеҳ эшонро вачдеву ҳоле ба ҳам расад, ки ҳама ба як бор дар рақсу самоъ оянд ва ба сачда афтанд.

* * *

Абулайно меҳмони дарвеше шуду он дарвеш муқиллулҳол¹

---

1. Муқиллулҳол – дарвешу фақир.

буд. Микдоре сиркаи тунди ба хардал парварида бо нони чав овард.

Абулайноро аз бӯи он сирка димоғ бисӯхт ва донист, ки бағоят тунду тез аст. Даст аз он кашида дошт.

Дарвеш гуфт:

– Таом поку ҳалол аст, чаро намехӯрӣ?

Гуфт:

– Метарсам аз ҳиддату тезие, ки дорад, мабодо ҳарфи тавҳидро аз лавҳи дилам зоил гардонад.

* * *

Марде шикампарвар сар дар боғи ангуре кард. Дид, ки хирсе ангур мехӯрад. Ӯ низ машғул гашт. Ногоҳ соҳиби боғ пайдо шуд. Дид, ки марде ва хирсе ангур мехӯранд. Чӯбе баргирифтубар сари мард омад ва ўро дар лат кашид.

Фарёд овард, ки эй азиз, агар мӯчиби лат кардан¹ ангур хӯрдан аст, хирс низ ангур мехӯраду беш аз ман вайронӣ мекунад. Чун аст, ки ба вай таарруз намекунӣ?

Соҳиби боғ марди зариф буд, гуфт:

– Аз он чиҳат ки ӯ сер мехӯраду меравад ва ту бо он ки сер мехӯрӣ, залла низ мебарӣ.

* * *

Марде бо канизаки ҳамсоя зино карду канизак аз ӯ ҳомила шуд. Ҳамсоя бар он қабоҳат иттилоъ ёфт.

Зониро гуфт:

– Эй адувуллоҳ, чун ин феъли нохуши фоҳиш мекардӣ, боистӣ, ки азл кунӣ ва нагузорӣ, ки нутфа ба раҳм равад, то валадуззино ҳосил нашавад.

Зонӣ гуфт:

– Аз уламо шунидаам, ки азл кардан макрӯҳ аст.

Гуфт:

– Нашунидаӣ, ки зино ҳаром аст?

* * *

Марде падари пири худро мезад.

Гуфтанд:

– Шарм бидору ҳукуки ўро фаромӯш макун.

Гуфт:

– Ҳамчунон ки падарро бар фарзандон аст, фарзандро низ бар падар ҳақ аст.

Гуфтанд:

---

1. Лат кардан – задан, кӯфтан.

– Ҳаққи фарзанд бар падар чист?

Гуфт:

– Аввал он ки модари ўро аз мардumi асил бихоҳад, ки чамила бошад ва модари ман дирамҳарида аст ва бадшакл аз зангбор. Дигар он ки фарзандро номи некӯ ниҳад ва маро Барғус ном ниҳода, яъне Кайк. Дигар он ки бояд фарзандро дар хурдсолӣ ба мактаб фириштад, то Қуръон омӯзад ва ман як ҳарф намешиносам. Дигар он ки бояд ўро дар тифлӣ хатна кунад. Пас доман бардошту кашфи аврат карду гуфт:

– Инак ман чихилсолаам ва ҳанӯз ағлафам, яъне хатнанокарда.

* * *

Марде зариф ба дехе расид аз вилояти Ғур ва дар шимоли он деҳа кӯҳе дид бағоят баланд, ки ҳавои он деҳаро гирифта буд.

Ғуриёнро гуфт:

– Чун мебинед, агар ин кӯҳро аз пеши деҳи шумо бигирам ва деҳаи шуморо хушҳаво гардонам?

Ғуфтанд:

– Аҷаб караме карда бошӣ дар ҳаққи мо, зеро ки ба воситаи баҳавой бештари авкот дар деҳи мо табларзаву тоун аст.

Гуфт:

– Ман худ ин кор мекунам, ба шарти он ки маро як сол меҳмонӣ кунед ва ҳар чӣ дилам хоҳад аз таому мева, тартиб диҳед ва баъд аз он ки ин кӯҳро дур бурда бошам, маро ҳазор динор бидиҳед, ки харчи роҳ кунам.

Ғуфтанд:

– Миннатдорем.

Пас муддати як сол ўро хидмат карданд. Чун сол ба сар омад, бар сари ў рафтанд, ки барҳезу ба ваъда вафо кун.

Гуфт:

– Биравед ва дар тамоми хонаҳо бичӯед: ҳар ҷо расане ва танобе ёбед, аз як газ то сад газ, маҷмӯро пеши ман оред. Рафтанд ва хирворҳои расан оварданд.

Бифармуд, то ҳамаро бар сари ҳам бастанд.

Пас гуфт:

– Ин расани дарозро гирди кӯҳ дар оред. Чунон карданд. Пас хар ду сари расанро бигирифт ва пушти кӯҳ бозниҳоду гуфт:

– Тамоми мардumi деҳ аз зану мард ва хурду бузург ва пиру ҷавон ҳозир шаванд.

Ҳама чамъ омаданд.

Пас гуфт:

– Пиромуни кӯҳ дароед ва зӯр кунед ва ба як бор бардоред ва ба пушти ман ниҳед, то онро дур барам ва дар мағоке андозам.

Гуфтанд:

– Ту девонай? Мо чӣ гуна тавонем ин кӯҳи бузургро бардоштан ва бар пушти ту ниҳодан?

Гуфт:

– Девона шумоед, ки ду-се ҳазор одамӣ онро барнаметавонед гирифт, маро таклиф мекунед, ки ту танҳо бардор.

* * *

Мутрибе нохушовоз дар маҷлисе ба оҳанги дилхароши носоз ин мисраъро ба такрор меҳонд: «Ҳар чӣ ошиқ кунад, маломат нест».

Аҳли маҷлис аз ӯ ба танг омаданд. Зарифе ҳаззол дар он маҷлис ҳозир буд. Бархост ва банди эзор бикушоду бар ӯ бавл кард ва сар то пой ӯро битамом биёлуд ва ӯ оғози дашному ғавғо кард.

Зариф гуфт:

– Маро бар ин кор маломат макун, ки ман бо ту, ҳам ба қавли ту амал кардам, ки мукаррар мегуфтӣ: «Ҳар чӣ ошиқ кунад, маломат нест». Валлоҳ, ки ман бар духтари ҳамсоя ошиқам. Пас, ту бояд, ки маро маломат накуни ва маъзур дорӣ.

* * *

Марде буд зарифу ҳаззол ва қарзи бисёр бар ӯ чамъ шуда буд. Ғаримон бар ӯ издиҳом карданд ва ӯро дар кашокаш оварданд.

Бечора шуд ва надонист, ки чӣ кунад?

Ғариме бар ӯ раҳм карду дар хилват ӯро гуфт:

– Агар ман туро хилате омӯзам, ки ҳамаи ғаримон туро вогузоранду бираванд, чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Ҳар чӣ фармой, ба чон истодагӣ дорам.

Гуфт:

– Шарт кун, ки қарзи маро боздихӣ.

Қабул кард.

Гуфт:

– Чун қарзхоҳе назди ту ояду зар талабад, ту бар рӯи ӯ бонги сағ кун ва бояд, ки ғайр аз ин феъле аз ту содир нашавад.

– Ҳаззол онро қабул кард.

Чун рӯзи дигар қарзхоҳон хучум карданд, ҳар кадом, ки пеш омаданду зар талабиданд, ӯ дар баробари эшон аф-аф мезад. Ҳарчанд ӯро маломат карданд, ғайр аз ин овозе аз ӯ барнаёмад. Охир ғаримон бо ҳам гуфтанд:

– Димоғи ӯ аз чихати ифлос халал пайдо карда ва аз ӯ ҳосиле нест. Ӯро гузоштанду рафтанд. Баъд аз рафтани эшон он ғарим, ки ӯро ин хилат омӯхт, омаду гуфт:

– Дидӣ, ки чун ғаримон аз сари ту боз шуданд? Акнун биё ба шарти худ вафо куну зари маро бидех.

Ӯ дар баробари ғарим овози аф-аф кард.

Ғарим гуфт:

– Шармат бод, ки бо ман ҳилаи маро пеш мебарӣ. Ҳазро би-гузоро зари маро бидех.

Боз аф-аф оғоз кард. Ҳарчанд он мард ба лутфу унф ба ӯ гуфт, чуз аф-аф чизе нашунид. Охир ӯ низ ноумед шуда, он ҳазро гузошту бирафт.

* * *

Чӯхо ба канори Дачла омад. Чамъе кӯронро дид, ки мехо-станд аз об бигзаранд.

Гуфт:

– Чӣ мешавад шуморо, ки ин чо чамъ омадаед?

Гуфтанд, ки мехоҳем аз об бигзарем.

Гуфт:

– Агар ман қоиди шумо шавам, маро чӣ медихед?

Гуфтанд:

– Ҳар саре даҳ чавз диҳем.

Гуфт:

– Ҳама даст дар миёни якдигар занед, то ман шуморо аз гузаргоҳе некӯ бигзаронам.

Пас, дасти пешрави эшон гирифт ба об доромад. Чун ба тун-дии об расид, кӯреро об бурд. Фарёд карданд, ки эй қоид, яке аз ёрони моро об бурд.

Гуфт:

– Дарег аз даҳ чавзи ман.

Дар ин сухан буданд, ки дигареро об бурд. Фарёд баровар-данд, ки дигареро ҳам об бурд.

Гуфт:

– Дарег аз бист чавзи ман.

Ногоҳ дигареро об аз чо биканд. Фарёд заданд.

Гуфт:

– Дарег аз сӣ чавзи ман.

Ба як бор фарёд бароварданд, ки эй чоҳил, ин чӣ сухан аст, ки ту мегӯӣ ва ин чӣ роҳ аст, ки низ мепӯӣ? Ба роҳе афтодӣ, ки ҳамаро ба об додӣ!

Гуфт:

– Шуморо чӣ мешавад?! Зиён маро афтодааст, ки ба ҳар яке аз шумо, ки кам мешавад, даҳ чавз аз дастам меравад ва бо вучуди ин зиён ҳеҷ намегӯям. Шумо чӣ фарёд доред?!

Фасли нӯҳум Дар латоифи мутафаррикаи зурафо

Зоҳиде дар маҷлисе мегуфт:

– Оё моҳи рамазон аз мо хушнуд рафт ё не?

Зарифе гуфт:

– Бале, хушнуд рафт.

Зоҳид гуфт:

– Аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

– Аз он ҷо, ки агар нохушнуд равад, соли дигар боз наояд.

* * *

Шерозие бо гева намоз мегузорд. Дезде дар камин буд, мекхост геваи ӯро бирабояд.

Чун салом дод, гуфт:

– Эӣ мард, бо гева намоз гузордан раво нест, иода кун, ки намозе надорӣ.

Гуфт:

– Агар намоз надорам, гева дорам.

* * *

Муаззине такбир гуфту мардум ба таъҷил рӯӣ ба масҷид ниҳоданд ва барои саффи пеш ба ҳам сабқат мечустанд.

Зарифе ҳозир буд, гуфт:

– Валлоҳ, агар муаззин ба ҷои «ҳаййя ала-с-салот» «ҳаййя ала-з-закот» мегуфт, мардум дар фирор аз масҷид бар ҳам сабқат мекарданд.

* * *

Чамъе ба дуои борон берун рафтанду ҳамаи атфоли мактабхоро бо худ бурданд.

Зарифе гуфт, ки ин тифлонро кучо мебаред?

Гуфтанд:

– То дуо кунанд, ки эшон бегуноҳонанд ва дуои бегуноҳон мустаҷоб аст.

Гуфт:

– Агар гуноҳи эшон мустаҷоб шудӣ, як мактабдор дар ҳама олам зинда намондӣ.

* * *

Табибе зариферо дид, ки ду таоми ғализ бо ҳам мехӯрад.

Гуфт:

– Ин ду таом бо ҳам намесозанд.

Рӯзи дигар шунид, ки он зариф бемор шуда, ба сари болини ӯ омаду гуфт:

– На туро гуфтам, ин ду таом бо ҳам намесозанд?

Гуфт:

– Ин замон боре бо ҳам сохтаанд, ки маро аз миён бардоранд.

* * *

Қазвиние ба Басра меомад.

Гуфтанд:

– Аз кучо меой?

Гуфт:

– Аз гармсер.

Гуфтанд:

– Он чо дар чӣ кор будӣ?

Гуфт:

– Арақ кардану гармо хӯрдан.

* * *

Зарифе гуфт:

– Хобе дидам, ки ниме рост буд, ниме дурӯғ. Ба хоб дидам, ки як анбони пурзар бар китфам дораму аз чое ба чое мебарам ва китфи ман аз бори он дарди азим мекунад. Чун бедор шудам, анбони зар набуду дарди китфам азим буд.

* * *

Зарифе муфлис шуда буд. Аз ӯ пурсиданд, ки туро ҳеч монда?

Гуфт:

– Ман худ бағоят муфлисам, аммо завҷаи маро, филҷумла, чизе монда.

Гуфтанд:

– Чӣ миқдор?

Гуфт:

– Даҳ ҳазор динори зар ва панҷ хирвор абрешим ҳаққи кобини ӯ, ки бар зиммаи ман аст.

* * *

Марде аз давлат ба накбат¹ афтода буд. Рӯзе дар он ҳол атсае зад. Ҷамъе, ки наздики ӯ буданд, гумон бурданд, ки макрбоде аз ӯ чудо шуд. Ӯро дашном доданду носазо гуфтанд.

---

1. Накбат – бадбахтӣ, сахтӣ, бечорагӣ, хорӣ.

Бихандиду гуфт:

– Аҷаб ҳолатест: дар айёми давлат, агар нафхе¹ аз ман ҷудо мешуд, мардум онро атса мешумурданду «рахматуллоҳ» мегуфтанд. Ва акнун ки дар нақбатам, атсаи маро зарга ҳисоб мекунанду «лаънатуллоҳ» мегӯянд.

* * *

Марде, ки гӯши ӯ бузург буд, доим ба ғуломи худ мегуфт:

– Аз ҳукамо шунидаам, ки дар кутуби фаросат аст, ки гӯши бузург одамиро далели тӯли умр аст. Ва чун гӯши ман бузург аст, умри ман дароз хоҳад буд.

Иттифоқан ӯро тӯхмате заданду қатл бар ӯ воҷиб шуд. Ба пой дораш бурданд.

Ғуломаш мегиристу мегуфт:

– Эй хоча, мефармудӣ, ки умри ман дароз хоҳад буд, ки бузургии гӯш дарозии умр аст. Инак туро мекушанд.

Гуфт:

– Эй ғулом, ман мегуфтам, гӯши бузург дарозии умр аст, агар касе ба марги худ бимирад, валекин чӣ кунам? Маро ба марги ман намегузоранд!

Ҳоким вақти он гуфтушунид истимоъ намуд ва он мардро бубахшид.

* * *

Пеши яке аз муаззамони Бағдод гуфтанд, ки дар илми фаросат бинии бузург далели олати таахҳул² аст.

Иттифоқан, дар он наздикӣ зарифе буд, ки бинии бузург дошт. Шаб ӯро ба ҳарамсаро бурданд, ки коми хотунро ҳосил кунад. Ва чун қазия баръакс буд, сабоҳ бинии ӯро бурида, аз хона ихроҷ карданд, то дигаре фиреб нахӯрад.

Мардум аз ӯ пурсиданд, ки бинии туро чӣ шуд?

Гуфт:

– Гувоҳии дурӯғ дод, чархаш³ карданд.

* * *

Шерозие ва шервоние ҳарду мунъим ва қазвиние муфлис ба ҳаҷ рафтанд. Чун ба Макка расиданд, шерозӣ гуфт:

– Ман ба шукронаи ин саодат Муборакро озод кардам.

Шервонӣ гуфт:

– Ман ба шукронаи ин давлат Гулшакарро озод кардам.

---

1. Нафх – дам, дамидан, бод додан (аз даҳон).

2. Таахҳул – хонадоршавӣ.

3. Чарх – чароҳат, захм.

Қазвинӣ гуфт:

– Маро дирамхаридае нест, ки озод кунам. Ба шукронаи ин каромат модари фарзандонро се талоқ гуфтам ва аз қайди худ озод кардам.

* * *

Нисобаи Бакрӣ ансоби арабро мустаҳзир буд ва даъво мекард, ки насаби ҳар кӣ пурсанд, бигӯям.

Рӯзе дар маҷмае, ки хосу ом ҳозир буданд, касе бар сабили зарофат аз ӯ пурсид, ки ту даъво мекунӣ, ки ҳама касро медонам. Агар рост мегӯӣ, бигӯ, ки падару модари Одам кӣ буданд?

Гуфт:

– Одам писари Музор ибни Чамлач буд ва модари ӯ Соида бинти Қазром.

Хос бихандиданду авом мутаҳаййир шуданд.

Баъд аз он ёрон аз ӯ пурсиданд, ки ин чӣ нисбат буд, ки аз ба-рои Одам Абулбашар баён кардӣ?

Гуфт:

– Тарсидам, ки авом маро ба ҷаҳл нисбат кунанд.

* * *

Уқайл аз зурафои араб аст. Аз ӯ пурсиданд: «Аҷабтар аз ҳама чист?»

Гуфт:

– Он аст, ки раъд фариштаест, ки аз магас хурдтар аст ва аз занбӯр бузургтар.

Гуфтанд:

– Магар бо ин суҳан он меҳохӣ, ки аз занбӯр хурдтар аст ва аз магас бузургтар.

Гуфт:

– Агар чунин бошад, ҳеч аҷаб нест.

* * *

Файласуфе дар саҳрое сайр мекард. Тирандозе чоҳил ва навомӯзро дид, ки ҳадафе нишон карда буд ва тир бар рости ҷап меандохт. Ва аслан тираш наздики ҳадаф намеафтод.

Файласуф тарсид, ки мабодо тире бар ӯ занад. Рафту муттасил ба ҳадафи ӯ нишасту гуфт:

– Надидаам мавзее басаломаттар аз ҷои ин ҳадаф, чи яқин медонам, ки тири ӯ бар ҳадаф нахоҳад омад.

* * *

Файласуфе аз гуноҳон тавба кард ва ҳамон замон риши худ битарошид.

Гуфтанд:

– Чаро чунин кардӣ?

Гуфт:

– Аз бораи он ки дар маъсият руста буд.

* * *

Чуҳо дарозгӯши худро ба зачру дуруштӣ ба хона мебарду ӯ намерафт.

Мардум ӯро гуфтанд:

– Ҳамаи чорпоён чун рӯ ба хонаи худ ниҳанд, ба суръату шитоб раванд. Ҷиҳат чист, ки дарозгӯши ту бар хилофи одат ба хона бад меравад?

Гуфт:

– Барои он намеравад, ки медонад дар ин хона на об асту на коҳ ва на чаву на темори сухбгоҳ ва мешиносад бадии ҷои бозгашти худро ва медонад, ки рӯчӯи ӯ ба кучост.

* * *

Чуҳо гуфт:

– Ману модарам ҳар ду муначчими моҳирем, ки дар ҳукми мо хато воқеъ намешавад.

Гуфтанд:

– Ин бузург даъвоест, аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

– Аз он ҷо ки чун абре барояд, ман гӯям: «Борон хоҳад кард» ва модарам гӯяд: «Нахоҳад кард». Албатта, ё он шавад, ки ман гӯям, ё он шавад, ки ӯ гӯяд.

* * *

Аз Чуҳо пурсиданд, ки ҳаргиз дар коре бар қавме сабқат кардаӣ?

Гуфт:

– Ҳамеша бар аҳли маҳаллаи худ собиқам дар берун омадан аз масҷид, зеро ки ман ҳамеша мутааххири эшонам дар дарун шудан ба масҷид.

* * *

Ҳаззоле назди муаббире рафту гуфт:

– Дӯш хобе ачиб дидам.

Муаббир гуфт:

– Ҳайр бошад, бигӯ, то чӣ дидӣ?

Гуфт:

– Дидам аз пушкали шутур бӯронӣ месохтам.

Муаббир гуфт:

– Як дирам бидех, то хоби туро таъбир кунам.

Гуфт:

– Агар маро дираме будӣ, бодинчон харидаме ва аз пушкали шутур бўронӣ насохтаме.

* * *

Ҳаззоле доим дар маҷолис масҳарагӣ мекард.

Зоҳиде ўро гуфт:

– Ҳамаи умри худ дар ҳазлу масҳарагӣ гузаронидӣ. Чунин мақун, ки рӯзи қиёмат туро сарнагун дар дӯзах афкананд.

Гуфт:

– Ин низ масҳарагии дигар хоҳад буд.

Фасли даҳум **Дар латоифи зурафо нисбат ба занон**

Маҷди Ҳамгар, ки зикри вай дар боби шуаро гузашт, зане дошт бағоят пиру кӯҳансол. Рӯзе бо якдигар чангею мочарое доштанд.

Пирзол гуфт:

– Пеш аз ману ту лайлу наҳоре будаст.

Маҷд гуфт:

– Агар пеш аз ман буда, пеш аз ту боре набуда.

* * *

Пирзоле бадшақл шавҳари худро маломат мекард, ки аз Худо шарм намедорӣ, ки зани ҳалоли таййиб дар хона дорӣ, ўро мегузорӣ ва зино мекунӣ?

Мард гуфт:

– Ҳалол ҳаст, аммо таййиб нест.

* * *

Убайди Зоконӣ бо фарти¹ фазилат дар таййибат ва мазох адил ва сонӣ надошт, тарҷумаи аҳволаш дар ҳар нусха мастур аст ва каломаш байналҷумҳур мутадовилу машҳур. Давлатшоҳ² дар тазкираи худ оварда, ки Убайд ибтидо рисолае дар маъонию баён ба номи Шоҳ Абу Исҳоқ тасниф карда, хост аз назари шоҳ бигзаронад, муяссараш нашуд. Ҳаройина карати дигар бад-ин қасд мутаваҷҷеҳ шуда, ҳамон навъ нақши мулозимат дар ойинаи идрок сурат набаст. Лочарам фасхи ирода карда, ин қитъа иншо намуд:

---

1. Фарт – аз ҳад афзунӣ, аз ҳад гузаштан.

2. Лақабаш Низомуддин ва соли вафоташ ба забти «Шоҳиди Содик», 771 хичрист.

Қитъа:

Эй Хоча, макун то битавонӣ талаби илм,
К-андар талаби ротиби¹ ҳаррӯза бимонӣ.
Рав, масхарагӣ пеша куну мутрибӣ омӯз,
То доди худ аз кехтару меҳтар биситонӣ.

Воридоти Убайд аз чидду ҳазл бисёр аст, ки бинобар хавфи
итолат² бад-ин қадр навишта омад:

Минҳу:

Боз ба бустон расид кавкабаи навбахор,
Сокии гулрух, биё, бодаи гулгун биёр.
З-он майи чун лаъли ноб, к-аз мадади он мудом
Айш бувад бардавом, умр бувад хушгвор.
Ҳамдами барнову пир, мӯниси шоҳу гадо,
Бар ҳама кас меҳрубон, бо ҳама кас созгор.
Шефтаре дилпазир, дилшударо ногузир,
Сӯхтаре дастгир, ғамзадаре ғамгусор.
Ҳозимаре судманд, фокираре нақшбанд,
Босираре нурбахш, сомиъаре гӯшвор.
Ваҳ, ки чӣ зебо бувад бар лаби оби равон
Акси гулу арғавон, сояи беду чанор.
Золими нафси худ аст, ҳар кӣ дар ин рӯзгор
Андуҳи пинҳон хӯрад, май нахӯрад ошкор.
Базми сабӯҳӣ хуш аст, хоса дар айёми гул,
Айши чавонӣ хуш аст, хоса дар ин рӯзгор.
К-аз асари адли шоҳ, бори дигар шуд падида
Ҳоли замонро низом, кори чаҳонро қарор.
Хусрави фирӯзбахт Шоҳ Увайс он, ки ҳаст
Мазҳари лутфи Худо, сояи Парвардгор.

Минҳу:

Гар номи мо надонанд, бигзор то надонанд,
Гар ҳечамон набошад, бигзор то набошад.
Бо хори хуш бароем, гар гул ба даст н-ояд,
Бо хоки раҳ бисозем, гар бӯрё набошад.

Лаҳу айзан:

Саодат раҳ ба болини ту дорад,
Саломат гӯшаи зини ту дорад.

---

1. Ротиб – собит, устувор, барқарор, мустаҳкам; ҳаққи муқаррарӣ, маош, қарорӣ, миқдори муайяни хӯроки якрӯза.
2. Итолат – дароз қардан, тӯл додан, сергапӣ.

Зихӣ толеъ, зихӣ давлат, зихӣ бахт,
Ки шабпӯшу арақчини ту дорад.
Қабо, ё раб, чӣ неки карда бошад?
Ки дар бар сарви симини ту дорад.
Ба олам ҳар касеро кешу дин аст,
Убайди бенаво дини ту дорад.

Ва айзан дар наср суханони ширин ва мутойиботи намакин
бисёр дорад, ки бинобар ихтисор ба ҳамин қадар иқтисор афтод:

Ал-оқил: он ки ба дунё ва аҳли он мултафит¹ нашавад; **ал-комил:** он ки ғаму шодӣ сабаби инфиоли ӯ нагардад; **ал-карим:** он ки дар чоҳу мол тамаъ накунад; **ал-одамӣ:** он ки неқхоҳи мардум бошад; **ал-мард:** он ки суҳан ба риё нагӯяд; **ал-факр:** он ки мардумро бефоида бемор дорад; **ал-донишманд:** он ки ақли маош надорад; **ал-чоҳил:** давлатёр; **ал-олим:** бедавлат; **ал-ҷавод:** дарвеш; **ал-хасис:** молдор; **ан-номурод:** толиби илим; **ал-мударрис:** бузурги эшон; **ал-мафлук:** фақеҳ; **зарфул-ҳирмон**²: давоти³ ӯ; **ал-чиркин:** чузвдони ӯ; **ал-марҳун**⁴: китоби ӯ; **ал-абтар:** аҷзои ӯ; **ан-навм:** мутолиаи ӯ; **дорут-таътил:** мадраса; **ал-харобу ал-боир:** авқоти он; **ал-идрору вал-марсум:** он чи ки ба мардум нарасад; **ал-барот:** қоғазпорае, ки мардум аз он саргардон шаванд; **ал-яъҷуч ва-л-маъҷуч:** фавче⁵ аз туркон, ки мутаваҷҷеҳи вилояте шаванд; **ат-толон**⁶: санъати эшон; **ал-мусодирот:** савғоти эшон; **зилзилату-с-соат:** он замон, ки фуруд оянд; **ан-накир вал-мункир:** ду човуши⁷ эшон, ки бар ду тарафи дар нишаста бошанд ва бар чумоқ⁸ таъя карда; **калбу-л-акбар:** шаҳна⁹; **ан-ноинсоф:** ҳокими авқот; **ал-воҷибу-л-қатл:** тамғочӣ¹⁰; **ал-мушриф**¹¹: дузд; **ал-мухтасиб:** дӯзахӣ; **ал-асас**¹²: он ки ба шаб роҳ занад ва ба рӯз аз бозор учрат хоҳад; **ал-гург:** сипоҳӣ; **ал-қозӣ:** он ки ҳама кас онро нафрин кунад; **ноибӣ қозӣ:** он ки имон надорад; **ал-вакил:** он ки

---

1. Мултафит – тавачҷӯҳқунанда, эътинокунанда.

2. Ҳирмон – маҳрумӣ, бенасибӣ, ноумедӣ, маҳчурӣ.

3. Давот – сиёҳидон.

4. Марҳун – раҳн кардашуда, ба гарав додашуда.

5. Фавҷ – даста, гурӯҳ.

6. Толон – тороч, ғорат.

7. Човуш – пешрави корвон ё зиёратчиён, сарханг ва нақибӣ лашкар.

8. Чумоқ – гурзи оҳанине, ки шаш парра дорад, шашпарра.

9. Шаҳна – доруға, посбони шаҳр; одаме, ки аз тарафи подшоҳ барои забти корҳо ва назорат ба мардум таъин мешуд, ҳокими шаҳр.

10. Тамғочӣ – бочгиранда, касе, ки дар дарвозаи шаҳр истода, аз молҳои ворида боч мегирифтааст.

11. Мушриф – дар баландӣ вақеъ буда, аз ҷои баланд дидбоникунанда.

12. Асас – посбони шабгард, посбони шабона.

хақ ботил гардонад; **ал-миёнчӣ**: он ки Худо ва халқ аз ӯ розӣ набошанд; **асҳобу-л-қозӣ**: он ҷамоате, ки гувоҳӣ ба салаф¹ фурушад; **ал-мубрим**: пиёдаи қозӣ; **ал-биҳишт**: он чи набинанд; **ал-ҳалол**: он чи нахӯранд; **ҳирсу-л-қозӣ**: зарфе, ки ба ҳеч чиз пир нашавад; **ал-вахим**²: оқибати ӯ; **ал-молик**: мунтазири ӯ; **аддарку-л-асфал**: мақоми ӯ; **байту-н-нор**: дору-л-қазо; **атбату-ш-шайтон**: остонаи он; **ал-ҳовия**³ **ва-л – ҷаҳим**⁴ **ва-с-сафар ва-с-саир**⁵: чор ҳадди он; **ар-ришва**: корсози бечорагон; **ас-саъид**: он ки ҳаргиз рӯи қозӣ набинад; **ал-хатиб**: хар; **ал-муқри**⁶: куни хар⁷; **ал-муарриф**: мардаки бешарм; **ал-муаллим**: аҳмак; **ал-воиз**: он, ки бигӯяду худ накунад; **ар-рӯбоҳ**: мулло, ки мулозими умарову хавонин бошад; **ан-надим**: хушомадгӯӣ; **аш-шоир**: томеи худписанд; **ал-бозорӣ**: он, ки аз Худо натарсад; **ал-баззоз**⁸: гарданзан; **ас-сарроф**: хурдадӯзд; **ал-хайёт**: нармдаст; **ал-қаллоб**: заргар; **ал-аттор**: он ки ҳама касро бемор хоҳад; **ат-табиб**: ҷаллод; **ал-муначчим**: каззоб; **ал-мундибур**: фолгир; **ал-ҳаммомӣ**: тамғочии чимоъ; **ад-даллол**: ҳаромии бозор; **ат-танбал**: куштигир; **ал-мунбил**: қаландар; **лоло**: он ки хоя надорад; **коко**: ғулумбораи куҳан; **аш-шароб**: мояи ошӯб; **аз-заҳр**: шароби ношто; **ал-фориг**: маст; **ал-малакул-мавт**: соқии ришдор; **ал-маҳрум**: хушёре, ки дар маҷлиси мастон нишаста; **ал-мазҳака**: масте, ки дар миёни хушёрон дарояд; **ҳодиму-л-лаззот**⁹: моҳи рамазон; **лайлату-л-қадр**: шаби ид; **ал-мучаррад**: он ки бар риши дунё хандад; **зу-л-қарнайн**: он ки ду зан дорад; **ашкию-л-ашкиё**: он ки бештар дорад; **ал-қалтабон**¹⁰ **ва-т-турушрӯӣ**: падарзан; **ас-салита**¹¹ **ва-с-сард**: модарзан; **ал-ботил**: умри кадхудо; **аз-зойеъ**: рӯзгори ӯ; **ал-бадахтар**: он ки ба духтар гирифта бошад; **ал-хешованд**: душман; **чабалу-л-аҳад**: бори шарият; **аш-шаҳват**: хонабарандози мардон ва занон; **ал-бадбахт**: ҷавоне, ки зани пир дорад; **ад-дайнос**: пире, ки зани ҷавон дорад; **ал-фарач баъда-ш-шиддат**:

-
1. Салаф – пеш ва пешинагон, гузаштагон, падарон ва бобоён, аҷдод; лофзани худписандӣ, бодигӣ.
  2. Ваҳим – ногувор, носозгор, душвор, гарон, хатарнок, бад.
  3. Ҳовия – номи табақаи ҳафтуми дӯзах.
  4. Ҷаҳим – номи яке аз табақаҳои дӯзах.
  5. Сафар – оташи шӯълавар.
  6. Муқри – касе, ки Қуръонро бо овози хуб қироат мекунад, қуръонхон, қорӣ; таълимдиҳандаи қироати Қуръон.
  7. Куни хар – аблаҳ, аҳмак, бетамиз.
  8. Баззоз – газворфуруш, матоъфуруш.
  9. Ҳодим – нобудкунанда, вайронкунанда.
  10. Қалтабон – нокас, разил, нобакор, далла, даюс.
  11. Салита – зани забондароз, зани чангара.

лафзи се талок; **зоту-л-чанб**: ҳамсоия бад; **мавту-л-ҳозир**: эҳтиёҷ; **ар-риш**: дастовези мутафаккирон; **ас-сақанқур**: чонвари сузмормонанди обӣ ва хушкӣ; **ал-бақора**: исме, ки мусаммо¹ надорад.

* * *

Марде пеши Абулайно рафту гуфт:

– Зане дорам бағоят салита ва бадхӯю зиштрӯй ва куҳансолу бемор ва даҳ сол аст, ки барҷоймонда.

Гуфт:

– Муштоқи марги ӯ бошӣ? Ва хоҳӣ, ки хабари марги ӯ ба ту расонанд?

Гуфт:

– Ло, валлоҳ, намехоҳам.

Абулайно гуфт:

– Вайҳак, чаро намехоҳӣ?

Гуфт:

– Метарсам, ки аз фараҳи муфрит² бимирам.

* * *

Зарифе зане шумқадам хоста буд, ки панҷ шавҳар дар гӯр дошт. Ногоҳ зариф низ ба бемории марг афтод. Вақте ки чон меканд, он зан бар болини ӯ мегиристу мегуфт:

– Эӣ шавҳар, аз дунё меравӣ ва маро ба кӣ мегузорӣ?

Гуфт:

– Ба шавҳари ҳафтум.

* * *

Зани дарвеше аёлманд ба хонаи ҳамсоия мерафт. Ӯро мусибате афтода буд.

Дарвеш гуфт:

– Куҷо меравӣ?

Гуфт:

– Ба таъзият расонидан.

Гуфт:

– Дар хона барои тифлон чӣ гузоштаӣ, ки бихӯранд?

Зан гуфт:

– Чун дар хона на орд ҳасту на намаку на ҳезум, чӣ созам ва чӣ гузорам?

Мард гуфт:

– Пас таъзият дар хонаи мост, ту куҷо меравӣ?

---

1. Мусаммо – исми додашуда, номидашуда.

2. Муфрит – аз ҳад гузаранда.

* * *

Зарифе зане бихост. Чун шабро бо ӯ гузарониду сабоҳ шуд, ёрон аз ӯ пурсиданд, ки ҳол чист ва занат ба чӣ монад?

Гуфт:

– Ба шохи наргиси маст, ки сараш сафед асту рӯяш зард ва соқаш сабзу борик.

* * *

Зарифе зане бихост. Баъд аз чор моҳ писаре бизоид.

Шавҳарро гуфт:

– Писаратро чӣ ном кунам?

Гуфт:

– Ӯ чун нӯҳмоҳа роҳро ба чаҳор моҳ меравад, ӯро шотири¹ элчӣ ном кун!

* * *

Зарифе зане бихост бағоят қабехаву кареҳа.

Зан гуфт:

– Эй мард, туро бародарону хешон бисёранд? Қарор дех, ки ман баробари кӣ оям ва рӯй ба кӣ намоям?

Гуфт:

– Ту рӯй ба ман манамо ва пеши ман маё. Дигар пеши ҳар кӣ хоҳӣ, рав ва рӯй ба ҳар кӣ хоҳӣ, намоӣ.

* * *

Зане бадрӯю бадхӯй бемор шуд.

Шавҳарро гуфт:

– Агар ман бимирам, ту бе ман чун хоҳӣ зист?

Гуфт:

– Агар намирӣ, чун хоҳам зист?

* * *

Зане бар сабили зарофат сайёҳеро гуфт, ки ин ҳама гирди олам гаштӣ ва ба ҳар марзу бум гузаштӣ, чӣ фоида хосил кардӣ ва чӣ таҷриба ба даст овардӣ?

Гуфт:

– Он, ки чазм кардам, ки ҳаргиз ба занон унс нагирам, то вақте ки бимирам. Ба сабаби он ки дар вилояти Хито рӯзе ба корхонаи наққоше даромадам ва бар девори хонаи ӯ се сурат кашида дидам, ки бағоят хуб ва устодона буд, ки ҳаргиз ба он хубӣ нақше надида будам. Аввал, сурати марде буд, ки сар пеш афканда буду ба фикри дуру дароз фуру рафта буд. Дувум, сура-

---

1. Шотир – чусту чолок, шӯху бебок.

ти марде буд, ки ба як даст риши худ меканд ва ба бод медоду ба дасти дигараш санге дошт, ки бар сина мезад. Севум, сурати марде буд, ки рақс мекард ба нишот ва изхори хушӣ менамуд аз рӯи инбисот. Ва бар зери ҳар сурат сатре ба қалами ҷалӣ навишта буданд. Ба зери сурати аввал, ки ба фикр фуру рафта буд, навишта буданд, ки ин сурати мардест, ки дар фикр афтада, ки оё зан хоҳам ё нахоҳам? Ва ба зери сурати дувум, ки риш меканду санг бар сина мезад, навишта буданд, ки ин мардест, ки зан хоставу пушаймон шуда. Ба зери сурати сеум, ки рақсу нишот мекард, навишта буданд: Ин мардест, ки зан талоқ додаву аз балои ӯ халос шуда.

Фасли ёздаҳум

Дар ҳикоёти зарифаи занон ва латоифи мутафаррикаи эшон

Яке аз афозили араб зани фасеҳаи балеғае дошт.

Рӯзе бар сабили таййибат дар мазаммати занон ин байт гуфт: «Ба дурустӣ, ки занон девонанд, ки офарида шудаанд барои мо, паноҳ мебарем ба Худо аз шарри девон».

Чун зан ин байт бишунид, дар баробари он гуфт: «Ба дурустӣ, ки занон гиёҳони хушбӯянд, ки офарида шудаанд аз барои шумо ва ҳамаи шумо орзумандонед, ки бибӯед он гиёҳҳои хушбӯйро».

* * *

Ҷамъе аз зурафои Басра бар дари Робиаи Адавия рафтанду гуфтанд:

– Эй Робиа, мардонро се фазилат аст, ки занонро нест. Аввал он, ки мардон комилулақланду занон ноқисулақл. Далел бар нуқсони ақли эшон он, ки гувоҳии ду зан баробари гувоҳии як мард аст. Дувум он, ки занон ноқисуддинанду далел бар нуқсони дини эшон он, ки дар ҳар моҳ ба чихати ҳайз чанд рӯз аз намозу рӯза бозмемонанд. Севум он, ки харгиз зане ба дараҷаи пайғамбарӣ нарасида.

Робиа гуфт:

– Рост мегӯед, аммо занонро низ се фазилат аст, ки мардонро нест. Аввал он, ки дар миёни занон муҳаннас нест ва ин сифат хосаи мардон аст. Дувум он, ки ҳамаи анбиёву сиддиқону шахидону солиҳон дар шиками занон парвариш ёфтаанду дар канори эшон бузург шуда. Севум он, ки ҳеч зане даъвои худӣ накарда ва ин чуръату беадабӣ аз мардон сар зада.

* * *

Фақеҳе комил зане дошт, бағоят доно.

Рӯзе он фақеҳ зани худро дид, ки ба нардбон боло мерафт.
Чун ба нима расид, фақеҳ гуфт:

– Агар боло равӣ, ба талоқӣ ва агар фуруд оӣ, ба талоқӣ ва агар бар ҷои худ макс кунӣ, ба талоқӣ.

Зан филфавр аз нардбон худро ба зер андохт.

Фақеҳ ӯро офарин карду гуфт:

– Агар ман намонам, ту тавонӣ, ки масоили шаръиро ҷавоб нависӣ.

* * *

Хусрави Парвиз Ширинро, ки завҷаву маҳбубаи ӯ буд, гуфт:

– Уш чизест подшоҳӣ, агар доим будӣ.

Ширин гуфт:

– Агар доим будӣ, ба ту нарасидӣ.

* * *

Подшоҳе ба сафар мерафт ва зани ҷамила дошт, ки хотираш ба вай мутааллиқ. Ангуштаре заррин дар ангушти зан дид, гуфт:

– Инро ба ман деҳ, то ёдгори ту нигоҳ дорам ва ҳар гоҳ ки назар бар он афтад, туро ёд кунам.

Зан гуфт:

– Ин заҳаб асту ба ҳасби луғат аз рафтан нишон медиҳад ва «ва ахофу ан тазҳаб» метарсам, аз он ки ба он тафоул ту биравӣ ва дер бимонӣ. Аммо ин қитъа ҷӯби ӯд аст, онро биситон ва нигоҳ дор, ки ӯавд аз ӯавада нишон медиҳад ва «арчу анна таъаввада» ва умед медорам, ки ба ин тафосул зуд биёӣ.

* * *

Яке аз бузургони араб, ки машҳур ба қабоҳати вачҳу кароҳати манзар буд, зане дошт, бағоят соҳибҷамол ва ҳамидахисол.

Рӯзе зан ӯро гуфт:

– Яқин медонам, ки ману ту ҳар ду аҳли биҳиштем.

Гуфт:

– Аз кучо медонӣ?

Гуфт:

– Аз он ҷо ки ту доим шакли ҷамили маро мебинӣ ва шукр меғӯӣ ва ман вачҳи қабеҳи туро мебинаму сабр мекунам ва собируну шокирон аҳли биҳиштан.

* * *

Марде бузургбинӣ занеро хостгорӣ мекард ва дар таърифи худ меғуфт:

– Ман мардеам мӯхтамилу боркаш.

Зан гуфт:

– Рост мегӯӣ. Агар мӯхтамилу боркаш набудӣ, ин биниро чиҳил сол намекашидӣ.

* * *

Асмаъӣ гӯяд:

– Дар бозори Бағдод ба дари дӯконе расидам, ки рӯ ба рӯи корвонсарое буд. Дидам, ки зане соҳибчамол дар дӯкони мевафурушӣ нишаставу мурге чанд бирён карда ва пора сохта, паҳлуи меваҳо ниҳода ва бар болои дӯкон хонаи наххосест, ки канизакони соҳибчамоли ораста сар аз даричаҳо берун кардаанд. Ман ба он меваҳо ва мурғони фарбеҳу канизакон ишорат кардаму ин оят бар он зан хондам, ки: «Ва фокиҳатин мимо ята-хайяруна ва лаҳми тайрин мимо яштаҳуна ва хурун ʻинун каам-соли-л-луълуъи-л-макнун».

Зан гуфт:

– Эӣ азиз, чаро тамом нахондӣ?

Гуфтам?

– Ту тамом кун.

Зан гуфт:

– Ин меваву гӯшти мурғ ва духтарони сиёҳчашм, ки чун дурр дар садаф пинҳонанд, яъне поку софанд чазои касест, ки кирдори некӯ кунад (Сураи панҷоҳу шашум, ояти бисту чаҳорум).

* * *

Пирзане хамидапуштро гуфтанд:

– Он хоҳӣ, ки Худои таъоло пушти хамидаи туро рост гардонад ё он ки занони дигарро низ мисли ту хамидапушт гардонад?

Гуфт:

– Он хоҳам, ки дигарон мисли ман кӯжпушт шаванд, то ба он чашме, ки дигарон дар ман нигаристанд, ман низ дар эшон нигарам.

* * *

Қуҳо бағоят қабехулвачҳ буда. Ҳикоят карда, ки рӯзе бар сари бозор истода будам. Зане пеш омаду дар рӯи ман нигарист. Чун назар кардани ӯ аз ҳад гузашт, гуфтам:

– Эӣ зан, чӣ қасд дорӣ, ки чашм ба рӯи ман чунин тез-тез менигарӣ?

Гуфт:

– Чашми ман гуноҳе азим карда буд, хостам, ки ӯро азоб ку-

нам ба чизе, ки бадтар аз он набошад. Ҳеч азоб сахттар аз он надидам, ки бар рӯи зишти ту нигоҳ кунам.

* * *

Марде зариф зани чамилаеро дид, гуфт:

– Чӣ шавад, эй хотун, агар рухсат фармой, ки туро бичашам ва чошнӣ гирам, то бубинам, ки ту ширинтарӣ ё зани ман.

Гуфт:

– Бирав, аз шавҳарам бозпурс, ки ҳардуро чашидааст, то ӯ хотирнишони ту кунад.

* * *

Ҷуҳо гуфтаст, ки ҳаргиз он инфиол накашидам, ки вақте пеши наққоше кашидам ва он чунон буд, ки рӯзе зане омад ва маро гуфт:

– Эй Ҷуҳо, ба ту хочате дорам.

Гуфтам:

– Кадом аст?

Гуфт:

– Он ки то сари бозор ҳамроҳи ман биёй ва бар ман миннате собит кунӣ. Ҳамроҳи ӯ рафтам. Маро ба дари дӯкони наққоше бурду гуфт:

– Ҳамчунин!

Пас маро бигузошту бирафт. Наққош бихандиду ман мутаҳаййир шудам. Пас наққошро гуфтам:

– Маро аз сирри кор огоҳ гардон!

Наққош гуфт:

– Чанд гоҳ аст, ки ин зан ба дари дӯкони ман меояд ва муболиға мекунад, ки сурати шайтон барои ман бикаш ва музди вофир биситон. Ва ман ҳар бор ӯро мегуфтам:

– Намедонам, ба чӣ навъ нақш кунам, ки ман иблисро надидаам.

Охир гуфт:

– Ман барои ту мисоли ӯро биёварам, то мисли ӯ нақш кунӣ. Он буд, ки туро овард, ки ҳамчунин бисоз.

Ҷуҳо гӯяд:

– Ман аз он суҳан инфиоле ёфтам, ки ба муддатулумр наёфта будам.

БОБИ ЁЗДАХУМ

ДАР ҲИКОЌТУ ЛАТОИФИ БАХИЛОН ВА ПУРХЎРОНУ ТУФАЙЛИЁН

Фасли аввал

Дар хикоеғи аҷиб аз Саъид ибни Ҳорун¹, ки ба бахилӣ маъруф аст

Диъбили Ҳузоъӣ, ки аз шуарои машҳури араб аст, ҳикоят кардааст, ки бо чамъе аз фузало ва шуаро бар Саъид ибни Ҳорун даромадем ва аз сабоҳ то нисфуннаҳор пеши ӯ бинишастем ва аз гуруснагӣ чашмҳои мо торик шуд ва бағоят малул гаштем. Охир ба пирғулومه, ки дошт, овоз дод, ки агар хӯрданӣ дорӣ, биёр. Ғулом рафту то охири зӯҳр пайдо нашуд. Баъд аз муддате суфраи чиркин овард, ки бар ӯ як қурси нони хушк буд, ки дар хушкӣ мисли кумочи² хайма буд ва косаи кӯҳнае лабшикаста овард пуроби гарм, ки дар он пирхурӯсе нимхом буд, ки сар надошт. Чун косаро бар суфра ниҳод, Саъид назар кард, сари хурӯс бар гардан надид, сар дар пеш андохт ва ба фикри дуру дароз афтод.

Баъд аз муддате сар бароварду ғуломро гуфт:

– Сари ин хурӯс кучост?

Гуфт:

– Бияндохтам.

Гуфт:

– Ман он касро мункирам, ки пои хурӯсро бияндозад, факайфа, ки сари ӯ бияфканад ва ин ба фол бад мебошад, ки раисро аз раъс гирифтаанд, сари хурӯсро чандин фазилат аст:

Аввал он ки аз даҳони ӯ овозе берун меояд, ки бандағони Худой ба вақти намоз хозир мешаванд ва хуфтагон ба он бедор мегарданд ва шабхезон ба намоз ва таҳаччудгузoron ба баракати он овоз шуғле мегиранд;

Дувум, тоҷе, ки бар сари ӯст, намудори тоҷи подшоҳон аст ва ӯ ба он тоҷ дар миёни мурғон мумтозу сарафроз аст;

Севум, ду чашм, ки дар косаи сари ӯст, ба он фариштагонро муояна мебинад ва муоширон шароби рангинро ба вай ташбех ме-

---

1. Саъид ибни Ҳорун ал-Котиб ал-Бағдодӣ – муосири Маъмун, «Ал-хикма ва манофиҳо» ва «Мачмӯатур-расоил» аз ӯст. Ал-Ҳадия, ҷ.1, с.388.

2. Кумоч – нонест машҳур ва кулчаи хаймаро низ гӯянд ва он тахтаест миёни сӯроҳ, ки бар сарсутуни хайма муҳкам кунанд.

кунанд ва дар сифати шароби лаъл мегӯянд: «Шаробун каайни-д-дик», яъне май мисли чашмони хурӯс;

Чаҳорум, мағзи сари ӯ давои куля аст, яъне варами гурдаро нофеъ аст ва ҳеҷ устухон хуштаъмтар аз устухони сари ӯ нест ва агар ту онро ба чихати ин андохтӣ, ки гумон бурдӣ, ки ман нахоҳам хӯрд, хатои фохиш кардӣ, зеро ки ман сари хурӯсро бисёр дӯст медорам ва мағзи сари ӯро бағоят мӯътақидам ва бар тақдире, ки ман нахӯрам, аёлу атфоли ман меҳӯранд ва гирифтам, ки эшон низ нахӯранд, охир медонӣ, ки меҳмонони ман, ки аз сабоҳ то ин вақт ҳеҷ нахӯрдаанд, онро меҳӯрданд ва миннат медоштанд.

Пас аз рӯи ғазаб ӯро гуфт:

– Бирав ва ҳар ҷо ки онро андохтаӣ, пайдо кун ва назди ман ор ва агар дар пайдо кардани он эҳмол намоӣ, туро изои балеғ кунам. Чунон изое, ки ҳаргиз накашида бошӣ!

Ҷулом гуфт:

– Валлоҳ, намедонам, ки кучо андохтаам.

Саъид гуфт:

– Валлоҳ, ман медонам, ки кучо андохтаӣ, дар шиками шуми худ андохтаӣ.

Ҷулом гуфт:

– Валлоҳ, ман онро нахӯрдаам ва ту ин савгандро ба дурӯғ хӯрдӣ.

Саъидро аз ин сухан ғазаб зиёда шуд. Барҷасту дар он пирғулом овехт, то вайро бар замин кашад ва лат занад. Ҷулом низ ба ӯ овехт ва миёни эшон ғавағ боло гирифт. Дар он асно пой Саъид ба он косаи оби гарм омад ва сарнагун шуд ва обҳо бар он суфраи чиркин рехт ва он пирхурӯси нимхом бар замин афтод. Гурбае дар камин буд, хурӯсро даррабуду сари худ гирифт. Мо низ Саъиду ҷуломро дар ҳам овехта гузоштемӯ берун омадем.

Фасли дувум

Дар мулоқот ва меҳмондорӣ баъзе бахилон мар бахилонро

Бахили куфӣ ва бахили бағдодӣ бо якдигар дӯстӣ доштанд. Вақте бағдодиро гузар ба Куфа афтод ва ба меҳмонии дӯсти худ рафт, куфӣ барои ӯ як тухми мурғ оварду гуфт:

– Тановул кун, ки моддаи вучуди мурғест, ки аз ӯ сад ҳазор тухми мурғ ҳосил шавад ва дар даруни ҳар як мурғест билкувва, ки агар тарбият кунанд, аз ҳар як мурғе таваллуд кунанд. Пас, ман ба ҳақиқат туро меҳмонӣ мекунам ба сад ҳазор мурғи куфӣ.

Бағдодӣ он тухми мурғро бихӯрду гуфт:

– Чун ту ба диёри мо убур кунӣ, мо низ хидмати лоиқ бикунем ва он чи қоидаву расм аст, ба ҷой орем. Пас, куфиро видеоъ карду бирафт.

Баъд аз чанд гоҳ куфӣ ба ҳавои меҳмондории дӯсти худ азми Бағдод кард ва дар хонаи ӯ нузул намуд. Бағдодӣ нараи гӯсфандеро бирён карда, пеши ӯ ниҳод. Куфӣ дар он менигаристу даст ба он намекард.

Бағдодӣ гуфт:

– Тановул кун, ки ин моддаи насли сад ҳазор гӯсфанд аст. Пас, ман ба ҳақиқат туро зиёфат мекунам ба сад ҳазор гӯсфанд.

Куфӣ гуфт:

– Аҳсанта! Гувоҳӣ медиҳам, ки ту аз ман сахитарӣ, зеро ки ман туро ба сад ҳазор мурғ меҳмон кардам ва ту маро ба сад ҳазор гӯсфанд зиёфат фармудӣ.

* * *

Бахиле куфӣ шунид, ки дар Басра бахилест, ки дар сифати бухл комил аст. Рӯй ба Басра ниҳод, ки бо ӯ сӯҳбате дорад ва сифати бухли ӯ маълум кунад, ки то чӣ ҳад аст.

Чун вайро мулоқот кард, гуфт:

– Эӣ ёри азиз, ман аз диёри дур ба ишқи сӯҳбати ту омадаам ва мехоҳам аз ту, ки дар сифат машҳури оламӣ, ғоидае барам.

Гуфт:

– Чун аз роҳи дур барои мо омадаӣ, бар мо вочиб аст, ки туро меҳмон кунем. Акнун бигӯӣ, ки хотират ба кадом таом роғиб аст ва орзуи кадом таом дар дилат ғолиб аст, то онро саранҷом кунам?

Куфӣ гуфт:

– Муддатхост, ки дар дилам орзуи панири тоза аст ва иштиёқи он дар дилам берун аз ҳадду андоза аст.

Басрӣ бархосту зарфе баргирифт ва ба бозор омад, ки барои меҳмон панир бигирад. Пас ба дари дӯкони панирфурӯш рафт

гуфт:

– Маро аз Куфа меҳмони азизе расида ва аз ман панири тоза хоста. Мехоҳам, ки як дирам панири тозаӣ хуб диҳӣ.

Гуфт:

– Туро панире диҳам мисли зубда¹.

Гуфт:

– Пас, зубда беҳ аз панир аст. Мурувват он аст, ки он чи беҳтар бошад, барои меҳмон барам.

---

1. Зубда, зубд – кафки шир ва саршир.

Пас панирфурӯшро бигузошт ва ба дари дӯкони зубдафурӯш рафту гуфт:

– Зубдаи хуб мехоҳам.

Зубдафурӯш гуфт:

– Туро зубдае диҳам софтар аз равғани зайт.

Гуфт:

– Пас, равғани зайт беҳтар аст аз зубда. Пас зубдафурӯшро гузошту ба дари дӯкони равғангар омаду гуфт:

– Равғани зайти хуб мехоҳам.

Гуфт:

– Туро равғани софе диҳам чун оби зулол.

Басрӣ гуфт:

– Пас, оби зулол беҳ аз равғани зайт аст ва равғангарро гузошту гуфт:

– Ман худ дар хона оби зулол дорам. Пас ба хона омаду як коса пури оби зулол карда, пеши меҳмон ниҳоду гуфт:

– Тамоми бозори Басраро бигаштам ва беҳ аз об чизе наёфтам ва қиссаро аз аввал то ба охир бозгуфт.

Куфӣ дасти ӯ бибӯсиду гуфт:

– «Ашҳаду иннака аҳзақу миннӣ», яъне гувоҳӣ медиҳам, ки ту дар ин фан аз ман ҳозиктарӣ.

Фасли севум

Дар латоифи бахилон ва зароифи эшон

Аз бахиле пурсиданд, ки шучоътарини мардумон кист?

Гуфт:

– Он кас, ки овози даҳони чамъе ба гӯши ӯ расад, ки дар хонаи ӯ чизе меҳӯранд ва захрааш натаркад.

* * *

Шахсе бахилеро гуфт:

– Кай дар ҳилму сабр саромади мардум бошам?

Гуфт:

– Вақте ки касе нони ту бишканад ва ту сараш нашкани.

* * *

Дарвеше назди хоҷае бахил рафту гуфт:

– Падари ману ту Одам аст ва модари мо Ҳавво. Пас, мо бародарон бошем ва туро ин ҳама мол аст. Мехоҳам, ки маро қисмати бародарона бидиҳӣ.

Хоҷа ғуломро гуфт:

– Як фулуси сиёҳ ба вай деҳ.

Гуфт:

– Эй хоча, чаро дар қисмат савийят¹ риоят намекунӣ?

Гуфт:

– Хомӯш бош, ки агар бародарони дигар хабар ёбанд, ин қадар низ ба ту намерасад.

* * *

Бахиле доим гадоёнро аз пеши худ меронд. Ҷӯро маломат карданд, ки хилофи ҳукми Худо мекунӣ, ки фармудааст: «Гадоро марон» (Сураи наваду севум, ояти даҳум).

Гуфт:

– Гадоён тоифае ҳастанд, ки ҳаргиз аёдати ҳеч мариз накардаанд ва ба чанозаи ҳеч мусулмоне ҳозир нашаванд ва ҳаргиз ҳеч хайре ва эҳсон аз эшон дар вучуд наёяд. Ва чунонки мардум рӯй дар Ҳақ субхонаху оранд ба ҳоҷат хоستان, эшон рӯй дар халқ оранд.

* * *

Шахсе бахилеро гуфт:

– Хотами худ ба ман дех, то ҳар гоҳ назарам бар он афтад, ёди ту кунам ва бад-ин восита доим дар ёди ман бошӣ.

Гуфт:

– Ҳар гоҳ хоҳӣ, ки маро ёд кунӣ, барандеш, ки вақте ангуштарӣ аз фалон хостам, ба ман надод.

* * *

Арабе бадавӣ аз пеши Муовия мегузашт ва ду сағ: яке сиёҳ ва дигаре сафед дар қалода кашида ҳамроҳ дошт.

Муовия гуфт:

– Эй бадавӣ, аз ин ду сағ якеро ба ман бахш.

Гуфт:

– Ҳар кадом хоҳӣ, бе музояка ба ту диҳам.

Гуфт:

– Саги сафедро мехоҳам.

Гуфт:

– Ин сағ назди ман маҳбубтар аст.

Гуфт:

– Сиёхро бидех.

Гуфт:

– Ӯ гирандатар аст.

* * *

Дарвеше назди Шамома, ки дар бухл машхури араб аст, биёмаду аз ӯ ҳоҷате хост.

---

1. Савийят – баробарӣ.

Шамома гуфт:

– Ту аввал як хочати ман барор, то ман ҳар хочате, ки арз кунӣ, барорам.

Дарвеш гуфт:

– Бифармой, ки он хочат кадом аст?

Гуфт:

– Ин ки ҳаргиз аз ман хочат нахоҳӣ.

* * *

Бахиле тангаеро, ки бар як рӯй калимаи шаҳодат ва бар рӯи дигар ду-се оят навишта буд, бар гӯшаи рӯймол гиреҳ мезад.

Гуфтанд:

– Арбоби қарам тангаро банд накунад.

Гуфт:

– Ин танга нест, таъвиз аст. Таъвиз нигоҳ бояд дошт ва сарф на- бояд кард.

* * *

Бахиле писари худро панд меод, ки дирами нуқра бол дорад. Агар ӯро бигузори, ҳаракат кунад ва бипаррад ва динори зар таб дорад. Агар сарф кунӣ, бимирад.

* * *

Абуласвад аз фузалои араб асту ба бухл маъруф буд.

Ба ӯ гуфтанд, ки ту зарфи илму виъои¹ ҳилмӣ. Аммо айби ту ин аст, ки мумсикӣ.

Гуфт:

– Ҳунари зарф он аст, ки мумсик бошад. Ва ҳар моъеъе, ки дар ӯ резанд, нигоҳ дорад. Ва ҳар зарф, ки чизе аз ӯ тарашшӯх² кунад, маъюб аст.

* * *

Чамъе назди хочаи бахиле рафтанду гуфтанд:

– Ту аз хонадони қаримонӣ ва мо чамъе фақирон бархостаем ва бо умед ба дари хонаи ту омада ва ба ту ду хочат дорем. Меҳохем, ки ноумед аз ин дар бознагардем.

Хоча гуфт:

– Он чи аз дасти ман барояд, хидмат ба чой орам. Он ду хочат кадом аст?

Гуфтанд:

– Хочати аввал он ки ҳазор динор ба расми қарз ба ин мард диҳӣ, ки мушкиле азим ӯро пеш омада, ки ба ҳазор динор мекушо-

---

1. Виъо – зарф.

2. Тарашшӯх – чакидан, таровидан.

яд. Ва мо, хама кадхудоён, зомини ин вачҳ мешавем.

Пурсид, ки ҳочати дувум кадом аст?

Гуфтанд:

– Он ки як сол ўро мўҳлат диҳӣ, ки адои ин дайн пеш аз як сол муяссар нест.

Хоча гуфт:

– Эй азизон, гар касе аз ду ҳочат, ки бар ў арз кунанд, якеро бароварад, мурувват карда бошад ё не?

Гуфтанд:

– Оре.

Гуфт:

– Аз ин ду ҳочат, ки шумо бар ман арз кардед, ҳочати дувумро, ки мўҳлат донист, баровардам ва қабул кардам. Шумо ба дархост аз ман мўҳлати яксола талаб кардед. Ман ўро даҳ сол мўҳлат додам барои хотири шумо, ки мардуме азизед ва рўй ба ман овардед. Акнун биравед ва ҳочати аввалро аз дигаре талабед, ки ман беш аз ин саховат наметавонам кард.

Фасли чаҳорум

Дар латоифи пурхўрон бо иқтибос аз оёти Қуръон

Баннони Туфайлӣ аз машохири зурафост ва ба шикампарварву пурхўрӣ маъруф. Аз ў суол карданд, ки аз Каломуллоҳ кадом оят дўсттар медорӣ?

Гуфт:

– Шуморо чӣ мешавад, ки таъом намехўред? (Сураи шашум, ояи яксаду нуздаҳум).

Гуфтанд:

– Кадом амрро аз Қуръон бештар кор мебандӣ?

– Гуфт:

– Бихўреду биёшомед (Сураи ҳафтум, ояи бисту нўҳум).

Гуфтанд:

– Кадом дуоро аз Қуръон вирди худ сохтаӣ?

Гуфт:

– Эй Парвардгори мо, фуру фирист бар мо хоне пур аз таом аз осмон (Сураи шашум, ояи як саду чаҳордаҳум).

Гуфтанд:

– Аз аҳодиси Расулulloҳ кадом ҳадисро ихтиёр кардаӣ?

Гуфт:

– Агар бихонанд маро ва меҳмон кунанд ба почайи гўсфанд. Ҳар ойина иҷобат кунам ва ба он даъват ҳозир шавам.

Баннони Туфайлӣ ҳикоят кардаст, ки рӯзе бар сари хони чамъе аз фузало ва зурафо ҳозир шудам ва эшон маро намешинохтанд.

Ногоҳ табақи бузурге ҳозир карданд пур аз ҳалвои асали гарм, ки дар миёни он чоҳе сохта буданд ва онро пур аз равғани бодоми зулол карда.

Яке аз зурафо аз он ҳалво гирифтуну дар он равған афканду гуфт:

– Пас бар рӯй афканда шаванд дар он бутон ва гумроҳон (Сураи бисту шашум, ояти наваду чаҳорум).

Чун ин оят бихонд, раҳна дар он чоҳ зад, то равған ба чониби ӯ равон шуд.

Ман гуфтам:

– Чоҳ даст боздошта ва муаттан гузошта, кушк баланд бар кашада (Сураи бисту дувум, ояти чихилу чаҳорум) ва биъри муаттала – чоҳе будааст дар Ҳазрамавт, ки қавми Солех баъд аз вафоти ӯ бар сари он чоҳ манзил сохта буданд. Чун ин оят хондам, раҳна бар он чоҳ задам, то равған ба чониби ман равон шуд.

Зарифе маро гуфт:

– Оё сӯроҳ мекунӣ киштиро, то ғарқ кунӣ аҳли онро, ба дурустӣ, ки овардӣ чизе шафъ бар дили гарон (Сураи ҳаждаҳум, ояти ҳафтдаҳум). Чун оят бихонд, раҳнае дар он зад ва равған ба чониби ӯ равон шуд.

Ман гуфтам:

– Ба дурустӣ, ки мо меронем онро ба замини холӣ аз гиёҳ (Сураи сиву дувум, ояти бисту ҳафтум). Чун ин оят хондам, чӯи ӯро ба тарафи худ гардонидам.

Дигаре гуфт:

– Мулоқӣ шуд оби осмон ба оби замин бар коре, ки казо шуда буд бар эшон, ки он ҳалокат буд ба оби тӯфон (Сураи панҷоҳу чаҳорум, ояти дувоздаҳум) ва чӯйро ба тарафи худ гардонид.

Ман гуфтам:

– Равон кардем миёни он ду (бӯстон) наҳре (Сураи ҳаждаҳум, ояти сию дувум) ва чӯйро ба тарафи худ гардонидам.

Дигаре гуфт:

– Пас рондем абри пуробро ба сӯи замини мурда, ки аз беобӣ афсурда буд (Сураи сию панҷум, ояти даҳум) ва чӯйро ба тарафи худ гардонид.

Ман гуфтам:

– Он киштӣ мебарад эшонро дар миёни мавҷҳо, ки аз азамат бувад монанди кӯхҳо (Сураи понздаҳум, ояти чихилу чаҳорум). Баъд аз он дидам, ки ҳеч кас чизе намегӯяд. Тамоми раҳнаҳо бас-

там ва як чӯй сохтаи ва онро ба тарафи худ равон гардонидам ва гуфтам:

– Ин чӯйхоест, ки равон мегардад дар зери кӯшики ман (Сураи чиҳилу севум, ояти панҷохум).

Каси дигар ҳеч нагуфт. Ба як бор ҳамаи равшанхоро дар ҳалво бурдам, то ҳамаро фуру хурдам ва дар масомоти ҳалво гум шуд.

Пас гуфтам:

– Ва гуфта шуд, эй замин, фуру бар оби худро ва эй осмон, бозгир обро, ки фуру гузоштаи ва кам карда шуд об ва гузорда шуд кор (Сураи ёздаҳум, ояти чиҳилу шашум).

Ёрон табассум карданду мунбасит шуданд ва баъд аз он маро бишнохтанду ба рӯи ман сӯхбатҳо бароварданд ва даъватҳо муҳайё карданд.

* * *

Ҳам Баннони Туфайлӣ гуфтааст, ки рӯзе яке аз мунъимон самоте кашида буд. Маро бихонду бо худ бар хон нишонид ва тоси бағоят бузург пур аз лавзинаи асале дар ғояти хубӣ, ки ба мушқу гулоб ва заъфарон онро хушбӯй ва ораста сохта буданд, пеши ӯ ниҳода буд. Хоча як лавзина бардошту ба дасти ман дод.

Гуфтам:

– Инналҳукму лавоҳидин (Сураи сию ҳафтум, ояти чаҳорум).

Пас ӯ як-як додан гирифт.

Бори дувум гуфтам:

– Изо арсално илайҳим иснайни (Сураи сию шашум, ояти сездрахум).

Бори севум гуфтам:

– Фааззазно бисолисин (Сураи сию шашум, ояти сездрахум).

Бори чаҳорум гуфтам:

– Фа хуз арбаа минатгайри (Сураи дувум, ояти дусаду шасту дувум).

Бори панҷум гуфтам:

– Ва якулуна хамсатан (Сураи ҳаждаҳум, ояти бисту якум).

Бори шашум гуфтам:

– Халақаллоху ас-самавати ва-ларза фӣ ситтати айёмин (Сураи ҳафтум, ояти панҷоху дувум).

Бори ҳафтум гуфтам:

– Байнано фавқакум сабъан шидодан (Сураи ҳафтоду ҳаштум, ояти дувоздахум).

Бори ҳаштум гуфтам:

– Ва йаҳмили арша раббака фавқаҳум йавмаизин самониятан (Сураи шасту нӯҳум, ояти ҳафдахум).

Бори нӯҳум гуфтам:
– Ва кона фи-л-Мадинати тисъата раҳтин (Сураи бисту ҳафтум, ояти чихилу нӯҳум).

Бори даҳум гуфтам:
– Тилка ашарата комилатин (Сураи дувум, ояти яксаду наваду дувум).

Бори ёздаҳум гуфтам:
– Раайту ихда ашара кавкабан (Сураи дувоздахум, ояти чаҳорум).

Бори дувоздахум гуфтам:
– Инна иддати-ш-шуҳури индаллоҳи исна ашара шаҳран (Сураи нӯҳум, ояти сию шашум).

Баъд аз он хоҷа тосро батамом пеши ман ниҳод ва гуфтам:
– Ва арсалноҳу ило миати алфа ав язидун (Сураи сиву ҳафтум, ояти яксаду чихилу ҳафтум).

* * *

Абулайно бар хони мунъиме ҳозир шуд, ки мардумро ба полудаи асал меҳмон карда буд ва ҳаловате чандон надошт.

Гуфт:
– Сохта шудааст ин полуда пеш аз он ки илҳоми асал додан кунад Парвардгор занбӯри асалро.

Фасли панҷум **Дар зароифи пурхӯрон ва туфайлиён**

Туфайлие ба маҷлисе даромад. Дид, ки чамъе ба асал хӯрдан машғуланд. Чун чашмаш ба асал афтод, ҳол бар ӯ баргашт. Хост, ки гӯяд: «Ассалому алайкум».

Гуфт:
– Ассалайкум.

* * *

Туфайлиеро пурсиданд:
– Дуи дар ду чанд аст?

Гуфт:
– Чаҳорта нон.

* * *

Чамъе касир дар ҷое нишаста буданд. Туфайлие он ҷо ҳозир шуд, ба гумони он ки таоме дар роҳ аст.

Он чамъ ӯро гуфтанд:
– Эй туфайлӣ, мо ҳама гуруснаем ва ҳар як ба таоме рағбат дорем. Бигӯ, ту ба кадом таом бештар моилӣ?

Гуфт:

– Ба ҳамаи таомҳо, ки шуморо рағбат аст.

* * *

Баннони Туфайлӣ гуфтааст, ки касе, ки кундур ва мустако¹ мехояд, меъда мегӯяд: Кист, ки дари хона мекӯбад ва дарнамеояд?

* * *

Баннони Туфайлӣ гуфтааст: Нишонаи хирсу шараҳ он аст дар таом хӯрдан, ки як лукма дар даҳон гузоштаву мехояд ва дар як лукмаи дигар меовезаду ду чашм дар лукмаи дигар дӯхта дорад.

* * *

Туфайлиро гуфтанд:

– Аз асҳоб киро бештар дӯст медорӣ?

Гуфт:

– Нагузошт дӯстии таом чой барои ҳеҷ аҳаде.

* * *

Баннони Туфайлиро пурсиданд, ки ғояти сурури ту кадом вақт аст?

Гуфт:

– Ниҳояти сурури ман вақтест, ки бубинам ҷавонон ва арбоби футувват ва мурувватро, ки мечӯшад дегҳои эшон ва баста нест дарҳои хонаҳои эшон ва тангшуда нест синаҳои эшон аз дидани меҳмону туфайлиён.

* * *

Туфайлие ба шараҳи тамои таом мехӯрд ва бар панҷ ангушт лукма дар даҳон мекард.

Гуфтанд:

– Чаро бо панҷ ангушт таом мехӯрӣ?

Гуфт:

– Ба ҷиҳати он ки шаш ангушт надорам.

* * *

Сӯфии даъватхорае бо ҷамъе муридон ба ҷое мерафт. Дид, ки деҳқоне гове фарбеҳро панҷоҳ ман гандум бор карда ва хики рағғани ғӯсфанд болои он ниҳода, ба ҷое мебарад.

Сӯфӣ, ки онро дид, ба муридон ба рақс даромад ва овози тавочуд кард.

Аз ӯ пурсиданд, ки шайхуно, ҷӣ ҳол рӯй намуд?

Гуфт:

– Ҳарисаро дидам, ки ба пой худ роҳ меравад.

---

1. Кундур – бошад зардранг монанди кундур, ки онро мехоянд.

* * *

Марде аз ҳаҷ боз омада буд. Яке аз мунъимон ва муридону мӯътақидони вай барои ӯ тоси пур аз асали мусаффо фиристонд ва туфайлӣ он чо ҳозир буд. Марде ба дидани ҳоҷи омаду гуфт:

– Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло ҳаҷчи туро қабул кунад.

Туфайлӣ гуфт:

– Ин мардро ҳоҷати дуо кардани ту нест, зеро ки яқин медонам, ки ҳаҷи ӯ мақбул аст.

Гуфт:

– Туро ин яқин аз кучо ҳосил аст?

Гуфт:

– Аз ин тоси асал, ки агар Худои таъоло ҳаҷчи ӯро қабул накардӣ, чунин тӯҳфае барои ӯ нафиристондӣ.

* * *

Рӯзе Ҳорунарашид аз қозӣ Абуюсуф пурсид, ки чӣ мегӯӣ дар лавзинуву полуда?

Гуфт:

– Ман қозиям, ҳукм бар ғоиб накунам.

Ҳорун бифармуд, то ҳар ду таомро ҳозир карданд. Қозӣ луқмае аз ину луқмае аз он мехӯрд, ҳеҷ намегуфт.

Ҳорун гуфт:

– Чаро ҳукм намекунӣ?

Гуфт:

– Ё Амралмӯъминин, ҳаргиз ба ин ҷалдӣ ду ҳасм надида будам, ки ба ҳузури ман даъво карда бошанд. Ҳар гоҳ барои яке сичилле мебандам, он дигар ҳуҷҷате пеш меоварад, ки фурӯ мемонам.

* * *

Миркамандӣ марде батин ва даъватхора буд аз зурафои машҳури Ҳирот ва ба пур хӯрдан шӯҳрате дошт, то ғоят, ки ӯро ба марази чӯъ нисбат мекарданд.

Рӯзе фақир ба тақрибе аз ӯ пурсидам, ки шумо аз бузургони шуаро киро эътиқод доред ва назми кадом бузургро бештар ёд доред?

Гуфт:

– Маро ашъори ҳеҷ кас чунон хуш наёмада ва намеояд, ки шеъри Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ ва муддати шаст сол аст, ки ғайр аз «Маснавӣ» ва ғазали Мавлоно нахондаам ва ёд нагирифта.

Гуфтам:

– Чанд ҳазор байт аз ғазалу «Маснавӣ»-и Мавлоно ёд доред?

Гуфт:

– Аз тамомати девони Мавлоно як байт ва аз тамомати «Маснавӣ» низ як байт.

Гуфтам:

– Он кадом байт аст?

Гуфт:

Байти девон ин ки:

Байт:

Кӯҳ бувад наволаам, баҳр бувад пиёлаам,
Ҳар ду ҷаҳон ду луқмае ҳаст дар ин даҳони ман.
Байти «Маснавӣ» ин ки:

Байт:

Чунки луқма мешавад дар ту гуҳар,
Дам мазан, чандон ки битвонӣ, бихӯр.

* * *

Овардаанд, ки арабе бодиянишин ба шаҳри Бағдод даромад ва дӯкони нонвоеро дид, ки гирдаҳо чун курси камар аз уфуқи минбар тулӯъ карда ва кок бо фуруғи симок қадам ба зурвай¹ дӯкон ниҳода.

Байт:

Фарози минбари хаббоз курси гарм пиндорӣ,
Ки хуршеди ҷаҳонтобест, толеъ гашта аз гардун.
Алҳосил араби бечора ба бӯи нон рамаки тозае ёфт. Чун рӯи нон дид, гиребони сабр чок зада, пеши нонво омаду гуфт:
– Эй хоча, чанд биситонӣ, ки маро сери нон созӣ?
Нонво ба худ тааммул кард, ки ин кас ба як нон сер шавад, ниҳоятш ду ё се нон, аз ин таҷовуз накунад.

Гуфт:

– Ним динор бидех, чандон ки тавонӣ, бихӯр.

Араб ним динор бидоду бар лаби об бинишаст.

Нонво нон меоварду араб ба об тар карда мехӯрд. То баҳо аз ним динор бигузашт ва ба ҷаҳор донг² расид ва аз он ҳам мутаҷовиз шуд, нонворо таҳаммул намонд.

Гуфт:

– Ё ахулараб, бад-он Худой, ки туро қувваи нон хӯрдан дода, бо ман бигӯй, то кай нон хоҳӣ хӯрд?

Араб ҷавоб дод, ки эй хоча, бесабрӣ макун, то ин об бар ҷӯй меояд, ман низ нон мехӯрам. Нонфурӯш дӯкони худро гузошта, ба гӯшае рафт ва араб нони дӯконро биттамом хӯрд. Ин ҳикоят аз «Калилаву Димна» аст.

---

1. Зурва – болои ҳар чӣ.

2. Донг – аз шаш як ҳисса.

БОБИ ДУВОЗДАҲУМ ДАР ЛАТОИФИ ТОМЕЪОНУ ДУЗДОН ВА ГАДОЁНУ КӢРОНУ КАРОН

Фасли аввал

Дар зикри Қолиб-ус-Сахра, ки марде буд аз бани Муъад ва аз томеъони машхури араб аст

Аз ӯ пурсиданд, ки дар муддати умри худ ҳеҷ кас аз худ то-
меътар дидаӣ?

Гуфт:

– Аз чинси одамӣ надидаам, лекин рӯзе дар роҳе мерафтам,
қадре илк меҳоидам, пирсаге лоғару ланг ҳаракати даҳони ман
дид ва овози даҳон бар ҳам задан шунид. Гумон бурд, ки магар
таоми мехӯрам, ба тамаи он ки магар лукмае ба вай диҳам, панҷ
фарсанг роҳ бо вучуди заъфи тану пой ланг дар ақиби ман меда-
вид ва соат ба соат пеш меомад ва дар даҳони ман менигарист.
Ман он сагро дар тамаъ аз худ қавитар дидам, лекин одаме мис-
ли худ дар ин сифат надидаам.

* * *

Қолиб-ус-Сахра дар тамаъ ба масобае будааст, ки аъроб ба ӯ
масал мезадаанд, ки «Атмаъ мин Қолибу-с-Сахра». Ва ӯро дар
асл ном дигар будааст ва баъд аз фавт ба ин лақаб машхур шудааст
ва сабаби шӯҳрати ӯ ба ин лақаб он аст, ки рӯзе дар саҳрое саҳ-
раи сафеде бузург дид. Ба он саҳра сатре кандаанд, онро хонд,
дид, навишта буданд, ки «Маро баргардон, ба ту фоида мерасо-
нам», яъне агар маро баргардонӣ, расида шавад бар ту фоидае.
Қолибу-с-Сахра дар тамаъ афтод, ки магар зери он санг ганҷе
мадфун аст. Ба тамаи ганҷ бисе ранҷ кашид ва бисеҷ чон канд, то
он саҳраро баргардонид. Дид, ки бар рӯи дигари он навиштаанд,
ки «Чӣ бисо тамаъе, ки шахсро ба зиштӣ мекашонанд», яъне бисеҷ
тамаъ бошад, ки роҳ намояд занги дил. Мурод он аст, ки ғаму
андӯҳ афзояд ва бори хотир бар дили томеъ ниҳад.

Қолиб чун он мазмунро хонд ва ноумед шуд, ғзаби азим бар
ӯ муставлӣ шуд. Наздики саҳра омад ва сари худро чунон бар он
санг зад, ки мағзаш парешон шуд.

Фасли дувум

Дар зикри Ашъаби Таммоъ, ки ашҳари томеъони араб аст

Ва вай Ашъаб ибни Қобир аст, маволии Абдулло ибни
Қобир. Аз ӯ пурсиданд, ки тамаъи ту то чӣ ғоят аст?

Гуфт:

– То ғояте, ки аз ҳар хонае, ки дуде барояд, гумон барам, ки барои ман таоме месозад. Пас, ба он гумон бархезам ва ҳар нон-параи хушке, ки дорам, пеш оварам ва дар ҳам шиканам ва мунтазир бинишинам, ки дар он шӯрбо, ки бирасад, ишкана хоҳам кард. Чун интизорӣ бисёр барам ва асаре зоҳир нашавад, он нонпораҳо дар об оғушта кунаму бихӯрам.

* * *

Дигар он ки чун салоти чанозае ба гӯшам ояд, гумон барам, ки он майит васият кардааст, ки аз моли ман сулс ба Ашъаб диҳад. Пас ба ин гумон ба дари он таъзияти саро равам ва дар он саро ҳар ду кас, ки бо ҳам сухане гӯянд оҳиста, гумон барам, ки аз он васият, ки майит барои ман кардааст, сухан мегӯянд. Пас, бо арбоби васият ҳамроҳӣ кунам. Ва эшонро дар умур мададгорӣ намоям ва дар кашидани оби ғуслу кашондани чаноза то лаби гӯр аз по нанишинам. Ва чун аз дафни мурда фориг шаванду бозгарданд, то дари таъзият саро бо эшон бошам. Ва чун асаре аз васият зоҳир нашавад, ноумед бозгардам.

* * *

Дигар он ки чун ба бозори сафолфурӯшон бигзарам, ҳар кӣ табақе ё косае ҳамехарад, гумон барам, ки барои он харад, ки таоме дар он табақу коса кунад ва барои ман фиристад.

Дигар он ки чун ба бозори мисгарон бигзарам, ҳар ки аз эшон табақею деге ва косае мисин месозад, пеши ӯ равам ва илтимос кунам, ки бузургтар ва кушодатар бисозад, ба умеди он ки магар рӯзе соҳиби он зарф барои ман дар он чизе фиристад ва чун кушодатар бошад, таом бештар гирад.

Дигар он ки чун дар кӯчаҳо гузарам, доман кушода дорам, ба гумони он ки агар ҳамсоје аз боме ё даричае чизе пеши ҳамсоја андозад, шояд ки хато шавад ва дар домани ман афтад.

Дигар он ки ҳеҷ арӯсоро ба хонаи домоде набаранд, илло он ки ман дари хонаи худро об занаму чорӯб кунам, ба гумони он ки шояд ба ғалат арӯсро ба хонаи ман оранд.

* * *

Дигар он, ки машҳур аст, ки Ашъабро диданд, ки доман ба даст гирифта, дар саҳро медавад.

Ҷро гуфтанд:

– Чӣ кор мекунӣ?

Гуфт:

– Дидам, ки ду мурғобӣ ба ҳам чуфтӣ карданд. Дар сояи боли

мурғобии мода доман кушода медавидам, шояд ки байзае аз ӯ
чудо шаваду дар домани ман афтад.

* * *

Дигар он ки Ашъабро диданд, ки кадре сӯхта¹ гирифта, аз
акиби савор медавид.

Ҷро гуфтанд:

– Чӣ кор мекуни?

Гуфт:

– Аз суми асби ин савор оташе бичаст. Қадре сӯхта гирифта
ва дар акиби ӯ медавам, шояд ки бори дигар оташ бичаҳад ва
ман онро ба сӯхта фаро гирам.

* * *

Рӯзе дар кӯчае мегузашт ва ҷамъе атфол бозӣ мекарданд.

Гуфт:

– Эӣ кӯдакон, ин ҷо ҷаро истодаед? Ва ҳол он ки дар сари
ҷорсӯ касе як хирвор себи сурху сафед овардаву бар мардум
бахш мекунад.

Кӯдакон, ки он шуниданд, ба якбор тарки бозӣ карда, рӯ ба
ҷорсӯ давиданд. Аз давидани эшон Ашъаб низ дар тамаъ афтоду
давидан гирифт.

Ҷро гуфтанд:

– Ба хабари дурӯғ, ки худ сохтай, ҷаро медави?

Гуфт:

– Давидани атфол аз рӯи ҷидду эҳтимом маро ба тамаъ ан-
дохт, ки шояд ин сурат воқеӣ бошад ва ман маҳрум монам.

* * *

Баъзе нақлҳо, ки дар тамаъи Ашъаб мазкур шуд, мешояд, ки
бар ӯ баста бошанд ва мешояд, ки аз зарофат воқеъ шуда бошад,
чун ӯ марде зарифу ҳаззол будаст.

Аз он ҷумла он аст, ки гӯянд: чун пир шуда буд, ӯро маломат
карданд, ки вақти тавбаву иноба аст, на ҳангоми ҳазлу зарофат.
Пас агар дар охири умр ба самоъи ваъз ва ҳадис шуғл гириӣ,
беҳтар бошад.

Гуфт:

– Валлох, ки ман самоъи ҳадис кардам.

Гуфтанд:

– Агар рост мегӯӣ, ҳадисе ривоят кун.

Гуфт:

---

1. Сӯхта – сӯхта маъруф аст ва ин ҷо мақсуд латтаи сӯхта аст, ки бад-он оташ аз
оташзана гиранд.

– Хадисе ривоят кард маро Нофеъ ибни Будаил¹ аз Расулуллоҳ (с), ки ду хислати писандида аст, ки ҳар ки ба он муттасиф бошад, саодати дунёву охираат ўро бошад. Чун ҳадис ба ин чо расид, хомӯш биистод.

Мустамеъон гуфтанд:

– Ин нек ҳадисест, баён кун.

Гуфт:

– Валлоҳ, ки якеро Нофеъ фаромӯш кардааст ва якеро ман аз ёд бурдаам.

* * *

Аз Ашъаб пурсиданд, ки муддати умр ҳеч касро аз худ томеътар дидаӣ?

Гуфт:

– Оре, зани ман дар тамаъ аз ман зиёда аст.

Гуфтанд:

– Аз кучо донистӣ?

Гуфт:

– Аз он чо, ки вақте ки маро гуфт:

– Эй Ашъаб, ту дар ҳар чизе ки тамаъ кунию дар он ба шак афтӣ, ки оё ҳосил шавад ё не, маро дар он яқин бошад, ки албатта ҳосил шавад.

* * *

Дигар гуфт:

– Тамаъи занам то ғоятест, ки рӯзе дар фасли баҳор ману ў бар боме будем. Нигоҳ қавси қузах, ки авом онро “Камони Рустам” гӯянд, баромад ва бар канори осмон зоҳир шуд. Занам гумон бурд, ки магар он танобест абрешимин, ки аз осмон фуру гузоштаанд ва сари он таноб бар замин аст. Ба қасди гирифтани он таноб давидан гирифт ба таъчили ҳар чӣ тамомтар, ки мабодо каси дигар ба он тамаъ кунад ва дар он давидан аз роҳи зинаи бом бияфтоду гарданаҳ бишикаст.

Фасли севум

Дар латоифи дуздон ва хикоёти эшон

Дузде чомаи касе бидуздиду ба бозор бурд ва ба дасти даллол дод, ки бифурушад. Чомаро аз даллол дуздиданд ва дузд дасти тихӣ назди ёрон омад.

Гуфтанд:

---

1. Нофеъ ибни Будаил – аз бузургони саҳоба.

– Чомаро ба чанд фурӯхтӣ?

Гуфт:

– Ба он чи ки харида будам.

* * *

Дузде аз хонае айбае¹ бидуздид ва ба даҳлез овард. Ногоҳ чамъе роҳгузарон бар сари роҳ расиданд. Дузд чомаҳоро дар паси дар ниҳод ва ҷорӯбе он ҷо дид. Бардошту дари хонаро рӯфтан гирифт.

Он чамъ гуфтанд:

– Чӣ кор мекунӣ?

Гуфт:

– Азизе дар ин хона мурдааст, дари хонаро ҷорӯб мекашаму сафо медиҳам.

Гуфтанд:

– Чун аст, ки овози навҳа намешунавем?

Гуфт:

– Он замони дигар хоҳад буд.

* * *

Дузде ба хонае рафт, ҳеҷ чиз наёфт. Ногоҳ дар гӯшаи хона кадре оҳак дид, пиндошт, ки орд аст. Дастори худро дар миёни хона паҳн сохт ва рафт, ки домане орд биёварад ва дар дастор резад. Дар он маҳал соҳиби хона ҳозир буд, дастораш бидуздид ва дузд он ҷо дид, ки оҳак аст, на орд. Баргашт, ки дастор фароҳам оварад, дид, ки дасторро бурдаанд. Қадам ниҳод, ки аз хона бадар ояд. Соҳибхона фарёд баркашид.

Дузд рӯй вопас карду гуфт:

– Ту худ инсоф деҳ, ки дузд кист?

* * *

Дар шаҳри Ҳалаб дар миёни корвонсарое, ки моли бисёр дар он ҷо буд чоҳе буд амиқ, ки об аз он ҷо мекашиданд ва дар паҳлӯи корвонсаро ҳаммоме буд. Яке аз айёрони Ҳалаб нақбе зад аз гулхани ҳаммом ба ҷониби корвонсаро, ки сар аз рӯи оби он чоҳ бадар кард ва дар дили шаб, ки дари корвонсароро баста буданд ва қуфли гарон бар он зада. Айёр бо дасти ёрони худ ба нақб даромад ва аз он чоҳ боло омад ва хучраеро, ки дар он мол бисёр буд, аз нақду чинс ҳолӣ кард ва аз қаъри чоҳ бадар бурд.

Алассабоҳ ғавғо аз корвонсаро баромад ва шӯре дар шаҳр афтод, ки молу афрои фалон корвонсаро бурдаанд. Мардуми шаҳр рӯй бад-он ҷо ниҳоданд ва доруғаву асасони шаҳр чамъ

---

1. Айба – занбили чармӣ ва чомадон, ки дар он чома ва рахт кунанд.

омаданд ва мулохиза карданд, ки дари корвонсаро мазбут буда ва ин нақду чинс ҳам аз дарун ғоиб шуда Мутахаййир фурӯ монданд. Дар охир рои ҳама бар он қарор гирифт, ки ин кор кори корвонсародор ва фарзандони ўст. Вай пире буд амин, ки мустаъҷири он корвонсаро буд. Ўро бо фарзандон гирифтанд ва бар дари корвонсаро оғози шиканча карданд ва мардуми шаҳр он чо ҷамъ омаданд.

Ҳарчанд пиру фарзандон зорӣ мекарданд, касе парвои эшон намекард. Ва он айёр, ки ин кор карда буд, бо баъзе дастёрони худ дар он мачмаъ ҳозир буд, бо худ гуфт:

– Аз ҷавонмардӣ набошад, ки ин гуноҳ ман карда бошам ва дигарон азоб кашанд.

Пас қадам пеш ниҳод ва бонг ба асасон зад, ки даст аз ин бегуноҳу фарзандони вай бидоред, ки эшонро дар ин кор дахле нест ва ин кор аз ман содир шудааст.

Асасон даст аз шиканчаи пиру фарзандонаш бидоштанд ва дар ӯ назар карданд. Ҷавоне диданд баландболо, ки тоҷе аз барраи сиёҳ бар сар дошт ва қабое аз суф дар бару миёни худ ба шаддаи қиматӣ ҷуст баста ва ханчаре обдор бар миён зада ва пойафзоли нав пӯшида.

Рӯй бад-ӯ оварданду гуфтанд:

– Чун худро иқрор намудӣ, бигӯ: ин молро чӣ кардӣ ва ба кучо бурдӣ?

Гуфт:

– Ҳама дар ин корвонсарост ва дар қаъри он чоҳ пинҳон аст. Танобе биёваред, то бар миёни худ бандам ва ба чоҳ фурӯ равам ва молҳоро боло диҳам, баъд аз он бароям ва ҳар ҳукм, ки подшоҳ дар ҳаққи ман кунад, қабул дорам.

Чун ин сухан бигуфт, гирев аз он мачмаъ баромад ва мардум ӯро бад-он футуввату ҷавонмардӣ офарин гуфтанд ва асасон филҳол танобе оварданд ва ӯ барҷаст ва сарини таноб муҳкам бар миён баст ва асасон сари таноб ба даст гирифтанд ва ҷавон ба он чоҳ фурӯ рафт ва таноб аз миён кушода, равонӣ аз он нақб берун рафту сари худ гирифт. Асасон замоне бар сари чоҳ мунтазир буданд ва ҳеҷ асаре ва садое аз он чоҳ барнаёмад. Чун интизор аз ҳад гузашт, касе ба чоҳ фурӯ фиристоданд ва ӯ фарёд баровард, ки дар тақи ин чоҳ нақбест.

Гуфтанд:

– Дарою бубин, ки аз кучо сар бадар мекунад. Ва он шахс ме-рафт, то аз гулхан сар бадар кард ва назди эшон омад. Ҳама ангишти таҳайюр ба дандон гирифтанду гуфтанд:

– Ин ҳарифи айёр ачаб нақше бохт ва ғариб коре сохт, ки ҳам худ рафту ҳам молро бурд ва ҳам беғуноҳонро халос кард.

Фасли чаҳорум **Дар латоифи гадоён ва ҳикоёти эшон**

Аббоси Давс аз гадоёни машҳури араб ва дар гадоӣ зарбул-масал аст.

Рӯзе дар ҳаммом буд, ки дарвеше пеши ӯ омаду ниёзе намуду гуфт:

– Эй устод, маро завқи гадоӣ аст. Меҳоҳам, ки барои ман такбире гӯӣ ва назаре фармой ва чанд рӯзе дар хидмати ту касби ин ҳунар кунам.

Аббос гуфт:

– Эй дарвеш, хочати мулозимати бисёр нест. Гадоӣ се усул дорад. Онро, ки донистӣ ва кор бастӣ, гадои комили. Ва ман он усулро ба ту мегӯям, то ёд гирӣ ва аз пайи кори худ равӣ.

Дарвеш ӯро дуо карду гуфт:

– Бифармой.

Аббос гуфт:

– Аввал, он ки суол кунӣ, ҳар ҷо ки бошад. Дувум, он ки суол кунӣ, аз ҳар кӣ бошад. Севум, он ки бигирӣ, ҳар чӣ бошад.

Дарвеш дасти Аббосро бибӯсиду аз пеши ӯ ба гӯшае рафт.

Аббос аз саргарош устура талабиду ба нурахона рафт, то суннат ба ҷой орад.

Дарвеш аз як ҷониби Аббос даромаду гуфт:

– Шайъан лиллоҳ.

Аббос сар боло карду гуфт:

– Эй дарвеш, ҳаммому гадоӣ?

Гуфт:

– Ҳар ҷо бошад.

– Гуфт:

– Аз Аббоси Давс ҳам?

Гуфт:

– Аз ҳар кӣ бошад.

Гуфт:

– Мӯе чанд аз захор ҳозир аст.

Гуфт:

– Ҳар чӣ бошад.

Аббос бар ӯ офарин карду гуфт:

– Зиҳӣ шоғирди комили қобил, ки ба як таълим кор аз устод гузаронид.

* * *

Дарвеше назди Аббос омад, ки маро дар гадоӣ таълиме дех, ки чун ба он амал кунам, аз ғақру фоқа халос шавам.

Гуфт:

– Панҷае аз қоғаз бисозу бар синаи худ часпон ва чиҳил рӯз дар офтоб бараҳнатаран сайр кун, то баданат аз тоби офтоб сиёҳ гардад. Баъд аз он ба деҳи ҷамъе аз аблаҳон дарой ва дар масҷиди эшон се шаб эҳё кун ва дар шаби ҷаҳорум вақти саҳар фарёд каш, ки Хизр алайҳиссаломро дидам ва ӯ маро назар карду дасти муборақ ба синаи ман ниҳод ва чун мардум назди ту оянд, он нишонаи панҷа бар синаи ту бинанд, мурид шаванду хидматҳо кунанд.

Ӯ он ҳилат ба ҷой овард ва як деҳаро муриди худ кард ва мақсуди ӯ ба ҳусул пайваст ва аз ҷафои ғақру фоқа бозраст.

* * *

Рӯзе гадое аз Абдулмалики Марвон чизе талабид.

Гуфт:

– Аз Худо талаб кун.

Гуфт:

– Талабидам, ба ту ҳавола кард.

Абдулмалик бихандид ва ӯро хушнуд баргардонид.

* * *

Дарвеше ба дари хонаи бахиле рафту «шайъан лиллоҳ» зад.

Бахил аз даруни хона овоз дод, ки эй дарвеш, фардо биё, ки ҷамъе дӯстноро меҳмонӣ хоҳам кард, то туро насиби комил диҳам.

Дарвеш гуфт:

– Имрӯз он кадр нон бидех, ки фардо расам.

Хоҷа бихандиду ӯро чизе дод.

* * *

Дарвеше сарупобараҳнаро гуфтанд:

– Ҷаро назди фалон хоҷа намеравай, ки моли бисёр дорад, шо-яд бар ту раҳм кунаду ҷомае диҳад.

Дарвеш хоҷаро мешинохт, ки бағоят бахилу мумсик буд.

Гуфт:

– Валлоҳ, агар дар пеши вай равам, дар ҳоле ки пӯшида бошам ҷомаи Каъбаро, берун оям аз пеши ӯ чун мор, ки аз пӯст беруни омада бошад.

* * *

Гадое ба марази раъша мубтало буд ва доим сару даст ва со-
ири аъзои ӯ дар ҳаракат буд ва бар сари роҳҳо хомӯш менишаст
ва ҳеч талаб намекард.

Ҷро гуфтанд:

– Ин аҷаб аст, ки бо вучуди фақру фоқа ҳеч изтиробе надорӣ?

Гуфт:

– Изтироб аз ин зиёда чӣ бошад, ки доим тамоми аъзои ман
дар ҳаракат аст ва як лаҳза ором надорам?

* * *

Дарвеше ба дари хонаи бахиле рафту «шайъан лиллоҳ» зад.

Бахил аз даруни хона овоз дод, ки, эй дарвеш, маъзур дор, ки
аҳли хона нестанд.

Гуфт:

– Ман аз ту поре нон мехоҳам, на мубоширати хонагиён

* * *

Дарвеше бесарупо хоҷаеро гуфт:

– Агар ман бар дари сарои ту бимирам, бо ман чӣ кунӣ?

Гуфт:

– Ту ро кафан кунаму ба гӯр супорам.

Гуфт:

– Имрӯз ба зиндагӣ маро пероҳане пӯшон ва чун бимирам,
бекафан ба хок супор.

Хоҷа бихандиду ӯро пероҳане бахшид.

Фасли панҷум

**Дар зикри гадоии Мавлоно Аршади Воиз, ки аз гадоёни машҳур
аст ва дар замони Малик Ҳусайн ваъзи гарм мегуфт ва мардумро
мутаассиру гирён месохту дар охири маҷлис тарҳи гадоӣ меан-
дохт ва кисаҳои мустамеъонро пок мепардохт**

Вақте Малик Ҳусайн хост, ки расуле ба Шероз фириштад, на-
зди Шошучоъ, то муддаиёти ӯро хотирнишон кунад. Баъд аз
машварат бо аркони давлат рақами он кор бар номи Мавлоно
Аршад кашиданд, ки бағоят фасеҳу балеғ буд.

Пас ӯро талабиданд ва Малик Ҳусайн гуфт:

– Маро зарурате пеш омадааст, ки расуле ба Шероз назди
Шошучоъ фириштам ва мулозимони ман рақам бар ту кашидан-
д. Лекин ин гадоӣ дар ту бузург айбест, ки ҳамаи фазоилу ка-
молати ту ро мепӯшонанд. Агар аҳд мекуни, он чо гадоӣ накуни

ва маро беномус насозӣ, ҳар чӣ муддаои ту бошад, нақд аз хазина медиҳам.

Гуфт:

– Он ҷо кам аз бист ҳазор динор намегирифтам, акнун барои ризои ту аҳд кардам, ки гадоӣ накунам.

Малик хушдил шуд ва бифармуд, то бист ҳазор динори нақд бар ӯ шумурданд ва панҷ ҳазор динори дигар доданд, то тартиби асбоби сафар кард ва ба Шероз рафту адои рисолат намуд ва ба муддао ҷавоб ёфт. Чун хост, ки баргардад, Шохшучоъ ва аркони давлату аҳли он вилоят аз хавосу авомуннос аз ӯ илтимоси маҷлисе намуданд ва гуфтанд, ки муддатҳост аз алсинаву афвоҳ сифати ваъзи ту шунидаем ва бағоят муштоқу орзумандем ва мехоҳем, ки як маҷлис ваъз бигӯӣ ва моро мустафид гардонӣ.

Мавлоно Аршад бинобар муболиғаи Шохшучоъ ва аҳли Шероз қабул кард, ки баъд аз намози ҷумъа дар масҷиди ҷомеъ маҷлисе гӯяд. Чун рӯзи ҷумъа шуд, халқи бисёр дар масҷиди ҷомеъ зиёда аз маъҳуд ҳозир шуданд ва Шохшучоъ ва ҳамаи аъёни Шероз нишастанд ва хосу ом издиҳом карданд. Пас Мавлоно Аршад ба минбар баромад ва маҷлисе гарм бигуфт ва мустамеъонро бигирёнид ва нек мутаассир сохт. Чун дид, ки бозори ваъз гарм аст ва харидорон роғиб, қувваи томиъаш ба ҳаракат даромад ва натавонист худро забт кунад.

Гуфт:

– Эӣ азизони ман, пеш аз ин гоҳ-гоҳ бар сари минбар аз кисаи карами азизон дарюза мекардам, лекин вақте ки рӯй бад-ин диёр овардам, маро аз гадоӣ савганд доданд. Акнун агар ман савганд хӯрдаам, ки гадоӣ накунам, шумо худ савганд нахӯрдаед, ки маро чизе надихед. Мардум дар айни он гирия хандон шуданд ва чандон хидмат ба ҷой оварданд, ки муддаои ӯ ҳосил шуд.

Фасли шашум **Дар зикри гадоии қозӣ Авраш,** **ки аз гадоёни забардасти машҳур аст**

Ва ӯ низ воизе хуштақрир будааст ва дар гадоӣ хилаҳои аҷибу ғариб менамуда.

Гӯянд: Рӯзе дар шаҳри Систон маҷлисе бигуфт, ки хуш аз мардум бирабуд. Хосу оми он диёр сайди ӯ шуданд ва ҳарчанд аз барои ӯ тӯхфаву ҳадя бурданд, қабул накард ва он низ мӯҷиби зиёдагии эътиқоди мардум шуд. То рӯзе маҷлисе ораста буд ва мардумро азим мутаассир ва гирён сохта. Дар аснои гармии

мачлис ва ғиряи мардум ногоҳ марде ғариб, маҳиб ва соҳибвучуд бо чанд ғулом аз дари масҷид даромад ва бе муҳобо қадам дар миёни мачлис ниҳоду ба пой минбар омад ва далер ба минбар боло рафту як тапончаи маҳкам чунон бар рӯи қозӣ бизад, ки садо ба мақсура дарпечид ва танобе аз миён боз карду дар гардани қозӣ афканд ва хост, ки ўро аз минбар фуру кашад. Ба якбор хосу ом ҳучуму издиҳом карданд, ба масобае, ки наздик ба он шуд, ки он мард кушта шавад.

Қозӣ фарёд кард, ки, эй мардум, ба чои худ қарор гиред ва қиссаи ману ин мард бишнавед.

Мардум ором гирифтанд.

Қозӣ гуфт:

– Бар азизони мачлис махфӣ намонад, ки фақир бандаву хоназоди ин мардам ва муддате мадид ва аҳде баъид аст, ки аз вай гурехтаам ва ў чандин сол аст, ки дар чустучӯи ман гирди бару баҳр мегардад, то дар ин замон пай бад-ин макон бурда. Агар маро изо мекунад, маъзур аст, ки басе дар талаби ман меҳнат кашидааст ва ман аз ў бағоят шармандаам, кофирнеъматӣ ва харомнамакӣ кардам. Акнун агар азизони ин диёр қарам намо-янд ва маро аз банди бандагии ў озод кунанд, то бақиятулумр дар ин мулк ба мавъиза машғул бошам, ғояти шафқату марҳамат ба чо оварда бошанд ва маро раҳини миннати худ карда.

Мардум ба якбор овоз бардоштанд, ки ба дилу қон хидмадго-рем ва миннат медорем. Пас мутаваҷҷеҳи он мард шуданд ва аз рӯи тавозӯю тазарруъ қозиро аз ў хостанд ва ў бағоят ғализ буд ва аз қозӣ ба фуруҳтан розӣ намешуд. Аммо баъд аз муболиғаи бисёр тан ба фуруҳтан дардоду гуфт:

– Меҳоҳам, ки аввал ўро понсад тозиёна бизанам ва дил аз ў холий кунам.

Ва қозӣ гардан қач карда мегуфт:

Байт:

Гар ба шамшери сиёсат мегудозӣ, ҳоқимӣ,

Вар ба ташрифи ғуломӣ менавозӣ, бандаам.

Мардум дархост карданд, ки аз сари гуноҳи ў даргузар ва ўро ба мо бифуруш.

Гуфт:

– Акнун чун бузургон муболиға мекунанд, ўро ба сад ҳазор динор мефурушам, агарчи медонам, ки беш аз ин меарзад.

Дар баҳои қозӣ миёни он мард ва аҳли мачлис гуфтугӯӣ бисёр шуд, то вақте ки бар панҷоҳ ҳазор динор қарор гирифт ва дар

маҳалли гуфтугӯи баҳои ӯ қозиро изтиробе буд, ки қимати ӯро бисёр кам накунад ва мегуфт:

– Чизе зиёда кунед, ки аҷри шумо зиёда хоҳад буд.

Аҳли маҷлис ва соири аёни он диёр миёни якдигар он маблағро тавзиъ карданд ва ҳам дар маҷлис зар бар хоҷа шумурданд. Хоҷа зарро гирифтубо ғуломони худ аз маҷлис берун рафт. Қозӣ мардумро дуои хайр карду аз минбар фуруд омад ва ба манзили худ рафт ва ҳам дар он шаб ғоиб шуд. Баъд аз чанд рӯз аҳли Систонро маълум шуд, ки он хоҷа бо ғуломон аз навкарону мулозимони қозӣ будаанд, ки он нақш бар об задаанд ва ба ҳила он зар гирифта. Мардум таассуфи бисёр хӯрданду суд надошт.

Фасли ҳафтум Дар латоифи аҳвалону аъварон ва кӯрон

Хурӯсоро пеши аҳвале баста буданд.

Ҷӯро гуфтанд:

– Ҳеч медонӣ, ки мардуми аҳвал якеро ду мебинад?

Гуфт:

– Ин суҳан ғалати сареҳ ва кизби маҳз аст, зеро ки агар чунин будӣ, бояд ки ҳоло ман ин ду хурӯсро чаҳор дидаме.

* * *

Марде аҳвал назди табибе аҳвал рафту гуфт:

Ман якеро ду мебинам. Чашми маро илоҷ кун, ки аз ин чиҳат ғалатҳо мекунам ва ташвишҳо ба ман мерасад.

Табиб сар боло карду гуфт:

– Шумо ҳар чаҳор, ки назди ман омадаед, ҳама ин як мараз доред?

Аҳвал гуфт:

– Вовайло, маро фикри табибе дигар бояд кард, ки агар ман якеро ду бинам, ӯ якеро чаҳор бинад.

* * *

Аҳвале ва аъваре ба иттифоқи якдигар ба бозор рафтанд, то матое бихаранд.

Аҳвал аъварро гуфт:

– Ту як чашм дорӣ ва ман ду чашм дорам. Бояд, ки харидани матоъро ба ман гузорӣ.

Аъвар гуфт:

– Магар надонистай, ки як дирами сара беҳтар аст аз ду дирами қалб?

* * *

Сайёри аъмо аз кӯрони машҳури араб аст. Рӯзе дар роҳе ме-
рафт. Касе бар сабили таарруз гуфт:

– Эй Сайёр, аз Худо дарҳох, то ивази чашм туро чизе
бидихад.

Гуфт:

– Дархостааму додааст.

Гуфт:

– Он кадом аст?

Гуфт:

– Кӯрӣ, то рӯи мисли ту хабиесе набояд дид.

* * *

Касе бар сабили таарруз Сайёрро гуфт:

– Худои таъоло аз ҳар кӣ каримае бозгирад, ўро ивазе дихад.
Чашми туро бозгирифт, чӣ иваз дод?

Гуфт:

– Ин саодат, ки аз дидани рӯйи шуми ту халосам.

* * *

Касе дигар Сайёрро бар сабили таарруз гуфт:

– Эй кӯр, чӣ чизро дар олам хуш дорӣ?

Гуфт:

– Кӯриро, то мисли ту нокасе набояд дид.

* * *

Гарончоне бар сабили таарруз Аъмашро гуфт:

– Чаро нобино шудӣ?

Гуфт:

– Аз бисёрии назар кардани ман ба сӯи гарончонон.

* * *

Ҳорунаррашид ба Куфа омад. Аз сулахову уламои он ҷо пур-
сид.

Гуфтанд:

– Аслаху аълами замон Ибни Садод аст, ки макфуф шуда,
яъне нобино ва аксари авкот дар масҷид мебошад ва муроқибати
вақти худ мекунад.

Гуфт:

– Маро ба вай роҳ намоед.

Ҳорунро оварданд ба масҷид. Даромаду паҳлӯи ӯ бинишаст
ва ӯ дар намоз буд. Чун фориг шуд, Ҳорун бо ӯ мусофиҳа кард.

Ибни Садод гуфт:

– Туро намешиносам, аммо дасти ту ба дасти чабборон мемо-
над. Эӣ соҳиби даст, бар ин дасти нозук раҳм кун ва ўро ба ота-

ши дӯзах масӯз. Ҳорун бигирист ва аз ӯ талаби зиёдаде кард. Ибни Саодод ӯро суханони нофеъ гуфт ва Ҳорун бисёр бигирист. Баъд аз он ки Ҳорун берун рафт, Ибни Саоддро хабар доданд, ки ӯ Ҳорун буд, ки бо ту мусофиҳа карду насихат хост.

Гуфт:

– Валлоҳ, агар аввал медонистам, на ба ӯ мусофиҳа мекардам ва на суоли ӯро ҷавоб мегуфтам.

* * *

Абулайно-зарифи араб дар охири умр нобино шуд. Рӯзе ба вай хабар оварданд, ки Мутаваккил мегӯяд:

– Агар Абулайно кӯр намебуд, ӯро ба маҷлиси худ мехондам ва менавохтам ва надими базми хоси худ месохтам.

Абулайно, ки ин сухан бишунид, ба халифа пайғом дод, ки агар ту маро аз баҳри ришта дар сӯзан кашидан ва нақши нигин хондан ва дидабонӣ кардан мехохӣ, аз ин ҳунарҳо очизам ва салоҳияти ин корҳо надорам. Аммо агар аз баҳри он мехохӣ, ки бо ту музокираи улум кунам ва мушовараи асрор намоям, дар ин фунун моҳир ва ягонаи рӯзгорам.

Чун Мутаваккил ин сухан шунид, ӯро бихонд ва надими худ сохт.

* * *

Абулайноро дар они нобиноӣ ба маҷлиси Мутаваккил оварданд.

Гуфт:

– Эй Абулайно, чӣ чиз туро саъбтар омад дар зоеъ шудани чашм?

Гуфт:

– Он ки туро надидам.

* * *

Шахсе дар маҷмае мегуфт:

– Ҳар кӣ ду чашми бино надорад, ним мард аст ва ҳар кӣ арӯси зебо надорад, ним мард аст ва ҳар кӣ вукуфи сабоҳати дарё надорад, ним мард аст.

Кӯре дар он маҷлис ҳозир буд, ки зан надошт ва шиноварӣ намедонист, фарёд баровард, ки, эй азиз, ачаб муқаддимае пардохтӣ, ки маро аз доираи мардӣ чунон дур андохтӣ, ки ханӯз ним марди дигар дар мебояд, ки номи «ҳеч мард» бар ман рост ояд.

* * *

Яке аз аҳли Басра ҳикоят кардааст, ки аз Басра сафар кардам ва ба деҳе расидам дар шабе, ки бағоят торик буд. Дар миёни он деҳ нобиноеро дидам, ки сабӯе пуроб дар дӯш ва чароғе дар даст дошт ва ба таъҷили тамом мерафт.

Маро аз он сурат ҳайрати азим рӯй намуд. Сари роҳ бар ӯ гирифтам ва ӯро нигоҳ доштам.

Гуфтам:

– Эй аъмо, шабу рӯз назди ту баробар аст, ки чароғ ба даст гирифтани чӣ маънӣ дорад?

Гуфт:

– То кӯрдиле мисли ту паҳлӯ бар ман назанад ва сабӯи маро нашиканад.

* * *

Нобиное зани бадрӯи зиште дошт.

Рӯзе зан ба ӯ гуфт:

– Кошки туро чашме равшан будӣ, то ҳусну чамоли маро мушоҳида кардӣ.

Нобино гуфт:

– Хомӯш бош, ки агар туро ҳусну чамол будӣ, ба дасти ҳамчу ман кӯре наяфтодӣ.

* * *

Яке аз шуарои араб дар беҳаёии кӯрон гуфтааст ин байтро, ки:

Чӣ гуна умед дорад шармро аз кӯр марди рост

Ва ҳол он ки макони ҳаё, ки чашмхона аст, аз ӯ хароб аст.

Фасли ҳаштум

Дар хикоети карон ва гуфтугӯи эшон

Каре як хирвор гандум ба осие мебурд. Ба лаби обе расид ва мехост, ки он гандумро аз об бигзаронад. Ногоҳ саворе дид, ки аз дур пайдо шуд.

Бо худ гуфт:

– Чун ин савор бирасад, аввал салом хоҳад кард, баъд аз он хоҳад пурсид, ки баландии ин об чӣ миқдор аст? Баъд аз он хоҳад пурсид, ки ин гандум чанд ман аст?

Чун савор бирасид, пурсид, ки, ҳай мардак, баландии ин об чӣ миқдор аст?

Гуфт:

– Алайкум ассалому ва раҳмадуллоҳи ва баракотуху.

Савор бихандиду бигуфт:

– Сарат бурида шавад!

Гуфт:

– То гардан.

Гуфт:

– Хокат ба даҳан!

Гуфт:

Ҳаштод ман.

* * *

Каре ба аёдати беморе бирафт. Дар роҳ бо худ мегуфт: чун бирасам ва ба болини ӯ нишинам ва гӯям: ҳол чун аст?

Хоҳад гуфт:

– Бехтарам.

Дигар пурсам, ки ғизо чӣ меҳӯрӣ?

Хоҳад гуфт:

– Фалон чиз.

Дигар пурсам, ки табиби ту кист?

Хоҳад гуфт:

– Фалон.

Пас бар бемор даромаду бар сари болини ӯ бинишаст.

Иттифоқан, бемор эърозе карда буду қаҳре саҳт дошт.

Кар сар пеши вай бурду гуфт:

– Ҳол чун аст?

Гуфт:

– Ҳоли марг.

Гуфт:

– Алҳамдулиллоҳ.

Дигар пурсид, ки ғизо чӣ меҳӯрӣ?

– Заҳру заққум.

Гуфт:

– Нӯши чонат бод!

Дигар пурсид, ки табиби ту кист?

Гуфт:

– Малакулмавт.

Гуфт:

– Қадамаш бар ту муборак бод!

* * *

Марди каре занею духтарею канизе дошт, ки ҳама кар буданд. Рӯзе мард ба хона омаду занро гуфт:

– Бағоят гуруснаам, агар таомер дорӣ, зуд пеш ор!

Зан гуфт:

– Аҷаб, аҷаб, ки меҳрубон шудӣ, ман аз ту ба ҷомаи пунба розӣ будам. Акнун ки ту атласи арғавонӣ харидаӣ ва астари катон карда, чӣ гуна розӣ набошам? Худои таъоло аз ту розӣ бод!

Мард тасаввур намуд, ки таом тайёр аст. Пас зан бархост ва назди духтар рафту гуфт:

– Ҳеч хабар дорӣ, ки падарат бо ман бар сари меҳр омада ва дӯстӣ аз сар гирифта ва ҷомаи атласи арғавонӣ, астари катон барои ман харида, ба дарзӣ дода, бидӯзад?!

Духтар гуфт:

– Худо бар умри шумоён баракат каромат кунад. Агар маро ба ғулуме ғӯшбурида ақд мебандед, ихтиёр доред. Пас ба нишоти тамом бархост ва назди канизак омаду гуфт:

– Хабар дорӣ, ки бахте ҷавон бар сари ман омада ва хочазодае пурмоли соҳибҷамоли хушхӯй ба хостгории ман омада ва имшаб маро бо вай ақд хоҳанд баст ва ҳам имшаб маро таслими вай хоҳанд кард.

Канизак гуфт:

– Ҳамчунон ки ту маро муждаи озодӣ додӣ, фаришта туро муждаи бихишт бидиҳад ва ҳамчунон ки падару модари ту маро озод карданд, Худои таъоло эшонро аз оташи дӯзах озод кунад.

БОБИ СЕЗДАҲУМ ДАР ЛАТОИФИ КЎДАКОНУ ҒУЛОМОН ВА КАНИЗАКОНИ ЗИРАКУ ТЕЗФАҲМ

Фасли аввал

Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак дар маҷолиси мулк

Дар замони Ҳорунарашид марде даъвои нубувват кард. Ӯро ба маҷлиси Ҳорун оварданд ва дар он маҷлис Маъмун–писари Ҳорун ҳозир буд ва ханӯз хурдсол буд. Ҳорун бифармуд, то он муддаиро ҳам дар пеши ӯ андохтанд ва пушту паҳлӯи ӯро ба тозиёна сиёҳ сохтанд. Он муддаӣ дар аснои тозиёна хӯрдан нолаву фарёд мекарду бетокатӣ менамуд. Маъмун дар он ҳол ин оят хонд: «Фасбар, камо сабара улуғъазми ман-ар-русули», яъне «Сабр кун ҳамчунон ки сабр карданд худовандони суботи вачд», яъне арбоби шароеъ аз пайғамбарон.

Ҳорун аз оят хондани Маъмун мутааҷҷиб шуд ва ба тарбияти ӯ машғул гашт.

* * *

Рӯзе Маъмун дар ҳоли кӯдакӣ пеши Ҳорун шӯҳӣ мекард. Ҳорун дар ғазаб шуду гуфт:

– Ё ибн аз-Зония¹.

Маъмун алалфавр дар ҷавоби ӯ ин оят хонд: «Аз-зонияту ло янкихӯҳо илло зонин ав мушрик», яъне «Зани нобакор ба никоҳ дарнаёварад ӯро илло марди нобакор ё марди мушрик».

Ҳорун аз он ҷавоб, ки Маъмун дод, хичил шуду ба дил ӯро таҳсин кард.

* * *

Рӯзе Ҳорун мисвоке дар даст дошт. Аз Маъмун пурсид:

– Ҷамъи мисвок чист?

Бе тааммул гуфт:

– Зидди маҳосинак. Ба фаросат донист, ки лафзи «масовик»² хилофи адаб аст.

* * *

Ҳусайн ибни Фазл, ки аз машоҳири уламо ва аз беназирони аҳди худ будааст, ӯро дар кӯдакӣ ба маҷлиси Мутаваккил оварданду дар он маҷлис бисе аз уламои бузург ҳозир буданд. Ҳусайн хост, ки суҳан гӯяд. Ӯро монёш шуданду гуфтанд:

---

1. Аз-Зония – зинокор.

2. Масовик – бадихоӣ ту.

– Дар ин маҷлиси олай, ки машойихи бузург аз уламо нишаста бошанд, адаб набошад, ки кӯдаке сухан гӯяд.

Хусайн гуфт:

– Ҳарчанд ман кӯдак ва кӯчак бошам, охир кӯчақтар аз худхуд нестам. Ва ҳарчанд Халифа бузург бошад, бузургтар аз Сулаймони Пайғамбар алайҳиссалом нест.

Худхуд пеши Сулаймон гуфт:

– Мушоҳида кардаму расидам ба он чизе, ки «ту мушоҳида накардай ва бад он нарасидай» (Сураи бисту ҳафтум, ояти бисту дувум). Ва агар дониш ба кибари синн будӣ, Сулаймон бо вучуди сифари син дар ҳузури волидаш Довуд алайҳиссалом ҳукм накардӣ. Ва ҳақ таъоло дар ҳаққи вай нафармудӣ:

– «Пас таълим додем ҳикмат мар Сулаймонро» (Сураи бисту якум, ояти ҳафтуму нӯҳум).

Мутаваккилно аз ӯ он сухан аҷиб омад ва ӯро инъом карду мутаваҷҷеҳи тарбияти ӯ шуд.

* * *

Фатҳ ибни Хоқон аз уламои бузург аст. ӯро дар кӯдакӣ ба маҷлиси Муътасим биллоҳ оварданд.

Бар сабили имтиҳон аз ӯ пурсид, ки, эй Фатҳ, бехтар аз ин ангуштарии ёкут, ки дар ангушт дорам, ҳеч дидаӣ?

Гуфт:

– Оре, эй халифаи замон.

Гуфт:

– Он кадом аст?

Гуфт:

– Он ангуште, ки ин ангуштарӣ бо ӯст.

Муътасимро ин ҷавоб аз ӯ аҷаб омад ва ӯро силаи вофир дод ва ба тарбияти ӯ машғул шуд.

* * *

Волидаи Муҳаммад Амин, ки зани Ҳорун аст, ба Ҳорун гила кард, ки ту Маъмурно беш аз Амин дӯст медорӣ.

Гуфт:

– Ҳардуро имтиҳон кун, фаҳми ҳар кадом бештар бошад, ман ӯро дӯсттар медорам. Ходимеро пеши Амин фиристоданд, ки аз ӯ суол кун, ки чун хилофат ба ту расад, маро чӣ риоят хоҳӣ кард?

Рафту аз ӯ пурсид:

Гуфт:

– Туро муқарраби худ созаму бар фалон шаҳр волӣ гардонам.

Ходим биёмаду ҳар чӣ шунида буд, бозгуфт.

Гуфтанд:

– Назди Маъмун раву хамин суол кун.

Рафту аз вай ҳамон суол кард.

Маъмун бонг бар ӯ зад ва ба давоти заррин, ки пеши ӯ буд, сари ходимро бишкаст.

Ва гуфт:

– Омадай ва марги падар бар ман арз мекунӣ? Ва ҳол он ки ман умед медорам, ки чумлаи фарзандону ходимон дар қадами ӯ чон дарбозанд. Ва умри ҳамаи пайвандон умри ӯ шавад.

Ходим бо сари шикаста биёмаду мочаро бозгуфт:

Ҳорун волидаи Аминро гуфт:

– Ман ба қадри фаҳми ҳар як аз авлод бо эшон муомила мекунам.

* * *

Дар замони яке аз подшоҳони золим хочаи тавонгаре бимурд ва аз ӯ моле хатир бимонд ва кӯдаке дошт бағоят зираку бошуур ва ғайр аз ӯ он хочаро ҳеч ворисе набуд. Аҳли сияят подшоҳро аз он хабар карданд. Подшоҳ тамаъ дар моли хоча карда, он кӯдакро талабиду пурсид, ки аз падари ту чӣ мондааст?

Гуфт:

– Нақду чинси ин ва зиёу иқор чандин ва аз ворисон подшоҳи динпаноҳ ва ин кӯдаки бегуноҳ.

Подшоҳ бихандиду молро ба ӯ гузошт ва хотир ба тарбияти ӯ гумошт.

Фасли дувум

Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак бо бузургон

Ҳакиме гуфтааст, ки рои бузургро ҳакир мадоред, агарчи аз кӯдаки хурдсол воқеъ шавад. Зеро ки дурри гаронбаҳо аз кимати худ нааяфтад, ҳарчанд ки кӯдаки ғаввос аз дарё бароварда бошад.

* * *

Чанд марди куҳансол чое нишаста буданд ва чамъе кӯдакон пеши эшон бозӣ мекарданд.

Охир пире бонг бар эшон заду гуфт:

– Шарм намедоред, ки чандин шӯҳию беадабӣ мекунед?

Кӯдаке пеш омаду гуфт:

– Агар шумо дар чавонӣ аз Худо шарм медоштед, моро ҳайбату маҳобати шумо намегузошт, ки дар пеши шумо беадабӣ кунем.

* * *

Суфён ибни Убайна мегирист. Яҳё ибни Аксам дар он маҳфил тифли норасида буд ва Суфёнро гирён дид.

Гуфт:

– Эй шайх, чӣ чиз туро гирён сохта?

Гуфт:

– Он ки аз мучолисати саҳобаи Расул (с) ба мучолисати шумо мубтало шудаам.

Гуфт:

– Пас мусибати саҳоба ба мучолисати шумо баъд аз сӯхбати Расул азимтар буд аз мусибати ту ба мучолисати мо.

Суфён гуфт:

– Эй кӯдак, бад-ин зиракию ҳозирчавобӣ, ки туро мебинам, гумон мебарам, ки салотини рӯзгор ба ту мӯхтоҷ хоҳанд шуд.

* * *

Аёс ибни Муовияи Музанӣ хурдсол буд ва норасида, ки дар Шом бо пире ба дорулқазо рафт, ки муомилаи ӯ бо он пир чуз дар ҳузури қозӣ файсал намоефт.

Аввал Аёс оғози сухан кард.

Қозӣ гуфт:

– Эй писарак, дар сухан гуфтан бар пирон тақаддум маҷӯй!

Гуфт:

– Сухани ҳақ муқаддам аст.

Қозӣ гуфт:

– Хомӯш бош!

Гуфт:

– Агар ман хомӯш бошам, муддаои маро кӣ гӯяд?

Қозӣ гуфт:

– Гумон намебарам, ки ту дар ин маҷлис як сухани рост гӯӣ!

Аёс гуфт:

– Ло илоҳа иллаллоҳ.

Қозӣ хичил шуду мунфаил гашт ва ба муҳимми ӯ пардохт ва кори ӯ ба дилхоҳ бисохт.

* * *

Ҷохиз аз уламои бузург аст. Гуфтааст, ки ҳеҷ кас ба далоили рочиҳа ва бароҳини қотиа дар муддати умр ба ман ғолиб наёмадааст, илло кӯдаке, ки дар пеши ӯ хичил шудам.

Ва он чунон буд, ки рӯзе дар роҳе мерафтам. Ба сари кӯе расидам, дидам, чамъе аз кӯдакон бозӣ мекунанд.

Ногоҳ яке аз миёни эшон берун омад ва сари роҳ бар ман гирифт гуфт:

– Эй шайх, чӣ гӯӣ дар ҳаққи Муовия?

Гуфтам:

– Дар амри ӯ сокитам ва ҳаволаи ӯ бо Худо кардам.

Гуфт:

– Чӣ гӯӣ дар ҳаққи писараш Язид?

Гуфтам:

– Лаънати Худо бар ӯ бод!

Гуфт:

– Чӣ гӯӣ дар ҳаққи дӯстдорону ҳаводорони ӯ?

Гуфтам:

– Лаънати Худой бар эшон бод!

Гуфт:

– Ҳеч падар бошад, ки дӯстдору ҳаводори писар набошад?

* * *

Абулайно гуфтааст, ки ҳеч кас маро он инфиол надод, ки писари хурдсоле дод. Ва он писари хурдсол Абдурахмон ибни Абирричо буд.

Рӯзе ӯро гуфтам:

– Оё падари ту туро ба ман мефурӯшад, ки мисли ту писараке меҳоҳам?

Гуфт:

– Фурӯхтани ман худ муҳол аст, аммо агар меҳоҳӣ, падари маро пеши зани худ бар, то барои ту мисли ман писаре бикорад.

* * *

Кӯдаке аз бани Ҳошим бо яке аз арбоби макорим беадабӣ кард.

Шикоят бар аммаш бурданд. Хост, то ӯро адаб кунад.

Гуфт:

– Эй амм, ман кардам, он чи кардам, дар ҳоле ки ақл бо ман набуд. Акнун ту макун, он чӣ мекунӣ, дар ҳоле ки ақли ту бо туст.

Аммаш бихандиду аз сари гуноҳи ӯ даргузашт.

* * *

Кӯдаке дар мактабхона бар муаллим мехонд: Ва инно алайкаллаъна ило йавми-д-дин (Сураи понздаҳум, ояти сию панҷум). Ва мукаррар мегуфт.

Муаллим дар қаҳр шуду гуфт:

– Алайка ва ало волидайка.

Кӯдак гуфт:

– Дар ин мусҳаф «алайка» ҳаст ва «ало волидайка» нест. Оё онро низ илҳоқ кунам?

Фасли севум
Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак нисбат ба модару падар

Рӯзе Аъмаш аз хона берун омаду механдид.

Шогирдон гуфтанд:

– Эй устод, сабаби ханда чист?

Гуфт:

– Ҳолӣ ки аз хона берун меомадам, духтараки чаҳорсолаи ман сари роҳ бар ман гирифтӯ як дирам талабид.

Гуфтам:

– Надорам.

Рӯй ба модари худ карду гуфт:

– Охир, дар ҳамаи олам ҳеҷ кас наёфтӣ, ки зани вай шавӣ? Намедонам, ки ба хонаи ин фақеҳи гадо чун афтодӣ?

* * *

Абулайно хурдсол буд.

Падараш гуфт:

– Худои таъоло мефармояд: «Ҷуз ин нест, ки молҳои шумо ва фарзандони шумо душмани шумо ҳастанд, пас бипарҳезед аз эшон (Сураи шасту чаҳорум, ояти чаҳордахум).

Абулайно гуфт:

– Эй падар, ҳам Худои таъоло мефармояд: «Накушед фарзандони худро аз тарси дарвешӣ» (Сураи ҳафдахум, ояти сию севум).

* * *

Абулайно рӯзе писари хурдсоли худро гуфт:

– Ё ибн аз-Зония.

Писараш дар ҷавоб гуфт:

– Валлоҳ, ки ту зани худро бештар ҳифз кардӣ, падарат зани худро.

Абулайно аз ҷавоби ӯ ҳайрон бимонду инфиол ёфт.

* * *

Ҳанзалаи Нумайрӣ марде маъруф буд аз араб ва писари норасида дошт, Мурра ном. Рӯзе аз ӯ дар қаҳр шуду гуфт:

– Эй Мурра, ту чун номи худ хабисӣ.

Мурра гуфт:

– Хабистар аз ман касест, ки маро ин ном карда.

Ҳанзала гуфт:

– Эй Мурра, ту муррӣ чун номи худ.

Писараш гуфт:

– Ту худ бо ин номи Ҳанзала чӣ бало ширинӣ.

Ҳанзала гуфт:

– Ба он монад, ки ту аз чинси инсон нестӣ.

Гуфт:

– Ҳар писар, ки на мушобеҳи падар бувад, валадуззино бошад.

* * *

Абуласр аз зурафои араб аст ва аз кӯдакӣ хуштабъу зариф буда. Рӯзе дар айёми кӯдакӣ падар ӯро ба бозор фиристод, ки каллаи пухта орад. Бирафту каллае бихарид ва тамоми пӯсту гӯшту мағзи онро дар гӯшае нишасту хӯрд ва устухони холӣ дар нон печида, ба хона оварду пеши падар гузошт. Падараш, ки нон бикишод, дар миёни он устухоне дид холӣ аз гӯшт.

Абуласрро гуфт:

– Чашмҳои ӯ кучост?

Гуфт:

– Ин гӯсфанд кӯр будааст.

Гуфт:

– Гӯшҳои ӯ ку?

Гуфт:

– Кар будааст.

Гуфт:

– Забони ӯ ку?

Гуфт:

– Гунг будааст.

Гуфт:

– Ин ҳама рост, мағзи сари ӯро чӣ шуд?

Гуфт:

– Пеш аз он ки кару кӯру гунг шавад, муаллими гӯсфандон будааст ва мағзи сар бар кӯдакони гӯсфандон холӣ карда.

Падараш гуфт:

– Ин калларо бибар ва ба каллапаз дех, ки ман калла намехоҳам.

Абуласр гуфта:

– Аз ман нахоҳад гирифт, ки каллапаз ин калларо ба кулли айб ба ман фурухтааст.

* * *

Ҷуҳо кӯдак буд, вақте ки модараш бемор гашт. Рӯзе дар он беморӣ ӯро гуфт:

– Эӣ писар, парвои ман надорӣ, ҳол он ки дӯшдаҳ навбат бархостаам.

Гуфт:

– Боке нест, умед медорам, ки имшаб барнахезӣ.

* * *

Ҷуҳоро вақте ки хурдсол буд, гуфтанд:

– Мехохӣ, ки падарат бимирад, то мероси ӯ бибарӣ?

Гуфт:

– Ло, валлоҳ, мехоҳам, ки вайро бикишанд, то чунон ки мероси ӯ мебарам, хунбаҳо низ биситонам.

* * *

Писари хурдсоли Ҷуҳо аз хона ба дар омад.

Касе аз ӯ пурсид:

– Падарат кучост?

Гуфт:

– Дар хона аст ва дурӯғ бар Худо мебандад.

Пурсид, ки чӣ гуна?

Гуфт:

– Оина ба даст гирифта ва дар он сурати худ мушоҳида мекунад ва мегӯяд:

– Сипос мар он Худойро, ки некӯ сохтааст сурату сирати маро.

* * *

Рӯзе Ҷуҳо бар дари хонаи худ нишаста буд ва духтараки чаҳорсолаи ӯ пеши ӯ буд. Ногоҳ чанозае аз дур пайдо шуд. Духтараки ҳаргиз он надида буд.

Гуфт:

– Эй падар, ин чист?

Гуфт:

– Одаме мурда аст.

Гуфт:

– Ба кучо мебарандаш?

Гуфт:

– Он ҷо, ки на шамъу ҷароғ аст, на фаршу рӯшноӣ, на нуру сафо, на хӯришу пӯшиш, на обу нон.

Гуфт:

– Пас, ба хонаи мо меоваранд?

* * *

Мавлоно Пир Шамс аз донишмандони муқаррари Ҷирот буд. Писари хурдсоли худ Муҳаммадро гуфт:

– Маро доияи ваъз гуфтани шудааст ва ман аз ҳамаи воизони шаҳр донотарам ва эшон бар сари минбар сухан мегӯянд бо он мо-яи дониш, ман ба тариқи авло сухан гӯям.

Пас ҳамаи ақобир ва аҳолиро аз ваъз гуфтани худ хабар дод ва рӯзи ҷумъа баъд аз намоз ба минбар баромаду хосу оми Ҷирот дар пой минбаре ӯ ҳозир шуданд. Чун бар минбар бинишаст ва он касрату издиҳом бидид, даҳшат бар ӯ ғалаба кард, ки аслан ва қатъан сухан натавонист гуфт. Замоне хомӯш буд ва ҳарчанд фикр кард, аз ғалабаи даҳшат ҳеч чиз ба ёдаш наёмад. Охир гуфт:

– Эй азизон, хама медонед, ки донишмандам ва дар сухан гуфтан очиз нестам, лекин то ба минбар баромадаам, ҳар чӣ дар хотирам буд, аз лавҳи куввати хофиза маҳв шуда ва ҳеч чиз ба хотирам намеояд.

Муҳаммади писараш бархосту гуфт:

– Ин низ ба хотират намеояд, ки фуруд оӣ?

Фасли чаҳорум

Дар латоифи ғулмон, ки дар ҳузури подшоҳон воқеъ шудааст

Рӯзе ғулме табаке ба маҷлиси Хусрави Парвиз овард. Аз хайбату салобати Парвиз дасташ биларзид ва қадре ош бар дастори хони мисрӣ ва ридои Хусрав рехт. Хусрав ўро ҳукми куштан кард. Ғулом баргашту табаки ошро батамом дар канори Хусрав рехт.

Хусрав гуфт:

– Ин чӣ ҳаракат буд, ки кардӣ?

Гуфт:

– Ба ин қадар, ки қатрае ду-се ош бар дастори хону бари Доро резам, мустаҳикқи куштан набошам. Маро дар ин кадр чурм мекуштӣ, туро ба зулм нисбат мекарданд ва ман раво надоштам, ки валинеъмати ман ба зулм мансуб шавад. Акнун ин беадабӣ кардам, то гуноҳи ман азим шавад ва чун маро бикишӣ, маломате бар он мутаваҷҷеҳи ту нашавад.

Хусравро он сухан аз ў писандида омаду ўро бахшид ва аз ғулмон ба қурби худ мумтоз гардонид.

* * *

Рӯзе Кисро бар сари ғулме таббоҳ расид, вақте ки нон мепухт, дид, ки қадре хамир баргирифту арақи худро, ки аз оташи танўр шуда буд, ба он пок сохту онро бо қадре дигар хамир зам карду курсе нон пухт. Кисро ҳеч нагуфту бигузашт. Рӯзи дигар ғуломи таббоҳро талабиду гуфт:

– Эй ғулом, аз таомҳо кадом беҳтар аст?

Ғулом зирак буд, пай бурд, ки қисса чист.

Гуфт:

– Беҳтарини таомҳо он аст, ки ту набинӣ, то вақте ки пухта пеши ту оранд.

Кисроро ин ҷавоб аз ў хуш омад ва аз сари гуноҳу изои ў даргузашт.

* * *

Подшоҳе аз ғулме нонпаз ҳамин ҳаракат дид. Ғуломро талабиду хост, ки бар он кор ғуломро лати балег занад.

Аз ӯ пурсид, ки эй ғулом, кадом таом беҳтар аст?

Ғулом дарёфту гуфт:

– Беҳтарини таомҳо он аст, ки аз арақи чабин ҳосил кунанд, яъне ба касб.

Подшоҳ ӯро бо ин латифа бибахшид.

* * *

Подшоҳе нишаста буд ва писару ғуломи ӯ истода буданд. Подшоҳ аз писар пурсид, ки дар олам чӣ орзу дорӣ, рост бигӯй?

Гуфт:

– Он ки маро дар олам чоҳу чалол ва мулку мол бисёр бошад. Доим шароб хӯрам ва шикор кунам ва бо шохид омезам.

Аз ғулом пурсид, ки ту чӣ мурод дорӣ, рост бигӯй.

Гуфт:

– Муродам он аст, ки доим бандагонро ба лутф бинавозам ва озодонро ба карам банда созам.

Подшоҳ ӯро озод карду бинавохт ва писарро аз чашми иноят бияндохт.

* * *

Рӯзе Ҳачҷоч ибни Юсуф дар саҳрое бо маъдуде аз хосон сайр мекард. Ғуломи шубонро аз дур дид, ки гӯсфанд мечаронид.

Мулозимонро гуфт:

– Бар чо бошед, то ман бо он шубон сӯхбате дорам. Пас асби худро барангехт ва бар сари ӯ рафту салом кард.

Ғулом ҷавоб дод.

Ҳачҷоч аз ӯ пурсид:

– Эй ғулом, Ҳачҷоч ибни Юсуф бар сари шумо чӣ гуна ҳоким аст?

Гуфт:

– Лаънати Худой бар ӯ бод, ки ҳаргиз аз вай золимтаре бар маснади ҳукумат нанишаста. Бераҳме, саффоке, бебоке, худонотарсест. Умед медорам, ки ба зудӣ рӯи замин аз лавси зулми ӯ пок шавад.

Ҳачҷоч гуфт:

– Маро мешиносӣ?

Гуфт:

– Не.

Гуфт:

– Ман худ Ҳачҷочам!

Ғулом битарсид ва рангаш бигардид.

Ҳачҷоч гуфт:

– Ту аз ғуломон чӣ касӣ ва чӣ ном дорӣ?

Гуфт:

– Номи ман Вардон, аз ғуломони Оли Абӣ Саврам ва дар ҳар

моҳе се бор маро саръ мегирад ва девона мешавам ва имрӯз рӯзи саръу ҷунуни ман аст.

Ҳаҷҷоч бихандиду ўро хилъате бидоду бирафт.

Фасли панҷум **Дар латоифи ғуломон ба тавоифи мардумон**

Хоҷае бахил буд ва ғуломе зирак дошт.

Рӯзе хоҷа ғуломро гуфт:

– Ош биёру дари сарой бубанд.

Ғулом гуфт:

– Эй хоҷа, бе сарфа гуфтӣ. Боистӣ, ки чунин гӯӣ: дар бубанду ош биёр.

Хоҷа гуфт:

– Раҳмат бар ту бод! Инсоф медиҳам, ки ту аз ман зирактарӣ.

* * *

Хоҷае моли худ миёни авлод қисмат мекард. Ғуломе хурдсол дошт.

Гуфт:

– Эй хоҷа, аввал маро ато кун, баъд аз он авлоди худро.

Хоҷа гуфт:

– Аз чӣ чихат?

Гуфт:

– Аз чихати он ки Худои таъоло фармуда: «Молро мукаддам дошта бар авлод» (Сураи ҳаждаҳум, ояти чихилу чаҳорум). Ва ман моли гуам.

Хоҷаро он суҳан хуш омаду ўро озод кард.

* * *

Арабе ғуломе ба хоҷаи басрӣ фурӯхт ва он хоҷа ўро ба сакқоӣ муқаррар кард ва рӯз то шаб об мекашид. Рӯзе араб ўро дид, ровия¹ пуроб дар пушт кашида, ба меҳнат мерафт.

Ғулом гуфт:

– Эй ғулом, чӣ ҳол дорӣ?

Гуфт:

– Чӣ мепурсӣ? Доим об мекашам аз ғадире, ки ҳаргиз хушк намешавад, барои ташнае чанд, ки ҳаргиз сероб намешаванд.

* * *

Исҳоқи Мавсилӣ ғуломе дошт сакқо, ки доим ба меҳнати об кашидан дармонда буд. Рӯзе Исҳоқ аз ӯ пурсид, ки эй ғулом, ҳоли худ ва ҳоли маро чун мебинӣ?

---

1. Ровия – машки об.

Гуфт:

– Он мебинам, ки дар ин қабилаву хонадон бадбахтарини ҳамаи мардумон манам ва ту.

Исҳоқ гуфт:

– Ба чӣ далел?

Гуфт:

– Ба он далел, ки ту ҳама шаб дар ғами нони эшонӣ ва ман ҳама рӯз дар ғами оби эшонам ва эшон худ аз ғами ману ту фароғате доранд ва моро аз коргарони худ мешуморанд ва бо вучуди ин ҳеч қадом аз мо розӣ нестанд ва доим бар мо миннате доранд.

Исҳоқ бихандиду гуфт:

– Валлоҳ, ки рост мегӯӣ.

Пас ўро озод кард.

* * *

Хоҷае ғуломи худро ба бозор фиристод, ки ангуру анору анциру хурмо биёрад. Ғулом бирафту баъд аз муддате мадид, ки хоҷа интизории бисёр кашид, ҳамин ангур танҳо овард. Хоҷа ғуломро лати балеғ карду гуфт:

– Чун туро ба як кор фиристам, бояд ки чандин кор бисозӣ ва зуд биёӣ ва акнун ки ба чандин қорат фиристодаам, пас аз муддате бозомадаӣ ва ҳамин як кор сохтай?

Баъд аз он ба чанд рӯз хоҷа бемор шуд, ғуломро гуфт:

– Бирав, табибе бар сари ман ор.

Ғулом рафт ва зуд бозомаду чанд кас ҳамроҳ овард.

Хоҷа гуфт:

– Ин чамъи касир чӣ касонанд?

Гуфт:

– Эӣ хоҷа, дар он рӯз, ки маро лат кардӣ, фармудӣ, ки чун туро як кор фармоям, бояд, ки чандин кор бисозӣ ва зуд бозой. Акнун рафтаам ва табибе овардаам, ки туро илоҷ кунад ва мутрибе овардаам, ки агар сихҳат ёбӣ, барои ту тарона созад ва нағма пардозад ва ғассоле овардаам, ки агар бимириӣ, туро бишӯяд ва навҳагаре овардаам, ки дар таъзияти ту навҳа кунад ва муаззине овардаам, ки салоти чаноза кунад ва ҳаффоре овардаам, ки ғӯри ту биканад ва хофизе овардаам, ки бар сари ғӯрат хатме кунад ва ин ҳама кор ба як бор аз барои ту сохтаам.

Фасли шашум

Дар латоифи канизакон назди мулк

Рӯзе Ҳорун ар-Рашид ба Фазл ибни Рабеъ гуфт:

– Дӯш маро ду канизаки чамила мемолиданд, яке маккӣ ва дигаре мадинӣ. Ва ман хоб карда будам.

Дар он асно маданӣ даст ба матои ман баркашид, то қоим сохт. Маккӣ ўро монеъ шуд ва бар ў ғалаба кард.

Маданӣ гуфт:

– Бар ман чаро зӯр мекунӣ? Ва ҳол он ки ман ба ин сазовортарам, ба ҳукми он ки Пайғамбар (с) фармуд: Ҳар кӣ замини мурдаи боиршударо зиндаву ободон кунад, он замин мар ўрост.

Маккӣ гуфт:

– Хомӯш кун, ки ман ба ин сазовортарам, ба ҳукми он ки «Нест шикор аз он кас, ки онро барангезад, валекин аз он касест, ки онро бигирад».

Ва Рашид ин ҳикоят мегуфтӯ механдид, то ғояте ки ба пушт афтод. Пас ҳар дуру талабид ва хилъат дод ва эшонро аз миёни чаворӣ¹ ба лутфи хос мумтоз гардонид.

* * *

Амин писари Ҳорун вакиле ба наххосхона² фиристод, ки барои ў канизаки чамила бихарад. Он вакил рафту наххосе канизаки чамила назди ў овард. Наххоси дигар бехтаре овард. Ва дигаре хубтаре ҳозир кард. Вакил ҳар се канизақро назди Амин овард.

Амин рӯй дар эшон карду гуфт:

– Чун мебинед? Аз шумо кадомро гирам?

Канизаки нахустин гуфт:

– Аввалӣ авлост. Он аз ҳешон ҳам пештар аст (Сураи панҷоҳу шашум, оятҳои даҳум ва ёздаҳум).

Канизаки дувумин гуфт:

– Салавотро аз худ кунед ва салавати миёнаро (Сураи дувум, ояти дусаду сию нӯҳум).

Канизаки охирин гуфт:

– Охирин барои ту хубтар аст аз аввалаҳо (Сураи навду савум, ояти чаҳорум).

Аминро иқтибосоти эшон ба он оёт хуш омаду ҳар серо бихарид.

* * *

Зуқоқ дар замони Мутаваккил марде буд аз маорифи Бағдод ва канизаки чамилае дошт, ки дар ҳусну чамол бебадалу бемисол буд. Ва Зуқоқ дилу чон даргири ишқи ў карда буд. Чамъе аз ҳосидон ва собиён ба самъи Мутаваккил расониданд, ки Зуқоқ инчунин кани-

---

1. Чаворӣ – канизакон.

2. Наххосхона – ҷои фурӯхтани канизон.

заке дорад. Мутаваккил ба эҳзори он канизак фармон дод, ки тамошо кунад. Ва агар писандаш афтад, ба қимати вақт бихарад.

Навқарони Мутаваккил ба талаби канизак назди Зуқоқ рафтанд. Ва вай ба сурати ҳол иттилоъ ёфт, қолаб аз андӯх тикӣ кард ва ҳол барӯ бигашт.

Канизак он ҳолат азӯ дарёфт. Гуфт:

– Эй хоҷа, ғамгин машав, ки ман худро бехтар ҳила, ки донам ва тавонам аз домиӯ хоҳам раҳонид ва худро ба ту хоҳам расонид.

Зуқоқ ба зарурат тан дардод ва мулозимон канизакро назди Мутаваккил оварданд. Чун чашм барӯ афтод, аз шаклу шамоилиӯ хайрон бимонд. Ва гуфт:

– Эй ҷория, ҳеч Қуръон хондаӣ?

Гуфт:

– Бале, хондаам.

Гуфт:

– Ояте бихон.

ӯ ин оят аз қиссаи Довуд алайҳиссалом хонд, ки ду ғаришта дар сурати одамі наздиӯ ба муроғия омаданд барои танбеҳиӯ.

Яке гуфт:

– Ба дурустӣ, ки ин бародари ман марӯро наваду нӯх меш аст ва маро яке меш (Сураи сию ҳаштум, ояти бисту дувум) ва тарҷумаи боқии оят он, ки ин бародар мегӯяд: он як мешро низ насиби ман гардон ва тамлики ман кун. Ва галаба мекунад бар ман дар сухан.

Довуд гуфт:

– Яқин, ки ситам мекунад бар ту бародари ту ба хостани меши ту ва чамъ кардани он бо мешҳои худ (Сураи сию ҳаштум, ояти бисту сеавум).

Чун канизи Зуқоқ ин оят бар Мутаваккил хонд, аз мазмуни он пай ба мақсуд бурд ваӯро бар хондани он оят офарин гуфт ва хильат дода, ба Зуқоқ бозфиристод.

* * *

Маҳмуди Варроқ дар замони Мӯътасим Биллоҳ аз машоҳири ағниё буд. Ва канизаке дошт бағоят чамилаву малеха. Ва Маҳмуд ба вай алоқаи хотири азим дошт. Хабарӣ хусну чамоли он канизак ба Мӯътасим расид. ӯро аз Маҳмуд харидорӣ кард ваӯ намефурӯхт. Ва Мӯътасим дар баҳо меафзуд, то ба бист ҳазор динор расонид. Ва он савдо вучуд нагирифт. Ва Мӯътасим интизор мебуд, ки кай баҳонае ёбаду он канизакро ба даст орад. Иттифоқро Маҳмуд дар он айём бимурд. Канизак дар тарака афтод ва Мӯътасим аз вараса ба ҳазор динор бихарид.

Пасӯро гуфт:

– Хабар дорӣ, ки туро ба бист ҳазор динор мехаридам ва Махмуд нафурӯхт? Ва интизорҳо бурдам, то акнун туро ба ҳазор динор харидам.

Гуфт:

– Агар Халифа интизори баҳши мерос бештар аз ин мебурд, ма-ро ба камтар аз ин мехарид.

Муътасим аз ҷавоби ӯ мутаҳаййиру мунфайл шуд, ки бағоят зе-бо гуфт ва агарчи он ҷавоб бар хотираш гарон омад. Аммо ба дили пурақлу касояти ӯ офарин гуфт. Ва ӯро аз аҳли ҳарам гардонид.

Фасли ҳафтум

Дар латоифи канизакон ба тавоифи мардумон

Пеши яке аз аъён канизаке бағоят ширину намакин оварданду бар ӯ арз карданд. Дид, ки ба рухсораи рости худ ҳоле дорад бағоят сиёҳ ва дар камоли хубиву зебой.

Гуфт:

– Номи ту чист?

Гуфт:

– Макка.

Он бузург аз рӯи инбисот гуфт:

– Изн медиҳӣ, ки Ҳачари асвад (Санги сиёҳ) – ро бибӯсам?

Гуфт:

– Набошед шумо расанда ба мақсуд, магар ба ранчу саҳтӣ, ки ба баданҳои шумо расад (Сураи шонздаҳум, ояи ҳафтум).

* * *

Ду ҷорияи ҷамила назди яке аз бузургон бурданд, ки бихарад. Яке бикру дигаре саййиб¹, яъне колум². Ва саййиб аз бикр бачамолтар буд. Он бузург ба харидани бикр майл кард, ки тару тоза буд.

Саййиб гуфт:

– Нест миёни ману миёни ӯ магар як шаб. Яъне, ба як шаб ӯ низ колум хоҳад шуд. Ва баъд аз он зиштии ӯ бихоҳад монду ҷамоли ман.

Бикр дар ҷавоби ӯ гуфт:

– Рост гуфтӣ, ки миёни ману ту як шаб фарқ аст. Аммо «Як ша-би қадр бех аз ҳазор моҳ аст» (Сураи наваду ҳафтум, ояи савум).

Он бузургро гуфтугӯи эшон хуш омаду ҳар дуру бихарид.

---

1. Саййиб – зидди бикр, яъне зани шавҳарида, хоҳ шавҳараш зинда бошад, хоҳ мурда.

2. Колум – зане, ки шавҳараш мурда, ё талок аз шавҳар гирифта бошад.

* * *

Яке аз ағниё ҳикоят кардааст, ки чорияи ҷамилае доштам. Шабе маро мемолид. Ногоҳ наъзуе шуд. Қасди мубошират кардам. Чун наздики ӯ расидам, футуре даст дод ва ман аз он ҳолат мунфайл шудам ва ӯро гуфтам: бурида шуд аз ту барди ту, яъне он чӣ мӯчиби хушии ту буд.

Гуфт:

– Ҳошо, эй хоҷаи ман, ки барду хушӣ аз ман мунқатеъ шуда бошад, лекин ях чун ба оташ расад, бигудозаду об шавад.

* * *

Яке аз ағниё канизаке ҷамила мехарид. Ва ҳамаи аъзои ӯро мулоҳиза мекарду месанҷид, то ба пойҳои ӯ расид. Дид, ки соқҳои ӯ сиёҳу борик аст.

Гуфт:

– Эй канизак, ту мисли товусӣ, ки ҳар ду пойи ӯ зишт аст.

Канизак дар ҷавоб гуфт:

– Ба дурустӣ хоҳад буд он ду пой дар паси пушти ту.

Хочаро он зарофат аз ӯ хуш омаду ӯро бихарид.

* * *

Атторе аз барои хоҷае бухуре сохта буд аз уду анбару сандал. Ва аз он ҷиҳат он се ҷузъро мусаллас ном ниҳода буд.

Рӯзе хоҷа канизаки худро фармуд, миҷмаре бисоз ва аз мусаллас бухуре дар зери доманам бисӯз, то ҷомаҳои ман хушбӯй шавад, ки мехоҳам ба маҷмаи руфако равам.

Канизак миҷмари пурахгар афрӯхта овард ва дар зери домани хоҷа гузошт ва бандуқае¹ аз бухури мусаллас бар оташ ниҳод. Дар ин асно хоҷа дафъи нафҳ кард. Ва натни² он ба машоми ӯ расид.

Гуфт:

– Эй канизак, мусалласро бад сохтаанд, ки бӯии нохуш ба машоми ман расид.

Канизак зарифае буд. Гуфт:

– Эй хоҷа, то ин бухур мусаллас буд, хуб буд. Чун ту онро мурбабаъ сохтӣ, зоеъ шуд.

---

1. Бандуқа – гулӯла сохтани чизеро.

2. Натн – ганда шудан, гандагӣ ва бӯии нохуше.

БОБИ ЧАҲОРДАҲУМ

ДАР ЛАТОИФУ ҲИКОӢТИ АБЛАҲОН ВА КАЗЗОБОНУ МУДДАИӢНИ НУБУВВАТ ВА ДЕВОНАҒОН

Фасли аввал

Дар зикри ҳамокати баъзе мулуку авлоди эшон

Маликзодае аҳмақ беруни шаҳр мегузашт. Лаклаке бар кунгураи бораи шаҳр нишаста дид. Хонсолорро талабиду бифармуд, то ўро андохтанд ва панҷоҳ тозиёна заданд. Ҳеч касро маҷоли дархост набуд, азбаски аз он писар ғазаб зоҳир шуда буд.

Охир хонсолор гуфт:

– Эй маликзода, маро чӣ бе мучибе сиёсат мекунӣ?

– Уштури хосаи ман бар кунгураи бораи шаҳр чӣ мекунад? Ҳеч намеандешӣ, ки аз он чо бияфтад ва пояш бишканад, – гуфт Маликзода.

Хонсолор гуфт:

– Эй Маликзода, ин лаклак аст, уштур нест ва бар тақдир таслим гирифтам, ки уштур аст. Охир, ман хонсолорам, на охурсолор.

* * *

Бозе аз дасти Баккор ибни Абдулмалик ибни Марвон парвоз кард. Ва ӯ аз чумлаи аҳмақони машҳур аст.

Навқаронро гуфт:

– Битозеду дарвозабонро бигӯед, то зуд дарвозаҳоро бубанданд, ки ногоҳ бози ман аз шаҳр берун наравад, ки агар аз шаҳр берун рафт, дигар ўро наметавонам гирифт.

* * *

Яке аз аъёни Куфа гӯяд, ки бо Баккор ибни Абдулмалик дар саҳрое сайр мекардам. Ногоҳ ба фақирмарде расид, ки харвори анор бор дошт. Ба зулми бисёр даҳ анори бузург аз ӯ гирифт. Ва ман ба забон натавонистам манъи ӯ кардан. Аммо ба дил инкор кардам. Чун аз ӯ бигузашт, гадое пеш омаду он анорҳоро ба вай тасаддуқ кард.

Ман мутааҷҷиб шудаму гуфтам, ки он зулм чӣ буду ин садақа додан чист?

Гуфт:

– Магар нашунидаӣ, ки ҳар як гуноҳро як саййиа нависанд ва

хар як савобро даҳ ҳасана? Ба гирифтани анор маро як саййиа ҳосил шуд ва чун анорро садақа додам, даҳ ҳасана ҳосил шуд. Як ҳасанаро ба як саййиа баробар кардам ва нӯҳ ҳасанай дигар ба ман бимонд .

Гуфтам:

– Аз он ғофилӣ, ки садақа аз ҳаром мақбул нест?

Фасли дувум

Дар ҳикоети латифаи аблаҳон

Дар Қазвин қозии олиме мутадаййину муттақӣ вафот ёфт ва аз ӯ писаре уммӣ ва омӣ бимонд. Барои мулоҳизаи ҳуқуқи падараш ӯро қозӣ карданд. Ва дар маҷолис аз ӯ лафзҳои омиёна ва ҳаракоти ҷоҳилона сар мезад . Ва баъзе аз ақрабони қозӣ аз он инфиол меёфтанд.

Охир гуфтанд:

– Толибилме, ки илми наҳв некӯ донад, бояд овард, то ин писар пеши ӯ баъзе аз муқаддамоти арабия бигзаронад.

Рафтанду барои ӯ касе ба чихати таълим оварданд.

Муаллим гуфт:

– Эӣ маҳдумзода, ин таркибро ёд гир, ки «зараба Зайдун Амран». Зараба феъл аст ва Зайд фоил ва Амран мафъул ва маънии ин таркиб он аст, ки «зад Зайд Амрро».

Қозизода гуфт:

– Чаро Зайд Амрро зад? Магар Амр гуноҳе карда буд ва ҳадде бар ӯ лозим шуда?

Муаллим гуфт:

– Не, ин мисолест, ки дар илми наҳв овардаанд, то ба он мисол қоида маълум гардад, не он ки задане воқеъ бошад.

Қозизода гуфт:

– Вукалоро талаб кунед, то бираванд ва Зайдро биёваранд, ки марде толибилм ва солах гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ Амрро задаст.

Филҳол вукало ҳозир шуданд.

Боз муаллим гуфт:

– Эӣ қозизода, ин Зайдро Худо наёфарида ва ин Амр аз модар назодааст.

Қозизода дар қаҳр шуду гуфт:

– Ғолибан ту аз ин Зайд ришват гирифтаӣ ва мехоҳӣ, ки ин муҳимро дар ҳам печӣ. Ман қай гузорам, ки дар замони қазои ман амсоли ин зулмҳо пеш равад.

Пас навқаронро гуфт:

– Ин толибилмро ба зиндон баред, то ман таҳқиқи ин муҳим кунам.

Ақрабои қозӣ бaсе меҳнат кашиданд, то он толибилмро аз дасти ӯ халос карданд ва ба мадраса фиристоданд.

* * *

Аз муаллиме пурсиданд, ки ту бузургтарӣ ё бародари ту?

Гуфт:

– Ман бузургтарам, аммо чун як соли дигар бигузарад, бо ман баробар хоҳад шуд.

* * *

Муаллиме ба ширкати касе ғуломе харида буд ва ҳар як нисфи баҳо дода буданд. Рӯзе аз ғулом гуноҳе дар вучуд омада буд. Муаллим чӯб гирифт, ки ғуломро бизанад.

Шарики вай гуфт:

– Чӣ кор мекуни?

Гуфт:

– Ҳиссаи худро лат мекунам.

* * *

Писари муаллимеро гуфтанд:

– Чӣ бало аҳмақӣ?

Гуфт:

– Агар аҳмақ набудаме, валадуззино будаме, яъне аз чунон аҳмақе чуз аҳмақ пайдо нашавад.

* * *

Муаллимеро писар бемор шуду мушарраф бар мавт гашт.

Гуфт:

– Ғассол биёваред, то писарамро бишӯяд.

Гуфтанд:

– Ҳанӯз намурдааст.

Гуфт:

– Боке нест, то он замон, ки аз ғусли ӯ фориғ шавем, хоҳад мурд.

* * *

Муаллиме бар мавт мушарраф шуд.

Гуфт:

– Бингаред, то ҳеҷ чо кафани кӯҳна меёбед.

Гуфтанд:

– Чӣ мекуни?

Гуфт:

– То баъд аз марг маро дар он печед ва дар гӯр ниҳед.

Гуфтанд:

– Мақсуд чист?

Гуфт:

– Он ки чун Мункару Накир оянду кафани кӯҳна бинанд, гумон баранд, ки ин мурдаи дерина аст, суол накунанд ва ҷавоб бознабояд дод.

* * *

Тарсое назди муаллиме рафт, ки меҳоҳам мусулмон шавам. Калима бар ман арза кун.

Гуфт:

– Пеши дигаре рав. Омадаӣ, ки миёни ману Исо душманӣ афканӣ, то дар рӯзи қиёмат маро бигирад, ки дар дунё сари уммати ман чаро мегардонидӣ?

* * *

Муаззине аблахро диданд, ки дар сахро бонги намоз мегуфт ва медавиду гӯш фаро медошт.

Гуфтанд:

– Чӣ кор мекунӣ?

Гуфт:

– Мардум маро мегӯянд, ки овози ту аз дур бехтар менамояд. Ман бонги намоз мегӯям ва дур медавам, то овози худ аз дур бишнавам ва бубинам, ки мардум рост мегӯянд ё дурӯғ.

* * *

Марде пеши табибе аблаҳ рафт, ки маро доруе дех, ки дасте чанд шиками ман биронад, ки қабзи азим дорам.

Табиб ҳаббе ба вай дод ва мариз он ҳабро ихтиёр кард ва сад даст шикамаш иҷобат намуд ва баъд аз он бимурд.

Хешони ӯ омаданд ва табибро гирифтанд, ки пеши қозӣ ва хоким баранд.

Гуфт:

– Шуморо чӣ мешавад?

Гуфтанд:

– Доруе ба хӯрди каси мо додаӣ, ки сад даст шикамаш рафтаву баъд аз он мурдааст.

Табиб гуфт:

– Гуноҳи ӯ буд, валлоҳ, агар нанемурд, дивист даст кор мекард.

* * *

Аблахе қорурае¹ назди табиби аблаҳ бурд ва ресмоне бар миёни он баста буд.

Табиб гуфт:

– Дар ин ресмон ҳикмат чист?

Гуфт:

– Нисфи забарин бавли писари ман аст ва нисфи зерин бавли духтари ман.

Гуфт:

–Эй аблаҳ, боистӣ, ки ресмонро дар даруни қорура мебастӣ, то бавлҳо ба ҳам махлут нагаштӣ.

* * *

Табибе писаре аблаҳ дошт. Рӯзе панҷ танга ба вай дод, ки бирав бар сари чорсӯ ва аз фалон аттори ошно доруи хиёри чанбар биситон. Писар бар сари чорсӯ рафт ва дӯкони он аттор баста буд. Назар кард, деҳқонеро дид, ки як хирвор хиёри тозаву тар бор дошт. Панҷ танга доду он хирвори хиёрро батамом бихарида ба хона овард. Падараш бар дари хона нишаста буд.

Гуфт:

– Ин чист?

Гуфт:

– Хиёр аст.

Гуфт:

– Эй аблаҳ, ман аз ту хиёри чанбар талабида будам, ту барои ман хиёр меорӣ?

Писар гуфт:

– Агарчи баъзе хиёрҳо рост аст, аммо дар ин миён он кадр хиёри чанбар ҳаст, ки туро бас кунад.

* * *

Ҳамин табиб рӯзе писари худро гуфт:

– Бирав ба бозор ва ресмоне бихар барои чоҳ, ки бист газ тӯли он бошад.

ӯ бирафт ва баъд аз муддате боз омад, ки эй падар, тӯли ресмон гуфтӣ ва арзи он нагуфтӣ.

Гуфт:

– Арзаш ин кадр бас, ки ба балои мисли ту аблахе гирифта-рам.

---

1. Қорура – шиша, зарф; зарфе ба шакли масона, ки пешоби беморро дар он рехта, барои муайян кардани беморӣ ба назди табиб мебаранд.

* * *

Аблаҳеро писари нозанин дар чаҳордахсолагӣ бемор шуд. Қорураи ўро гирифт ва мутаваҷҷеҳи табиб гашт. Дар роҳ ҷамъе харифон пайдо шуданд ва ўро ба шаробхона бурданд ва се шабонарӯз он ҷо бимонд. Баъд аз он шунид, ки ҳам рӯзи аввал писараш вафот ёфта. Қорураро гирифт ва ба таъҷили тамом назди табиб рафт.

Табиб қорураро диду гуфт:

– Чанд рӯз аст, ки писари ту бемор аст?

Гуфт:

– Се рӯз аст, ки мурда аст.

* * *

Аблаҳе назди мунаҷҷиме рафт, ки толеи маро бубин.

Гуфт:

– Бигӯ, толеи ту чист, то ман бар он ҳукм кунам?

Гуфт:

– Тайс, яъне бузи нари расида.

Мунаҷҷим гуфт:

– Бар фалак чунин бурҷе нест, ки ту мегӯӣ.

Гуфт:

– Пеш аз ин ба даҳ сол мунаҷҷиме маро гуфт, ки толеи ту ҷадӣ аст, яъне бузғола. Ҳар оина баъди даҳ сол ҷадӣ тайс шуда бошад.

* * *

Аблаҳе сӯзане дар хона гум карда буд ва дар кӯча металабид.

Гуфтанд:

– Чӣ мечӯӣ?

Гуфт:

– Сӯзанеро, ки дар хона гум кардаам.

Гуфтанд:

– Эӣ аблаҳ, чизе, ки дар хона гум кардаӣ, дар кӯча мечӯӣ?

Гуфт:

– Чӣ кунам, ки хона торик асту ҷароғ надорам.

* * *

Аблаҳеро рӯзе занбӯре бар гардан нишаста буд. Ёрон ўро танбеҳ карданд, то ба остин дур андохт. Баъд аз он як-якро дарҳост мекард, ки нигоҳ кунед, маро нагазида бошад.

* * *

Саворе аблаҳ дар миёни лашкаре афтод. Ними шаб шабехун бар он лашкар оварданд ва ғавғо барҳост. Аблаҳ битарсид ва барҷаст, ки лачом бар сари асб занад. Сар аз думи асп намешид.

нохт. Лаҷомро оварда буд ва даст дар кафалу думи асп мекашид ва аз рӯи ҳайрат мегуфт:

– Гирифтам, ки сари ту бузургу пешонии ту паҳн шудааст, охир мӯи пешонии ту чунин дароз аз кучо шуд?

* * *

Писаре ва модаре ҳар ду аблаҳ дар саҳрое бар сари чоҳе расиданд, ки дар қаъри он оби зулол буд. Писар дар чоҳ фуру нигарист, акси худро дид, фарёд баркашид, ки, эй модар, биёву наззора кун, ки дар қаъри ин чоҳ мардест.

Модар паҳлӯи писар омаду фуру нигарист.

Гуфт:

– Валлоҳ, ки бо он мард қаҳбае низ ҳаст.

* * *

Ду аблаҳ дар роҳ мерафтанд.

Гуфтанд:

– Бо ҳам суҳане гӯем ва роҳро ба он қатъ кунем.

Яке гуфт:

– Ман он хоҳам, ки Худои таъоло маро ҳазор гӯсфанд диҳад, то аз пашму ширу барраву бузғолаи он мунтафеъ шавам ба кӯрии ҳасудон.

Дигаре гуфт:

– Ман он хоҳам, ки Худои таъоло маро ҳазор гурги даранда бидиҳад ва эшонро сар дар рамаи ту диҳам, то як-як гӯсфандони туро медаранду мехӯранд ба кӯрии бахилон.

Соҳиби гӯсфандон гуфт:

– Аз Худо шарм намедорӣ, ки ин ҳама гургро сар дар рамаи ман медиҳӣ ва моли ҳалоли маро зоеъ мекунӣ? Тариқи ёрию ҳамроҳӣ чунин набошад!

Соҳиби гургон гуфт:

– Ту аз Худо шарм намедорӣ, ки ин ҳама ширу барраву бузғоларо мехӯрӣ ва ҳаргиз маро риояте намеkunӣ?

Соҳиби гӯсфандон гуфт:

– Риояти ту бар ман вочиб нест ва ман чандон аёлу атфол ва ҳешони дарвеш дорам, ки ба ту наметавонам пардохт.

Соҳиби гургон гуфт:

– Бар ман низ вочиб нест, ки мулоҳизаи ҷониби ту кунам ва бо ин имсоку бухл, ки ту дорӣ, мудорову мувосо намоям.

Миёни эшон ҷанг ба масобае шуд, ки дар якдигар овехтанд ва аз сару рӯи ҳам хун бар хок рехтанд ва чун монда шуданд, бар канораи роҳ бинишастанд. Диданд, ки пире меояд ва як хик аса-ли гудохта бар дарозгӯше бор карда, ба шаҳр мебарад. Бо ҳам

гуфтанд: Ин пир миёни мо муҳокима кунад. Чун наздик расид, бархостанду салом карданд ва қисса бозгуфтанд. Пир корде бикашиду хикро саросар бидарид ва тамоми асалҳоро бар хок рехт.

Пас гуфт:

– Хуни ман мисли ин асал бар хок рехта бод, агар шумо ҳар ду аблаҳ набошед.

* * *

Азҳари Ҷаммоз касе будааст дар араб машҳур ба балоҳат ва маъруф ба ҳамоқат ва аз ӯ ҳикоёти бисёр манкул аст. Аз ҷумла он ки рӯзе даҳ шутур пеш карда буд ва ба ҷое мерафт. Чун ду-се фарсанге пиёда рафт, бар як шутур савор шуд ва боқиро бишумурд, нӯҳ шутур буд.

Гуфт:

– Ман даҳ шутур доштам, яке дигар кучо рафт?

Пас худро аз шутур андохт ва ба ҳар сӯ давид ва аз шутур нишон наёфт. Малул бозгашт ва бар сари шутурон омаду бишумурд, даҳ шутур буд. Хушдил шуд, шутуронро пеш кард ва рӯ ба роҳ овард. Баъд аз ду-се фарсанг боз бар шутуре савор шуд ва шутуронро шумурд, нӯҳ шутур дид. Боз худро андохт ва ба ҳар сӯ давидан гирифт. Ҷамчунин чанд каррат ин сураат воқеъ шуд, ки чун савор шудӣ, маркубро ба шумор дарнаёвардӣ ва басе тараддуд кардӣ. Охир пиёда равон шуд ва гуфт:

– Пиёда раваму шутурони ман даҳ бошанд, беҳ аз он ки савора раваму шутурони ман нӯҳ бошанд.

* * *

Хуросоние дар корвон харе гум карда буд. Хари дигареро бигрифтубор кард.

Сохиби хар биёмаду гардани хари худ бигрифтубори ӯ бияндохт.

Хуросонӣ оғози ғавғо кард.

Мардум гуфтанд:

– Хари ту нар буд ё мода?

Гуфт:

– Нар.

Гуфтанд:

– Ин хар боре мода аст.

Гуфт:

– Хари ман чандон нар ҳам набуд.

* * *

Хари ғуриро дуздиданд. Ғурӣ сачдаи шукр ба ҷой овард.

Гуфтанд:

– Эӣ ғурӣ, ҷӣ маҳалли сачдаи шукр аст?

Гуфт:

– Агар ман савор будамӣ, маро низ дуздидандӣ, ҷӣ мекардам?

* * *

Ғуриё ҳаргиз ба шаҳри Ҳирот нарасида буд. Рӯзе ба шаҳр даромад. Чун ба чаҳорсӯ расид, дӯкони қанноде дид, ороста ба анвои шакарбор. Пеш рафту табақе бузурги пур аз нукли бодом дид. Даст дароз карду муште ба он бирабуд. Қаннод хост, ки сари дасташ бигирад. Ғурӣ ба сабукдастӣ дар даҳон андохт.

Гуфт:

– Инак на туро шуд ва на маро.

* * *

Марде вачиха ба маҷлиси қозӣ Абу Юсуф даромад.

Қозӣ ўро тақрим карду таъзими тамом намуд. Ва ў дар он маҷлис бисёр сукут кард.

Қозӣ бар вай гумони фазлу камоле бурд. Баъд аз он гуфт:

– Сухане фармоед.

Гуфт:

– Барои таҳқиқи масъалае омадаам ва суоле дорам.

Қозӣ гуфт:

– Он чи донем, ҷавоб гӯем.

Гуфт:

– Соим кай рӯза кушояд?

Гуфт:

– Вақте ки офтоб ғуруб кунад.

Гуфт:

– Шояд то ними шаб ғуруб накунад?

Қозӣ бихандиду гуфт:

– Ҷӣ некӯ гуфтааст Ҷарири шоир:

«Дар хомӯшӣ зебу зинат аст марди заифрои беҳирадро,

Ба дурустӣ, ки саҳифаи ақли мард аз сухан гуфтани ў

маълум шавад».

Ҳамчунон ки беақлии ў ҳам аз сухан гуфтан зоҳир шавад. Пас, агар санчидагӯӣ аст, оқилу бихрад аст. Ва агар беҳудагӯӣ аст, аҳмаку нодон аст.

Фасли севум Дар латоифи дурӯғгӯён

Аз дурӯғгӯе пурсиданд, ки ҳаргиз рост гуфтаӣ?

Гуфт:

– Агар гӯям «оре», дурӯғ гуфта бошам.

* * *

Асмаъӣ гӯяд аз арабе, ки назди қавми худ ба дурӯғгӯӣ муқаррар буд, пурсидам, ки:

– Эӣ бародари араб, ҳаргиз рост гуфтаӣ?

Гуфт:

– Агар на он будӣ, ки мегуфтанд:

– Рост мегӯӣ?

Мегуфтам:

– Не.

* * *

Ибн ал-Башири шоир аз машоҳир аст дар кизб. Рӯзе касе пеши ӯ лофе мезад ва ба обову аҷдоди худ муфохарате менамуд. Ибн ал-Башир гуфт:

– Пеши ман ба падарони худ мубоҳот мекунӣ? Ва ҳол он ки бузургии чадди ман ба масобае буд, ки як бор бе он ки яроқ шикор кунад, ба сайд берун рафта буд. Чаҳор ҳазор ғулому канизаки соҳибчамол, ки ҳозир буданд, бо ӯ савор шуданд ва ҳар як бар асбе ашҳаб¹ ништастанд, ки зину лаҷоми он зарандуд буд ва ҳар як бозе сафед, ки пӯшиши товусӣ дошт, бар сари даст гирифта ва дар дасти ҳар як баҳлаи² зардӯзӣ буд ва дар гардани ҳар бозе лаъли бадахшӣ ба вазни се мисқол ва дар заъфарони зорӣ сайру тамошо мекарданд, ки сӣ фарсанг дар сӣ фарсанг арзу тӯли он буд. Ва ҳар бозе он рӯз се мурғобии бузург сайд карда буд, ки маҷмӯи он дувоздаҳ ҳазор мурғобӣ бошад.

Гуфт:

– Ё Ибн ал-Башир, аз он тамаввул ва таҷаммул ҳеҷ асаре боқӣ мондааст ё не?

Гуфт:

– Ҳақ таъоло ҳамаро аз ман бозгирифт барои имтиҳон, ки шукр мегузорам ё куфрон меварзам.

---

1. Асби ашҳаб – аспӣ сиёҳранг, ки сафедие дар рангаш ғолиб бошад.

2. Баҳла – пӯсте бошад, ки андоми панҷаи даст дӯзанд ва мири шикорон бар даст кашанд ва бозу шоҳинро ба даст гиранд.

* * *

Назири ин ҳикоятест, он чи Мавлоно Хусравии шоир мегуфт, ки падари ман дар вақти хатна кардани ман суре сохта буд ва дар таоми хатнасурони ман аз чумлаи масолеҳ сад ман заъфарони судай камандӣ ба кор бурда буд.

Ҳозирон гуфтанд:

– Ин ҳама заъфарон дар кадом таом ба кор рафт?

Гуфт:

– Чихил ман дар биринчи музаъфар ва сӣ ман дар нахӯдоб ва даҳ ман дар қалябои бугро¹ ва даҳ ман дар ҳалво.

Гуфтанд:

– Ин навад ман шуд, даҳ мани дигарро кучо ба кор бурданд?

Хусравӣ фуру монду ба фикр фуру рафт. Баъд аз муддате мадид сар бароварду ба нишоти тамом гуфт:

– Ёфтам. Даҳ мани дигар дар санбӯсаи² мурассаъ.

Фасли чаҳорум

Дар латоифи муддаиёни нубувват

Мардеро аз ғояти ифлос ҳабти димоғ ба ҳам расида буд ва даъвои нубувват кард. Уро гирифтанду пеши подшоҳ бурданд. Подшоҳ хост, ки ўро изо кунад.

Гуфт:

– Ин чӣ сухан аст, ки мегӯӣ?

Гуфт:

– Ман Пайғамбари баҳаққам, ба ман мебояд, ки бигаравед.

Подшоҳ гуфт:

– Мӯъчизаи ту чист?

Гуфт:

– Он ки бар замоир иттилоъ дорам.

Подшоҳ гуфт:

– Агар дар даъвои худ содиқӣ, бигӯӣ, ки ҳолӣ дар хотири ман чӣ мегардад?

Гуфт:

– Дар хотири ту ин мегардад, ки ман дурӯғ мегӯям.

Подшоҳ бихандиду аз сари изои ў даргузашт.

---

1. Бугро – номи ош аст.

2. Санбӯса – он чи аз хамир ба шакли мусаллас созанд.

* * *

Шахсе назди подшоҳе рафт, ки ман Пайгамбари Худоям, ба ман имон ор.

Гуфт:

– Мӯъчизаи ту чист?

Гуфт:

– Ҳар чӣ хоҳӣ.

Подшоҳ куфли мушкилкушое пеши ӯ ниҳод ва гуфт, ки агар рост мегӯӣ, ин куфлро бе калид бидушӣ.

Гуфт:

– Ман даъвои пайгамбарӣ мекунам, на даъвои оҳангарӣ.

* * *

Дар замони яке аз хулафои Бағдод шахсе даъвои пайгамбарӣ кард, ки аз ғояти ифлос ҳабти димоғи шуда буд. Ӯро пеши халифа оварданд.

Пурсид, ки чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Ҷабраил дар ҳар се рӯз як бор ба ман фуруд меояд.

Халифа гуфт:

– Мӯъчизаи ту чист?

Гуфт:

– Он ки аз нафаси ман бӯи мушки азфар меамад.

Халифаро бар ӯ раҳм омаду гуфт:

– Димоғи ин мискин ҳалал ёфтааст. Ӯро ба матбахи хоси ман баред ва ҳар рӯз ӯро нахӯдоби музафари мутаййаб диҳед, ки ба мурғи чавони фарбеҳ пухта бошанд ва субҳу шом шарбатҳои муаттар диҳедаш.

Баъд аз даҳ рӯз ӯро талабид.

Гуфт:

– Эӣ дарвеш, ҳол чист?

Гуфт:

– Ба давлати подшоҳ хуштар аст.

Гуфт:

– Ҷабраил бар ту фуруд меояд?

Гуфт:

– Пештар дар ҳар се рӯз як бор фуруд меомад, аммо дар ин рӯзҳо ҳар рӯз се бор меояд.

Гуфт:

– Чӣ пайғом меорад?

Гуфт:

– Мегӯяд, ки хуш ҷое ёфтаӣ, зинҳор, ки начунбӣ ва аз ин ҷо берун наравӣ, ки ҳаргиз мисли ин ҷое нахоҳӣ ёфт.

* * *

Марде дар Бағдод даъвои пайғамбарӣ кард. Ӯро пеши халифа бурданд, вақте ки асое баланд дар даст дошт.

Халифа аз ӯ пурсид, ки чӣ касӣ ва чӣ мегӯӣ?

Гуфт:

– Ман Мусо ибни Имронам ва ин асои ман аст.

Халифа гуфт:

– Мӯсо ба мӯъчиза асои худро аждаҳо месохт, ту низ, агар дар ин даъво содиқӣ, асои худро аждаҳо кун.

Гуфт:

– Эӣ халифа, вақте асои Мӯсо аждаҳо мешуд, ки Фиръавн даъвои «Ано раббукум ал-аъло» мекард. Ту, агар он даъво пеш гирӣ, ман низ асои худ аждаҳо гардонам.

* * *

Шахсе назди халифаи Бағдод рафт, ки ман пайғамбарам.

Халифа гуфт:

– Мӯъчизаи ту чист?

Гуфт:

– Ҳар чӣ ирода кунӣ.

Гуфт:

– Тухми харбузаро дар пеши ман бикор, ки филфавр сабз шаваду гул кунад ва харбуза бандаду пухта гардад.

Гуфт:

– Маро чор рӯз мӯҳлат дех!

Гуфт:

– Мӯҳлат нест.

Гуфт:

– Эӣ беинсоф, Худои азда ва ҷалларо бо вучуди қудрати комилааш чор моҳ мӯҳлат медиҳӣ, то харбуза мерасонад ва маро чор рӯз мӯҳлат намедиҳӣ?!

* * *

Занеро ифлос дарёфта буд ва димоғ ӯро мухаббат сохта. Назди халифаи Бағдод рафт, ки ман пайғамбар шудаам ва аз осмон ваҳӣ ба ман фуруд меояд.

Халифа гуфт:

– Магар ин ҳадис ба ту нарасидааст, ки Расул (с) фармудааст: «Ло набийа баъдӣ».

Гуфт:

– Бале, фармуда «Ло набийа баъдӣ». Ва нафармуда, ки «Ло набийата баъдӣ», яъне фармуда, ки баъд аз ман ҳеч марде Пайғамбар нахоҳад буд. Ва нафармуда, ки ҳеч зане Пайғамбар нахоҳад буд.

Халифа бихандид ва инъоми лоиқи ҳол ба ӯ иноят намуд.

Фасли панҷум **Дар латоифи девонагон нисбат ба подшоҳон**

Дар «Риёзулқудс» оварда, ки подшоҳе девонае дар гӯристон дид.

Гуфт:

– Чаро ба маъмура наёӣ?

Гуфт:

– Онон ки ба маъмураанд, охир кучо раванд?

Гуфт:

– Ин чо оянд.

Гуфт:

– Пас, маъмура ин чо бошад.

Подшоҳ гуфт:

– Эӣ девона, сухани оқилона мегӯӣ.

Гуфт:

– Агар девона будамӣ, бокиро ба фонӣ бадал кардамӣ, чунончи ту кардӣ.

Ин сухан дар ӯ чунон ҷой гирифт, ки аз сари мулк бархост.

* * *

Рӯзе Ҳорун-ар-Рашид аз канори гӯристон мегузашт. Бухлул ва Улайёни мачнунро дид, ки бо ҳам нишастаанду сухан мегӯянд. Хост, ки бо эшон мутоиба кунад. Бифармуд, то ҳар ду-ро оварданд.

Гуфт:

– Ман имрӯз девона мекушам. Ҷаллодро талаб кунед.

Филҳол ҳозир шуд бо шамшери кашида ва Улайёнро бинишонд, ки гардан бизанад.

Гуфт:

– Эӣ Ҳорун, чӣ мекунӣ?

Гуфт:

– Имрӯз девона мекушам.

Гуфт:

– Субхоналлоҳ, мо дар ин шаҳр ду девона будем, ту севумӣ шудӣ. Ту моро бикушӣ, кӣ туро бикушад?

* * *

Ҳорун-ар-Рашид Бухлулро пурсид, ки дӯсттарини мардум на-
зди ту кист?

Гуфт:

– Он кас, ки шиками маро сер мекунад.

Гуфт:

– Агар ман шиками туро сер кунам, маро дӯст дорӣ?

Гуфт:

– Дӯстӣ ба нася намебошад.

* * *

Наср ибни Аҳмади Сомонӣ ба шикор мерафт ва саге марас¹
карда дошт. Бар канори гӯристон девонае дид.

Вазири худро гуфт:

– Бо вай мутойиба мекунам.

Гуфт:

– Мабодо беадабӣ кунад.

Гуфт:

– Боке нест.

Пеш ронду гуфт:

– Эй девона, ин саг бехтар аст ё ту?

Гуфт:

– Саг ҳаргиз нофармонии Худо накунад. Пас, агар ману ту
фармони ӯ барем, аз саг бехтарем. Ва агар нофармонӣ кунем, саг
бар ману ту шараф дорад.

* * *

Аъло ибни Умар волии Табаристон шуд ва дар он сол қаҳт
афтод. Мардум Аълоро шумқадам гуфтанд. Рӯзе ба дуои истиско
берун рафтанд. Хатиб дар хутба дуо кард, ки: «Худоё, бардор аз
мо хушксолиро».

Девонае он чо буд, гуфт:

– Худоё, аз мо дур кун Аълоро.

Мардум бихандиданду Аъло хичил шуд.

* * *

Рӯзе Султон Маҳмуд ба дорушшифо омада буд. Дид, ки дево-
наеро дар занчир кашидаанду ба ифрот механдад.

Гуфт:

– Эй девона, ин чӣ ханда аст?

Гуфт:

---

1. Марас – гарданбанд.

– Бар ту механдам, ки ба пиндор подшоҳе аҷаб мағрурӣ ва аз савби савоб ва одоби адаб дурӣ.

Маҳмуд гуфт:

– Ҳеч орзу дорӣ?

Гуфт:

– Оре, кадре дунбаи хом мехоҳам, ки бихӯрам.

Маҳмуд бифармуд, то поре турб оварданд ва ба дасти вай доданд. Ӯ турб мехӯрду сар мечунбонид.

Маҳмуд гуфт:

– Ин чӣ сар чунбонидан аст?

Гуфт:

– Аз чихати он ки то ту подшоҳ шудай, аз дунбаҳо чарбӣ рафтааст.

Маҳмуд биғиристу гуфт:

– Сухани рост аз девона бояд шунид.

Фасли шашум

Дар латоифи девонагон нисбат ба муқаррабони салотин ва бузургон

Рӯзе вазири халифа Бухлулро гуфт:

– Дил хуш дор, ки халифа туро тарбият карду бар сари ҳуку хирс ҳоким гардонид.

Бухлул гуфт:

– Ин замон ҳозир худ бош ва қадам аз фармони ман берун манех, ки раъияти манӣ.

Халифа ва аҳли маҷлис бихандиданду вазир мунфаил шуд.

* * *

Яке аз нудамои халифа Бухлулро гуфт:

– Ин чо чӣ нишастай? Бархезу назди вазири халифа рав, ки хар девонаро панҷ дирам медиҳад.

Гуфт:

– Агар рост мегӯӣ, бирав, ки туро даҳ дирам хоҳад дод, яъне девонагии ту ду баробари дигарон аст.

* * *

Девонае ба ҳалқаи назди Абу Юсуф даромад ва гуфт:

– Аз ту суоле дорам.

Гуфт:

– Бипурс.

Гуфт:

– Худои таъоло мефармояд, ки «Набувад ҳеч гурӯҳе аз умма-

тони гузашта, магар он ки гузашт дар миёни эшон бимкунандае аз пайғамбарон (Сураи сию панҷум, ояти бисту дувум) ва ҳол он ки сагон низ уммате мебошанд ба ҳукми оят: «Нест ҳеч чунбандае дар замин ва на ҳеч парандае, ки мепарад ба болҳои худ дар ҳаво, магар ин ки умматонанд мисли шумо» (Сураи ша-шум, ояти сию ҳаштум). Пас, бигӯй, ки назире бимкунандаи сагон кист?

Абу Юсуф ҳасар шуду аз ҷавоби ӯ очиз фурӯ монд ва ҳеч на-тавонист гуфт.

* * *

Яке аз уламои бузурги Миср ҳикоят кардааст, ки маро азизи Миср ба рисолат назди Ҳирқили азими Рум фиристод.

Чун ба боргоҳи ӯ даромадам, пеши тахти ӯ девонае дидам, ки як сари занҷири заррин бар пойи ӯ ниҳода буданд ва як сари занҷир бар пояи тахт баста ва аз ӯ ҳаракоти ширину афъоли мавзун содир мешуд.

Ман ба ӯ мутаваҷҷеҳ шудам ва вақте ки Ҳирқил ба амре машғул буд ва бо ҷамъе сухан мегуфт, пас забони худро берун овардам ва ҳаракат додам.

Ӯ ба овози баланд гуфт:

-Субҳоналлоҳ, киро бастаанду киро кушода?

* * *

Девонае дар шаҳри Бағдод аз кӯдакон мегурехт, ки бар ӯ издиҳом карда буданд ва санг мезаданд. Дар он гурехтан ба дари хонаи яке аз бузургон расид. Ва он бузург бар дӯкони хонаи худ нишасту ғуломону навқарон пеши ӯ истода буданд.

Девона пеш давиду ин оят хонд, ки «Эй Зулқарнайн, ба дурустӣ, ки Яъҷуч ва Маъҷуч табоҳкунандагонанд дар замин, пас, оё мо бигардонем ва муқаррар бисозем барои ту музде ва харче, ба шарти он ки бисозӣ миёни мо ва эшон садде, ки монעי эшон бошад аз берун омадан ва фасод кардан» (Сураи ҳаҷдаҳум, ояти наваду сеҳум).

Хоҷа аз иқтибоси ӯ ба ин оят мутаҷҷиб шуд ва бар ӯ раҳм оварда, кӯдаконро дур карду ӯро сер аз таом сохт ва ба илтифоти тамом бинавохт.

* * *

Девонае аз кӯдакон ва санги ҷафои эшон мегурехт. Ба дари хонаи мунъиме расид. Дар долони он хона гурехт ва дарро фурӯ баст. Ва кӯдакон сангҳо ба даст бар дари он хона мунтазири ӯ нишастанд. Хоҷа аз хона ба долон омад. Девонае дид сару пой бараҳна ва маҷрӯҳ гашта ва жандаи ӯ пора-пора шуда.

Бар ӯ раҳм оварду ғуломро гуфт, то як табак ҳалвои асал ва равғани бодом бо ду курс нон ва ҳарира низ барои ӯ оварданд.

Девона, ки он таоми лазиз ва нони латиф дид ва аз он ҳалво кадре бичашид, ин оят хонд, ки «Рӯзи қиёмат суре ва борае гирди мӯминон кашанд, ки «лаҳу бобун» мар он сурро даре бошад, ки «Ботинуҳу фиҳи-р-раҳмату» дар даруни ӯ раҳмат бошад, зеро ки наздики чаннат аст ва даре бошад, ки «Мин қаблиҳи-л-азоб» дар беруни он мушрикони азоб аст, зеро ки наздики дӯзах аст.

Хочаро аз иқтибоси ӯ ба он оят ҳайрат омаду бар ӯ раҳм кард ва бифармуд, то атфолро аз он дар биронданд. Ва ӯро ҷомаву зар дод ва аз долон берун фиристод.

* * *

Девонае буд дар қабилаи бани Асад, машҳур ба Луғдон. Рӯзе бар батне аз бутуни Саълаба, ки эшонро бани Таймуллоҳ мегуфтанд, гузар кард. Бо ӯ таарруз карданд ва бар ӯ санғо заданд.

Гуфт:

– Эй бани Таймуллоҳ, ман дар олам аз шумо саидтар мардум надидаам.

Гуфтанд:

– Аз кучо мегӯӣ?

Гуфт:

– Аз он ҷо, ки ман як девонаам дар бани Асад ва доим маро муқайяд медоранду занҷир бар дасту пой ман мениҳанд. Ва бо он ки шумо тамом девонаеду аз шеваи ақлу хирад бегона, ҳеҷ кас шуморо муқайяд насохта ва дар занҷир наяндохта.

Фасли ҳафтум

Дар латоифи мутафаррикаи девонагон

Дар «Риёзулқудс» овардааст, ки девонаеро диданд, ки медавид.

Гуфтанд:

– «Мин айна ило айна», яъне аз кучо ба кучо мегурезӣ?

Гуфт:

– Минаддунё илалохирати.

Гуфтанд:

– Ин роҳ бағоят дуру дароз аст.

Гуфт:

– Касеро ин роҳ дур аст, ки сокин аст дар дори ғурур ва муҳайё нашуда аз барои рӯзи нушур.

* * *

Девонаеро пурсиданд, ки парвардгори худро мешиносӣ?

Гуфт:

– Чӣ гуна нашиносам, ки касеро ки ҳамеша маро гуруснаву бараҳна медорад ва ақли маро ғорат карда ва атфоли шаҳрро бар ман мусаллат сохта ва маро дар балои абад андохта?!

* * *

Девонаеро гуфтанд, ки намоз намегузорӣ?

Гуфт:

– Заминро ин бас нест, ки доим пой бар ӯ мезанам, ки сар низ бар ӯ бизанам?

* * *

Девонаеро дар Басра диданд, ки хурморо бо дона мехӯрд.

Гуфтанд:

– Чаро чунин мекунӣ?

Гуфт:

– Хурмофурӯш ҳамчунин бар ман вазн карда.

* * *

Бухлули Бағдодӣ вақте дар Басра буд, ӯро гуфтанд:

– Девонагони Басраро бишумор.

Гуфт:

– Он худ аз шумора берун аст. Аммо агар гӯянд, ки оқилонро бишумор, эшон маъдуде чанд беш нестанд.

* * *

Ду кас бо ҳам мегуфтанд, ки Оиша гуфтааст, ки агар ман шаби қадрро дарёбам, гӯям, ки: «Аллоҳумма иннани асъалукалофията».

Бухлул гуфт:

– Нисфи дигар ин дуоро гузоштааст.

Гуфтанд:

– Он кадом аст?

Гуфт:

– «Ваззафару ало алчамал», яъне он низ мехост, ки дар ҷанги «чамал» зафар ёбад.

* * *

Девонае бар дари масҷид бавл мекард. Ҳабашиё ӯро манъ кард, ки ин хонаи Худост.

Гуфт:

– Ҷонибдорӣ кун, бисёр рӯсафедат карда!

* * *

Девонае дид, ки марде фарёд мезаду бетоқатӣ мекард.

Пурсиданд, ки чӣ ҳол дорӣ?

Гуфт:

– Маро каждум газида ва азим дардмандам.

Гуфт:

– Ман захми каждумро давои мучарраб медонам, ки ҳеч кас намедонад.

Он мард гуфт:

– Аз барои Худо он даворо бигӯй.

Девона гуфт:

– «Миналмасои илассабоҳ», яъне давои ту мунҳасир аст дар нола ва фарёд аз сари шаб то бомдод.

* * *

Девонае пӯстини божгуна пӯшида буд.

Гуфтанд:

– Чаро мӯйро боло кардаӣ?

Гуфт:

– Ба суннати илоҳӣ амал кардам, ки агар мӯй дар дарун бехтар будӣ, ҳамаи ҳайвонотро мӯй ба дарун офаридӣ.

* * *

Райҳонаи Мачнуна аз мачзубот буд ва ҳамеша дар гӯристон иқомат кардӣ ва ҳаргиз ба иморат наёвардӣ. Аз ӯ суол карданд, ки ҳамаи умр дар гӯристон мебошӣ, чихати он чист?

Гуфт:

– Бар дари дарвозаи висол нишастаам ва интизори он мебарам, ки кай бошад, ки ин дар боз шавад.

Байт:

Мунтазир бошу чашм бар дар дор,

К-ӯ назарро дар интизор ниҳод.

ШАРҲИ ЛУҒАТҲО

А

Абвоб – чамъи боб
Абно – чамъи ибн
Ағниё – чамъи ғанӣ
Адим – чарм
Аимма – чамъи имом
Ақбаҳ – бадтар, зишттар
Алалфавр – фавран, дарҳол, ба зудӣ
Амо – кӯрӣ, нобиной
Анф, унф – бинӣ
Аном – мардум, халқ
Анфос – чамъи нафас
Арзал – разилтар, нокас, пастҳиммат
Асфо – барғузидатар, холистар, софтар
Атиббо – табибон
Атйаб – беҳтар, хуштар, некӯтар
Аҳвал – олус, қачбин, олусчашм
Ашрор – чамъи шарир
Ашҳар – машҳуртар, ошқортар
Аъвар – олус, қач
Аъроб – чамъи араб

Б

Бадеъ – ачиб, ғариб, камёб, бемисл
Байъат қардан – аҳд бастан
Бандуқа – гулӯла
Баъид – наздик
Башошат – хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, қушодарӯӣ
Бахур – гандагии даҳон
Баҳил, биҳил – баҳшидани чурм, афв қардани гуноҳ
Борид – хунук, хира, берӯ
Бухл – баҳилӣ, ҳасисӣ, мумсикӣ

В

Валадуззино – ҳаромзода, ҳаромӣ
Ваҷд – беҳудӣ аз хурсандӣ
Вофир – бисёр, фаровон
Вукало – чамъи вақил

Г

Гавд – чуқурӣ

Д

Дастор – аммома, салла

Думмал – пучак, думбал

Дурч – сандуқчае, ки дар он чавохирот ва зару зевар нигоҳ медоранд, ҳуққа

Дарч – матлаби навишташуда, нома

З

Зайғам – шери қавӣ

Залла – таом ва хӯроки барзиёд, ки меҳмонон аз тӯй ва ё зиёфат бо худ мебаранд

Зароиф – чамъи зарифа – чизҳои зебо ва латиф, тӯхфаҳои гаронбаҳо

Зачр – манъ, манъ кардан, боздоштан

Зиль – қабурға, устухони паҳлӯ

Зотулҷанб – газаки пардаи шуш, варами пардаи шуш

Зотуррийа – варами шуш, газаки шуш

Зотуссадр – варами пардаи сина; чамъ шудани чирку мадда дар шуш

Зубда – саршир, қаймоқ

Зулфиқор – номи шамшери Алӣ, ки мувофиқи ривоят

Пайғамбар ба ӯ баҳшида будааст

Зурва – қуллаи кӯҳ, сари кӯҳ

И

Иғмоз – тӯҳмат кардан, бадзабонӣ, бадгӯӣ

Идмони хамр – пайваста шароб хӯрдан

Имтисол – итоат кардан

Инбисот – кушодашавӣ, паҳншавӣ

Истеҳбоб – дӯст доштан, меҳрубонӣ

Истеҳқоқ – лаёқату қобилият, шоистагӣ

Истимоъ – шунидан, гӯш додан

Истихфоф – сабук ё кам шумурдан чизеро

Иҷобат – қабул кардан, пазируфтан

К

Каззоб – дурӯғгӯӣ, дурӯғгӯи гузаро

Камоянбағӣ – чунон ки бояд

Карехулманзар – зиштсурат, зиштрӯй, бадкиёфа

Кареха – зишт, бадандом

Касиф – ғафс, қуюқ, ғализ

Кобин – пул, мулки манкул ва ғайри манкуле, ки дар вақти никоҳ домод пардохтани онро ба арӯс ба зиммаи худ мегирад ва дар сурати занро талоқ додани шавҳар ё мурдани шавҳар бояд ба зан дода шавад

Косид – бехарид, беривоч, беравнақ

Кибор – чамъи кабир, бузургон

Куният – лақаби эҳтиромии одамон

Қ

Қабехулвачҳ – бадрӯ, безеб

Қавси қузах – тиру камон, камони Рустам

Қазиб – шохи дарахт, навда

Л

Лано – барои мо, ба мо

М

Маволӣ – чамъи мавло – сарпараст; ғулом, хидматгор

Мадор – маркази гардиш

Мақзӣ – анҷомёфта, бапоёнрасида

Мақсура – ҳучраи ибодат, чиллаҳона, ҳучраи паҳлӯи масҷид

Мамдӯҳ – одами мадҳшуда

Манфаз – ҷои нуфуз, ҷои даромадан

Марзия – писандида, мақбул

Маскук – сикказода

Маҳосин – чамъи ҳусн

Маҷро – ҷои ҷараёни об

Машоҳир – чамъи машҳур

Маъсият – кори номашрӯъ, гуноҳ, ҷурм

Метин – зогнӯл, тешаи калони дунӯлаи сангтарошӣ

Мофиззамир – он чи дар дилу хотир аст

Муаббир – таъбиркунанда

Мубосатот – сӯхбати аҳлона

Мувосо – созиш ва мувофиқат бо ҳамдигар

Мудавван – тартиб, сабт ва дарҷёфта ба шакли дафтар ё китоб

Муддаӣ – даъвокунанда, даъвогар

Муддаиюнилайҳ – он ки бар вай даъво карда мешавад

Музаллаф – зулфдор, кокулдор
Музтариб – ошуфта, парешон, мушавваш, бетоқат
Мулозамат – ҳамроҳ будан, бо кассе пайваста ва вобаста бу-
дан

Мунфаил – хиҷолатманд
Мунъим – соҳиби неъмат, давлатманд, тавонгар
Муонақа – бағалгирӣ, оғӯшқунии ҳамдигар
Мустамеъон – истимоъқунандагон, шунавандагон
Мустафид – фоидабаранда, баҳраманд
Мутабаррик – дорои хайру баракат, муборак, фархунда
Мутадаийин – диндор, боимон
Мутафаррик – пароканда, аз ҳам чудошаванда
Мутаҷовиз – таҷовузқунанда, аз ҳад ва меъёри худ бароянда
Муфорақат – чудой аз ҳамдигар, фирок
Муханнас – хунсо, нармода
Муҷаллад – чилд кардашуда
Муштамил – шомили чизе, фарогиранда

Н

Ниёбат – ваколат, чонишинӣ, ноибӣ
Накбат – бадбахтӣ, сахтӣ, машаққат, ранҷ
Нақиз – муҳолиф, зид, муқобил
Никор – ихтилоф, муҳолифат, душманӣ
Насақ – тарз, равиш; тартиб, қоида
Наххос – бандафурӯш, ғуломфурӯш, фурӯшандаи асирон
Наълайн – кафш
Носеҳ – панддиҳанда, насихатгар
Ноқа – шутури мода
Нудамо – чамъи надим – ҳамнишин, ҳамсӯҳбат

О

Ориз – пайдошаванда, воқеъшаванда

Р

Рафоҳият – осудагӣ, хушҳоли
Раъша – ларзиш, чунбиш дар дасту по ё умуман дар бадани
инсон аз пирӣ
Раҳин – гарав мондашуда, гаравӣ
Рой – раъй
Роят – байрақ, алам, ливо

Роғиб – рағбаткунанда, моил, хоҳон, толиб

Роқим – нависанда, нигоранда, муншӣ

С

Самоъ – шунидан, гӯш кардан

Самот – ҷамъи самт

Сиоят – бадгӯӣ, суханчинӣ, тӯҳмат кардан

Сарҳ – номи кӯшки Фиръавн

Сила – ато, инъом, бахшиш

Симок – номи ду ситора дар поёни бурҷи Асад

Симоъ – шунидан; сурудан; шӯру ғавғои дарвешон

Сунан – ҷамъи суннат – суннатҳо

Сирка – моеъи хеле туруш

Соеъ – ҳасуд, бадхоҳ

Соиб – ҳадафрас, дуруст, сахех, рост

Суниш – резаҳои филизӣ, ки дар вақти сӯхон кардан мерезад, резгӣ, охансов

Суҳулат – осонӣ

Т

Табйин – баён кардан, ошкор сохтан чизеро ба касе

Тазаллум – шикоят аз зулм, додхоҳӣ, адлхоҳӣ

Такзиб – дурӯғи касеро фош кардан, ба дурӯғгӯӣ нисбат додан

Татаббӯъ – аз паи чизе рафтан, ҷустуҷӯ кардан,

Тафаҳхус – тафтиш кардан, ҷустуҷӯ кардан

Таҳовун – хор шумурдан, ҳақир шумурдан; аҳамият надодан, саҳлангорӣ

Таъриз – бо киноя сухан гуфтан; эътироз кардан

Томеъ – тамаъкор, харис, озманд

У

Узубат – ширинӣ, ширин будан

Улувв – олий, дараҷаи олий

Уммол – иҷрокунандагони фармони валӣ ё халифа

Унф/анф – дуруштӣ, дағалӣ, сахтгӯӣ, сахтгирӣ

Устура – олоте, ки ба он мӯй тарошанд

Устурлоб – асбобе, ки ба воситаи он дар расадхонаҳо гардиши ситорахоро мушоҳида мекунанд ва меомӯзанд

Ф

Фарҷ – сӯроҳ, шикофи байни ду чиз; андоми ниҳони зан
Фохир – фахркунанда, боифтихор; бошукӯх, мӯхташам
Фока/фоқат – факр, камбағалӣ, мӯхтоҷӣ, нодорӣ
Фузул – касе, ки ба корҳои дигарон бесабаб мудохила мекунад; забондароз, сафсатагӯӣ

Х

Хабис – паст, палид, разил, бадкирдор
Хотим/хотам – поён, оқибат

Ҳ

Ҳабба/ҳаббат – донаи ғалла
Ҳамидахисол – хислати ҳамида
Ҳаммол – борбардор, боркаш
Ҳамоқат – аблахӣ, аҳмакӣ
Ҳасаб/ҳасб – қадр, андоза, миқдор; ба ҳасби – мувофиқи
Ҳасир – бӯрӯ
Ҳиддат – тезӣ, тезию тундӣ, шиддат; ғазаб, оташинӣ
Ҳитом – мол
Ҳуззоқ – чамъи ҳозик
Ҳуззор – чамъи ҳозир

Ҷ

Ҷадд – бобо
Ҷазм қардан – саъй қардан
Ҷория – канизак

Ш

Шамотат – шоду хурсанд шудан ба ғам ва ранҷи касе

Я

Ямин ва ясор – рост ва чап

М У Н Д А Р И Ч А

Фахриддин Алии Сафӣ ва «Латоифуттавоиф»-и ӯ 3

БОБИ АВВАЛ

**Дар баёни истехбоби мазоҳ ва зикри баъзе аз мутойиботи
хазрати пайғамбар бо васии худ ва авлоду асҳоб**

Фасли аввал. Дар баёни истехбоби мазоҳ ва исботи он ки мутойибот аз чумлаи сунани марзия аст	7
Фасли дувум. Дар мутойибаи он Ҳазрат бо васии худ	8
Фасли севум. Дар мазоҳи он Ҳазрат бо Ҳасанайн дар ду бахш: Дар мазоҳи он Ҳазрат бо Имом Ҳасан	11
Дар мазоҳи он Ҳазрат бо Имом Ҳусайн	12
Фасли чаҳорум. Дар мазоҳи он Ҳазрат бо мардони саҳоба	13
Фасли панҷум. Дар мазоҳи он Ҳазрат бо кӯдакони саҳоба	15
Фасли шашум. Дар мазоҳи он Ҳазрат бо занони саҳоба	15
Фасли ҳафтум. Дар мазоҳ ва мутойибаи саҳоба дар ҳузури он Ҳазрат.....	17
Фасли ҳаштум. Дар мазоҳи саҳоба бо якдигар дар ғайбати он Ҳазрат.....	19

БОБИ ДУВУМ

**Дар зикри баъзе аз нуқоти шарифа ва ҳикоёти латифаи айммаи маъсумин ва агарчи он на аз қабили мазоҳ ва таййибат аст
ва аммо дар ғояти латофат ва узубат аст**

Фасли аввал. Дар зикри баъзе аз калимоти кудсия ва тасарруфоти латифаи Ҳазрати Амир.....	25
Фасли дувум. Дар зикри баъзе аз нуқоти латифаи Имом Ҳасан	28
Фасли севум. Дар зикри баъзе аз калимоти шарифаи Имом Ҳусайн	30
Фасли чаҳорум. Дар зикри баъзе аз анфоси нафисаи Имом Алӣ Саҷҷод	31
Фасли панҷум. Дар зикри баъзе аз фавоиди анфоси Имом Муҳаммад Боқир	33
Фасли шашум. Дар зикри баъзе аз нуқоти латифаи Имом Ҷаъфари Содик.....	35

Фасли ҳафтум. Дар зикри шаммае аз анфоси мутабаррикаи Имом Мусои Козим.....	38
Фасли ҳаштум. Дар зикри баъзе аз калимоти қудсияи Имом Алии Ризо.....	41
Фасли нӯҳум. Дар зикри баъзе аз ибороти латифаи Имом Муҳаммад Тақӣ.....	43
Фасли даҳум. Дар зикри баъзе аз ишороти шарифа ва ибороти латифаи Имом Алии Нақӣ.....	45
Фасли ёздаҳум. Дар зикри баъзе аз анфоси мутабаррикаи Имом Ҳасани Аскарӣ.....	47
Фасли дувоздаҳум. Дар зикри баъзе аз аломоти Имом Муҳаммади Маҳдӣ.....	48

БОБИ СЕВУМ

Дар зикри ҳикоёти латифаи мулк ва нуқоти зарифаи салотин

Фасли аввал. Дар илм ва фаросати подшоҳон ва ваҳдати табъ ва зарофати эшон дар тавқеъот.....	53
Фасли дувум. Дар улувви шаъни подшоҳон ва азми дурусту ҳиммати баланди эшон.....	55
Фасли севум. Дар тарки шахватпарастии эшон.....	58
Фасли чаҳорум. Дар сиёсати эшон.....	59
Фасли панҷум. Дар таҳдид ва ваъиди эшон коргарони девонро.....	61
Фасли шашум. Дар шучоат ва раъйи соиби эшон.....	61
Фасли ҳафтум. Дар диндорӣ ва мусулмонии подшоҳон.....	64
Фасли ҳаштум. Дар эҳтироми эшон бузургонро.....	65
Фасли нӯҳум. Дар раҳмат ва шафқати эшон бар зердастон.....	66
Фасли даҳум. Дар афв ва иғмози эшон.....	66

БОБИ ЧАҲОРОМ

Дар латоифи умаро ва муқаррабону вузаро ва арбоби девон

Фасли аввал. Дар латоифи умаро ва муқаррабон ва вузаро назди салотин.....	69
Фасли дувум. Дар латоифи вузаро нисбат ба абнои чинс ва уммоли девон.....	74

Фасли савум. Дар таълим ва таҳдиди вузаро уммоли девонро	75
Фасли чаҳорум. Дар латоиф ва насоеҳи вузаро нисбат ба золимону ситамгарон	78
Фасли панҷум. Дар латоифи вузаро нисбат ба ақобир ва афозил	78
Фасли шашум. Дар латоифи вузаро ба дӯстон ва арбоби ҳочот.....	79

БОБИ ПАНЧУМ

Дар латоифи адибон ва муншиён ва надимоу сипоҳиён ва далерон дар мунозираи подшоҳон

Фасли аввал. Дар латоифи адибон ва муншиён	81
Фасли дувум. Дар латоифи надимон дар маҷолиси мулук ва ҳукком.....	82
Фасли севум. Дар латоифи сипоҳиён ба подшоҳон	86
Фасли чаҳорум. Дар латоифи сипоҳиён бо соири мардумон.....	87
Фасли панҷум. Дар мунозираи мардони далер бо салотин ва ҷавобҳои мӯҷаз ва муҳкам, ки боздодаанд.....	89
Фасли шашум. Дар мунозираи занони далер бо салотин	94

БОБИ ШАШУМ

Дар латоифи аъроб ва нукоти фусахову булағо ва зикри ҳикам ва амсоли эшон

Фасли аввал. Дар латоифи аъроб дар маҷолиси ақобири дин ва мулуку салотин.....	97
Фасли дувум. Дар зарофати аъроб нисбат ба қузот ва аҳоливу маволи ва соири мардумон	105
Фасли севум. Дар латоифи мутафарриқкаи аъроб аз ҳар боб	110
Фасли чаҳорум. Дар нукоти фусаҳо ва булағои араб ва латоифи ақволи эшон.....	113
Фасли панҷум. Дар амсоли машҳураи араб	116

БОБИ ҲАФТУМ

Дар латоиф ва мавоизи машоихи тариқат ва уламо ва қузот ва фуқаҳо ва асҳоби тазкир

Фасли аввал. Дар латоиф ва мавоизи машоих ва уламои раббонӣ	121
Фасли дувум. Дар латоифи уламои русум	124
Фасли севум. Дар зарофатҳои Мавлоно Қутбиддин Аллома, ки аз ҷумлаи зурафои илм аст	128
Фасли чаҳорум. Дар зарофатҳои қузот	131
Фасли панҷум. Дар зикри баъзе аз фаросатҳои қозӣ Шуррайх, ки аз ҷумлаи тобеъин аст ва насабкардаи Ҳазрати Амиралмуъминин (а) аст дар вилояти Куфа	132
Фасли шашум. Дар зикри баъзе аз фаросатҳои қозӣ Аёс, ки аз машохири уламо ва фуқаҳост ва вай Аёс ибни Муовия ибни Қурат ибни Аёси музанист, аз қабилаи Музаниа ва кунияти ӯ Абувосила аст ва Басрист ва бисёр ҳозирҷавоб будааст.....	135
Фасли ҳафтум. Дар зикри баъзе аз латоифи фуқаҳо	137
Фасли ҳаштум. Дар зикри баъзе аз зарофатҳои носеҳон ва воизон	138

БОБИ ҲАШТУМ

Дар латоифи ҳукамои мутақаддимин ва мутааххирин ва ҳикоёти аҷибҳои муаббирин ва мунаҷҷимин

Фасли аввал. Дар латоиф ва фавоиди мутақаддимин	141
Фасли дувум. Дар латоиф ва фавоиди ҳукамои мутааххирин	142
Фасли севум. Дар фавоид ва латоифе, ки ҳукамои мутақаддимин ва мутааххирин фармудаанд дар никоҳу таъом ва шаробу само	144
Фасли чаҳорум. Дар аҷоибҳои муолиҷаи атиббо	147
Фасли панҷум. Дар муолиҷаи атиббо ба тариқи зарофат	149
Фасли шашум. Дар аҳкоми аҷибҳои мунаҷҷимон	153
Фасли ҳафтум. Дар таъбироти аҷибҳои муаббирон хобҳои подшоҳонро	156
Фасли ҳаштум. Дар таъбироти аҷибҳои Ибн Сирин.....	160

БОБИ НҶҲУМ

Дар латоифи шуаро, бадеха гуфтани эшон дар маҳалҳо ва зикри баъзе аз аҷоибӣ саноеи шеърӣ ва ғароибӣ бадоеи фикрӣ

Фасли аввал. Дар латоифи шуаро нисбат ба салотин.....	162
Фасли дувум. Дар латоифи шоирон нисбат ба тавонгарон ва бахилон.....	165
Фасли сеум. Дар латоифи шуаро ва зарофатҳои эшон бо якдигар.....	166
Фасли чаҳорум. Дар латоифи орифи Ҷом нисбат ба тавоифи аном ва шуарои айём.....	169
Фасли панҷум. Дар бадеха гуфтани шуаро ба ҳузури салотин.....	178
Фасли шашум. Дар бадеха гуфтани вузаро ва шуаро пеши эшон.....	190
Фасли ҳафтум. Дар бадеха гуфтани шуаро бо якдигар.....	194
Фасли ҳаштум. Дар бадеха, ки урафои шуаро дар вақти вафот гуфтаанд.....	201
Фасли нӯҳум. Дар аҷоибӣ саноеи шеърӣ ва ғароибӣ бадоеи фикрии шуаро.....	203

БОБИ ДАҲУМ

Дар латоифи зарифон аз мардону занон

Фасли аввал. Дар латоифи зурафо нисбат ба мулуку салотин ва ҳуққом.....	213
Фасли дувум. Дар латоифи зурафо нисбат ба содоту уламо ва фузалову кузот ва аҳоливу маволи.....	219
Фасли сеум. Дар латоифи зурафо нисбат ба абнои чинс.....	222
Фасли чаҳорум. Дар латоифи зурафо бо тавонгарон ва бахилон.....	224
Фасли панҷум. Дар латоифи зурафо ба гаронҷонон ва мардуми бориди нодон.....	227
Фасли шашум. Дар латоифи зурафо бо мардуми қабехулвачҳ.....	232
Фасли ҳафтум. Дар латоифи зурафо бо аъроб.....	234
Фасли ҳаштум. Дар латоифи зурафо ва соири мардумон.....	237

Фасли нӯҳум. Дар латоифи мутафаккираи зурафо	242
Фасли даҳум. Дар латоифи зурафо нисбат ба занон	247
Фасли ёздаҳум. Дар ҳикоёти зарифаи занон ва латоифи мутафаррикаи эшон	253

БОБИ ЁЗДАҲУМ

Дар ҳикоёт ва латоифи бахилон ва пурхӯрону туфайлиён

Фасли аввал. Дар ҳикоёти аҷиб аз Саъид ибни Ҳорун, ки ба бахилӣ маъруф аст	257
Фасли дувум. Дар мулоқот ва меҳмондорӣ баъзе бахилон мар бахилонро	258
Фасли сеум. Дар латоифи бахилон ва зароифи эшон	260
Фасли чаҳорум. Дар латоифи пурхӯрон бо иқтибос аз оёти Қуръон	263
Фасли панҷум. Дар зароифи пурхӯрон ва туфайлиён	266

БОБИ ДУВОЗДАҲУМ

Дар латоифи томеъону дуздону гадоён ва кӯрону қарон

Фасли аввал. Дар зикри Қолиб-ус-Сахра, ки марде буд аз ибни Маъад ва аз томеъони машҳури араб аст	270
Фасли дувум. Дар зикри Ашъаби Таммоъ, ки ашҳари томеъони араб аст	270
Фасли сеум. Дар латоифи дуздон ва ҳикоёти эшон	273
Фасли чаҳорум. Дар латоифи гадоён ва ҳикоёти эшон	276
Фасли панҷум. Дар зикри гадоии Мавлоно Аршади Воиз, ки аз гадоёни машҳур аст ва дар замони Малик Ҳусайн ваъзи гарм мегуфт ва мардумро мутаассир ва гирён месохт ва дар охири маҷлис тарҳи гадоӣ меандоخت ва қисаҳои мустамеъонро пок мепардохт	278
Фасли шашум. Дар зикри гадоии қозӣ Авраш, ки аз гадоёни забардасти машҳур аст	279
Фасли ҳафтум. Дар латоифи аҳвалону аъварон ва кӯрон	281
Фасли ҳаштум. Дар ҳикоёти қарон ва гуфтугӯи эшон	284

БОБИ СЕНЗДАҲУМ

Дар латоифи кӯдакону ғулмон ва канизакони зираку тезфаҳм

Фасли аввал. Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак дар маҷолиси мулук	287
Фасли дувум. Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак бо бузургон	289
Фасли севум. Дар гуфтугӯи кӯдакони зирак нисбат ба модару падар	292
Фасли чаҳорум. Дар латоифи ғулмон, ки дар хузури подшоҳон воқеъ шудааст	295
Фасли панҷум. Дар латоифи ғулмон ба тавоифи мардумон	297
Фасли шашум. Дар латоифи канизакон назди мулук	298
Фасли ҳафтум. Дар латоифи канизакон ба тавоифи мардумон	301

БОБИ ЧАҲОРДАҲУМ

Дар латоифу хикоёти аблаҳон ва каззобону муддаиёни нубувват ва девонагон

Фасли аввал. Дар зикри ҳамоқати баъзе мулуку авлоди эшон	303
Фасли дувум. Дар хикоёти латифаи аблаҳон	304
Фасли севум. Дар латоифи дурӯғгӯён	312
Фасли чаҳорум. Дар латоифи муддаиёни нубувват	313
Фасли панҷум. Дар латоифи девонагон нисбат ба подшоҳон	316
Фасли шашум. Дар латоифи девонагон нисбат ба муқаррабони салотин ва бузургон	318
Фасли ҳафтум. Дар латоифи мутафаррикаи девонагон	320
Шарҳи луғатҳо	323

Фахриддин Алии Сафӣ

ЛАТОИФУТТАВОИФ

Мухаррири ороиш *Ромиш Шералӣ*
Мухаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 11.07.2011 супурда шуд. Чопаш 15.07.2011 ба имзо расид.
Ҷузъи чопӣ 21,0. Андозаи 60x84 1/16. Адади нашр 1000 нусха.

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734018. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев 17а